YARININ ADAMI
MUSTAFA KEMAL'İ ANLAMAK
- Okul yıllarında aşk acısı çektiğinde not defterine neler yazdı?
- 2. Abdülhamid döneminde neden zindana atıldı?
- İlk görev yerinde kendisine teklif edilen rüşvete nasıl cevap verdi?
- Neden İttihatçıların arasına katılmak zorunda kaldı?
- Kader birliği yaptığı arkadaşları tarafından sürgüne gönderilmesinin sebebi neydi?
- Trablusgarp'ta yaveriyle gericilerin merkezini nasıl bastı?
- Çanakkale Savaşı'nda başarılı olmasına rağmen neden paşalığa terfi ettirilmedi?
- Enver Paşa ile nerede ve nasıl karşı karşıya geldi?
- Vahdettin'le yaptığı Almanya seyahatinde neler yaşandı?
- Filistin Cephesi'nde yenildi ve çekildi mi?
- Cumhuriyet'! kurmak ve inkılaplar yapmak idealine ne zaman sahip oldu?

www.masadukkan.com
masa.
KDV'den muaftır.
YARININ ADAMI
MUSTAFA KEMAL'İ ANLAMAK
CON SİNOV
@lordsinov
masâ^
Yarının Adamı
Con Sinov
© 2022, Masa Kitap
□ @lordsinov
Tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek şartıyla, tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.
Genel Yayın Yönetmeni: Gamze İyem
Son Okuma: Fatma Aktaş
Kapak Tasarımı: Ceren Ceylan
Sayfa Tasarımı: Cansu Poroy
1. Baskı: Ekim 2022
ISBN: 978-605-73018-0-2
Yayınevi Sertifika No: 53696
© Masa Kitap
Teşvikiye Mah. Ferah Sok. No. 13/B
Nişantaşı/Şişli/İstanbul
Tel. (0) 539 520 40 40
0 www.masadukkan.com
ISI info@masakitap.com
Baskı ve cilt: İmak Ofset Basım Yayın Tic. ve San. Ltd. Şti.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok. No: 12 Esenyurt - İstanbul
Tel. (0) 444 62 18
Sertifika No: 45523
YARININ ADAMI
MUSTAFA KEMAL'İ ANLAMAK
ÖNSÖZ
Bu kitabı yazmak için düşünürken, "Nasıl bir kitap?" sorusu aklımda dolanıp durdu. Uzun düşünceler sonucunda, kaleme alacağım kitabın klasik bir Mustafa Kemal biyografisi olmamasında karar kıldım. Onun hayatı, büyük ve önemli şahsiyetler tarafından zaten pek çok defa yazılmıştı. Haliyle benim bu işe girişip ortaya koyacağım kitap, hem bu büyük eserlerin yanında yeni bir şey katmayacaktı hem de istesem dahi o eserler kadar kaliteli olamayacaktı. Bu nedenle yazacağım kitabın daha farklı olmasını düşledim.
Bizler bu ülkenin gençleri olarak, çocuk yaştan itibaren Mustafa Kemal'le büyüdük. Hatta büyütüldük. Evde, okulda, televizyonda ve sokakta, daima Mustafa Kemal'den bahsedildiğini göre göre ve duya duya yaş aldık. Bu serüven içerisinde maruz kaldığımız Mustafa Kemal, maalesef şekilci ve yüzeysel olmaktan öteye pek geçemedi. Sözgelimi Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığını öğrendik, ama neden çıktığını tam olarak kavrayamadık. Onun büyük bir insan olduğu hususu her defasında zihnimize işlendi de neden ve nasıl büyük insan olabildiği konusu çokça göz ardı edildi. Hiç unutmam, resmi günlerde her yana asılan "Atam İzindeyiz" pankartları küçükken hep şaşırtırdı beni. "Neden izin yapıyoruz?" diye sorardım kendi kendime. Mustafa Kemal, tüm o yaptıklarını çok çalışmasına borçlu olmasına rağmen, biz neden çalışmak

yerine izindeyiz diye düşünürdüm. Üstelik bu resmi günlerde okul ve iş olmazdı. Yani gerçekten de izinde olurduk. Benim bu gülünç tepkim, ne milli ne de içinde eğitim olan tedrisatın
5
bende yarattığı çarpık düşüncenin ürünüydü aslında. Anlaya-mıyordum ama bunun için de suçlanamazdım.
Mustafa Kemal hakkında sık sık dile getirilen ilginç ve popüler yanılsamalar da vardır. Mesela yukarıda bahsettiğim sözdeki hitap, yani "Atam", onun hiç sevmediği türdendir. Bir defasında, "Bana Atam diyeceklerini bilseydim bu soy ismi almazdım," bile demiştir. Oysa milleti çoğunlukla Atam diye hitap ediyor ona. Çünkü Mustafa Kemal'in bu konudaki düşüncelerini bilmiyor. Veya o çok ünlü, "Muasır medeniyetler seviyesine çıkmak" sözü... Nasıl da gururla herkesin dilindedir. Fakat Mustafa Kemal'in böyle bir sözü yoktur. Sözün aslı; "Milli kültürü muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarmak" şeklindedir. İki söze dikkatli baktığımızda, ilki yalnızca "muasır medeniyetler seviyesine çıkmayı" öngörür ve bu uğurda milli kültürün durumunu önemsemez. Fakat Mustafa Kemal'in asıl sözünde "milli kültür" terk edilmemiştir, hedef ise muasır medeniyetler seviyesinin de ötesidir. Başka bir deyişle, Batının gelişmişlik seviyesinin de üzerine çıkmaktır. Bu farklılık, Mustafa Kemal'in Batı hayranı değil de medeniyet hayranı olduğunu gösteren önemli bir detaydır. Fakat her nasılsa, Mustafa Kemal'in sözü zaman içerisinde değişmiş ve kupkuru bir hale gelmiştir. Daha da ilginci, toplum Mustafa Kemal'i o kupkuru sözle benimsemiştir.
Onu ne kadar da özenle tanımıyoruz. Oysa sevginin, tanımadan yeşermesi mümkün müdür? Vakti zamanında bir felsefe kitabında; aşk hissinin tanımaktan önce geldiğini, tanıdıkça sevgiye dönüştüğünü okumuştum. Bu durumda biz aslında Mustafa Kemal'e âşığız. Hem de çok âşığız. Ama onu yeterince tanıyamadığımız ve anlayamadığımız için gerçek anlamda sevemiyoruz.
Tüm bunları düşünürken bu kitabı yazmaktaki asıl niyetimin, "Mustafa Kemal'i gerçek anlamda sevmek" olması
6
gerektiğini fark ettim. Bunun için de en temelde yapılması gereken, onu tanımak ve anlamak olmalıydı. Bu yüzden bu kitabın amacı, okurlarını Atatürkçü yapmak değildir. Çünkü bu bir sonuçtur. İnsanlar pek çok nedenden ötürü Atatürkçü olabilir. Halbuki Atatürkçü olmak bir amaç değildir. Bunu sizlere uzun uzun anlatarak ispatlayabilirdim fakat sadece bir cümleyle açıklamak daha münasip olacaktır: Atatürkçü olmak bir amaç değildir çünkü Mustafa Kemal'in hedefi de Atatürkçü olmak değildi. Bize asıl gereken, Mustafa Kemal'i tanımak ve anlamaktır. Çünkü ancak o vakit hedeflerimiz Mustafa Kemal'in hedefleriyle örtüşür. Asıl mesele de tam olarak budur. Mustafa Kemal'in hedeflerini bilmek, anlamak ve kendi hedeflerimiz haline getirmek... Bu yüzden onu sevmekten önce onu anlamalıyız; onu anlamak için de tanımalıyız. Onu tanırsak zaten anlarız. Anlarsak, yapmaya çalıştıklarını gerçekleştirip hayatımıza dahil etmek için çabalayabilecek hale geliriz. Sevgi ise kendiliğinden gerçekleşmiş olur.
Mustafa Kemal'in 19 Mayıs'ta Samsun'a çıktığını herkes bilir, fakat bu bilgi yetersizdir. 18 Mayıs günü neden Sinop'a çıktığı da bilinmelidir. Mustafa Kemal'in Erzurum'da kongre topladığını bilmeyen yoktur, fakat kongre için neden Erzurum'u tercih ettiğini bilmek asıl meseledir. İşte Mustafa Kemal, bu nedenler arasında gizlidir. Onu 19 Mayısta Samsun'a götüren ve kongreyi Erzurum'da toplamasını gerektiren şartlar ve kararlardır aslında önemli olan. Çünkü o günkü şartlarda yaşanacak ufak değişiklikler halinde, Samsun'un veya Erzurum'un bir önemi kalmayacaktır. Yani bu şehirler birer sonuçtur. Asıl önemli olan nedenlerdir. Nedenleri bilirsek sonuçları anlarız. Nedenleri bilirsek, günümüz şartlarında nasıl hareket edebileceğimizi de hatırlarız.
Düşünsenize, Milli Mücadele bugün yaşansa Mustafa Kemal ne yapardı? Mesela Samsun'a mı çıkardı? Meclisi Ankara'da mı
7
toplardı? Mustafa Kemal'i tanımadan seven insanlar için cevaplar muhtemelen evettir. Ama onu anladığımız vakit cevaplar değişir. Bu cevapları bulabilmek için de Mustafa Kemal'in neden Samsun'a çıktığını ve meclisi neden Ankara'da topladığını bilmek gerekiyor.
İşte tüm bu nedenlerden ötürü Yarının Adamı kitabını; onu tanımak, tanıtmak, anlamak ve anlatmak için yazma gereği hissettim. Bunu ne ölçüde başaracağımı bilemiyorum. Fakat mukadderatımda bunun için çabalamam gerektiğini anlamış durumdayım.
Bu kitabı yazarken olayları ve konuları, yer yer kronolojik olmaktan çıkardım. Kısmen de olsa tarih sıralı gidişat yerine, meseleleri daha çok konu bazlı ve asimetrik şekilde ele almayı tercih ettim. Bu nedenle okuma sırasında tarihlerde atlamalar ve zaman kaymaları gözünüze çarpabilir. Tarih sıkça ileri ve geri gidilebilir, fakat nihayetinde mutlaka toplanacak ve bir sonuca varacaktır.
Önsözü, Mustafa Kemal'in 1937 yılında Ankara Halkevi'nde gençlerle sohbet ederken aktardığı bir sözle bitirmek istiyorum. O gece gençler hiç yorulmadan Mustafa Kemal'i takip edeceklerini Başbakan Celal Bayar'a iletmiş, Bayar da gençlerin bu duygusunu Mustafa Kemal'e aktarmış. Mustafa Kemal ise şöyle cevap vermiş:
"Bu gece buradaki toplantımızı ve benim hakkımdaki derin duygularınızı Celal Bayar çok güzel ve canlı bir anlatımla bana bildirdi. Bu sırada dedi ki; 'Siz genç arkadaşlar, yorulmadan beni takibe söz vermişsiniz.'

îşte ben özellikle bu sözden çok duygulandım.
Yorulmadan beni takip edeceğinizi söylüyorsunuz. Fakat arkadaşlar, yorulmadan ne demek? Yorulmamak olur mu?
8
Elbette yorulacaksınız. Benim sizden istediğim şey yorulmamak değil, yorulduğunuz zaman bile durmadan yürümek, yorulduğunuz dakikada da dinlenmeden beni takip etmektir. Yorgunluk her insan, her yaratılmış için doğal bir durumdur. Fakat insanda yorgunluğu yenebilecek manevi bir kuvvet vardır ki, işte bu kuvvet yorulanları dinlendirmeden yürütür.
Sizler, yani yeni Türkiye'nin genç evlatları, yorulsanız bile beni takip edeceksiniz. Ben bu akşam buraya yalnız bunu size anlatmak için gelmiş bulunuyorum. Dinlenmemek üzere yürümeye karar verenler, asla ve asla yorulmazlar. Türk gençliği amaca, bizim yüksek idealimize, durmadan yorulmadan yürüyecektir."
9
BÖLÜM 1
İnsanı hayata bazen kendisini hazırlar. Bazen insanı hayata ailesi ve çevresi hazırlar. Bazen de bizzat hayat, insanı hayata hazırlar. Yaşattıklarıyla, badireleriyle, krizleriyle ve en zorlu anlarıyla insanı pişirir. Mustafa Kemal, çocukluğu esnasında yaşadıkları nedeniyle ailesi tarafından hayata eksiksiz şekilde hazırlanma imkânı bulamadı. Bunda babasını erken yaşta kaybetmesinin etkisi çok büyüktü. Hatta askeri okula gitme fikri bile ailesinin değil, bizzat kendi fikriydi. Mahallede üzerinde güzel üniformasıyla gördüğü askeri bir öğrenciden çok etkilenmiş ve subay olmaya karar vermişti. Mustafa Kemal'i hayata biraz kendisi, biraz da hayatın kendisi hazırladı diyebiliriz. Fakat şunu hiç unutmamak gerekir: Hayat insana ne yaşatırsa yaşatsın, tüm yaşananlar insanların algıladığı ve ders çıkarabildiği kadardır. Mustafa Kemal'i farklı yapan şey, düşünmeyi çok erken yaşta öğrenmiş olmasıdır. Düşünmek derken, gömleğine uygun kravat rengini düşünmekten bahsetmiyorum. Düşünmeyi öğrenmek çok farklıdır. Hatta
denilebilir ki birçoğumuz düşünmeyi tam olarak bilmiyoruz. Mustafa Kemal, erken yaşta kendi imkânlarıyla kendisini geliştirmeyi kısmen başardı. Okudu, araştırdı, öğrendi ve düşündü... Geri kalanı da askerlik yaşamının badireleri tamamladı. Gittiği her yerde sosyolojik değerlendirmeler yaptı, toplumu inceledi, sorunları irdeledi. O inkılapları yapma fikri, öyle kendiliğinden oluşmadı. Toplumun neyi kabullenebileceğini ve neyi kabullenmeyeceğini, neyin ne
zaman yapılması halinde doğru olacağını ve fazlasını düşündü. Tüm bunları yaşantısının getirdiği tecrübeyle gerçekleştirdi.
***
Mustafa Kemal, Harp Akademisinden mezun olduğunda yüzbaşı olarak staj yapması için merkezi Şamda bulunan 5. Orduda görevlendirildi. Yanında akademiden arkadaşı Müfit de vardı. Bu bir tür sürgündü. Zira akademi yıllarında hürriyetçilik peşinde koşmuş, gazete çıkarmış ve saltanat tarafından zararlı görülen fikirleri savunmuştu. O dönemde hürriyet ve meşrutiyet gibi fikirler, saltanat açısından son derecede tehlikeli görünüyordu. Malum, 1876da açılan meclis, kısa süre sonra kapatılmış ve bir daha açılmamıştı. İmparatorluğun giderek zayıfladığını ve dağılma tehlikesi yaşadığını gören aydınlar, subaylar ve bürokratlar, çareyi hürriyet ve meşrutiyette buluyordu. Saltanat ise bu kesimlerin çare olarak bulduğu şeyleri tehdit olarak görüyor ve göz açtırmıyordu. Özellikle îstanbulda duyduğu her kıpırtıyı Sultana bildirmekle görevli pek çok hafiye etrafta kol geziyordu. İşte bunlardan bazıları, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının çıkardığı gazeteden haberdar olmuş ve durumu saraya, Sultana yapılacak bir suikast girişimi
gibi bir komplo şeklinde sunmuştu. Soruşturma sonucunda Mustafa Kemal de arkadaşlarıyla birlikte zindana atılmış, ancak arkadaşı Ali Fuat'ın ifadesi sayesinde serbest kalabilmişti. Serbest kalmıştı kalmasına ama mimlenmişti bir kere... Bu nedenle akademinin bitiminde, yani 1905 yılında Şama sürülmüş, böylece Rumeli'de hayata geçirmek için tasarladığı plan suya düşmüştü. Ama o, planlarını Şam'da uygulayabileceğini umuyordu.
O günlerde Mustafa Kemal'in görev bölgesi olan Şam'da, Havran Meselesi patlak vermişti. Köylerde çıkan bu yerel isyanı bastırma görevi de 5. Ordu'daydı. Normal şartlarda Mustafa
12
Kemal ve arkadaşı Müfit'in de aktif görev alması gerekiyordu ama bu iki sürgün subaya görev verilmedi. Öyle ki Mustafa Kemal bu hadiseyi, Şam'ın iki odalı basit bir evinde otururken Müfit'ten öğrendi. Kendilerine haber verilmediğini anlayınca ilk iş olarak, görevli olduğu 30. Süvari Alayı Komutanının yanma gidip meselenin aslını öğrenmek istedi. Komutan cevap olarak; bu görevde stajyerlere yer olmadığını, kurmay subayların böyle zorlu görevlere katlanamayacağını, Şam'da kalmaları gerektiğini, bu süreçte maaşlarının yatacağını ve mağdur olmayacaklarını söyledi. Müfit, bu cevap karşısında meseleyi Süvari Fırka Komutanına taşımayı önerdi.
"Müfitçiğim," dedi Mustafa Kemal, "bunlar o komutanlarla beraberdiler, ona müracaattan bir şey çıkmaz. Ordu komutanına gidelim. Belki ondan da bir şey çıkmaz fakat hiç değilse şikâyetimizi genelleştirmiş oluruz."
Nasıl olsa sürgünlerdi. Mimlenmişlerdi. Şam'da kalıp hem keyiflerine bakabilir hem de maaşlarını alıp

aylaklık yapabilirlerdi. Buna rağmen isyanın bastırılmasına katılıp görev almak istiyorlardı. Kaçmaktan ve yatmaktan değil, sahaya inip emek harcamaktan yanaydılar. Üstelik komutanları onları görevde istememesine rağmen... Bu duruş, Mustafa Kemal'in hayatı boyunca koruduğu ve kendisine rehber edindiği karakterinin en belirgin özelliğiydi. Mustafa Kemal'in yaptığı ve yapacağı çok büyük işler vardı, ama hepsinin temelinde bu duruş yatıyordu. O bir karakter adamıydı. Asla yapmayacağı şeyler vardı. Ve ne olursa olsun yapacağı şeyler de. O, bu duruşunu karşı karşıya kaldığı her zorlukta ve her engelde gösteren biri olmalıydı. Çünkü ihtirasları vardı. İleride büyük işler yapmak istiyordu. Bu büyük işleri yaparken ardında temiz bir geçmiş bulunmalıydı.

İki subay, göreve katılmak ve kendilerini geride bırakmak isteyen komutanlarını şikâyet etmek için doğrudan Müşir Hakkı Paşanın makamına gitti. Paşanın yaverinden görüşme talebinde

13

bulundular, fakat sonuç hüsran oldu. Paşa, bu hareketi küstahlık kabul edip iki subayı makamından kovdu. Sokak ortasında çaresiz kalan iki subaydan sessizliği bozan Mustafa Kemal oldu.

"Biz de gideriz," dedi.

"Nasıl?" diye soran Müfit'i, "Olduğumuz gibi... Yani şimdi atlarımıza binmiş bulunuyoruz. Havrana giden kuvvete olduğumuz gibi katılırız," diye yanıtladı.

Müfit'in aklına yatmamıştı. "Bu olur mu?" diye sordu.

"Niçin olmasın?" dedi Mustafa Kemal...

Doğruca göreve giden ordunun peşine takılmak üzere yola çıktılar. Fakat karşılarına çıkan bir süvari teğmeni yollarını kesip, "Size büyük hürmetim vardır. Bu sefere gitmemenizi tavsiye ederim," dedi. Nedenini sorduklarında hayatlarının tehlikeye girebileceği, hatta öldürülebilecekleri yönünde cevaplar aldılar. Teğmen, ordu genelinde çıkar birliği bulunduğundan ve buna engel olmaları halinde hayatlarının tehlikeye girebileceğinden bahsediyordu. Mustafa Kemal, bunları işittikten sonra artık geride kalamazdı. Gidip ne olduğunu öğrenmeliydi.

İki arkadaş, Lütfı Bey komutasında ilerleyen orduyu Şemis-kin yolu üzerinde yakaladı. Lütfı Bey'i selamladıktan sonra orduyla beraber olduklarını söyledilerse de Lütfı Bey onları hem tanımadı hem de ilgi göstermedi. Akşam olduğunda gecelemek için hazırlık yapan askerler birer birer çadırlarına yerleşmiş, Mustafa Kemal ve Müfit çadırları olmadığı için açıkta kalmıştı. Kendi alaylarından askerler çadırlarını paylaşmayı teklif etmeseydi ordunun gözünde gülünç duruma düşeceklerdi. Ertesi gün başka bir yüzbaşı onları çadırına davet ederek hem durumu anlattı hem de cazip bir teklifte bulundu. Yüzbaşı, iki subaya "kendilerine asla orduda yer verilmeyeceğini, fakat kendisinin özel bir görevde olduğunu ve bu görev esnasında ona yardım edebileceklerini" söylüyordu. Fakat yüzbaşının bir şartı vardı: Görev esnasında tanık olunan şeylerin gizli tutulması için

14

namus sözü vermeliydiler. Mustafa Kemal, utanç verici hadiselere tanık olacaklarını tahmin ediyordu. Teğmenin bahsettiği şeyin bununla ilgili olduğunu anlaması uzun sürmedi. Böyle bir işin içinde olmaya pek sıcak bakmasa da hiçbir şey yapmadan beklemek yerine, bir görevde bulunmanın daha cazip olacağını düşündü. Üstelik tanık olacakları "gizli tutulması gereken" hadiseleri bilirse, önemli bir tecrübe kazanmış olacak ve buna göre hareket edebilecekti.

Kısa süre sonra oluşturulan bir kuvvet, Havran bölgesindeki köylere gitmek üzere yola çıktı. Kuvvetler; gittikleri köylerde köylülerden pek çok hayvan ve yiyecek gasp ediyor, vergi adı altında büyük meblağlarda para alıyor, ödemeye yanaşmayanlara türlü eziyetler çektiriyor ve tüm yaşananların üstü de köylülerin isyancı olduğu yalanıyla örtülüyordu. Halbuki olan şey, maaşları az olan ve gelir darlığı yaşayan birtakım subayın, "isyana müdahale" adı altında köylülerin malına göz dikmesiy-di. Devlet bu olan biteni anlayabilecek durumda olmadığından, köylüler çaresizce askerlerle baş başa kalıyordu.

Mustafa Kemal ve Müfit, aradıkları fırsatı Çerkezlerin yerleştirildiği bir şehir olan Kuneytirede buldu. Askeri yetenekleri kısa süre içerisinde ortaya çıkan bu iki subaya Kuneytire yakınlarında ordugâh kurma görevi verildi. Köylüler askerlere son derece misafirperver davranmasına rağmen, ordugâhın köylülerce basılacağı yönünde dedikodu yayıldı. Mustafa Kemal durup beklemek yerine bu haberin doğruluğunu araştırmayı tercih etti ve Müfit'i de yanına alarak köye doğru yola çıktı. Hâkim bir tepenin üzerine çıktıkları zaman toplanan bir grup atlı gördüler. Ordugâha dönüp durumu haber verdiklerinde artık sözleri dinlenir olmuştu. İki arkadaş bir süre sonra irtibat kurmak üzere köye gitmeye karar verdiğinde, köylüler tarafından pek hoş karşılanmadı. Bu tavrın nedenini öğrenmek isteyen Mustafa Kemal, köylülerle sohbet etmeye başladı. Davet edildikleri

15

bir evde, köylülerin şikâyetlerini ve kendilerine yapılan eziyetleri dinlediler. Başlarda Mustafa Kemal'in de diğer askerler gibi olduğunu düşünmüşlerdi fakat fikirlerinin değişmesi uzun sürmedi. Hatta ona güvenmeye bile başladılar. Köylülerden biri, "Siz ne derseniz yaparız fakat şimdiye kadar kafamızı ezen bu idarenin emrettiğini yapmayız," diyordu. Bu, Mustafa Kemal'in millet nezdindeki ilk temasıydı. Yıllar boyunca milletiyle samimi ilişki kuracak bir liderin ilk deneyimiydi.

Günler sonra bölgedeki bir köyün imhası için ordu komutanlığından emir geldi. Lütfı Bey bu emri yerine

getirmek için görevlendirilmişti ve topladığı kuvvetle köye yöneldiğinde çok kalabalık bir isyancı grubuyla karşılaştı. Çarpışma olduğu takdirde ordunun yenilmesi ihtimal dahilindeydi. Lütfı Bey, öneride bulunması için Mustafa Kemal'e danıştı. O, olan biteni bildiğinden köyün dağıtılmasını istemiyordu. Bu nedenle emir ve komutayı üzerine alarak harekâtı yönetmek istedi. Talebi kabul görünce, bir kısım kuvveti Müfit'in emrine vererek köye sevk etti. Diğer kuvvetleri ise Mehmet Bey isminde bir subay yönetecek, merkezden hücuma kalkacaktı. Mustafa Kemal'in emri üzerine Mehmet Bey harekete geçti ve köye yaklaştı. Müfit ise desteğe gelemeyecek bir konumda bulunuyordu. Zira onun yardıma gelememesi gerekiyordu. Mustafa Kemal, Mehmet Beyden bir süre sonra köye doğru hareket etti. Bölgeye vardığında Mehmet Bey'i kuşatılmış vaziyette buldu. İsyancılar Mustafa Kemal'i gördüğünde hemen tanıdı. Bunlar, onun geçen gün konuşup anlaştığı köylülerdi. Hal böyle olunca, "Sen ne dersen o olsun," diyerek Mehmet Bey'i affettiler. Mustafa Kemal, meseleyi kan dökmeden çözmek için bir tür manevra yapmıştı. Müfit'in desteğe gelemeyecek durumda olmasının nedeni de buydu. Böylece hem kan dökülmemiş oldu hem de yağmalamanın önüne geçildi.

Ordunun bölgedeki görevinin sona erdiği günlerden birinde Mustafa Kemal'in yanına gelen Müfit; askerlerden bazılarının

16

kendisiyle konuştuğunu, seyahatte çok para kazanıldığını ve kendilerinin de paylarına pek çok altın düşmüş olduğunu haber verdiklerini söyledi. Hatta askerler altınları Müfıt'e hemen vermek bile istemiş fakat o tereddüt edip Mustafa Kemal'e sorma ihtiyacı duymuştu. Müfıt'i dinleyen Mustafa Kemal, arkadaşınm bir hata edip parayı almış olabileceğinden şüphelenerek, "Sakın paraları almış olmayasın!" diye sorma gereği hissetti. Fakat arkadaşı, "Hayır," diye cevap verdi ve aralarında şu konuşma gerçekleşti:

"Müfit, sen bugünün adamı mı olmak istiyorsun yoksa yarının adamı mı?"

"Elbette yarının adamı olmak isterim."

"O halde alamazsın. Ben de almadım ve alamam."

Yarının Adamı, ilk karakter sınavından başarıyla geçiyordu.

Karrase bölgesindeki başka bir isyan harekâtında çok daha ilginç bir hadise cereyan etti. Mustafa Kemal, Osmanlı kuvvetlerine saldırı girişiminde bulunan bir gruba müdahale edilmemesi talimatı verdi. Onların namuslu adamlar olduğunu ve kendilerine silah kullanmayanlara karşı ateş etmeyeceklerini söylüyordu. Tahmininde yanılmadı. Hücum edenler, Osmanlı saflarından karşılık görmeyince liderleri şaşırdı ve konuşmak için bir sorumluyla görüştürülmesini istedi. Mustafa Kemal ise bu teklifi kabul ederek liderlerini misafir etti. Hatta onlarla neredeyse arkadaş oldu ve ertesi gün hepsini bir sorun çıkmasına müsaade etmeden göndermeyi başardı. Bu hadiseden sonra Şam'da Jandarma Alay Komutanlığı görevinde bulunan bir albay, Lütfı Bey'le görüşüp isyancıların püskürtülmesi nedeniyle onları kutladı. Lütfı Bey, olayların askeri bir çarpışma biçiminde gerçekleşmediğini anlatmasına rağmen Albay tutumunda ısrar ediyor ve meseleyi İstanbul'a yazarken asilerin püskürtüldüğünü ifade etmenin yararlı olacağını söylüyordu. Konuşmaya tanık olan Mustafa Kemal bu tutuma daha fazla katlanamadı ve "Ben böyle bir sahtekârlığa alet olamam, esasen

17

ortada galip ya da mağlup yoktur. Fakat hakikati söylemek lazımsa onlar kazandılar," diyerek Albaya çıkıştı.

Albay, "Sen henüz cahilsin, padişahı anlamamışsın," şeklinde karşılık verince Mustafa Kemal, "Ben cahil olabilirim fakat padişahın cahil olmaması ve sizin gibilerin ne olduğunu anlayabilmesi gerekir!" dedi.

İşte, Mustafa Kemal'in akademiden mezun olup askerlik mesleğine adımını attığı ilk günlerde takındığı bu tavır, hayatının sonuna kadar sürecekti. Onun yapmaya çalıştığı şey ise kariyer planlamasından ibaret değildi. Bir tür "kusursuz geçmiş planlama" eylemiydi. Geçmişi temiz olmalıydı. Çünkü ancak geçmişi temiz olanlar yarının adamı olabilirdi. Mustafa Kemal, Suriye günlerinde ilk sınavını vermişti. Fakat son olmayacaktı.

***

Bu olaylardan sonra Mustafa Kemal, Müfit ve Lütfi yakın arkadaş oldu. Beyrut'ta görevli olan okul arkadaşı Ali Fuat da ara sıra aralarına katılıyordu. Bu günlerden birinde Mustafa Kemal, Hamidiye Çarşısında yürürlerken Lütfı'nin altına çizme giyilmesi gereken bir pantolon giydiğini ama ayağında çizme yerine kundura olduğunu gördü. Nedenini sorduğunda acı bir itirafla karşılaştı:

"Hakikat gördüğün gibidir Kemal, bundan başka pantolonum yok."

Osmanlı ordusu adına Havrandaki isyanı bastırmakla görevli olan yüzbaşı, kendisine ikinci bir pantolon alamayacak durumdaydı. Esasen bazı askerlerin köyleri yağmalayıp haydutluk yapmasının ardında yatan nedenlerden biri de bu parasızlıktı. Devlet, subayına gerekli maddi refahı sağlayamayacak durumdaydı. O gün, yani Lütfı'nin tek pantolona sahip olduğunu söylediği gün, Mustafa isminde bir tüccarın dükkânını gezdiler.

18

Mustafa Kemal, dükkânda bazı Fransızca kitaplar görünce oturup sohbet etmek istedi. Dükkânın önüne birkaç sandalye atıldı ve derin bir sohbet başladı. Aradan geçen günler boyunca bu sohbet yerini dostluğa

bıraktı. Mustafa Kemal, Rumelide uygulamak istediği planı bu arkadaş çevresiyle Şamda uygulamayı tasarlıyordu. Bir gece Mustafa Kemal, Müfit, Mahmut, Lütfı, Ali Fuat ve Tüccar Mustafa'nın bulunduğu evde önemli bir laf edildi:
"İhtilal yapmalı, inkılap yapmalı..."
Tüccar Mustafa da tıpkı Mustafa Kemal ve Müfit gibi tıb-biyedeki öğrencilik yıllarında hürriyetperver olması nedeniyle zindana atılmış ve sürülmüştü. Bunu öğrendikten sonra ona "Doktor Mustafa" demeye başladılar. Fikirleri nedeniyle hükümet tarafından dışlanan gençler, Şamda birbirlerine rastlamış ve memleketin kötü gidişatına engel olabilmek için neler yapabileceklerini uzun uzun tartışmaya başlamışlardı. Buldukları yegâne kurtuluş ümidi, inkılap yapmaktı. Lütfı bu davada kendilerine katılacağını, fakat çoluk çocuk sahibi olması nedeniyle kendisinden fazla bir şey beklenmemesi gerektiğini söyledi. Mustafa Kemal bu tavrı anlayışla karşıladı fakat bundan sonra konuşulacakları dinlemesinin doğru olmayacağını düşünüyordu. Bu nedenle ayrılmasını istedi. Lütfı'nin ayrılmasından sonra Doktor Mustafa, inkılap yolunda ölmekten bahsetti. Mustafa Kemal ise meselenin ölmek değil ölmeden idealleri yaratmak, yapmak ve yerleştirmek olduğunu söyledi.
O gece orada bulunanların hepsi Mustafa Kemal'e bağlanmış, bu birliktelik "Vatan ve Hürriyet Cemiyeti" adını almıştı. Niyet Rumeli'ydi fakat kısmet Şam olmuştu. Daha sonra Ali Fuat da onlara katıldı ve cemiyetin Beyrut şubesini kurup teşkilatlandırmaya başladılar.
Mustafa Kemal memleket meselelerini düşünmeye ve değerlendirmeye başladığı ilk yıllarda ülkesinin ne kadar geri kaldığının farkına varmıştı. Tüm sorunların altında yatan temel

gerçeklik buydu. Her vatanperver Türk genci gibi ülkesinin bu temel sorununu nasıl çözeceğini düşünüp duruyor ve çareler arıyordu. Hayatı boyunca attığı tüm adımlar, verdiği tüm mücadeleler, yaptığı tüm inkılaplar... Hepsinin temelinde memleketin geri kalmışlıktan kurtulması amacı yatıyordu. Şamda kurulan cemiyet de bu uğurda atılmış önemli bir adımdı. Öte yandan Mustafa Kemal, memleketin geri kalmışlığına çareler ararken, ileride bu sorunun çözümünde önemli bir rol alabileceğinin de farkındaydı.
İyi eğitimli bir subaydı. İlerleyen dönemlerde memleketin kaderine etki edebilecek bir paşa olabilirdi. Bu nedenle günü geldiğinde kendisine bir rol düşerse, o role hazır olması gerekiyordu. Çok iyi çalışmalı, çok donanımlı olmalı ve en önemlisi temiz kalmalıydı. Mustafa Kemal'in Şam'da kendine çizdiği kaderin, üç sarsılmaz ayağı işte bunlardı. Günü geldiğinde, yani şartlar oluştuğunda memleketi ileriye götürmek için ça-balamalıydı ve bu görev ona düştüğünde buna uygun bir ömür yaşamış bulunmalıydı. Yani, "yarının adamı" olmalıydı...
Hedefi belliydi belli olmasına ama kupkuru bir vadiyi andıran Şam, bu fikirleri hayata geçirmek için uygun bir mıntıka değildi. Mustafa Kemal, yapmak istediklerini Şam'da yapamayacağını çok geçmeden anlamaya başladı. Tek çarenin, en başından beri hayal ettiği şekilde Rumeli'de teşkilatlanmak olduğu düşünüyordu.
O günlerden birinde Beyrut'ta bulunan Ali Fuat, her zaman olduğu gibi Alman birahanesine uğradı. İçeri girdiğinde köşedeki masada oturan Mustafa Kemal ve Müfit'i fark etti. Oldukça heyecanlı ve endişeli görünüyorlardı. Ali Fuat durumu anlayınca hemen neler olup bittiğini sordu. Duydukları karşısında şok olmuştu. Arkadaşı çok tehlikeli bir maceradan bahsediyordu:
"Ben Makedonya'ya gidiyorum."

BÖLÜM 2
SÜRGÜN

Memleketin geri kalmışlığının yarattığı olumsuzluklar, Mustafa Kemal'in zihnine henüz gençlik yıllarında girmişti. Zaten o dönem, Osmanlı'nın gittikçe gerilediği ve dağılmanın arifesinde olduğu bir dönemdi. Mustafa Kemal'in gericiliğe ve gericilere neden bu kadar karşı olduğunu daha iyi görebilmek için o dönemi çok iyi anlamak gerekiyor. Bu nedenle dönemin koşullarını yaşayan ve yazarak günümüze aktaran bir sese kulak vermeliyiz: Böcüzade Süleyman Sami'ye...
Böcüzade Süleyman Sami; Abdülhamid dönemini, Meşrutiyet Dönemini, Dünya Savaşını, Milli Mücadeleyi ve Cumhuriyet Dönemini görüp geçirmiş biri olarak, Türkiye'nin nereden nereye geldiğini anlayabilecek ideal bir ömür yaşamıştı. Uzun süre bürokraside görev aldı ve Meclis-i Mebusan'da İsparta vekilliği yaptı. Belediye başkanlığı sırasında İsparta'nın Sidre Dağında, çocuğu olmayan kadınlara ilaç satarak yolunu bulmaya çalışan sahte bir şeyhe rastlamış ve onun sınır dışına çıkarılmasını emrettiğinde şeyh kendisine, "Ben çıkacağım fakat bu memleket de batacak," demişti.
O dönemde, sahte şeyh ve hocaların toplum üzerindeki etkisi büyüktü. Toplum yeterli dini eğitim alamadığı için bu tip sözde şeyhlerin söylediği her şeyi din sanıyor ve karşı çıkmıyordu. Bu durumun farkında olan din tüccarları, halkın dini

duygularını istismar ederek çıkar sağlamak için türlü hurafeler uyduruyordu. Ülkenin geri kalmasının en önemli nedenlerinden biri işte bu din tüccarlarıydı. Böcüzade'nin anlattıklarına göre; Abdülaziz döneminde ıslahat yapılması gündeme geldiğinde hoca kılıklıların baskısı baş göstermiş, bu kimseler din kitabından başka fen ve sanat kitapları okumanın ve Avrupa usullerine uymanın kâfirlik olduğunu öne sürmüştü.

Böcüzade'ye göre bu kimseler namaz, oruç, zekât ve hacdan başka şeye önem vermiyordu. Öte yandan ekonomi de bitik durumdaydı. Avrupahlar kapitülasyonlar sayesinde en yakın limanlardan Anadolu içlerine kadar yayılıp ucuz mal satmaya başlamış, yerli sanatlar ve el işleri eski canlılığını kaybedip mahvolmaya yüz tutmuştu. Abdülhamid döneminde ekonomi o kadar kötü duruma düşmüştü ki, halk bir şey demeye de bir hak istemeye de cüret edemez olmuştu. Hükümet ne isterse, sormaksızın vermek zorunda kalıyordu. Böcüzade o günleri, "Halk, çoluk çocuk aç kalsa da ölmeyecek kadar bir ekmek parası bulmaya çalışıyordu," diyerek anlatıyordu.
O dönemde Osmanlı vapurları İstanbuldan İzmir'e, İzmir'den İstanbul'a dört günde gidiyordu. Böcüzade, gayet çürük ve pis idareli şeyler olduğunu söylediği bu vapurlara "dilenci vapuru" dendiğini, parası olanların yabancı vapurlara bindiğini aktarıyor ve içinde bulunulan dönemi "Türk kazanır, Arap yer!" sözleriyle ifade ediyordu.
Devlet idaresindeki bozulmanın çok ciddi boyutlara ulaştığını da Böcüzade'nin anılarında görebiliyoruz. Mesela İzmit'in Kandıra kazasına Sadık Bey isimli bir bürokrat atanmış, Böcüzade memuriyet sınavının ne zaman yapıldığını ilgili kişiye sorduğunda, "Padişah açıktan tayin etti. Ona bir şey sormaya ve söz demeye kimsenin yetkisi ve cesareti yoktur," cevabını almıştı. Öte yandan Anadolu son derece sahipsiz ve bakımsız duruma düşmüştü. Vergi tahsil etmeye gelen memurlar sık sık keyfi
22
hareket ediyordu. Savaşlar nedeniyle genç erkek nüfus Yemene, Karadağ'a ve Girit'e gönderildiği için geride kalan yaşlılar tarlalara yetişemiyordu. Sarayın Ramazan ve bayram günlerinde tahsisatı için büyük paralar gerekiyor ve halk bu tahsisatı sağlamada güçlük çekince kimileri hapse atılıyordu. Böcüzade, anılarında o günleri anlatırken, "Çok zaman gözyaşları dinmez, para darlığı bitmez oldu," diyordu.
Böcüzade'ye göre en büyük şikâyetlerden biri de İstanbul ahalisinin ayrıcalıklı olmasıydı. Anadolu insanı bu durumu, "İstanbul ahalisi hem vergi vermez hem askere gitmez, zevk ve sefada yaşayacakları paraları bizden çıkarır," diyerek ifade ediyordu. Anadolu'nun içine düştüğü bu zor durum, ülkenin geri kalmasının en çarpıcı tezahürüydü. Böcüzade, İsparta görevi esnasında 50 kilometrelik yol için mühendis talep ettiğini ve bakanlığın cevap yazamadığını, çünkü tüm ülkeye yetecek kadar mühendis bulunmadığını anlatıyordu.
Tüm bu sorunlar karşısında saltanat, çözüm üretebilme yetisini büyük oranda kaybetmişti. Böcüzade anılarında bu durumu, "Padişahların sarayına en zor giren şey doğruluktur. Onların tarafından bulunanlar doğruluğu kendilerinden bile saklar. Bunlarda taşra için hayır ve menfaat beklemek âdeta safdilliktir" şeklinde yazmıştı.
Böcüzade'nin İstanbul'a yaptığı bir seyahat, o dönemi yansıtması için ideal gözlem imkânı sunmuştu. Seyahat esnasında Feshane'ye uğramış, maaş defterinde 800 işçinin kayıtlı olduğunu fakat 400 kişinin çalıştığını fark etmiş, nedenini sorduğunda diğerlerinin Hasan Paşanın adamları olduğunu işitmişti. Hasan Paşanın adamları işe gelmiyordu, yani çalışmıyorlardı ama paralarını da alıyorlardı. Başka bir gün tamiratı uzayan Feth-i Bü-lend isimli geminin durumunu araştıran Böcüzade, tamiratın bitmesinin istenmediğini öğrendi. Mürettebat, İstanbul'un zevk ve sefasından ayrılmamak için tamiri uzatıyor ve taşradaki işlerini de başkalarına yaptırıyordu. Bözücade başka bir gün, bir
23
memurun yoklama defterine bir nokta koyduğunu görmüştü. Nedenini sorduğunda listenin "subay listesi" olduğu cevabım almış ve nokta konulan subayların maaşları kesilmesin diye özel olarak işaretlendiğini öğrenmişti. Bu subayların çoğunu tanımadığını belirten memur, ay başında gelip paralarını aldıklarını söylemişti. O dönemde liyakatsizlik ve denetimsizlik öyle bir noktada bulunuyordu ki Dışişleri Bakanlığına giden Böcü-zade, Şura-yı Devlet Başkâtibi Vasfı Efendi ile görüştüğünde bir sandalyenin 17 sahibi olduğunu, üç daireye 18 kişi gerekirken 47 kişi verildiğini işitiyordu. Üstelik Vasfı Efendi, çalışanların çoğunu tanımadığını anlatıyordu.
Böcüzade tüm bu bozukluklara rağmen kimsenin cezalandırılmadığını büyük bir ibretle görmüştü. Zira sorumlular hakkında delile dayanan suçlama olsa dahi, padişahtan izin alınmadıkça bir şey yapılması mümkün değildi. Böcüzade, Uluborlu kazasında 70 yaşında bir kaymakamla tanışmış, okuma yazması bile olmayan bu kaymakama nasıl tayin edildiğini sorduğunda, kasapbaşı iken defterdarın ailesini İstanbul'a götürmesi nedeniyle mükâfat olarak kaymakamlık görevine atandığı cevabını almıştı. Zaten görevler genelde liyakatle değil, tavsiye veya rüşvetle, hatta tehditle dağıtılıyordu. Ziraat Bankasının bir şubesinin kâtipliğine tayin olan Hakkı Bey'in Arapçadan başka dil bilmediğini, Türkçeyi de doğru dürüst konuşamadığını ve okuyamadığını aktaran Bözücade, hesap kitap işleriyle uğraşanların da genellikle Rum ve Ermeni vatandaşlar arasından seçildiğini görüyordu. Ekonomi kötü durumda olduğundan maaşlar çoğu zaman üç beş ayda bir veriliyordu. Bu durum o kadar rahatsız edici bir hal almıştı ki
halk arasında, "Çıkmıyor canı gibi aylığı defterdarın!" sözü yayılmıştı.
Böcüzade başka bir gün Büyükada'ya gidip Hıristiyan okullarını incelemiş, o gün şu satırları yazmıştı: "Ada da bulunan Hıristiyan okulunun durumunu görünce bizim îslami okulların
24
geriliğini anladım." İstanbul için ise, "İstanbuldakiler memuriyetle geçinir. Dışarıya gitmez. Halka menfaatti iş takip etmez. Para gelsin bekler. Paralar zevk ve sefaya yetmez. İstanbul sanki mirasyedi bir çocuk..."

demişti.
Böcüzade, anılarında ülkenin nasıl geri kaldığını anlatan daha pek çok olaydan bahsetmişti. Askere gidip dönemeyenlerin maaşlarının ailesine verilmeyip zimmete geçirilmesi, sağlık hizmetinin yetersiz oluşu nedeniyle kocakarı ilaçlarının ve üfürükle tedavi yönteminin oldukça yaygın oluşu bunlardan sadece birkaçıydı... Mesela 1901 senesinde, 500 nüfuslu bir köyde 114 kişinin hastalık nedeniyle vefat ettiğinden söz etmişti. Ramazan ve bayram günlerinin bile yanlış tespit edildiğini, bu nedenle bir köy oruçluyken üç beş saat ötedeki başka bir köyün bayram kutlayabildiğin! aktarmıştı. Böcüzade yarım asırlık siyasi hayatında 40 vali, 15 muhasebeci, 10 jandarma kumandanı ve 60 kaymakam tanıdığını; bunlardan 8-10 tanesi dışında hiçbirinin okuma yazması olmadığını da aktarmış, Cumhuriyet Dönemine geçildiğinde ise işlerin değiştiğini açıkça fark ettiğini belirtmişti.
Böcüzade; Cumhuriyet Devrinin gelmesiyle şehirlerde hastaneler kurulduğuna, Diyanet'in bayram ve Ramazan günlerini doğru şekilde ilan ettiğine, ağır vergilerin kaldırılması nedeniyle çiftçinin rahat nefes aldığına, ölen askerlerin maaşlarının ailelerine düzenli şekilde ödendiğine, atamaların sınavlara göre yapıldığına, akrabası ve adamı olanların kayrılmadığına, memur maaşlarının süresinde ödendiğine bizzat tanık oluyordu. Ayrıca Cumhuriyetin memleketin her tarafında okul açtığından ve fabrika yaptığından övgüyle bahsediyordu.
Böcüzade, Cumhuriyet Devriyle birlikte ülkenin nasıl toparlandığını aktarırken; çocukken bir göle bir damla şarap düşmesi halinde göl kurusa bile orada meclis kurulmasının caiz olmadığını, depremlerin günahlar nedeniyle yaşandığını,
25
yağmuru meleklerin yağdırdığını anlatan vaizleri dinlediklerini anımsıyor ve defterine şöyle not düşüyordu: "Şimdi hiçbir hoca kılıklı, kıyafet giyip kendi kendine kürsülere çıkıp hurafe yayamıyor."
Böcüzade anılarında Anadolu insanının eskiden padişahın adamlarının esareti altında yaşadığını, bunların yüzlerine değil konaklarının kapılarına bile bakamadıklarını, Cumhuriyet'le birlikte kabahatli görülen Türk'ün hak ve hürmete nail olduğunu, eskiden Rum ve Ermeni memurların bulunduğu Düyûn-u Umumiye binasının kapısında artık "Türkiye Cumhuriyeti" yazılı levha asıldığını, içinde Türk gençlerinin bulunduğunu aktarmış ve anılarının sonunda gelecek nesile şu tavsiyede bulunmuştu:
"Senden evvel gelip geçenlerden ibret al, senden sonra geleceklere ibret alacak şeyler bırakmamaya çalış."
***
Osmanlı İmparatorluğu askeri yenilgilerin, isyanların, ekonomik sorunların ve geri kalmışlığın pençesinde günden güne erirken, özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren devleti diriltmek için çok ciddi yenilik hareketleri başlamıştı. Fakat devlet içerisinde yeniliklere karşı çıkan odaklar da bulunuyordu. Sultan 3. Selim'in ıslahatlar yapma çabası önemli bir isyanla sekteye uğratılmış ve ıslahat karşıtları kendileriyle uyumlu olmayı vaat eden 4. Mustafa'yı tahta çıkarmıştı. Bu durum karşısında 3. Selim'i yeniden tahta çıkarmak isteyen Alemdar Mustafa Paşa harekete geçmiş, Sultanın adamları bu girişimi bertaraf etmek için 3. Selim'i katletmişti. 3. Selim'in katlini engelleyemeyen Alemdar Mustafa Paşa, çareyi Şehzade Mahmut'un tahta çıkarılmasına bulmuş ve ıslahat yanlısı genç Sultanın tahta geçmesiyle yeni bir dönem başlamıştı.
26
Sultan Mahmut'un başlattığı ıslahat dönemi, daha önceki ıslahatların ötesindeydi. Osmanlı'nın yenilik arayışı önceki dönemde daha çok askeri yenilgilerin yarattığı olumsuzlukları ortadan kaldırmakla ilgiliydi. Fakat Sultan Mahmut, ıslahatları askeri çerçeveden çıkarıp pek çok alana yaymaya başlamıştı. Onun ardından tahta geçen Sultan Abdülmecid, bu geniş kapsamlı ıslahat vizyonunu sürdürmüş ve bu dönem beraberinde devletin toparlanması için daha fazla ciddi adımlar atılması gerektiğini düşünen aydın bürokrat grupları doğurmuştu. Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler gibi modernleşme yanlısı gruplar, ıslahatların yanında bir meclis kurulmasını da arzulamaya başlamıştı.
Sultan Abdülmecid'in ardından tahta çıkan Sultan Abdüla-ziz döneminde yaşanan Kırım Savaşı nedeniyle devlet büyük bir borcun altında kaldığında işler içinden çıkılamaz hale gelmişti. Kısa süre sonra devlet borcunu ödeyemeyecek duruma düştü ve Osmanlı bürokrasisi, Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip Sultan 5. Murat'ı tahta çıkardı. Ne var ki Sultan Murat'ın akıl sağlığı bu görevi yürütecek durumda değildi. Bu nedenle Şehzade Abdülhamid, gerekli reformların yapılacağı ve meclisi açacağı sözünü vererek tahta geçti. Sultan 2. Abdülhamid, söz verdiği gibi anayasanın ilan edilmesini ve meclisin açılmasını 1876 yılının sonlarına doğru sağladı. Bu gelişmeler büyük oranda Mithat Paşa ve etrafındakile-rin başarısıydı. Böylece modernleşme yanlıları önemli bir kazanım elde ederek Meşrutiyet Devrini başlatıyordu. Fakat kısa süre sonra patlak veren Osmanh-Rus Savaşı neticesinde alınan ağır yenilgi, tüm hayalleri suya düşürdü. Zira Sultan Abdülhamid, 1878 yılının başlarında ani bir kararla meclisi feshetti ve ülkeyi tek elden yönetmeye başladı. Bu gelişme; yenilik taraftarı bürokrasi, aydın ve asker çevrelerle Sultan Abdülhamid'in arasının açılmasına neden oldu.
27
Sultan Abdülhamid, devleti önceki yüzyıllarda olduğu gibi dar bir hükümet çevresiyle yönetme eğilimi gösteriyor ve kontrolü tek elde tutuyordu. Son derece kontrol meraklısıydı. Buna karşın dönem, Sultan

Süleyman dönemi değildi. Devletin yönetimiyle ilgili pek çok fikri bulunan gruplar vardı. Sanat ve aydın camiası; dini, askeri ve bürokratik çevreler; hatta asker ve sivil öğrenciler... Tüm bu grupların memleketin yönetimine ilişkin fikirleri bulunuyordu ve bu fikirleri, memleketin çökmekte olduğunu bildiklerinden gür sesle haykırıyorlardı. Sultan Abdülhamid, bu çevreleri yönetimine ortak olmaya çalışan gruplar olarak gördüğü için temel hedefini onları bastırmak ve aykırı sesleri kesmek olarak belirledi. Bu aykırılık zamanla bir tür çekişme halini aldı ve kontrolü sağlamak isteyen Sultan, istibdat tarzına yöneldi. Bir noktadan sonra iş öyle bir noktaya vardı ki, birbiriyle alakasız pek çok şahsiyet Sultan Abdülhamid'e aynı anda muhalif oldu.

Sultan Abdülhamid'in otoriter ve baskıcı yönetimi, bu süreçte askeri çevrelerde de gizli bir oluşumun doğmasını tetikle-di. Bazı Askeri Tıbbiye öğrencileri, 1889 yılında bir araya gelerek İttihad-ı Osmanh Cemiyeti adında, Sultan Abdülhamid'in politikalarına muhalif olan ve meşrutiyeti savunan bir cemiyet kurdu. İstibdatın gazabına uğramamak için cemiyet faaliyetleri gizlilik içerisinde yürütülüyor, kurucular ilhamlarını Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi modernleşme yanlılarının fikirlerinden alıyordu. Cemiyet, İstanbul'da kısa sürede askeri ve sivil çevrelerde yayılmaya başladı, ismi de bir süre sonra "İttihat ve Terakki" olarak değiştirildi. Sultanın 1892 yılında cemiyetin varlığından haberdar olmasıyla birlikte iki cenah arasında sıkı bir mücadele başladı ve üyeler yoğun hafiye takibi altına alındığından faaliyetler aksar oldu. Sarayın yarattığı güçlükler karşısında zor duruma düştüğünü anlayan cemiyet, çareyi yurt-dışına gitmekte ve Paris'te yeniden örgütlenmekte buldu.

28

Sultan ile ordudaki genç subaylar ve askeri öğrencilerin arasını kapanmamacasına açan hadise 1897 yılında patlak veren Osmanlı-Yunan Savaşı oldu. Yunanistan, kuruluşundan topraklarını genişletmeye kadar geçen süredeki tüm kazanmalarını büyük ülkelerin yardımıyla sağlamıştı. Fakat 1897 yılına doğru, büyük güçlerin yardımı ve desteği olmaksızın yayılmacı politikalar izlemeye başlayarak Osmanlı sınırları içerisindeki Rumları kışkırtmaya ve Girit'i ilhak etmeye çabalamış, fırsattan istifade etmek isteyen Osmanlı da Yunanistan'a savaş ilan etmişti. Türk orduları, desteksiz kalan Yunan orduları karşısında hızlı bir zafere koşmuş ve henüz bir ay bile geçmeden Atina'ya yürüyecek pozisyona gelmişti. Fakat Rus Çarı 2. Nikolay'ın devreye girerek Sultan Abdülhamid'e ültimatom vermesi her şeyi değiştirdi. Düşmanın başkentini ele geçirmeye çok yakın olan saray, bu ültimatom karşısında geri adım attı ve hiç de kârlı olmayan bir barış imzalamayı tercih etti. Yapılan barış antlaşmasıyla Osmanlı ele geçirdiği Teselya'yı
geri bırakıyor ve Girit'te Hıristiyan valiyle yönetilecek Yunan özerkliğini kabulleniyordu. Osmanlı'nın yegâne kazanımı ise ufak sınır düzeltmeleri ve savaş tazminatıydı. Sonuç, genç subaylar ve askeri öğrenciler için yıkıcı bir hezimetti. O sıralarda Manastır Askeri İdadisinde öğrenci olan ve savaşa gönüllü şekilde katılmayı çok isteyen Mustafa Kemal 16 yaşındaydı ve hayal kırıklığına uğrayanlar arasındaydı. Halk, imzalanan barışın ardından sokaklarda, "Padişahım çok yaşa!" sloganları atarken, askeri çevreler hiç de o hissiyatta değildi. Çünkü yaşanan bu acziyet, Sultana bağlılıklarını koparma noktasına getirmişti. Mustafa Kemal, "Padişahım çok yaşa!" sözüne ilk defa o dönemde katılmamıştı.

1899 yılında Kara Harp Okuluna girmeyi başaran Mustafa Kemal, öğrenim hayatı boyunca tarih, felsefe ve siyaset kitapları okuyan, kendini geliştirmeye hevesli bir gençti. Okul başladıktan bir süre sonra kayıt için gelen Ali Fuat ismindeki

29

öğrenciyle tanıştı. Ali Fuat, okul müdürü olan Albay İbrahim Bey tarafından Çavuş Mustafa Kemale emanet edilmişti. Rus Savaşında şehit düşen Müşir Mehmet Ali Paşanın torunu, Albay Fazıl Bey'in oğlu ve üst sınıflardan Mehmet Ali'nin küçük kardeşiydi. Fransızca biliyor olması, bu dili öğrenmeye çalışan Mustafa Kemal'in hoşuna gitmişti. İkili arasında yeşeren arkadaşlığa ilerleyen dönemde Ali Fethi de katıldı.

İlk yıl sona erdiğinde Mustafa Kemal memleketi Selanik'e gitmiş, ikinci yılın başında yanında mahalleden arkadaşı Nuri ile dönmüştü. Nuri, çocukluğundan bu yana tanıdığı, Manastır İdadisinde birlikte okuduğu arkadaşıydı. Mustafa Kemal yaz tatilinde Fransızcayı ilerletmiş ve iyi derece de vals öğrenmişti. Dansın gerekli olduğunu ve arkadaşlarının da bilmesi gerektiğini söylüyor, ders aralarında onlara da öğretiyordu. O yıl, Kuleli Lisesinden Harp Okuluna gelen Kazım da aralarına katıldı. Bu renkli ve nitelikli arkadaş grubu pek çok zaman toplanıp sohbetler ediyor, konu ister istemez memleket sorunlarına gelip çatıyordu. Mustafa Kemal, devletin geniş sınırlara sahip olmasına rağmen başkentte askeri öğrencilerinin karnını doyuramadığından şikâyetçiydi. Devletin gerekli su teminini bile yapamadığını, askeri okulda 3 bin kişinin yıkanması için sadece on musluk bulunduğunu söylüyor ve devletin ciddi bir kabiliyet sorunu olduğunu ifade ediyordu.

"Sınırı Yemende fakat her yerde ne kadar zayıf!" diyen Mustafa Kemal'e arkadaşları itiraz ediyor, "Sen de ne korkakmışsın!" diye tepki gösteriyordu. Fakat o geri adım atmayıp bu tavrının korkaklık değil cesaret olduğunu ifade ediyordu. Devletin verdiği yemeği dahi yiyemediklerini ve bunun yerine askeri okulda bulunan bakkaldan temin ettikleriyle karınlarını doyurduklarını anlatıyordu.

"Buyurun," diyordu Mustafa Kemal, "devlet bu. Nasıl Yemeni, Mısır'ı idare edecek? Buradaki geleceğin subaylarının dahi karnını doyuramayan devlet, bunu nasıl yapacak?"

30

Ona göre imparatorluğun şaşalı günleri geride kalmıştı. Arkadaşlarına, "Sizlere üzülerek ifade etmek zorundayım ki imparatorluğun temelleri Avrupa yakasında iyice sarsılmıştır. Rumeli'de Sırp, Yunan ve Bulgar komitacılarını besleyen Rus-lar, dedelerimizin kanları pahasına aldıkları bu Türk yurdunu bizden koparmak gayretindedirler. Bu bölgede orduların başında bulunan kumandanlar acz içindedirler. Padişah ise orduya bakmamaktadır. Aylardan beri maaş alamayan subayların bulunduğunu öğrendim. Orduda talim ve terbiye yoktur. Padişah, sarayında keyif ve âlemler içindedir. Bu yüzyılda böyle hükümdarı bulunan bir devleti kolay yaşatmazlar," diyordu. Üstelik memleketi düzeltmeye çalışan ilerici kimselerin engelleniyor oluşunun da altını çiziyor ve şunları ekliyordu:
"Nerede Fatih, Yıldırım, Kanuni, 3. Selim gibi hükümdarlar... Son devir Osmanlı padişahları içinde memlekete düzen verebilecek, millete hizmet edebilecek vezirlere asla tahammül edememişler, memleketi bu hale sürüklemişlerdir. Abdülmecid, Mustafa Reşit Paşadan; Abdülaziz, Ali ve Fuat Paşalardan; Abdülhamid ise Mithat Paşadan, Hüseyin Avni Paşadan ve Süleyman Paşadan daima korkmuştu. Sıkışık zamanlarında onları sadarete layık görmüşler, tehlikeyi atlattıktan sonra Mahmut Nedim gibi dalkavukları, hırsız ve uğursuzları iş başına getirmişlerdir. Şunu iyi bilelim ki; Mithat Paşa sağ olsaydı, Hüseyin Avni Paşa öldürtülmeseydi, ne ordumuz ne donanmamız bu hale düşecekti. Akdenizde ikinci durumda bulunan donanmamız, Karadenizde Ruslara herhalde dersini verecek ve 1877-1878 seferinde Tuna boylarında Yeşilköy'e kadar çekilmeyecekti. Türk-Yunan Savaşında bu donanmayı Haliç'ten çıkamayacak hale getirmek suç değil midir? Millet, padişahından neden hesap sormamalıdır? Bir hıyanet olan bu davranışlarda bulunan bir insanı, Fatihlerin ve Yavuzların torunu olarak kabul etmek mümkün müdür?"
31
Bu renkli arkadaş grubu memleket meselelerine kafa yorarken, İttihat ve Terakki Cemiyetiyle yaşanan mücadele nedeniyle sürgüne gönderilen askeri öğrencilerden haberdar oluyor ve hürriyet taraftarlarına yapılan baskı nedeniyle Sultan 2. Abdül-hamid gün geçtikçe bu arkadaş grubunun gözünden düşüyordu. Bu gençler de tıpkı büyükleri gibi memleketin nereye doğru gittiği hususunda derin endişe sahibiydi. Böcüzade tarafından aktarılan anılarda yer alan bilgiler, bu gençlerin de az çok malumatıydı. Cemiyet, bu gençlerin zihninde bir çıkış örneğiydi fakat Mustafa Kemal'in ortaya atacak başka bir fikri vardı. Onun düşüncesine göre, üçüncü sınıftaki öğrenci sayısı normalden çoktu. Bunların çoğu kurmay olamayacağı için erkenden orduya katılacaklardı ve kurmay eğitimi almaya devam edeceklere göre avantajlı olacaklardı. Mustafa Kemal, bu grup arasında bir teşkilat kurulmasını sağlayarak ileriye dönük adımlar atmayı düşünüyordu. Neticede kendileri kurmay subay olduklarında orduya katılan arkadaşları gittikleri yerde teşkilatlarını çoktan kurmuş olacak ve kendilerine işe yarar bir zemin hazırlamış olacaktı. Velhasıl örgütlenmek gerekiyordu...
Mustafa Kemal ve arkadaşları kısa süre içerisinde kendi teşkilatlarının ilk adımlarını attı. Öğrenciler arasında daha fazla taraftar toplamak için dergi çıkarmaya başlamışlardı. Kendini o kadar kaptırmıştı ki sık sık misafiri olduğu Ali Fuat'ın babası Fazıl Bey'in Kuzguncuk'taki köşkünde düşüncelerini bir tuğgenerale açıklamaktan çekinmemişti. Fazıl Bey'in ısrarı üzerine sık sık köşkte kalan Mustafa Kemal, o misafirliklerden birinde ertesi gün yemeğe gelen Tuğgeneral Osman Nizami Paşa ile tanıştı. Paşa, sohbetin başında fikirlerini açıkça ifade etmekten çekinse de sohbet ilerleyince düşüncelerini olduğu gibi açıklamaya başladı. Sultan Abdülhamid'in yönetim tarzını ve istibdat idaresini açıkça eleştiriyordu. Mustafa Kemal biraz da şaşkınlıkla Paşayı dinledi. Zira hafiyelerin ve jurnalciliğin
32
kol gezdiği bir dönemde bu şekilde açık konuşmak oldukça riskliydi. Şehirde onlarca hafiye vardı ve yan yana gezen üç kişiyi örgüt kurmakla itham eden jurnaller, saraya her gün oluk oluk bilgi aktarıyordu. Mustafa Kemal, Paşanın da Sultanın adamlarından biri olabileceğinden ve ağızlarını aradığından bile şüphe duydu. Yine de onunla sohbet etmekten geri durmadı. Memlekete dair fikirlerini açıkça ifade etti. Bu çıkıştan etkilenen Paşa, Mustafa Kemal'e başka sorular daha sormaya başladı. Mustafa Kemal her cevabında Paşanın ilgisini daha çok çekmeyi başarıyordu. Sohbetin sonunda Paşa, Mustafa Kemal hakkında ilginç bir kehanette bulundu:
"Mustafa Kemal Efendi oğlum, görüyorum ki İsmail Fazıl Paşa seni takdir etmek hususunda yanılmamış. Şimdi ben de onunla hemfikirim. Sen, bizler gibi yalnız kurmay subay olarak normal bir hayata atılmayacaksın. Keskin zekân ve yüksek kabiliyetin, memleketin geleceği üzerinde müessir olacaktır. Bu sözlerimi bir kompliman olarak alma. Sende memleketin başına gelen büyük adamların daha gençliklerinde gösterdikleri müstesna kabiliyet ve zekâ emareleri görmekteyim."
Günler birbirini kovaladı ve Mustafa Kemal 1902 yılında Harp Okulunu sekizincilikle bitirdi. Başarısı nedeniyle Harp Akademisine davet edilmişti. Yakın arkadaşı Ali Fuat da onunla birlikteydi. O dönemde akademiye davet edilmeyip çeşitli bölgelere atanan subay arkadaşlarıyla sıkı şekilde irtibat halindeydi. Özellikle Rumeli bölgesine gidecek olanlara, en müsait iklimin Makedonya olduğunu tavsiye ediyordu. Onlar Rumeli'ye gidip Makedonya'da örgütlenecek, kendisi de akademiyi bitirdikten sonra aralarına katılacaktı. Nihayet okul sıralarında tasarladığı fikri hayata geçirmeye başlamıştı.
33
İstanbul Harp Akademisi'nde sınıf arkadaşlarıyla.

(Mustafa Kemal'in solundaki Ali Fuat.)
Akademiye adım attığı günlerde hürriyet fikirleri için burada da mücadeleye başlayan Mustafa Kemal'in aklı bir yandan da oldukça uzaklarda, Selanik'teydi... Kenarında kırmızı renkli beyaz şerit üzerine dikiş çekilmiş, haki renk bezle kaplı 9x14 santimetre boyutundaki defterine zihnini meşgul eden hissiyatı ifade etmek için bir şiir yazmıştı:
"Bir gün ah ettimse cana suz-i nak oldum yeter,
Sağ iken oldum helak, sonra harap oldum yeter, Payi ağyara serildim, sanki hak oldum yeter..."
Bu duygulu şiirin ardında, unutkan bir kalbe derinden özlem yatıyordu. Bu özlemin sırrını, arka sayfadaki notlarında şöyle ifade etmişti:
• Bir günah işledimse ey sevgili, yandım yeter
Sağken öldüm, harap oldum, mahvoldum yeter
Rakiplerin/yabancıların ayağına serildim, sanki toprak oldum yeter
34
"Selânik'ten geleli üç ay kadar oldu. Muvassalatımdan ilk günlerinde intizam-ı hayata bir çığır buldum zannında idim. Manen maddeten zebunu olduğum ıstırabımı mündefi olmuş gibi görüyordum. Lâkin heyhat!... Bugün bilmem kaç yüzüncü defa olmak üzere yine kalbimin bütün şikâyet nale-lerini işitmekle giryânım her vakit ki gibi bu dakika dâhi..."
Selanik'te bıraktığı gönlünü memnun edecek bir dönüş bulamıyor, bulamadıkça üzüntüye boğuluyordu. Bu notlardan üç gün sonra sayfaya kalp sızısının yeni bir ifadesini not düşmüştü:
"Müphem... O kadar müphem ki...
Sağ iken oldum harap, helak oldum yeter..."
Bir sonraki gün, içine düştüğü üzüntü girdabından uzaktan gelen bir mektupla çıkıyor ve gönlünde bahar çiçekleri yeşeriyordu. Beklediği cevap nihayet gelmişti:
"Uzun bir zamandan beri kendisiyle muhâbere-yi medar-ı tesliyet addettiğim birzattn sükûniyle... Muhârebedeki tekasü-lünü görmekle muazzab oluyordum. Bugün o sükun-ı medidi ihlâl eden bir mektubun vürudu azâb-ı vicdanımı tadil etti. Bir mektub... Evet, birkaç satırlık bir kâğıt parçası... Fakat sevilen bir kalbin makes-i tecelliyatı perestiş edilen bir ruhun sahne-i sünûhâtı olduğu için bir kıymet-i câvîdâniyişâmildin"
"Selanik'ten geleli üç ay kadar oldu. Vardığımın ilk günlerinde düzenli hayat için bir yol bulduğumu sanıyordum. Manen ve maddeten aciz bırakan ıstırabımı atlatmış gibi görünüyordum. Ama ne yazık! Bugün bilmem kaç yüzüncü defa olmak üzere yine kalbimin bütün şikâyet feryatlarını işitmekle ağlıyorum her vakit ki gibi bu dakika dahi..." '• "Uzun bir zamandan beri kendisini haberleşerek/haberleşme yoluyla avuttuğum bir kişinin durgunluğuyla... Savaştaki ilgisizliğini gördükçe eziyet çekiyordum. Bugün o uzun süren durgunluğu bozan bir mektubun gelişi vicdan azabımı doğruladı. Bir mektup... Evet, birkaç satırlık bir kâğıt parçası... Fakat sevilen bir kalbin (görünen) aynası çok sevilen bir ruhun akla gelen sahnesi olduğu için ebedi bir değeri çevreler."
35
Yine de tek sorunu, kalbindeki yara değildi. Parasızlık gibi bir derde de sahipti:
"Bugün bütçemin hesabını rü'yet ettim. Masârifâtı varidâtıpek ziyâde fevkinde buldum. Şimdiye kadar para çantama girip çıkan parayı hesap etmek hatırıma bile gelmemişti. Fakat bu hesâbsızhğın netâyic-i vahîmesi olmak üzere pek büyük ıstıraplar altında manen, maddeten ezildim. Şimdi sarf olunan paranın mahal ve müddet-i sarfını irâe eden defterime baktığım zaman hareketimdeki âdem-i intizâm nazar-ı dikkati de tezâhür ediyor. Her zaman bu defterin gözden geçirilmesiyle hissolunan nedâmetler ihtimâl tanzîm-i hatt-ı harekete medârolur. Fakat ya henüz bunun tesirini idrâk etmiyorum. Sebebi; mesârifatın fazlalığından ziyâde vâridâtın azlığıdır."
Mustafa Kemal ve arkadaşları, hürriyet yolundaki faaliyetlerine birinci sınıfın yanındaki ufak dershanede hayat veriyordu. Dergilerini hazırlıyorlar, aralarına katılan yeni arkadaşlarıyla beyin fırtınası yaparak memleketin sorunları üzerinde uzun uzun düşünüyorlar ve sarayın bütün yasaklarına rağmen yatakhanede Namık Kemal'in şiirlerini okuyorlardı. En sevdikleri şiir ise "Vatan Kasidesi'ydi. Mustafa Kemal kasideyi bizzat çoğaltmış ve bir nüshasını, "Bunu ezberleyelim," diyerek Ali Fuat'a vermişti. Bu faaliyetler her nasılsa bir gün Sultan Abdülhamid'in hafiyelerinden Zülüflü İsmail Paşanın kulağına gitti. Okul Nazırı Ali Rıza Paşa, saraya çağırılarak ciddi bir
* "Bugün bütçemin hesabına baktım. Harcanan paraları pek fazla buldum. Şimdiye kadar para çantama girip çıkan parayı hesap etmek hatırıma bile gelmemişti. Fakat bu hesapsızlığın ağır sonuçları olmak üzere pek büyük ıstıraplar altında manen, maddeten ezildim. Şimdi harcanan paranın yerini ve harcama zamanını gösteren defterime baktığım zaman hareketimdeki düzensizlik dikkat çekiyor. Her zaman bu defterin gözden geçirilmesiyle hissedilen pişmanlıklar belki davranışın düzeltilmesine sebep olur. Fakat ya henüz bunun etkisini idrak etmiyorum. Sebebi; masrafların fazlalığından ziyade gelirin azlığıdır."
36
zılgıt işitmek zorunda kaldı ve bu tehlikeli gidişatın faaliyetleri hakkında detaylı malumat bulunamadığından şimdilik üzeri örtülü bırakıldı. Fakat sonraki sefer durum çok daha ciddi bir hal alacaktı.

Çünkü dergiyi basarken suçüstü yakalanmışlardı. Onları yakalayan Ali Rıza Paşa, merhamet ederek konuyu görmezden geldi. O gün yakalananlar arasında bulunmayan Ali Fuat, gelişmeyi üst sınıftaki arkadaşı Ali Fethiden haber almıştı. Ali Fethi olan bitene çok sinirliydi. Sultanı kast ederek, "Hep oradaki adamın başının altından çıkıyor bunlar, sarayı başına yıkmadıkça rahat yok!" diyordu. Mustafa Kemal ve Ali Fuat gelişmeler üzerine durum değerlendirmesi yaparak dergiyi bir süre çıkarmama kararı aldı. Belli ki Ali Rıza Paşa, kendilerine tahammül ediyordu fakat Zülüflü İsmail Paşadan kurtulmak kolay değildi. Nitekim ilerleyen günlerde çok güç bir durumun içine düşeceklerdi.
Mustafa Kemal, akademi günlerinde İstanbulda güzel bir gençlik dönemi geçiriyordu. Mütemadiyen okuyor, öğreniyor, düşünüyor ve kendini geliştiriyordu. Bu dönem onun için bir tür "ileriye dönük teorik eğitim" gibiydi. Memleketin kaderinde rol oynayacağı vakit geldiğinde gençlik döneminde edindiği fikri birikim ona çok yardımcı olacaktı. Bunların yanında eğlenmesini de biliyordu. Ali Fuat ve diğer arkadaşlarıyla sık sık İstanbul'un eğlenceli muhitlerinde vakit geçiriyorlardı.
Sık gittikleri yer ise Zueve Birahanesi'ydi. Emekli bir Alman astsubayın işlettiği bu mekânda, hem bir şeyler içer hem de yabancı gazeteleri okurlardı. Birahane, onlar için son derece güvenliydi. Zira o dönemde askeri öğrencilerin içki içmesi yasaktı. Sultanın hafiyeleri ise tüm gün ve gece şehirde cirit atıyor, gördükleri pek çok şeyi saraya jurnalliyorlardı. Zeuve, nasıl oluyorsa hafıyelerin dolandıkları yerlerden değildi.
Zeuve dışında sık gittikleri diğer bir mekân, Con Paşanın Lokantası'ydı. Tünel'in Galata kapısından çıkıldıktan sonra
37
köprü istikametine giderken soldaki köşede kalan üç katlı binanın ikinci katı, geçmişte Denizyolları Müdürlüğü yapmış Con isminde Ermeni asıllı bir adam tarafından lokanta olarak işletiliyordu. Burası esasen içkili bir mekân değildi fakat İngilizler sık geldiği için viski bulunuyordu. Mustafa Kemal ve Ali Fuat, denetimlerin sıklaştığı dönemlerde son çare olarak bu lokantaya geliyor ve viski içiyordu. İlk viskisini burada içmiş ve burada alışmıştı. "Con Paşayı ziyaret etmek" onlar için bir tür şifre gibiydi. Zamanla arkadaşları da bu duruma uyanınca birlikte gitmeye başladılar.
Mustafa Kemal ve Ali Fuat'ın hafiyelerden kaçınarak alkol keyfi yapma eğlencesi bir gün hiç ummadıkları bir sonla bitti. O gün yolları Taksim Bahçeleri isimli bilindik bir mekânın önünden geçmiş, hiç değilse biraz bakınıp çıkmak için içeri girmişlerdi. İçerisi oldukça eğlenceliydi. Bir Macar orkestrası vals çalıyordu. Bahçe hayli kalabalıktı. Bu zevkli manzara karşısında Mustafa Kemal oturup bir iki kadeh içmeyi önermişti. Mekânın bilindik oluşu nedeniyle riskli bir karardı ama gençliğin verdiği cesaret bu riski almaya yetmişti. Tedbirli olmak adına viski soda söylemeyi ve kamışla içmeyi düşünmüşler, içerken de yüzlerini buruşturmayıp tatlı bir limonata içiyor-muş gibi davranmaya karar vermişlerdi. Böylece içtikleri şeyin alkol olduğu anlaşılmayacaktı. Boş bir masaya oturup içkilerini söylediler ve içmeye başladılar. Az sonra önlerinden geçen inzibatlar durumun farkına varamadı. Planları işe yaramıştı. Keyiflerine diyecek yoktu. Ders notlarından, memleket meselelerinden ve ileride atanacakları görevlerden konuşuyorlardı. Bu güzel etkinlik bir süre sonra görmeyi hiç tahmin etmeyecekleri birinin varlığıyla gölgelendi. Okul Nazırı Ali Rıza Paşa ile Albay Gani Bey oradan geçiyordu ve yanlarında Sultan Abdülhamid'in en ünlü ve kudretli hafiyelerinden Fehim Paşa bulunuyordu.
38
Fehim Paşa, Sultanın süt kardeşi ve çocukluk arkadaşı İsmet Bey'in oğluydu. Küçük yaşlarından beri sarayın gözdesiydi. Harp Okulunu bitirdikten kısa süre sonra Sultanın yaveri olmuş, 25 yaşında herhangi bir askeri görev almamasına rağmen paşalığa terfi etmiş ve baş hafiyelik görevine getirilmişti, istanbulda uçan kuştan haberi olan, dokunulmaz ve istediği her şeyi yapabilen birisiydi. Başkentte kimse otuzlu yaşlarındaki Fehim Paşaya karşı çıkmaz ve onunla ters düşmek istemezdi. Fehim Paşa ve yanındakiler, yakınlardaki boş bir masaya oturduktan kısa süre sonra Ali Rıza Paşa, Mustafa Kemal ve Ali Fuat'ı fark etti. Yakalanmışlardı. Bu iki öğrenciyi masasına davet eden Ali Rıza Paşa, onları Fehim Paşaya tanıttı ve yanlarında oturmaları için müsaade istedi. Masadakiler garsonu çağırıp, bu öğrencilerin içtiği şeylerin aynısından sipariş edince gerginlik had safhaya yükseldi. İçki yasağını ihlal ederken yakalanmaları gereken son kişilere yakalanmaları an meselesiydi. Biraz sonra viski sodalar geldi ve yudumlandı.
Alkol tükettikleri ortaya çıkmıştı fakat kimse kızıp köpürmüyordu. Hatta viski soda karışımı hoşlarına bile gitmişti. Mustafa Kemal, şansları hâlâ yaver gittiğine göre artık mekândan ayrılıp okula dönmenin iyi olacağını düşündü. Zaten yoklama saati geldiği için gitmeleri de gerekiyordu. Fakat Ali Rıza Paşa kalmalarını istedi. Fehim Paşanın, hep birlikte ünlü mekânlardan Kristale gitme önerisi ise başka bir sürpriz oldu. Okul Nazırı ve Sultanın en nüfuzlu kafiyesiyle birlikte şehrin en ünlü ve lüks gazinosuna gidip eğlenme fırsatıyla hayatları boyunca bir daha hiç karşıla-şamayabilirlerdi.
Mekâna vardıklarında Fehim Paşa, Ali Fuat'a garsona gidip Taksimde içtiklerinden getirmelerini söylemesini istedi. Gece 12'ye kadar içip eğlendiler, sonrasında da akademiye döndüler. Fakat saat geç olduğu için içeriye alınmıyorlardı. Nöbetçi Subay Ethem Efendi vaziyetin hesabını soruyor ve "Serhafıye Fehim
39

Paşa ve okul nazırı Ali Rıza Paşa ile beraberdik," cevabını alıyor, bu cevaba iyiden iyiye sinirlenen Ethem Efendi, "Siz içkiyi fazla kaçırmışsınız!" diyerek tepki gösterip azarlamaya girişiyordu. Fakat öğrencilerde hiç tahmin edemeyeceği bir şey vardı. Ali Rıza Paşa, durumu bildirir bir kart yazıp imzalamıştı. Kartı gören Ethem Efendi gözlerine inanamadı ve öğrencileri de yanına alarak Dahiliye Müdürü Kalafat İbrahim Bey'in yanma gitti. İbrahim Bey hem imzayı görüp hem de anlatılanları dinleyince Ethem Efendiyi azarlayıp öğrencileri yatakhaneye götürmesini emretti. Fehim Paşanın adı bile her şeye yetiyordu.
Yatakhaneye girdiğinde Mustafa Kemal'in keyfine diyecek yoktu. Güzel bir mekânda viski içmiş, akabinde şehrin en lüks gazinosunda okul nazırı ve şehrin en nüfuzlu hafiyesiyle eğlenmiş, gece akademiye döndüğünde Ethem Efendi ve İbrahim Bey'in şaşkın bakışları altında sorunsuz şekilde geçip gitmişti.
O gece çok eğlenmişti eğlenmesine ama başka şeyler de öğrenmişti. Herhangi bir askeri başarısı olmamasına rağmen paşa yapılan, daha sonra liyakatsiz şekilde baş hafiyeliğe getirilen ve sahip olduğu nüfuzla pek çok insanın canını yakan Fehim'le meslektaş olmaktan dolayı rahatsızlık hissetmişti. Bir gün o da paşa olmalıydı fakat Fehim gibi terfiler almaktansa muharebe meydanlarında şerefli başarılar kazanarak yükselmeliydi. Bu düşüncelerini Ali Fuat'a büyük bir samimiyetle anlatıyordu. Yarının Adamı, karakter gelişimini yarına uygun şekilde yaşıyordu.
***
Mustafa Kemal işte böyle bir hissiyatla 1904 yılının Aralık ayında Harp Akademisini beşinci olarak bitirmiş, kurmay olmaya hak kazanan 13 öğrenci arasına Ali Fuat ile birlikte girmeyi başarmıştı. Çok mutluydu ve bu anı ölümsüzleştirip annesiyle paylaşmak istedi.
40
Aralık 1904
Artık sıra Rumeli'ye atanmaya ve daha önceden bölgeye giden arkadaşlarıyla birleşerek memleketin kötü gidişine dur demek için faaliyetlere başlamaya gelmişti. Atama bekleyen arkadaşlarıyla birlikte Sirkecide kiraladıkları pansiyonda akşamları toplanıyor ve memleket sorunları hususunda uzun sohbetler yapıyorlardı. Salacak'ta yaşayan Ali Fuat da sohbetlerin müdavimlerinden biriydi. Üzerinde en çok durdukları konu, rejim meselesiydi. Memleketin kurtulması için evvela meşrutiyetin gerektiği hususunda hepsi ortak görüşteydi. Fakat bir sorun vardı: Sultan Abdülhamid'i son derece karşı olduğu meşrutiyete ikna etmek neredeyse imkânsız gibiydi. Bunu yalnızca ordunun yapabileceğine inanıyorlardı. Temel hedefleri ise askeri bir baskıyla meşrutiyetin ilanını sağlamaktı. Tüm faaliyetlerini bu doğrultuda gerçekleştirmeyi
41
hedeflemişlerdi. Görev yerlerine gittiklerinde onlardan evvel bölgeye gitmiş olan Harp Okulundan arkadaşlarıyla birlik olacaklardı. Mustafa Kemal'in okul sıralarında yıllar önce tasarladığı plan artık hayata geçmek üzereydi. Fakat kader, bambaşka bir rota çiziyordu.
Ali Fuat, o günlerde evde geçirdiği dört günün ardından arkadaşlarıyla buluşmak için Sirkeciye doğru yola çıkmıştı. Yolda, atanacağı görevi için diktirdiği elbiselerin durumunu sormak için Altın Makas isimli terziye uğradı. Terzide çalışan makastar, Ali Fuat'ı görünce Mustafa Kemal'in iki gündür hazır olan elbisesini almaya gelmediğini söyledi. Tuhaflığın farkına varan Ali Fuat, durumun iç yüzünü öğrenmek için pansiyona doğru yola koyulduktan bir süre sonra yanına yanaşan atlı arabadan uzanan el tarafından durduruldu. Bu, sarayın eczacıba-şısı Ahmet Refik Paşaydı ve kendisini arabaya davet ediyordu. Ali Fuat daveti kabul edip arabaya bindiğinde Ahmet Refik uzatmadan konuya girdi. Kendisini büyük bir felaketten kurtarmak istediğini söyleyerek anlatmaya başladı:
"Bu yıl Erkânı Harbiye Mektebinden çıkan erkânı harp ve mümtaz yüzbaşılardan bazıları bir komite teşkil etmişler. Bu komitenin başında hatırımda yalnız ismi kalan Selanikli Mustafa Kemal Efendi varmış. Siz de komiteye dâhilmişsiniz. Aranızda para toplamışsınız. Padişahımız Efendimize, Ramazanın on beşinde Topkapı Sarayındaki Hırka-i Şerif ziyaretine gideceği sırada arabasına bomba atılmak üzere bir suikast hazırlanmış."
Ali Fuat anlatılanları büyük bir şaşkınlık ve tedirginlik içinde dinliyor ve reddediyordu. Fakat Ahmet Refik Paşa anlatmayı sürdürüyordu:
"Ben de pek ihtimal vermiyorum. Mustafa Kemal Efendiyle diğer birkaç yüzbaşı tevkif edildiler. Tevkif sebepleri de malum. Şimdi beni dinleyiniz. Ben sizin büyük annenizin yetiştirdiği bir kimse ve ailenizin bir mensubuyum. Bana itimat ediniz."
42
Ali Fuat, beyninden vurulmuşa dönmüştü. Panik içerisinde ne yapması gerektiğini sordu. Paşa, geniş bir nefes alıp ne yapması gerektiğini bir bir anlatmaya başladı:
"Kurtulmanız, hatta askerlik mesleğinde süratle yükselmeniz pek kolay ve çok basit. İşin esasını ve doğrusunu bana anlatırsınız. Biz de bunu Padişahımız Efendimize arz ederiz. Her ikimizin de, yani senin de benim de sadakatimizden dolayı rütbelerimizi birer derece yükseltirler. Mesela siz derhal binbaşı olabilir ve İstanbulda kalabilirsiniz. Peşinen söyleyeyim ki saraya jurnal edilen bu hadise belki de doğru olmayabilir. Ancak bunu ciddi imiş gibi anlatmak da bir hamiyet iktizasıdır. Çünkü aslı olmayan bu gibi haberlerin arkasında mutlaka bir hakikat saklıdır."

Paşanın anlattıkları, Ali Fuat'ın zihninde kıvılcımlar çakmasını sağlamıştı. Şoku atlattığında ve Paşanın aynı zamanda hafiye olduğunu hatırladığında meselenin iç yüzünü anlamaya başladı. Son cümleleri de kurulan kumpasa işaret ediyordu. Bir grup hafiye, askeri öğrencilerin suikast gibi büyük bir eylem düzenlediğine ilişkin komployu saraya ulaştıracak, bu büyük başarı karşısında terfi alacaklardı. Fakat ellerinde delil yoktu. Bu nedenle öğrenciler arasından birini muhbir seçerek konuşmasını sağlayacaklardı. Seçtikleri kişi kendisiydi ve Paşa, onun ötmesi için çabalıyordu.

Ali Fuat, konuşmaması halinde kendisinin de benzer bir akıbete uğrayabileceğini tahmin ettiğinden Paşayı kibar bir dille reddederek, öğrencilerin böyle bir girişimde bulunmadığım anlatmaya başladı. Fakat Paşa ikna olmamıştı. "Korkarım ki hem kendinizi hem de ailenizi bir felakete sokacaksınız," diyerek örtülü şekilde tehdide başlamış ve Ali Fuat'ı saraydaki sorgu odalarından birine götürmeye karar vermişti. Küçük bir odaya atılan Ali Fuat diğer odalardan bazı sesler duyuyor, muhtemelen arkadaşlarının da orada bir yerlerde

olduğunu tahmin ediyordu. Kısa süre sonra odaya bir çavuş geldi ve onu Kabasakal Mehmet Paşanın yanına götürdü. Böy-lece sorgu başladı. Mehmet Paşa ısrarla olayı anlatmasını istiyordu. Ali Fuat kararlı bir şekilde direnince Harp Okulundaki tutukevine gönderildi. Yıllarca eğitim gördükleri okula şimdi tutuklu olarak gelmişti.

Bu duruma nasıl düşürüldükleri günler sonra ortaya çıktı. Sirkecideki pansiyona gelenler arasında Zülüflü İsmail Paşanın casuslarından biri vardı. Mustafa Kemal ve arkadaşlarını o ihbar etmişti. Paşa da konuyu görkemli bir suikast şekline büründürerek, Sultanı büyük bir tehlikeden kurtaran kişi olmak hayaline kapılmıştı. Fakat Ali Fuat'ın bu iftiraya ortak olmayışı tüm planlarını suya düşürmüştü. Nihayetinde Ali Fuat yirmi gün kadar hapiste kaldı, Mustafa Kemal'in çıkması ise on gün daha sürdü. Komplodan kurtulmuşlardı fakat bu acı hikâyenin sonunda mimlenmişlerdi. Haklarında her gün yeni bir şayia yükseliyordu. Askerlikten ihraç, sürgün ve fazlası... Zihinlerinde geçmişte dinledikleri acı hatıralar canlanıyordu. Harp Okulunun üçüncü sınıfında okuyan Yusuf (Akçura) ve Ferit (Tek) isimli iki öğrencinin ihraç edilerek Fizan'a sürüldüğü yönündeki hikâyelerin başlarına gelebileceğinden endişe ediyorlardı. Böyle bir durumda, sürgün olanlara kol kanat geren Recep Paşa ismindeki hürriyetperverden yardım istemeyi
bile düşünmüşlerdi.

Nihayetinde öğrencilerin 4. ve 5. Ordu'ya dağıtılmasına karar verildi. Mustafa Kemal ve Ali Fuat, merkezi Şam'da bulunan 5. Ordu'ya gönderilecekti. Bu gelişme Rumeli'ye geçip örgütlenme hayallerini de ne yazık ki suya düşürüyordu. Zira Şam'da bulunan ordu büyük bir kuvvetten yoksundu ve hürriyet fikirlerini yaymak için ideal şartlara sahip değildi.

İki arkadaş, o gün buruk bir şekilde dolaşıp akabinde Ali Fuat'ın evine gitmeye karar verdi. Mustafa Kemal en çok annesi

için üzülüyordu. Kısa süre önce ona yakında Selanik'te olacağını yazmıştı. Fakat kader başka türlü seyrediyordu. "Zavallı anneciğim, beni çok bekleyecek," diyordu. Bu sözün Mustafa Kemal'in kastettiğinden çok daha uzun ve acılı bir bekleyiş olacağını kim bilebilirdi ki? İki arkadaş o gece yemek yiyip bir şeyler içti ve birkaç gün sonra da deniz yoluyla Beyrut'a geçmek için yola koyuldu.

***

Şam'a vardıklarında ilk iş olarak atamaları yapıldı. Mustafa Kemal, Şam'daki 30. Süvari Alayına tayin edilirken Ali Fuat ise Beyrut'taki Süvari Alayına tayin edilmiş, sürgünün acısına ayrı düşmelerinin hüznü de eklenmişti. Fakat Mustafa Kemal yalnız kalmayacaktı. Zira okuldan arkadaşı Müfit de Şam'da bulunan 29. Süvari Alayına tayin edilmişti.

Ali Fuat, Beyrut'a kolay alışmıştı. İstanbul'daki eğlence âlemleri bu şehirde de mevcuttu ve bu âlemlerden asla geri kalmıyordu. Deniz kenarında bulunan Schrender isimli Alman birahanesinin müdavimi olmuştu. Akşamları orada oturup arkadaşlarıyla bir iki kadeh bira içmeyi alışkanlık haline getirmişti. Mustafa Kemal'le ayrı düşmelerine rağmen zaman zaman görüşüyorlardı. Bazen Ali Fuat Şam'a geçiyor, bazen de Mustafa Kemal ve Müfit Beyrut'u ziyaret ediyordu.

Rutin buluşmalarından birinde Mustafa Kemal başından geçen önemli bir hadiseyi Ali Fuat'a heyecanla anlatmıştı. İsyan sırasında çıkan hadiselerden, ordudaki yolsuzluklardan ve halka eziyet edilmesinden bahsetmiş, "Budalalar!" demişti... "Budalalar, beni parayla satın alacaklarını bile sandılar fakat sonra avuçlarını yaladılar..."

O günlerden birinde, Beyrut'ta bulunan Ali Fuat, her zaman olduğu gibi Schrender'e uğradı. İçeri girdiğinde köşedeki masada

oturan Mustafa Kemal ve Müfıt'i fark etti. Oldukça heyecanlı ve endişeli görünüyorlardı. Büyük bir merakla yanlarına oturup ne olduğunu sordu. Duydukları şok ediciydi. Arkadaşı çok tehlikeli bir maceradan bahsediyordu:

"Cemiyetin Şamda gelişmesine imkân yok gibi. Makedonyada ise süratli bir gelişme olacağı muhakkak... Ben Makedonya'ya gidiyorum."

Mustafa Kemal'in niyetindeki macera oldukça tehlikeliydi. Zira Şam'daki görevi sona ermişti ve yeni görev yeri olarak Kudüs civarındaki küçük bir şehir olan Yafaya gitmesi gerekiyordu. Buna rağmen Müşir Hakkı Paşanın oğlu Haydarla arkadaşlığı sayesinde bir süreliğine izin koparmayı başarmıştı. Fakat bu izin kâğıdı, İzmir'den öteye geçmesine imkân tanımıyordu. Yani kaçması gerekecekti. Planında bir şekilde Selanik'e geçmek ve akabinde orada kalmanın yollarını aramak vardı. Selanik'te bulunan arkadaşları Tevfık, Cemil ve Kemal'le mektuplaşmış ve orada kalabilmesi için onlardan yardım istemişti. Kemal, Selanik'te bulunan topçu müfettişi Şükrü Paşayı ailecek tanıyordu. Ona yardımcı olabilirlerdi. Anahtar, Şükrü Paşadaydı. Buna karşın Ali Fuat planı mantıklı bulmadı. İzmir'den öteye geçme hususu tehlikeliydi. Üstelik mimlilerdi. Sultan la yakınlığı öteden beri bilinen Şükrü Paşanın yardımcı olup olmayacağı da şüpheliydi. Planın kontrolden çıkması halinde zaten mimli olan Mustafa Kemal, bu suçu nedeniyle ordudan
ihraç edilme tehlikesi yaşayabilirdi. Yine de Ali Fuat'ın itirazları ve uyarıları netice vermedi. Mustafa Kemal kafasına koymuştu. İnisiyatif kullanmak istiyordu. İşlerin sarpa sarması halinde Ali Fuat devreye girecek, Şam'a geçerek Müşir Hakkı Paşadan yardım isteyecekti.
Planını bu şekilde oluşturan Mustafa Kemal kısa süre sonra Yafadaki görev yerine gidip oradan Mısır'a, daha sonra da vapurla Pireye geçti ve Selanik'te bulunan Ahmet Tevfik'e üç kelimelik telgraf gönderdi:
46
"Parti bateau grec..." Yunan vapuru yola çıkmıştı.
Mektubu aldığı günden beri her gün limana gelip Yunan vapurlarını birer birer ziyaret eden fakat aradığını bulamadan geri dönen Ahmet Tevfık, bir gün her zaman olduğu gibi kayıkla açılıp gelen vapuru ziyaret etmiş ve arkadaşına kavuşmuştu. Şimdi sıra limandaki inzibatları atlatmaya gelmişti. Bu işi de Tevfık halletmişti. Selanik Merkez Kumandan Muavini Yüzbaşı Cemil aracılığıyla inzibatları atlatan Mustafa Kemal doğruca evine gitmiş, karşısında oğlunu gören Zübeyde Hanım çok endişelenmiş ve "Ne cesaretle buraya geldin? Padişahımız Efendimizin arzusuna aykırı bir iş yapmış olmayasın," demiş, annesini teskin etmek isteyen Mustafa Kemal'in cevabı, "Merak etme anne, buraya gelmem gerektiği için geldim. Padişahımız Efendimizin ne olduğunu da şimdi değil, fakat yakın zamanda sana göstereceğim," olmuştu.
Birkaç gün evde saklanan Mustafa Kemal, zamanı gelince arkadaşı Kemal'le Şükrü Paşanın huzuruna çıktıysa da beklediği desteği bulamadı. Hayal kırıklığı içerisinde, "Paşam," diyerek söze giren Mustafa Kemal, "ben size Suriye'den mektup yazdım, inkılâptan ve ihtilâlden bahsettim. Memlekette inkılâp yapabilir bir adam olduğumu anlattım. Siz de bana, 'Her ne suret ve vasıtayla olursa olsun buraya geliniz, ben elimden geleni yaparım,' diye cevap verdiniz. Şimdi halinizde bir ihtiraz, bir tereddüt görüyorum," diyor ve "Ancak ben bir defa gelmiş bulundum. Şimdi ne yapacağım?" diye kurtuluş ümidi arıyordu. Şükrü Paşa bu kurtuluş ümidini, "Ben hiçbir şey yapamam. Yalnız senin yapacaklarını hüsnü telâkki etmekle iktifa ederim. Ancak benim de senden bir ricam var: Beni yakma!" diyerek geri çeviriyordu. Mustafa Kemal böyle bir durumun asla olmayacağına dair söz veriyor, umutsuz bir şekilde evine dönüp sabaha kadar uykusuz kalarak ne yapacağını düşünüyordu. Son çare olarak
47
Erkânı Harp Miralayı Hasan Beyle görüşmeye karar verdi. Hasan Bey, Mustafa Kemale Manastır İdadisinde okumasını tavsiye eden eski bir tanıdığıydı. Hürriyetperverdi. Onun yardımcı olacağını umuyordu. Sabah olduğunda üniformasını giyip Hasan Bey'in huzuruna çıkmak üzere Erkânı Harbiye binasına giderek beklemeye başladı. Beklediği kişiyi gördüğünde, "Beni tanıdınız mı?" diyerek karşısına geçti. Aldığı olumsuz cevap üzerine anlatmaya başladı:
"Ben Selânik Askeri Rüştiyesinde okurken siz birçok defalar bize mümeyyizliğe gelmiştiniz. Mektebi bitirdikten sonra İstanbul'a, Kuleli İdadisine girecektim. Siz buna mani oldunuz ve 'Manastırda daha iyi yetişirsin,' diyerek beni Manastır İdadisine gönderdiniz. Tahmin ve teşhisiniz doğru çıktı. Ben hakikaten dediğiniz gibi daha iyi yetiştim. Fakat şimdi bir felâketle karşılaşmış bulunuyorum. Sizi namuslu bir adam olarak tanıdığım için bugünkü vaziyetimin felâketli cihetini de size anlatmaktan çekinmeyeceğim."
Hasan Bey, bunların ayaküstü konuşulmayacağını söyleyip onu odasına davet etti. Mustafa Kemal, Suriye'deki çabalarını ve neden Selanik'e firar ettiğini uzun uzun anlattı. Hasan Bey, dikkatlice dinlediği bu genç subaya yardım etmek istiyor fakat, "Çocuğum, sen her şeyi yıktıktan, altüst ettikten sonra buraya gelmiş bulunuyorsun. Ben şimdi sana ne yapabilirim?" diyerek çaresizliğini belirtiyor, karşılığında genç subaydan şu cevabı alıyordu:
"Ne yapacağınızı ben değil, siz takdir edeceksiniz. Görüyorsunuz ki ben milletime faydalı olabilecek bir hale gelmiş bulunuyorum. Siz bu fikirde değilseniz ve bu azmimde bana yardım etmezseniz hayatım tehlikeye girer. O vakit ben de başka çare düşünmek mecburiyetinde kalırım. Kendi başıma düşünüp bulacağım bu çare beni belki muvaffak edebilir, fakat edemezse o vakit ben, bu yetişmiş adam, hiç olurum. Beni hiç olmaktan
48
kurtarmak bu dakikada sizin ellerinizdedir. Size söz veririm beyefendi, öyle hareket ederim ki size zerre kadar mesuliyet terettüp ettirmem."
Beyrut'ta bulunan Ali Fuat ise günlerdir merak içerisinde Mustafa Kemal'den haber bekliyordu. O günlerden birinde Schrender'da otururken, ortak tanıdıkları Hıristiyan-Arap ailesinden birini gördü. Mustafa

Kemal'den kısa bir mektup gelmişti. Ali Fuat yazılanları okuduğunda gülümsedi. Haberler iyiydi. Hasan Bey'in yardımıyla sağlık sorunlarını gerekçe göstererek müşirliğe müracaat etmiş, görev yerinin Yafa olduğunun tespit edilmesi halinde kaçak olduğu anlaşılacağından dilekçesini görev yerini yazmadan yalnızca ismiyle imzalamış, Hasan Bey dilekçeyi Sıhhiye Dairesine havale ettirerek dört aylık hava değişim raporu almasını sağlamıştı. Sıra Ali Fuat'taydı. En kısa sürede Yafaya yazarak Müfit'e malum haberi uçurdu. Tabur Kumandanı Binbaşı Ahmet Bey'le temasları sıklaştırmasını, olası sorunlarda yardımcı olacak samimiyeti kurmasını istiyordu.

***

Mustafa Kemal'in şimdilik sadece dört ayı vardı. İlk olarak arkadaşı Hüsrev Sami, Harp Okulundan tanıdığı Ömer Naci, Mustafa Necip ve Selanik Askeri Rüştiyesinden arkadaşı Yüzbaşı Hakkı Baha ile irtibata geçti. Toplantı yeri, yeni evlenen Hakkı Baha'nın eviydi. Kahveler içildi ve sohbetler edildi. Akabinde konu memleketin durumuna geldi. Mustafa Kemal söze girip konuşmaya başladı:

"Arkadaşlar, bu gece burada sizleri toplamaktan maksadım şudur: Memleketin yaşadığı vahim anları size söylemeye lüzum görmüyorum. Buna cümleniz müdriksiniz. Bu bedbaht memlekete karşı mühim vazifelerimiz vardır. Onu kurtarmak yegâne

hedefimizdir. Bugün Makedonya'yı ve tekmil Rumeli kıtasını vatan camiasından ayırmak istiyorlar. Memlekete ecnebi nüfuz ve hâkimiyeti kısmen ve fiilen girmiştir. Padişah zevk ve saltanatına düşkün, her zilleti irtikâp edecek menfur bir şahsiyettir. Millet zulüm ve istibdat altında mahvoluyor. Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve izmihlal vardır. Her terakkinin ve kurtuluşun anası hürriyettir. Tarih bugün biz evlatlarına bazı büyük vazifeler tahmil ediyor. Ben Suriye'de bir cemiyet kurdum. İstibdatla mücadeleye başladık. Buraya da bu cemiyetin esasını kurmaya geldim. Şimdilik gizli çalışmak ve teşkilatı taazzuv ettirmek zaruridir. Sizden fedakârlıklar bekliyorum. Kahhâr bir istibdada karşı ancak ihtilalle cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak, milleti hâkim kılmak, hulâsa vatanı kurtarmak için sizi vazifeye davet ediyorum."

Odada çıt çıkmıyordu. Herkes birbirine bakarken sessizliği bozan Ömer Naci oldu. Ayağa kalkıp, "Mustafa Kemal, arkandayız. Seni takip edeceğiz. Ölümler, cellatlar, işkenceler bile bizi bu azmimizden çeviremeyecektir. Hürriyet verilmez. O ancak alınır. Zulüm ve istibdat altında inleyen bu masum ve çaresiz milleti kurtaracağız. Yaşasın hürriyet ve ihtilal!" diye konuştu.

Bunun üzerine Mustafa Kemal tekrar ayağa kalkıp, "Arkadaşlar, bizden evvel çok teşebbüsler yapılmıştır. Fakat onlar başarılı olamadılar. Çünkü işe teşkilatsız başladılar. Biz kuracağımız teşkilatla bir gün mutlaka başarılı olacağız. Vatanı, milleti kurtaracağız," dedi ve Hüsrev Sami'ye dönüp tabancasını çıkarıp masanın üzerine koymasını istedi. Sıra yemin etmeye gelmişti. Brovvning marka tabancasını çıkaran Hüsrev Sami, elini silahının üzerine koydu. Diğerleri de aynı şeyi yaptı ve ölünceye kadar bu kutlu dava uğrunda çalışmaya yemin edildi. Cemiyetin Makedonya şubesi kurulmuştu.

Beyrut'ta bulunan Ali Fuat da bir an önce Selanik'e geçmeyi ve arkadaşına katılmayı arzu ediyor ve babasına mektup yazarak yardımcı olmasını istiyordu. Günler birbirini kovalarken süre gittikçe daralıyordu. O günlerden birinde Müşir Hakkı Paşanın oğlu Haydar telaş içinde Ali Fuat'a ulaştı. Haberler kötüydü. İstanbul'dan gelen bir emir, Yafaya gönderilen subayın nerede olduğu soruyordu. Sıhhiye Dairesi, yalnızca ismin yazılı olduğu müracaattan şüphelenmiş ve raporla ilgili sorun çıkarmıştı. Dilekçeyi yazan subayın nerede görevli olduğunun tespiti talep edilmiş ve mesele Şam'a kadar uzanmıştı.

Ali Fuat gelişme üzerine derhal Yafada bulunan Müfıt'e, Binbaşı Ahmet Beye önemli bir görev düştüğünü yazdı. Yafanın Mustafa Kemal aleyhine görüş bildirmemesi gerekiyordu. Müfit görevi layıkıyla yerine getirdi ve Binbaşı Ahmet Bey'in uygun bir cevap vermesini sağladı. İstanbul'a, Mustafa Kemal'in Mısır'da görevde olduğu yönünde yanıt verilmişti. Bu sırada Mustafa Kemal, sorunun çözülmesi için Hasan Bey'den yardım istese de yollar tıkanmıştı. Buraya kadardı. Ya kaçarak Selanik'i terk etmesi ya da görevine dönmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal yolun sonunun görüldüğünü anlayınca, Yafaya dönmek zorunda kaldığını üzülerek kabullendi.

Yeni kurduğu cemiyeti arkadaşlarına emanet ederek çaresizlik içerisinde Yafaya dönen Mustafa Kemal, hayal kurmaya ve bir sonraki fırsatı beklemeye başladı. Vaktini kitaplarla geçiriyordu. Saray tarafından yasaklanmasına rağmen Avrupa'dan pek çok kitap getirtmişti. En çok ilgilendiği konular arasında Magna Carta ve Fransız İhtilali bulunuyordu. İngiliz Kralının yetkilerini sınırlayan 1689 İngiliz Hakları Bildirgesinin ve 1766 Amerikan Bağımsızlık Beyannamesinin esaslarını özenle inceliyordu. Öte yandan askeri görevlerini de aksatmıyordu.

Görev bölgesinde pek çok Arap asker bulunuyordu ve birtakım subay sınıfı, bu askerleri Arap olmaları vesilesiyle kayırıyordu. Onlardan biri yaşlı bir yüzbaşıydı. Bir gün bu yaşlı yüzbaşı, Arap askerleri eğiten Türk çavuşunu azarlamaya başladı. Bazı Arap askerler Türkçe bilmediği için çavuşun söylediklerini iyi anlayamayıp talim sırasında yanlış hareketler yapıyor, defalarca uyarılmalarına rağmen talimi beceremeyen askerler çavuşun sabrının tükenmesine ve sertçe davranmasına sebebiyet veriyordu. Bu

duruma kayıtsız kalamayan yaşlı yüzbaşı, Arap askerleri sert şekilde uyaran çavuşu azarladı ve odasına çağırdı.
Yüzbaşı odaya geçildiğinde azarın şiddetini artırıp, "Sen nasıl olur da kavmi necip Arap'a bağlı, Peygamberimiz Efendimizin mübarek soyundan olan bu çocuklara sert davranır, onların kalbini kırarsın? Kendini bil, sen onların ayağına su dökmeye layık değilsin!" diyerek çavuşu aşağılamaya başladı.
Arap milletini Türk milletinden üstün gören yüzbaşının tavırlarına daha fazla dayanamayan Mustafa Kemal âdeta kendini kaybedip, "Yüzbaşı susunuz!" diye bağırdı. Yüzbaşı şaşkınlık içinde, "Fena bir şey mi söyledim?" diyebildi.
"Evet, çok fena hareket ettiniz," şeklinde cevapladı Mustafa Kemal ve ekledi: "Buna hakkınız yok. Bu erlerin bağlı bulunduğu Arap kavmi necip olabilir. Fakat senin, benim ve çavuşun da mensup olduğumuz kavmin büyük ve asil bir millet olduğu asla inkâr edilemez bir gerçektir."
Yüzbaşı bu cevap karşısında susmuş ve mesele kapanmıştı. Fakat Mustafa Kemal'in zihni susmuyordu. O gün çok önemli bir hissiyatın farkına varmıştı. Türklüğü bütün soyluluğuyla tanımak ve tanıtmak gerektiğini anlamıştı. Bu gerçeğe bütün Türklerin inanması, bununla övünüp kendine güvenmesi için çabalamak gerektiğini ülkü bilmişti.
52
Ve Mustafa Kemal 1906'nın Temmuz ayında, aylar sonra yeniden Beyrut'a gidiyor, uzun süredir görmediği arkadaşlarıyla Schrender'da buluşup Selanik macerasını başından sonuna kadar anlatıyor ve güneş batımıyla birlikte o tatlı günün anısı hoş bir fotoğrafla ölümsüzleştiriliyordu.
Mustafa Kemal, Halil ve Müfit Bey'le Beyrut'ta.
53
BÖLÜM 3
İHTİLAL
Verdiği sözü tutmak üzere gitmesi gereken adrese doğru yürüyen Ali Fuat, uzun süredir olmadığı kadar heyecanlıydı. Ordudan arkadaşı Tevfık'le Selanik'in güzel sokakları arasından geçerken Beyrut'ta olduğundan çok daha huzurlu olduğunu fark ediyordu. Gerçekten de anlatıldığı gibiydi, Suriye'nin çoraklığına karşı Rumeli'nin canlılığına diyecek söz olamazdı. Ali Fuat düşünce deryasında süzülürken, onu çekip alan Tevfık'in sesi oldu. Geçmişte bu sokaktan Mustafa Kemal'le birlikte çok sık geçtiğini anlatmaya başladı. "Bir kız vardı," diyordu. "O kız bizim için uğur perisi idi. Akşamüzeri okuldan çıkınca mutlaka bu sokaktan geçer, eğer onu pencerede görürsek işlerimizin uğurlu gideceğine inanırdık..."
Yolculuk, Tevfik'in tarif ettiği sevimli müstakil evin önüne vardıklarında sona erdi. Ali Fuat birazdan kendini nasıl tanıtacağını zihninde tasarlarken kapı açıldı. Kapıyı açan ise güler yüzlü, sevecen bir kadındı. Tevfik'in, "Bak valide hanım, size kimi getirdim, bakalım tanıyacak mısın?" sorusu üzerine dikkatle Ali Fuat'a baktı ve "A... Elbette tanıdım!" diyerek içeriye buyur etti. Ali Fuat gibi Tevfık de şaşırmıştı. Neticede hiç görüşmemişlerdi.
Odaya geçtiklerinde Ali Fuat'ın gözü sedef işlemeli ceviz sehpanın üzerinde duran fotoğrafa ilişti. Demek birini buraya göndermiş, diye düşünürken kadının geldiğini gördü. Ali Fuat'a gülümseyip konsolun çekmecesini çekip bir albüm aldı
55
ve sayfaları karıştırıp bir fotoğraf çıkardı. Ali Fuat'ın üçüncü sınıfında talebeyken, babası Fazıl Paşa ile birlikte çekildikleri fotoğraftı... "İşte", dedi, "ben seni daha evvelden tanıyorum..."
Zübeyde Hanım... Tam da Mustafa Kemal'in anlattığı gibiydi. "Hiç kendinize bakmıyorsunuz!" diye sitem edip güzel bir sofra hazırladı. Bu esnada Ali Fuat da arkadaşının annesine gönderdiği hediyeyi takdim etti: Suriye işi dört tarafı gümüş sırmalarla işlemeli başörtüsü ve tabii bir miktar da para...
Ali Fuat kısa süre önce atandığı Selanik'te henüz ev tutamamıştı. Bazen teyzesinin damadı Rahmi Bey'in yanında kalıyor, bazen de Zübeyde Hanımın misafiri oluyordu. Mustafa Kemal ise talihsizdi. Topçu stajı için Şam'da görevlendirilmiş, ne yaptıysa da kendisini Selanik'e tayin ettirememişti. Yola çıkmadan önce Ali Fuat'la görüşmüş ve cemiyetin geliştirilmesi için görevin kendisine düştüğünü söylemişti. Ali Fuat şehre gelir gelmez Suriye'den çok farklı bir manzarayla karşılaştı. Burada sesler çok daha yüksek çıkıyordu. Görevde olanların çoğu hürriyetçiydi ve Sultanı sert şekilde eleştiriyorlardı.
Ali Fuat, Rahmi Bey sayesinde Talat, Mithat Şükrü ve Necmettin Molla gibi ileri gelen hürriyetçilerle tanışma fırsatı bulmuştu. Bu kimseler aynı zamanda merkezi Paris'te bulunan İttihat ve Terakki Cemiyetine mensuptu. Zaten Rumeli, İttihatçılarla doluydu. Ali Fuat kısa süre sonra Mustafa Kemal'in kurduğu cemiyetin de İttihatçılara katıldığını fark etti. Bazı kimseler onu gördüğünde, "Mustafa Kemal ne zaman gelecek?" diye soruyordu. Selanik âdeta istibdat karşıtlarının merkezi haline gelmişti. Mustafa Kemal'in de bir an önce buraya katılması iyiden iyiye şart olmuştu.
O günlerden birinde Zübeyde Hanıma uğramak için eve giderken, "Fuat Bey, buyurmaz mısın?" diye bir ses işitti. Bu, Talat Bey'in sesiydi. Penceresinden bakınırken tesadüfen gördüğü Ali Fuat'ı o esnada önemli bir toplantının yapıldığı evine
56
davet ediyordu. Daveti kabul eden Ali Fuat, içeriye girdiğinde pek çok mühim isimle karşılaştı: Daha

önceden tanıştığı Mithat Şükrü, Selanik Mıntıkası Kurmay Başkanı Hafız Hakkı ve Manastırda görevli Enver... Ali Fuat o gece İttihatçıların bölgede çok güçlü olduğuna, başka cemiyetlerin varlığına lüzum kalmadığına kani oldu ve cemiyete katıldı.
Ertesi gün yapılacak Selanik bölgesi toplantısına Ali Fuat da davetliydi. Toplantıda Cemal, Enver, Hafız Hakkı, Nişli Faik, İsmail Canbulat, Talat, Rahmi ve Mithat Şükrü gibi önemli isimler yer alıyordu. Talat, hepsinden biraz daha öndeydi. Toplantıyı da o idare ediyordu. Görüşülen en önemli konu, cemiyetin Paris'teki genel merkezi ile Selanik merkezi arasındaki durumdu. Subaylar, genel merkezin Paris yerine Selanik'te olmasını düşünüyor ve cemiyeti kontrol altına almayı arzuluyordu. Rumeli, örgütün en canlı ve katılımcı bölgesi haline gelmişti ve Selanik, Rumeli'nin merkezi gibiydi. Bir girişim olacağı vakit, harekât bölgesi yine Selanik olacaktı. Hal böyleyken cemiyetin Paris gibi uzak bir diyardan yönetiliyor olması kabul görmüyordu. Tartışma sonucunda Paris'in durumu anlaması ve kabullenmesi için temsilci göndermesine karar verildi. Gelecek temsilci Doktor Nâzım'dı.
Ali Fuat, Rahmi Bey'le laflarken, "Lider kim?" diye sordu. Rahmi Bey'in cevabı olumsuzdu. Lider yoktu. Sadece ismi öne çıkan Talat vardı fakat o da lider değildi. Cemiyet bir lider bulamamıştı. Şafak vakti eve varıp yatağına uzanan Ali Fuat, uyumak yerine bu durumu düşünüp durdu. Lidersizlik... Şam'da Mustafa Kemal'le yaptıkları toplantılarda liderliğin öneminden bahsettiği konuşmalarını hatırladı. Sultana meşrutiyeti dayatmayı hedefleyen bir cemiyetin lidersizliği makul bir durum değildi. Üstelik toplantılarda genel olarak meşrutiyetin ilanı konuşuluyor, bunun dışında neler yapılacağına ilişkin gündemler bulunmuyordu. Yapılacak ihtilalin programı yok gibiydi. Tüm plan, meclisin açılması üzerine kurulmuştu. Onun ötesi konuşulmuyordu. Oysa
57
Şam'da yaptıkları toplantılarda, "Yıkılmakta olan imparatorluktan bir Türk devleti çıkarmak..." gibi ileri fikirler tartışılmıştı. Uyku Ali Fuat'ın gözlerini esir alırken, aklında tek bir cümle dolanıyordu: Mustafa Kemal bir an önce gelmeliydi...
Ali Fuat birbirini izleyen günlerde cemiyet toplantılarına katılmayı sürdürdü. Toplantıların konuları her zaman olduğu gibi Selanik'in önemi, subayların hürriyete olan arzusu, meclisin açılması ve Sultanın buna ikna edilmesi gibi konulardı. Ali Fuat bir keresinde dayanamayıp, "Sonra ne olacak, ne yapacağız?" diye sormadan edememiş, "Sonrası kolay..." gibi sığ bir cevap almıştı. Bazı defalar bu sorusuna somut cevaplar almak için diretmiş, cemiyetin gizliliği nedeniyle bunların konuşulmadığı ve meşrutiyetin ilanı başarıldığında gerekenlerin yapılacağı yönünde tepkiler almıştı. Gösterilen tepkiler nedeniyle bu konuların cemiyet üyeleri arasında hoşnutsuzluk yarattığının farkına varması geç olmamıştı.
***
Selanik'te dinamik, arzulu ve programsız bir heyecan yükselirken; Şam'da bulunan Mustafa Kemal sıklıkla Müşir Hakkı Paşanın kapısını aşındırıp Selanik'e atanması için yardım istiyor, lâkin öte yandan görevine dört elle sarılarak kendini geliştiriyordu. Yarının Adamı, hangi işi yapıyorsa o işte en iyi olmalıydı. Bu nedenle tüm tatbikat ve eğitimlere katılıyor, hazırlıklar için çalışıyor ve boş kaldığı vakitlerde felsefe, din ve tarih kitapları okuyordu. Fransız İhtilali, ilgilendiği konuların başında geliyordu.
Kısa sürede sivrilmeyi başarmıştı. Atış talimnamesini hazırladığı için Talim ve Terbiye Heyeti Reisi Miralay Şeref Bey'in takdirini kazanmış, görevindeki üstün hizmetleri nedeniyle 5. rütbeden Mecidiye Nişanı ile ödüllendirilmişti. O günlerde, Müşir Hakkı Paşanın sarayla ters düştüğünü işitti.
58
Paşanın görevden alınması ihtimal dahilindeydi. Bu olursa, yeni gelecek komutanla ilişkilerini güçlendirmesi ve Selanik'e atanması başka baharlara kalırdı. Bir mucizeye ihtiyacı vardı. Aradığı mucizeyi kavuşması uzun sürmedi. Müşir Hakkı Paşa, kendisini çağırıp Selanik'te bulunan 3. Ordu'ya gitmek isteyip istemediğini sorduğunda dünyalar onun olmuştu. Görüşme sonucunda söz verilmemişti ama gayret edileceği söylenmişti. Mutlu haberi birkaç gün sonra Paşanın oğlu Haydardan aldı. Bir aksilik çıkmazsa bu iş tamamdı.
Mustafa Kemal gelişmeyi derhal Ali Fuat'a yazdı. O da Rahmi Bey vasıtasıyla 3. Ordu Müşiri Hayri Paşa ile görüşüp tayinin yapılması için harekete geçti. Bir hamle de Talat vasıtasıyla 3. Ordu Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşa üzerinden yapıldı. Cemiyet duruma el koymuş, tayin işi kısa süre sonra sonuçlanmıştı. Mustafa Kemal nihayet Rumeli'ye geliyordu. Ali Fuat güzel haberi okuldan arkadaşları Fethi ile paylaştığında zaten bildiğini fark etti. Fethi, meseleyi Cemalden öğrenmişti. Zira cemiyet de Mustafa Kemal'i merakla bekliyordu.
Mustafa Kemal'e Kolağası (Yüzbaşı) rütbesi verildiği gün, Yafa Süvari Alayı'nda subaylarla birlikte. (20 Haziran 1907)
59
Nihayetinde Mustafa Kemal 16 Eylül 1907 tarihinde 3. Ordu'ya tayin edildi. İlk görev yeri Manastır olarak belirlenmişti ama nakil konusu cemiyet için kolay işti. Kısa sürede Selanik'te bulunan kurmay heyetinde ataması yapıldı. Bu haberi aldığında çok mutlu oldu. Artık Şam'daki manasız bekleyiş sona ermişti. Okul sıralarında kurduğu planı hayata geçirebilmek için önünde engel kalmamıştı.
Mustafa Kemal geliyordu gelmesine ama Ali Fuat onu bir süre daha göremeyecekti. Zira Sisam'da patlak

veren isyanın bastırılması için Karaferye bölgesinde bulunuyordu. O günlerden birinde bir iş için tren istasyonuna doğru giderken, oğlunun geleceğini Zübeyde Hanıma haber verdiğinde ne kadar mutlu olduğunu hatırladı. O akşam çok işi olduğu halde Zübeyde Hanım'm yoğun ısrarlarına dayanamayıp orada kaldı. İsyanı bastırmaya gideceğini söylediğinde, "Aman oğlum," demişti Zübeyde Hanım, "kendine çok dikkat et, çetelerin dini imanı yoktur..."
Tren istasyonuna doğru yürüyen Ali Fuat, gara yanaşan trenden çıkan subaylar arasında uzun süredir görmediği birini gördü. Oydu... Mustafa Kemal... Gülümseyerek, "Seni ziyarete geldim," diyordu.
İki arkadaş sarılıp hasret giderdikten sonra Mustafa Kemal, Şam'da olan bitenleri anlatmaya başladı. Orduda askerlik kalmadığından dert yanıyordu. Ali Fuat da Selanik'ten bahsedip İttihatçılara katıldığını anlattığında, arkadaşından buruk bir "Biliyorum!" cevabı aldı.
Mustafa Kemal cemiyeti kurup Suriye'ye döndükten bir süre sonra Ömer Naci, Selanik'te çıkan Çocuk Bahçesi gazetesinde, Filozof Rıza Tevfık ile çetin bir kalem münakaşasına girmiş, cevap yazarken kalemine hâkim olamayıp memleketin içine düştüğü kötü durumdan ve hafiyelerin yarattığı sıkıntılardan bahsetmişti. Bu gelişme üzerine Ömer Naci ve Hüsrev Sami hakkında takibat başlatılmış ve tutuklama yolu açılmıştı.
60
Durumu haber alan Talat, memleketi terk etmelerinden başka çare bulunmadığını söylemiş ve bu feci durum karşısında bir şiire düşünen iki genç subay vaziyeti kabullenip soluğu Paris'te almıştı. Orada bulunan Ahmet Rıza ile irtibata geçen subaylar; İttihatçıların çok gelişim kaydettiğini, Paris gibi merkezde güçlü bağlantıları olduğunu görmüş ve onlarla birleşmeye karar vermişti. Selanik'e geldiğinde olan biteni öğrenen Mustafa Kemal de İttihatçılara katılmaktan başka çaresi olmadığını anlamıştı.
Kendi cemiyetinin lideriyken, başka bir cemiyetin aktörü olmayı içine pek sindiremeyen Mustafa Kemal, "Bu emrivakiyi kabul zorunda kaldım ve ben de İttihadın bir üyesi oldum..." diyordu Ali Fuat'a. Cemiyetin gücü ve yaygınlığı Mustafa Kemal'in de ilgisini çekmişti ama Ali Fuat'ın düşündüğünü düşünüyordu. Programsızlık ve lidersizlik cemiyetin ufkunu köreltiyordu. Mustafa Kemal, Ali Fuat'a nazaran düşüncelerini fırsat bulduğu her alanda çok daha yüksek sesle ifade etmeye başladı:
"Meşrutiyetin ilanı yeter çare olamaz. Cemiyetin bir siyasi parti haline gelerek hükümeti, meşrutiyetin ilanından sonra ele alması lazımdır. Parti, önceden bu vazifesini hazırlamış ve ne yapacağını programlamış olmalıdır. Aksi takdirde, ikinci meşrutiyet de birincisinin akıbetine uğrar. Meşrutiyet, köhneleşmiş ve insicamını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun gövdesi üzerine değil, aksine Türk çoğunluğunun yaşadığı kısım üzerinde oturtulmak; düşmanlarının, yani büyük devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine ihtilal idaresi kendi başına bir Türk devleti kurmalıdır!"
Mustafa Kemal, eylem insanı olmanın yanında aynı zamanda bir fikir insanıydı. İmparatorluğun içine düştüğü durumu çok iyi anlıyordu. Ordu zayıftı. Ekonomi bitik durumdaydı. Vergileri dahi yabancılar topluyordu. Kapitülasyonlar nedeniyle Osmanlı halkı fakirleşmiş ve yabancılar üstün konuma gelmişti. Devlet idaresi, bu sorunları çözecek mekanizmaya sahip
61
değildi. Aksine liyakatsizlik ve keyfiyet alıp başını gitmişti. İmparatorluktaki azınlıkların İstanbul'la bağı kalmamıştı. Her biri isyan edip bağımsızlıklarını kazanacakları günü bekliyordu. Görev yerlerinde devlete aidiyetin kalmadığını canlı gözlerle görmüşlerdi. Beyrut, İstanbul'dan çok Paris'e benziyordu. Bulgarlar, Sırplar ve Yunanlar, Balkanlarda kalan son Osmanlı topraklarına gözlerini dikmişti. Üstelik ahali de büyük oranda azınlık olduğu için o topraklarda direniş olup olmayacağı şüpheliydi. Araplar bile dindaş olmalarına rağmen çoktan kopmuştu. Yani imparatorluğun tüm yükü Anadolu'nun omuzlarındaydı. Vergi veriyorlar ve savaşıp kanlarını döküyorlardı. Ama onların gücü tüm imparatorluğun yükünü taşımaya yeter miydi? Anadolu'da altyapı yok gibiydi. Okulsuzluk ve hastanesiz-lik bölgenin içini kemiriyordu. Yanı başlarındaki Ermeniler en mükemmel Amerikan okullarında eğitim görüyor ve Batı himayesi sayesinde üstün konuma yerleşiyordu. Gariban Anadolu, Sümerler'den kalma iptidai tekniklerle tarım yapmaya çalışıyor ve kazandığının çoğunu da İstanbul'a göndermek zorunda kalıyordu. Tüm bu çürümüşlüğün içinde, yabancı devletler "hasta adam" dedikleri imparatorluğu kolayca yıkabilecek konumdaydı. Tek sorun, aralarında anlaşamıyor oluşlarıydı. Fakat bu anlaşma bir gün mutlaka olacaktı. İşte, sadece o gün gelene kadar vakitleri vardı. Savaşla, kanla ve yıkımla sonuçlanmasına müsaade edilmeden derhal ihtilal yapılmalı ve yeni bir devlet kurulmalıydı. Bu devlet, Türk unsuruna dayanmalı ve sınırları Türklerin yaşadığı bölgelerden geçmeliydi. Bu sayede geri kalan topluluklarla savaş olmaksızın iyi ilişkiler kurulabilirdi. Hem böylece binlerce insanın Balkanlarda ve Arap çöllerinde savaşırken yitip gitmesine gerek kalmaz, devlet tamamen iç dinamiklerinin arzuladığı tarzda başarıyla tasarlanırdı. Mustafa Kemal bu fikirlerini Ali Fuat'a anlatırken, gerçekleşmesinin ne kadar zor olduğunun farkındaydı.
62
"Biliyorum," diyordu, "ileriyi görmek istemeyenler, imparatorluktan toprak fedakârlığı yapılmasını hoş karşılamayacaklar hatta bizi ihanetle itham edenler olacaktır. Biz buna rağmen görüşlerimizin meşrutiyet sonrası için bir program haline getirilmesini sağlamalı ve onu gerek Merkezi Umumide ve gerekse arkadaşlar arasında şiddetle müdafaa etmeliyiz."

Sohbetle geçen gecenin ardından sabah erken saatlerde trene binen Mustafa Kemal, arkadaşına veda ederek Selanike doğru yola koyuldu. Trende karşılaşmayı hiç beklemediği bir entelektüelle tanıştı. Bulgar kökenli bir Türkolog olan İvan Ma-nolov, yolculuk için emsalsiz bir arkadaştı. Sohbet öyle ilerlemişti ki Mustafa Kemal tüm düşüncelerini Manolov'a açmaktan çekinmiyordu. Fikirleri zihninde dolup taşıyor ve anlatmak istiyordu. Doğruyu bulduğundan o kadar emindi ki herkesi uyandırmak ve yoluna yoldaş yapmak niyetindeydi:
"Gün gelecek ve hayal sanılan reformları ben gerçekleştireceğim. Mensup olduğum millet bana inanacak. Sultanlık kaldırılmalıdır. Devletin yapısı bağdaşık bir temele dayandırılmalı-dır. Din ile devlet birbirinden ayrılmalıdır. Doğu medeniyetinden ayrılıp Batı medeniyetine yönelmek zorundayız. Erkek ile kadın arasındaki farkı kaldırmalıyız. Böylece yeni bir toplum düzeni kurmalıyız. Batı uygarlığına girmemizi zorlaştıran yazıyı kaldırmalıyız. Latin alfabesini kabul etmeliyiz. Kıyafetimize kadar her noktada Batıya yönelmeliyiz. Emin olunuz ki bir gün bütün bu hedeflere ulaşacağız."
Karaferye'deki görevi sona eren Ali Fuat, 3. Süvari Tümeni Kurmay Başkanlığına atanmış ve bu tayine oldukça sevinmişti. Çünkü arkadaşı Mustafa Kemal'le aynı binada çalışacaktı. Artık çoğu günleri beraber geçiyor, birlikte cemiyet toplantılarına ka-tılıyor ve akşamları Hürriyet Meydanında bulunan mekânlarda oturup memleket meselelerini tartışıyorlardı. Okuldan arkadaşları Fethi de onlarla birlikteydi. Mustafa Kemal bu toplantıları,
63
fikirlerini cemiyetin diğer üyelerine yaymak için fırsat olarak görüyordu. Konuşulan başlıca konu, ihtilalin programıydı. Genel merkezin pek önemsemediği "ihtilal sonrası" konusu, onların temel gündemiydi.
Bir akşam mesele dönüp dolaşıp ihtilalin liderliğine geldi. Ortaya atılan isimler arasında Enver, Cemal ve Talat vardı. Talat'ı pek tanımıyordu fakat 3. Ordu Kurmay kadrosunda birlikte yer aldığı Cemal'le tanışmıştı. Zekâsı, teşkilatçılığı ve girişimciliğiyle üstlerinin dikkatini çekmiş, rütbesi küçük ama mevkisi büyük bir subaydı. Pek çok subay masalarda, "Cemal gibi olmak isterim!" demekten çekinmiyordu. O masalardan birinde kendisi de bulunmuş ve bu lafın edilmesi üzerine, "Bir adam ki büyük olmaktan bahseder, benim hoşuma gitmez. Bir adam ki 'Memleketi kurtarmak için evvela büyük adam lazımdır,' der ve bunun için bir de kendine örnek seçer, onun gibi olmayınca memleketin kurtulamayacağı kanaatinde bulunur, bu adam değildir," diyerek muhalif tavır takınmıştı. Hatta sofradaki bazı subaylar kendisine, "Bu acemi efendi galiba kendini o kadar büyük görüyor ki ve bu sebepten bakış açısı o kadar daralmıştır ki artık büyüklüğü göremez hale gelmiştir," şeklinde tepki göstermişti.
Yarının Adamı, "büyük adamlık" konusunda farklı düşünüyordu. Ona göre büyük adam lafla olmazdı. Evvela memleketi kurtarmak gerekirdi. Ondan sonra bile "büyüklük" söz konusu edilmemeliydi. O günlerden birinde Cemal, Selanik'teki bir gazetede imzasız başyazı yazarak Mustafa Kemal'e okutup yorum istemiş, "Sıradan bir gazetecinin sıradan bir yazısı," yorumunu alınca bozulup, "Amma yaptın ha, bunu ben yazdım," demişti.
Mustafa Kemal, Cemal'in bu kendini kanıtlama çabalarını anlıyordu fakat doğru bulmayarak, "Cemal Bey, siz şu ve bu tarzda birtakım kuş beyinli kimselere kendinizi beğendirmek hevesine düşmeyiniz, bunun hiçbir kıymeti ve önemi yoktur. Siz içinde bulunduğumuz vaziyeti değerlendiriniz. Ve evvela kabul ediniz ki
64
biraz feragat sahibi olmak lazımdır. Eğer şunun bunun teveccühünden kuvvet almaya tenezzül ederseniz, bugününüzü bilmem, lakat geleceğiniz çürük olur," diyor ve şöyle devam ediyordu:
"Büyüklük odur ki hiç kimseye iltifat etmeyeceksin, hiç kimseyi aldatmayacaksın, memleket için hakiki ülkü ne ise onu görecek, o hedefe yürüyeceksin. Herkes senin aleyhinde bulunacaktır, herkes seni yolundan çevirmeye çalışacaktır. İşte sen bunda mukavemeti yok eden olacaksın, önüne sonsuz engeller yığacaklardır, kendini büyük değil, küçük, zayıf, vasıtasız ve hiç kabul ederek, kimseden yardım gelmeyeceğine inanarak bu engelleri aşacaksın. Ondan sonra sana büyük derlerse, bunu diyenlere de güleceksin."
Ve Enver... Harp Akademisinde üst dönemlerdendi. O da «arayın hışmına uğramış ve hapsedilmişti. Ama şansı yaver gitmiş, Mustafa Kemal gibi Şam çöllerine sürülmemiş, kendisini Rumeli'ye atmayı başarabilmişti. Kısa sürede çok yol katetmiş ve adından söz ettirir olmuştu. Cemiyetin Manastır Şubesini kurmasının bu durumdaki payı büyüktü. Masada Enver'in toy ve kendini beğenmiş olduğu konuşuluyordu. Cemal ise büyük adamdı. Ama tecrübesi tartışılıyordu. İsimler birbirini takip ederken konu İran'daki ihtilal hareketine geldi. Orada da hürriyet hareketi mevcuttu. Öyle ki meclisin açılmasını bile sağlamışlardı. Fethi, "Bizde neden böyle adamlar çıkmaz!" diye yakındı. Mustafa Kemal, derin bir düşünceye daldı. Masadan biri ona dönüp, "Senin ne düşündüğünü biliyorum. Neden ben çıkmayayım diyorsun," dedi. "Evet," diye cevapladı Mustafa Kemal. "Neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?"
Toplantı sona erdiğinde katılımcılar teker teker dağıldı. Geriye üç arkadaş kalmıştı: Mustafa Kemal, Fethi ve Ali Fuat... Mustafa Kemal hâlâ aynı şeyi söylüyordu:
"Ne için bizden de çıkmamalı, mesela sen, mesela Ali Fuat. Evci neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?"
65
Fethi biraz da Yonyo Gazinosunda takılmayı teklif etti. Oraya gittiklerinde de konu aynıydı: Neden bir

Mustafa Kemal çıkmasın?
Fethi dayanamamıştı: "Çok iyi, çok güzel söylüyorsun ama artık politikayı bir tarafa bırakalım da biraz eğlenelim."
Halbuki Mustafa Kemal bitirmek istemiyordu:
"Yok, devam edelim. Hem ihtilalden bahsediyoruz hem bu kadar teşkilata sahibiz. Buna mukabil, İstanbul'un tazyiklerine boyun eğiyoruz, ses çıkarmıyoruz. Sonra da İran'daki, Yunanistan'daki hürriyet hareketlerine gıpta ediyoruz. Bir başa hasret çektiğimizi söylüyoruz, 'Ben baş olabilirim,' diye ortaya atıldığım zaman herkes susuyor, sonra da ihtilalin salahiyetli kimseleri olduklarını söyleyenler bir korku içinde çekilip gidiyorlar. Bu nasıl iş? Yok öyle şey, hemen toplanmalı ve bir karar vermeliyiz."
O gece arkadaşlarını âdeta esir almıştı. Eve giderlerken bile yolda, "Neden bir Mustafa Kemal çıkmasın?" diye söyleniyordu. O toplantıdan birinde cemiyetten Rahmi Bey, Ali Fuat'a yanaşıp, "Mustafa Kemal çok ileri gidiyor!" demek zorunda kalmıştı. Belli ki bir yerlerde ciddi hoşnutsuzluk baş gösteriyordu.
Haksız sayılmazlardı. Yarının Adamı ileri gidiyordu. Ama onların tahmin ettiği şekilde değil... Çok daha ilerisiydi. Öyle ki başka bir gece, masadaki arkadaşlarına makam dağıtmaya, her.birine birer bakanlık vermeye başladı. Sonra Nuri'ye dönüp, "Seni de başvekil yapacağım!" dedi. Nuri, şakayla karışık bu özgüven patlaması karşısında, "Ooo birader, beni başvekil yapmak için sen ne olacaksın?" diye sormadan edemedi. Yarının Adamı, çocukluk arkadaşının bu esprili çıkışına, şahsına münhasır bir cüretkârlıkla, "Bir adamı başvekil yapabilecek adam!" şeklinde cevap verdi. Zihninde kopan fırtınalar dudaklarına yansımıştı.
Bir başka gün cemiyet toplantısı Mustafa Kemal'in evinde yapıldı. Sık sık gece vakti arkadaşlarıyla toplanan oğlunun vaziyeti Zübeyde Hanım'ın da dikkatini çekmiş, arkadaşları dağıldıktan sonra oğlunun odasına gidip, "Çocuğum, bir şey

unlamak istiyorum. Sen ve arkadaşların yedi evliya kuvvetinde olan padişaha isyan mı ediyorsunuz?" diye sormuştu.
Mücadelesini şimdiye dek annesine anlatmayan Mustafa Kemal, bu soru üzerine fikrini değiştirip annesine olan biteni anlatmak istemiş ve "Evet anne. Senin yedi evliya kuvvetinde larz ettiğin adamın kuvveti yoktur. Biz burada toplanan insanlar, memleketi bu zalimlerden kurtarmak istiyoruz," şeklinde cevap vermişti.
Zübeyde Hanım endişelenmişti. Oğlunun başına bir iş geleceğinden çekinmiş ve "Evladım, siz acemisiniz, madem ki böyle şeylerle uğraşıyorsunuz, bana yaptığınız şeyleri haber veriniz. gizli şeyleri bana bırakınız. Çok dikkat etmelisiniz. Başarılı olmak zordur. Ne yapayım, erkek evladımsın. Senin mahvolmanı İstemiyorum," demişti.
Mustafa Kemal, annesinin endişelerini anlıyor, "Ben namuslu bir adam olarak bu işlerin içinde bulunmak zorundayım. Beni bundan menedebilir misin?" diyerek korkup kenarda oturacak biri olmadığını göstermeye çalışıyordu.
Zübeyde Hanım ise oğlunun bu erdemli tavrı karşısında gerçeği kabulleniyor ve "Hayır evladım. Bir gün bu işler olduktan sonra seni namus ve haysiyet sahibi olanlarla beraber görmezsem işte o zaman üzülürüm. Ben senin kadar okumuş değilim. Senin kadar bilmem. Seni gördüğün ve anladığın şeyleri yapmaktan menetmeye kalkışmam. Yalnız dikkat et. Esas olan başarılı olmaktır. Başarılı olmaya çalışınız," diyordu.
***
Zaman ilerledikçe Rumeli'nin genç subayları seslerini yükseltiyor ve harekete geçmek için sabırsızlanıyordu. Buna karşın cemiyetin merkezi somut bir ihtilal planı hazırlayabilmiş değildi. Gidişatı, İstanbul'dan gelen bir emir değiştirdi: Saray, 3. Ordu

Komutanı Esat Paşa ve Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşayı başkente çağırıyordu. Rumeli'de kaynayan kazan hafıyelerin de kulağına gitmişti. Subayların tren seyahati dahi yasaklanmış, jurnalciler etrafı sarmaya başlamıştı. Bunlardan biri, Serez mıntıkasında görevli binbaşının faaliyetlerini ihbar etmiş ve subay hakkında tahkikat başlatılmıştı. Tahkikat için İstanbul tarafından görevlendirilen Nâzım Bey bölgeye geldiğinde İttihatçıların hışmına uğradı. İsmail Canbulat, Enver ve Mustafa Necip, Nâzım Bey'i bir şekilde derdest etti ve İstanbul'a telgraf çektirerek göreve İstanbul'dan değil ancak Selanik'ten atama yapılabileceğini belirtti.
Rumeli ve İstanbul arasında ipler gittikçe geriliyordu. Saray bu rest karşısında geri adım atarak tahkikatı kimin yapacağını Selanik'e bırakmış, Selanik tarafından görevlendirilen kişi ise Mustafa Kemal olmuştu. Bir vakitler jurnalcilik nedeniyle başı fena halde derde girmişti ve şimdi sıra ondaydı.
Tren seyahati yasağını at yolculuğuyla delerek Manastırdan Selanik'e geçen Ali Fuat, arkadaşının yanma geldiğinde bu görevi nasıl yerine getireceği hususunda onunla konuştu. Binbaşıyı ele vermeyecekler ve meseleyi bir iftira olarak kapatacaklardı. Zaten Mustafa Kemal'in asıl derdi başkaydı. Subayların daha fazla beklemesi olası değildi. Sarayın baskıları arttığında ihtilal hareketinin patlak vermesi tetiklenebilirdi. Buna rağmen genel merkez hâlâ rotayı çizmiş değildi. Mustafa Kemal, "Korkuyorum!" diyordu, "Fuat, endişelerimin tahakkuk etmesinden korkuyorum. Meşrutiyet ilan edilecek fakat ondan sonra ne olacak? Hâlâ ihtilali temsil edebilecek aralarında anlaşmış bir heyet ve lider yok. İhtilalden sonraki vaziyet çok fena

olacaktır."
Ali Fuat, arkadaşını tahkikat için uğurlayıp görev yerine döndüğünde Kurmay Başkanı Binbaşı Vehip'le karşılaştı. Vehip Bey, "Kuzum Fuat Bey, genel merkezdeki arkadaşlar daha ne bekliyorlar?" diye sorarak sabırsızlığı dile getiriyordu. Ali Fuat, "Lider bekliyorlar," diye düşünüyordu ama "Merak etmeyiniz!"
68
demekle yetindi. Kısa süre sonra birkaç yüz askerin telgrafhaneyi bastığını işitmiş, meseleyi çözme görevi ona verilmişti. Askerler uzun süredir görevde olduklarım ve artık terhis olmak istediklerini büyük bir hararetle dile getiriyordu. Ali Fuat bu sorunu çözmek için ideal bir yöntem önerdi. Şikâyetlerini saraya yazacaklar, kendisi de onlara yardım edecekti.
Askerler teklifi kabul edince telgrafhaneye girip sarayla iletişime geçti. Askerlerin ağzından sert bir telgraf çekti. Sarayın cevabı olumluydu. Askerler kısa sürede terhis edildi ve böylece isyan sona erdi. Ali Fuat, sarayın reaksiyonuna şaşırmıştı. Saray beklenenden çok daha hızlı bir taviz vermişti. Direnme eğilimi oldukça düşük gibiydi. O esnada Ali Fuat'ın görevli olduğu Manastır bölgesi de iyiden iyiye kaynamaya başlıyordu. Yapılan toplantılarda genç subaylar tahammülleri kalmadığını, en geç on gün içerisinde ihtilali başlatacaklarını söylüyor ve âdeta genel merkeze rest çekiyorlardı. Vehip Bey de durumdan endişe ediyor, bu heyecanı daha fazla zapt edemeyeceklerini söylüyordu. Üstelik Manastır Valisi Hıfzı Paşa da böyle bir ihtimalde ihtilalcilere engel olmayacağını örtülü olarak ima ediyordu.
Ali Fuat çareyi yeniden Selanik'e gitmekte buldu. Mustafa Kemal de bir iki gün sonra Serez'deki görevini bitirip dönmüş ve buluştuklarında tahkikat meselesini anlatmıştı. Mesele bir binbaşının Sultan hakkında atıp tutmasıydı. Kafiyelerden biri de binbaşıyı jurnallemişti. Serez'e giden Mustafa Kemal, komutan Müşir İbrahim Paşa ve oğlu Albay Nurettin Bey'le görüşüp duruma hâkim olmuş, onların kendisine sorun çıkarmayacağını fark etmişti. Zaten Nurettin Bey ittihatçıydı ve babasının bu işe fazla karışmaması gerektiğini anlatmıştı. Mustafa Kemal olayın gerçek olmadığını, bölgede Sultana karşı tek subay bile bulunmadığını, jurnalcinin iftira attığını ve Müşir İbrahim Paşanın Sultana itaat konusunda görevini çok iyi şekilde yerine getirdiğini yazarak dosyayı kapatmıştı. Jurnalci, iftiracı
69
durumuna düştüğü için cezalandırılacaktı. Mustafa Kemal, hürriyetçi bir subayı kurtarıyor ve tek görevi jurnalcilik olan bir sefili cezalandırtarak bir nevi geçmişin intikamını alıyordu. Müşir İbrahim Paşa ise bölgesinde Sultana muhalif kimse bulundurmadığı nedeniyle saray nezdindeki itibarını kuvvetlendiriyordu. Sonuç herkesi memnun etmişti. Jurnalci dışında... Mustafa Kemal başından geçenleri anlattıktan sonra Ali Fuat da olan bitenden bahsederek durumu izah etti. Gerginlik büyüyordu ve subayları tutmak günden güne zorlaşıyordu. İki arkadaş, vaktin gelmeye çok yakın olduğunun farkındaydılar.
***
Rumeli ve saray arasındaki gerginlik kısa süre sonra tekrar zuhur etti. İstanbul, Esat Paşa ve Ali Rıza Paşanın yanında Hasan Rıza ve Enver'in de sorgulanmak üzere başkente gelmesini emredince ipler kopma noktasına geldi. Hepsi başkente doğru yola çıksa da Enver direnmeyi tercih etti. Esat Paşanın yerine Müşir İbrahim Paşa atanınca, Cemal her ihtimali düşünerek bir yolunu bulup Selanik'ten uzaklaştı. Fethinin de Jandarma Okulu Komutanlığında görevlendirilmesi üzerine kurmay heyetinde yalnızca Mustafa Kemal kalmıştı. Bu nedenle Paşayı karşılama ve orduyu devretme işini o yapacaktı.
İbrahim Paşa göreve başlar başlamaz kontrolü eline almak için otoriter davranmaya başladı. Cemal, cemiyet vasıtasıyla Paşanın oğlu Nurettin Beye haber salarak, "Paşayı ikaz ediniz, lüzumsuz hiddet ve şiddetin manası yoktur. Biz kendisine hürmetkârız. Ama böyle devam ederse cemiyet bazı tedbirleri almak zorunda kalır ki, bunun neticesinden sizin kadar biz de müteessir oluruz," şeklinde uyarıda bulundu.
Bu oldukça ciddi bir ültimatomdu. Kısa süre sonra cemiyetten subayların Paşaya çektiği zehir zemberek telgraf meseleyi
70
İyiden iyiye kızıştırdı. Paşa, Mustafa Kemal'e giderek, "Beni kumandan olarak burada muhafaza edeceğinize siz ve arkadaşlarınız söz vermiştiniz. Peki bu hakaretlerle dolu telgrafa ne diyeceksiniz?" diyerek dert yanıyordu.
Mustafa Kemal artık zamanın kalmadığını anlıyordu. Genel merkez inisiyatifi kaybetmek üzereydi. Genç subayların genel merkeze danışmadan harekete geçmesi an meseleydi. Ali Fuat'la buluşup durumu aktardı. O da benzer şekilde düşünüyordu. Manastırdan gelen haberler de benzer şekildeydi. İngiltere ve Rusya'nın Rumeli'de azınlıklar lehine ıslahat yapılması için saraya baskı kurma konusunda anlaştığı tüm bölgede duyulunca, İttihatçılar harekete geçmeye başladı. Bu, Osmanlı'nın parçalanması konusunda anlaşmanın sağlandığı şeklinde yorumlanıyordu.
3 Temmuz 1908 günü Niyazi Bey, Resne'de dağa çıkarak isyanın ilk fitilini ateşledi. Manastır da kısa sürede isyana katılınca Rumeli'de meşaleler yanmaya başladı. İstanbul ise gelen haberleri pek ciddiye almamış ve bu hareketliliği kolayca bastırılacak bir isyan olarak görmüştü. Niyazi Bey ve beraberindekilerin derdest edilmesi için derhal Şemsi Paşa görevlendirildi. Şemsi Paşa, Sultan Abdülhamid'e çok bağlı, okuma yazması yarım yamalak olan ve alaylı bir subaydı. İttihatçılara kök söktürmek için özel olarak seçilmişti. Kurmay Başkanlığını Fevzi Bey yapacaktı. İttihatçılar durumu anlayınca Manastıra gelen Şemsi Paşayı

silahla yaraladı. Gelişme, başkentte bomba etkisi yarattı.
İstanbul, meselenin ciddiyetini yeni kavrıyordu. Paşayı vuran Teğmen Atıf, İttihatçılar tarafından saklandı. Fevzi Bey ise gelişmeye karşı nötr kaldı ve hükümetin emirlerini uygulamadı. Manastır Valisi Hıfzı Paşa da gizli bir İttihatçı olduğundan olaya fazla müdahil olmadı. Saray, kudretini Rumeli'de gösteremez duruma düşmüştü. Sultan, bu gelişme karşısında Selanik'e heyet göndermeye karar verdi. Fakat haber, İttihatçılara sızdırıldığı için Selanik durumu önceden haber aldı. Eyüp Sabri

Bey ve Selanik'te de Enver Bey isyan başlatıp dağa çıkınca, saraya telgraf yağmaya başladı. Herkes meşrutiyet istiyordu. Ciddi bir krizle karşı karşıya kalan Sultan, ilk iş olarak Sadrazam Ferit Paşayı görevden alarak yerine Sait Paşayı atadı. Bölgeye müdahale etmesi için de Müşir Tatar Osman Paşa yetkilendirildi. İttihatçılar cevap olarak Osman Paşayı dağa kaldırınca, Manastır Valisi Hıfzı Paşa saraya acı bir telgraf çekti. Asker ve halkın ihtilalcilere katıldığını yazıyordu.
23 Temmuzda önce Manastır, akabinde de Selanik meşrutiyeti ilan etti. Sultan Abdülhamid çaresiz kalmıştı. Bakanlar, Sultanın ne tepki vereceğini bilemediği için tavsiye vermeye çekiniyor, gergin bekleyiş Sultan Abdülhamid'in emriyle sona eriyordu. Sultan çarpışmak niyetinde değildi. Kan dökülmesini istememiş ve meşrutiyeti ilan etmeye karar vermişti. Haber memleketin her yanında ilan edildi. "Yaşasın Hürriyet!" sloganları sokakları inletiyor ve şehirlerde toplar birbiri ardına patlıyordu.
Mustafa Kemal ve Ali Fuat gelişmeyi Selanik'te takip ediyordu. Akıllarında tek soru vardı: "Hürriyet ilan edildi. Peki şimdi ne olacak?"
Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) Mustafa Kemal. (20 Haziran 1908)

BÖLÜM 4
TRABLUSGARP
(gece Kristal Gazinosunda yalnızca bir isim konuşuluyordu: Enver... Bu isim şehirde âdeta ihtilalin simgesi halini almış, askerler de onu övme yarışının içine girmişti. Mustafa Kemal, kısa süre önce gerçekleştirilen ihtilalin tek bir isme indirgenmesinden rahatsızlık duyuyor ve sonu gelmez övgülere dayanamayıp, "Bu ne haldir! Hepiniz nutuklarınızda sürekli Enverden soz ediyorsunuz. Bu kadar methedilmesi doğru değildir," diyordu. Ona karşı çıkan Alaeddin Bey, "Enver'i kıskanma, o hürriyet uğruna dağa çıktı. Elbette onu anacağız," şeklinde cevap veriyor; Mustafa Kemal bu itham karşısında kendisini, "Kıskanmıyorum. Biz nihayetinde orta sınıf aileler içinde yetiştik. Sonrasında bu tür övgüler ve nutuklar Enver'e gurur verecek, İleride farkına varmadan ülkeye zarar getirecektir," diyerek açıklıyordu.
Meşrutiyetin kokusu hürriyetçilerin burnunda taze taze tüterken, Selanik rıhtım boyunda yeni açılan Şakir Paşa Otelinin salonu da Kristal Gazinosu gibi kalabalıktı. Burası âdeta İttihatçıların cemiyet merkezi halini almıştı. Toplantılar burada yapılıyor, otel salonu ateşli tartışmalara sahne oluyordu. Cemiyet, temel hedefi olan meclisi Sultana kabul ettirmeyi başarmıştı. Sultan hâlâ görevindeydi ama artık istibdatı sürdürecek güçte değildi. Fakat buna rağmen hikâye mutlu bir sona erişmemişti. Cemiyet, meşrutiyete o kadar odaklanmıştı ki hedefe

ulaştığında karşılaşabileceği sorunları tahmin edememişti. İşte o sorunlar şimdi gün yüzüne çıkıyordu. Doğabilecek sorunları önceden tahmin eden ve uyarılar yapan fakat sözleri yeterince dinlenmeyen Yarının Adamı, artık eleştirilerini çok daha yüksek sesle yapmaya başlamıştı.
Gizli bir emirle Bosna bölgesine geçerek Avusturya-Ma-caristan İmparatorluğunun bölgeye yaptığı yığınak hakkında bilgi toplayan Mustafa Kemal, görev esnasında meşrutiyetin ilanından kısa süre önce İttihatçılara kök söktürmesi için Sultan tarafından görevlendirilen Şemsi Paşanın yanında bulunan ve Şemsi Paşanın yaralanmasından sonra hareketsiz kalarak İttihatçılara örtülü destek veren Fevzi Bey'i tanıma fırsatı bulmuştu.
Bölgedeki faaliyetlerinin ardından Selanike dönen Mustafa Kemal, cemiyet toplantısı için o gün otele tam zamanında varmıştı. Katılımcılar arasında Cemal, Enver ve Talat gibi cemiyetin popüler isimleri de yer alıyordu. Toplantının konusu, subayların iyiden iyiye politikaya yuvarlanıyor oluşuydu. Üst ve astlar arasındaki saygı ve disiplin gittikçe azalmıştı. Genç bir İttihatçı teğmen, ömrünü savaş alanlarında geçirmiş tümen komutanına selam vermiyor, üstelik bunu bir övünç meselesi olarak anlatabiliyordu. Bu gibi durumlar karşısında cemiyet subaylara söz geçiremiyor ve inisiyatifi kaybediyordu. Talat bu durumu, "Vallahi ben de şaşırdım kaldım, suyun durulmasını bekliyoruz," diye özetliyordu. Mustafa Kemal ise toplantıda ordunun derhal siyasetten çekilmesi gerektiğini, aksi halde kudret olma vasfını kaydedeceğini ve memleketin felakete sürükleneceğini uzun uzun anlatmıştı. Onun bu yüksek perdeden eleştirileri her ne kadar haklı olsa da cemiyetin ileri gelenleri arasında gittikçe artan bir rahatsızlığa neden oluyordu. İlk reaksiyon Enverden gelmiş, Binbaşı Hafız Hakkı'ya Mustafa Kemal'in fazla ileri gittiğini ve buna bir çare düşünülmesini teklif etmişti.

O günlerden birinde Mustafa Kemal, Ali Fuat, Fethi ve arkadaş grubu her zaman olduğu gibi Hürriyet Meydanındaki gazinolardan birinde toplanmıştı. Mustafa Kemal'in çocukluktan arkadaşı olan ve 3. Ordu'da

görev yapan Nuri ve Salih de aralarında bulunuyordu. Mustafa Kemal, her zamanki gibi bilindik eleştirilerini tekrar ediyor ve ordunun siyasete karışmasından dert yanıyordu. Masada bulunanlardan biri onun bu tutumuna karşı çıkıp, "Hürriyet madem ki bizim eserimizdir, o halde bunun muhafazası da bize düşer," diye itiraz etti.
Bu itiraza masadan başka bir destek daha geldi, politikanın Sultan ve onun kurt vezirlerine bırakılmaması gerektiği ifade edildi. Genel düşünce, Sultanın hâlâ güçlü olduğu yönündeydi. Şayet cemiyet politikayı terk ederse, köprü başlarını tutan Sultanın adamları hâkimiyeti tekrar ele alabilirdi. Bu nedenle cemiyetin mutlaka politikada aktif olması gerekiyordu. Fakat Mustafa Kemal, bunun ancak bir şekilde olabileceğini düşünüyordu: Ya politika ya askerlik... Aksi halde politikaya saplanıp kalan ordu, Sultana karşı gücünü korumak isterken savaş yeteneğini kaybedebilirdi.
Tartışma bu şekilde uzayıp gitti ve iki taraf da diğerini ikna edemedi. Toplantı dağılınca Fethi, Yonyo'ya geçmeyi teklif etti. Orası da subaylarla doluydu ve aynı konular tartışılıyordu. Mustafa Kemal eleştirilerini burada da sakınmayınca Fethi dayanamayıp dökülmeye başladı. Bu eleştirileri artık yapmamasını istiyor, "Arkadaşlar iyi karşılamıyor," diyordu.
Meselenin iç yüzü daha sonra anlaşıldı. Genel merkez, Mustafa Kemal'in uyarılmasını istemişti ve bu görevi Fethiye vermişti. Mustafa Kemal bu gelişme karşısında çok üzüldü. Onu en iyi anlaması gereken kişilerden biri olan arkadaşının onu uyarıyor olmasına şaşırarak, "Bunu senden beklemiyordum," dedi.
Ali Fuat o gece Mustafa Kemal'i yalnız bırakmak istemediği için evine misafir oldu. İki arkadaşın sohbeti gecenin geç
75
saatlerine dek sürdü. "Fuat," diyordu, "Memleket, meçhul bir akıbete doğru sürükleniyor..." Haksız da sayılmazdı. Cemiyet olan bitenden ders çıkarmıyor, üstelik eleştirilere bile tahammül etmek istemiyordu. İki arkadaş o gece bu kısır tartışmalardan uzaklaşıp görevlerine yoğunlaşma konusunda anlaştı. Bu nedenle bir süre sonra toplanacak olan cemiyet kongresine kadar sessiz kalacak ve diyeceklerini kongrede söylemek için hazırlanacaklardı.
Mustafa Kemal, 3. Ordu Karargâhı'nın önünde, Selanik. (18 Eylül 1908)
İstanbul, cemiyete karşı inisiyatifi elinde tutmak için İttihatçıların önde gelen isimlerini başkente davet etti. Böylece İttihatçılar ilk kez Osmanlı hükümetiyle karşı karşıya gelecekti. Teklifin sahibi Sadrazam Sait Paşaydı ve bir tür siyaset oyunu oynamanın peşindeydi.
76
Cemiyet toplanarak görüşmeye katılacak isimleri belirledi. İstanbul'a Cemal, Talat, Rahmi, Cahit, Enver, Hafız Hakkı, Mustafa Necip ve Hüseyin Kazım Bey'den oluşan heyet katılacaktı. Mustafa Kemal görüşmeyi Ali Fuat'a, "Kurt siyasetçinin loy politikacılardan taviz koparmaya niyetlenmesi," olarak yorumladı. Haksız da sayılmazdı.
Temmuz 1908'de yapılan görüşmede Sait Paşa, pek çok konudan söz açmış ve neticesinde Harbiye ile Bahriye nazırlarının Sultan tarafından seçilmesinin kabul edilmesini istemişti. Sultan, ordudaki İttihatçı hareketi dizginlemek için bu hamleleri gerekli görüyordu. Anayasaya aykırı olan bu talep, Talat ve arkadaşları tarafından reddedilince askıda kaldıysa da Sait Paşa ilerleyen günlerde ilan edilen hatt-ı hümâyunla, ilgili atamaların Sultan tarafından yapılacağını dayattı. Bu dayatmaya ilk olarak Şeyhülislam Cemaleddin Efendi karşı çıktı. Onu Dışişleri Bakanı Tevfık Paşa ve Adalet Bakanı Hasan Fehmi Paşa izledi. Basın da konunun üzerine gidince Sait Paşa geri adım atmak zorunda kaldı ve istifa etti. Onun yerine Kamil Paşa hükümeti kurdu. Bakanlar genel olarak Sultan Abdülhamid devrinin aktörleriydi. Yalnızca Recep Paşa farklı bir isim olarak yer alıyordu. Recep Paşa, eskiden bu yana hürriyetçi subaylara kol kanat geren bir isim olmuştu. Hatta Mustafa Kemal ve Ali Fuat, akademinin bitiminde ihraç endişesiyle beklerken ondan yardım istemeyi düşünmüştü.
Yeni hükümet, Selanik'te bulunan Mustafa Kemal ve Ali Fuat'ı hiç memnun etmedi. Mustafa Kemal, "İşte, tahminlerimiz birer birer çıkıyor. Eğer ihtilal öncesi, ihtilal sonrası için elimizde bir plan ve bu planı tatbik edebilecek bir lider olsaydı bu vaziyete düşmezdik. İnkılabı itmam etmek lazımdır. Ne yazık ki buna ne Sultan Abdülhamid'in devlet ricali ve ne bizim arkadaşlarımız muktedirdir," diyordu.
77
Sultanın siyaset aktörlerinin göreve devam ediyor oluşunu, cemiyetin meşrutiyet sonrasına yönelik programı olmayışına bağlıyorlardı. Cemiyet, askerlikten kopup siyasileşmemişti. Bu nedenle politik görevlere gelme imkânları bulunmuyordu. Haliyle kadrolar Sultanın siyasetçilerine kalıyordu. Cemiyet bu durumda siyasetçileri perde arkasından kontrol etmeye çalışıyor, böylece askerlerin politikleşmesi söz konusu oluyordu. Halbuki otuz yıldır ülkeyi istibdatla yöneten Sultanın çevresinde bulunan siyasetçilerin, memleketin büyük sorunlarını çözebilecek ilerici adımlar atabilmesi mümkün değildi. Mustafa Kemal buna hiç ihtimal vermiyordu. "Bunlar mı," diyordu, "bunlar mı, bu kabine mi uğrunda bu kadar yıldır mücadele ettiğimiz Meşrutiyet İnkılabını tamamlayacaklar?"
***
1908'in sonlarına doğru bazı savaş gemilerinden oluşan bir filo, Albay Tahir Bey komutasında Selanik'i ziyaret etti. Dönüşte iki subay İstanbul'a kadar misafir edilecekti. Bu görev için İsmail Canbulat ve Ali Fuat

belirlendi. Ali Fuat, yolculuk esnasında deniz subayları arasında ismi çokça bilinen Rauf'la tanıştı. O da sıkı bir İttihatçıydı. İyi anlaşmışlardı. Sohbet esnasında Rauf konuyu Selanik'e getirip, "Kim bu Mustafa Kemal?" diye sordu. İsminin pek çok yerde konuşulduğunu ve kendisinin de merak ettiğini söyledi. Ali Fuat, onunla olan arkadaşlığından ve karakterinden bahsedip hakkında neler konuşulduğunu sordu. Rauf bir süre düşündü ama cevap vermek istemedi. Ali Fuat'ın ısrarı üzerine döküldü:
"Kendisini fazla beğenmiş diyorlar, mücadeleci imiş. Ama ne olursa olsun, kendisinden bu derece bahsettiren adam muhakkak ki bir değerdir. Sizi Selanik'te daha yakın tanımış olsaydım, takdim etmenizi rica ederdim."
78
Yarının Adamı, isminden söz ettirmeye başlamıştı. Yetenekli bir isim olmanın yanında, dikkat çeken ve aykırı bir isim olarak da ön plana çıkıyordu. Ali Fuat, bu gidişatın pek hayırlı olmayacak sonuçlara neden olabileceğini düşünüyordu. Mustafa Kemal'in Selanik'te çok dikkatli ve hesaplı olması gerektiği düşüncesiyle yolculuğunu tamamladı. Yıllar sonra İstanbul'daydı. Bu şehirde son bulunduğunda sürgün tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu acı şekilde anımsadı. Fakat şimdi dönem değişmişti. Ailesinin yanına gidip hasret giderdi. Anne ve babasına getirdiği hediyeleri takdim etti. Sonra da çantasından annesi için etrafı işlemeli bir başörtüsü, babası için de sigara tabakası çıkardı. Bunlar Mustafa Kemal'dendi. "Vefakâr çocuk," dedi Fazıl Paşa... "Bilemezsin, kendisini ne kadar göresim geldi."
Bu dönemde subaylar da yeni görevler için vazifelendiriliyordu. Fethi Paris'e, Hafız Hakkı Viyana'ya, Enver Berlin'e gönderilirken, Ali Fuat'ın yeni görev yeri ise Roma olarak belirlendi. İtalya'ya gitmeden önce Selanik'e uğrayan Ali Fuat, Mustafa Kemal'le görüşüp meseleleri değerlendirdi. Rauf'un söylediklerini aktaran Ali Fuat, bir tür sürgün kararı çıkabileceğini düşünüyordu. Üstelik Enver, Berlin'e geçmeden önce Talat'la görüşüp, "Mustafa Kemal'i Selanik'ten uzaklaştırmak lazım," demiş, Talat da bu fikre sıcak bakmıştı. "Biliyorum," diyordu Mustafa Kemal, "fakat nasıl bir plan hazırlayacaklarını tahmin edemiyorum..."
Ali Fuat, Roma'ya doğru yola çıktıktan sonra Mustafa Kemal gece yapılan genel merkez toplantılarına katılmayı sürdürdü. Fakat bir gün toplantı alışılanın aksine gündüz saatlerinde yapılmış ve Mustafa Kemal'e haber verilmemişti. Tertip işte o gün gerçekleştirilmişti. Talat'ın İstanbul'dan yazdığı mektupla Hacı Adil Bey liderliğinde toplanan cemiyet meseleyi oldubittiye getirerek, Mustafa Kemal'in gıyabında sürgün kararını onaylamıştı. Şimdi mesele, bu kararı ona bildirmekti. Cemiyet,
79
bunun Talat tarafından yapılmasını isteyince Talat, bir mektupla durumu Mustafa Kemal'e iletti:
Trablusgarp'a gidecekti... Makul bir de gerekçe bulmuşlardı. Trablusgarp Valisi Recep Paşa yeni hükümete seçilmiş ve birkaç gün sonra vefat etmişti. Onun Trablusgarp'ta bıraktığı boşluğun doldurulması gerekiyordu, zira bölgede meşrutiyet karşıtı çok fazla gerici isyan girişimleri yaşanıyordu. Bu sorunu ancak cemiyetin güvendiği ve yetenekli bir subay çözebilirdi.
Mustafa Kemal, mektubu aldıktan sonra sürgün kararının nedenini sormak için genel merkeze gittiğinde salonda bulunan kara tahtada alınan kararların yazıldığını gördü. İlk sırada, "Mustafa Kemal Trablusgarp'a gidecektir..." yazıyordu. Her şey planlanmıştı. En son onun haberi olmuştu. Düşündü... Acaba orada başına bir iş gelir miydi? Bu sürgünün altında çok daha ağır bir karar yatıyor olabilir miydi? Kendisini bitirmek için gözden uzak bir diyar mı seçilmişti? Karara direnirse asi ilan edilebilirdi...
Bir müddet kararsız kaldıktan sonra gitmeyi tercih etti. Gidecekti ve kendisine verilen görevi yerine getirecekti. İlk iş olarak Hacı Adil Bey'i bulup, "Bu işten ne anladınız?" diye sordu. Hacı Adil Bey gayet hazırlıklıydı. Bunun bir sürgün değil önemli bir görev olduğunu anlatıyor, bu işte ancak onun gibi yetenekli bir subaya güvenebileceklerini söylüyordu:
"Bu, sizden çok şeyler beklenildiğinin işaretidir."
Fakat Mustafa Kemal, bu resmi cevapların ardında çok daha temel bir gerçeği arıyor, kendisine karşı bir komplo olabileceğinden şüpheleniyor ve bu şüpheyi gidermek istiyordu. Bir kez daha, "Bu düşüncelerin samimi manada temiz olduğuna siz emin misiniz?" diye sordu. Aldığı cevap, "Bunu bana sormayınız, siz daha iyi takdir edersiniz," oldu.
Mesele anlaşılmıştı. Bu en hafifinden bir sürgündü ve fazlası da olabilirdi. Mustafa Kemal, ayağa kalkıp, "Öyleyse gideceğim!"
80
dedi. Fakat parası yoktu. Hacı Adil Bey para mevzusunu açınca Mustafa Kemal, "Evet, ben bu bahis olunan memlekete gitmek için kendi kendime karar verseydim elbette bunun çarelerini önceden düşünürdüm. Bana emri vaki yapıldı. Param yok!" diye sitem etti.
Hacı Adil Bey, bu sitem karşısında ne kadar isterse verileceğini söyledi. Ne istersem verecekler, diye düşündü Mustafa Kemal. Yeter ki Selanik'ten çekip gideyim... Bu düşünceleri, Hacı Adil Bey'in "Bin altın kâfi gelir mi?" sorusu böldü. "Bilemem," dedi Mustafa Kemal, "çok gelir," diye ekledi. Arta kalan kısmı iade etmek şartıyla kabul etti. Geniş yetkiler barındıran bir talimatname de hazırlanmıştı. Ne yapacaksa bu görev kâğıdındaki yetkilere göre yapacaktı. Bu, onun için önemliydi. Kuralına göre oynaması gerekiyordu. Yetkilerini aşan bir asi olmak istemezdi.

***
Yarının Adamı, 20 Eylül 1908 günü Trablusgarp'a giden vapura bindiğinde buruktu. Yıllar önce istibdat tarafından da sürgün edilmişti fakat bu garabete, hürriyet için dayanma azmi bulmuştu. Aradan geçen yıllarda hürriyet mücadelesi olumlu netice vermiş ve mensup olduğu cemiyetle büyük bir başarı elde etmişti. Fakat şimdi bizzat cemiyeti tarafından sürülüyordu. Onları yetersiz bulduğu ve hatalarını söylediği için Enver ve Talat tarafından dışlanmıştı. Enver... Mustafa Kemal'in kafasında tasarladığı planları gerçekleştiren oydu. Meşrutiyetin ilanı sırasında giriştiği isyanla ön plana çıkmıştı. Cemiyetin önde gelen isimleri arasındaydı ve Talat gibi meclis başkanvekilliğine getirilmiş bir isme çok yakındı. Şimdi de Berlin gibi önemli bir göreve atanmıştı. Hızla yükseliyordu. Mustafa Kemal ise cemiyet tarafından dışlanarak Selanik'ten uzaklaştırılıyordu. Talihin

Enver'e güldüğünü düşünüyordu. Yine de o bir subaydı ve her koşula hazır bulunmalıydı. Görev mi? O halde yerine getirmeliydi. Aklındaki düşünceleri kenara atıp tamamen görevine odaklanmaya karar verdi. Bir an önce bölgeye gidecek, orada her ne oluyorsa çözecek, Selanike başarılı biri olarak dönecek ve "İşte geldim!" diyecekti.
Mustafa Kemal, Trablusgarp macerasına atıldıktan bir süre sonra Osmanlı İmparatorluğu da genel seçime doğru yelken açtı. 1908 yılının Kasım ve Aralık ayları boyunca sürecek seçimlerde 288 mebus koltuğu için yarışılacak, mücadele büyük oranda İttihatçılar ile Ahrarcılar arasında geçecekti.
Ahrar Fırkası, saray damatlarından Prens Sabahattin'in etrafında örgütlenen ve liberal fikirlere sahip bir cemiyetti. Prens, Sultan Abdülhamid döneminde adalet bakanlığı yapan Mahmut Paşa ile Sultan Abdülmecid'in kızı ve aynı zamanda Sultan Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultanın çocuğuydu. Şehzade yerine "prens" sıfatını kullanmayı tercih ediyordu. Siyasi fikirleri âdem-i merkeziyetçilik ve liberalizm üzerine kuruluydu. 1899'da Paris'e kaçtığında İttihatçılarla irtibat kurmuş ve 1902'de gerçekleşen 1. Jöntürk Kongresine yön vermeye çalışmıştı. Prens, Sultanın tahttan indirilmesi için yabancı müdahaleye sıcak bakıyor ve Ingiliz desteğini aramak gerektiğini düşünüyordu. İttihatçıların önde gelen ismi Ahmet Rıza ve grubu ise Sultana karşı olmakla birlikte, yabancı yardıma da şiddetle karşı çıkıyordu.
Bu fikir ayrılıkları, Sultana karşı mücadele çerçevesinde sürmeye devam etti. Fakat Prens, 1906'da liberalizm ve âdem-i merkeziyetçilik fikirlerine dayanan cemiyetini kurdu. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte de Ahrar Fırkasını örgütleyerek seçimlere katılma kararı aldı. Prens, imparatorluğun farklı unsurlardan oluşması nedeniyle merkezi bir yapıda olamayacağını düşünüyor, azınlıklara geniş haklar tanınarak bir tür özerklikle idare

edilmesini savunuyordu. Sultana karşı gerektiğinde dış yardım sağlama fikrine açıktı. Onun bu düşünceleri, İttihatçıların Selanik merkezli askeri kanadında pek hoş karşılanmasa da şimdilik Sultana karşı İttihatçılarla ortak hareket halindelerdi. Hedefleri ortak fakat fikirleri farklı olan bu iki cemiyet arasında adı konmamış bir rekabet vardı. Prens, İttihatçıların seçimlerde çok güçlü olduğunun ve toplumda ciddi bir ruh yarattıklarının farkındaydı. Bu rüzgâra karşı Ahrar'ın yapabileceği şeyler sınırlıydı. Prens, bu durum karşısında âdem-i merkeziyetçi fikirlerinin hoşnut ettiği azınlıklara yöneliyordu.
Memleket hızla seçime doğru giderken, özellikle İstanbul'da bazı düşündürücü kıpırtılar meydana gelmeye başladı. Anayasa ve seçime karşı olduğunu ilan eden şeriat yanlıları protesto gerçekleştirip saraya yürüme kararı aldı. Bazı askeri birliklerde hoşnutsuzluklar ortaya çıktı ve küçük çaplı çatışmalar meydana geldi. Bu kıpırtılar kolayca bastırılsa da gelişmeler pek hayra alamet değil gibiydi. Neticesinde seçimler planlandığı gibi gerçekleştirildi ve İttihatçılar seçimlerde önemli kazanımlar elde etti. Talat, Rahmi, Cavit, Mithat Şükrü, Tahir, Ahmet Rıza gibi isimler meclise girmeyi başardı. Ahrarcılar ise büyük bir hezimet yaşadı. Meclise sadece Ahrar'a yakın bir mebus girebilmeyi başarmıştı. Prens, bu durum karşısında gözünü mecliste bulunan İttihatçılara uzak azınlık ve bağımsız mebuslara dikmiş, onlarla birleşip ortak bir güç oluşturma hedefine girişmişti. Zira 288 koltuktan oluşan mecliste Türkler 147, Araplar 60, Arnavutlar 27, Rumlar 26, Ermeniler 14, Slavlar 10 ve Yahudiler 4 koltuğa sahipti.
İttihatçılar ise başarılı geçen seçimlerin neticesinde meclis başkanlığı için Paris merkezinin önde gelen ismi Ahmet Rızayı düşünüyordu. Ahmet Rıza, İstanbul'a büyük bir törenle gelmiş ve Sultan Abdülhamid'in huzuruna kabul edilmişti. Yapılan oylama sonucunda Ahmet Rıza güçlü bir destekle meclis başkanlığı

koltuğuna oturmuş, meclis başkanvekili koltuğunu ise Talat kazanmıştı.
Vapur, Trablusgarp'a vardığında rıhtımı bulunmayan bomboş bir sahille karşılaştı. Elinde çantası, gördüğü barakalara uğruyor ve otel arıyordu Mustafa Kemal. Fakat kalabileceği bir yer bulamamıştı. Yorgun bir şekilde yere oturdu ve bavulunu yastık yaparak kumsalda uzandı. Kısa süre önce Selanik'te nüfuzlu bir subayken, şimdi Libya sahillerinde kumlara uzanmış bir kimsesiz gibiydi. Bu bekleyişi, onu üniformasıyla yerde yatarken gören bir teğmenin sözleri bozdu:
"Efendim, bu memleket böyledir. Burada otel yoktur. Barınacak yer bulmak güçtür. Ben iki odalı bir evde tek başıma oturuyorum. Sizi davet etmek isterim. Kabul buyurur musunuz?"
Asla hayır diyemeyeceği bir teklifti bu. Birlikte hızlıca eve geçtiler. Mustafa Kemal ilk iş olarak teğmenden

Recep Paşanın yaveri Hasan Bey'i bulması için yardım istedi. Teğmen şaşkındı. Biraz önce kumsalda yatan bir subay şimdi valinin yaverini çağırmasını istiyordu. Onun Recep Paşa yerine atanan kişi olduğunu anlaması uzun sürmedi. Bölgenin yeni komutanıyla ev arkadaşı olmuştu. Hemen Hasan Bey'i bulup görüşmeyi ayarladı. Mustafa Kemal, Hasan Bey'i gıyabında tanıyordu. Şam'daki görevi esnasında tanıştığı bölük komutanı Hüseyin Bey'in kardeşiydi. Abisiyle olan arkadaşlığını anlatan Mustafa Kemal, İbrahim Paşa ile görüşme ayarlamasını istedi. İbrahim Paşa şehirdeki tugayın başındaki isimdi. Kısa süre sonra İbrahim Paşanın evine geçildi ve önemli bir görüşme başladı.
Mustafa Kemal, İstanbul ve Selanik'te konuşulanları anlattı. Bölgedeki Arap aşiretlerinin Türklere karşı isyana giriştiğini ve özellikle meşrutiyetçiliğe karşı büyük bir tepki olduğunu
84
duyduklarını söylüyordu. Recep Paşanın bakanlığa seçilmesi nedeniyle ayrılmasından sonra isyanın geliştiğini, meşrutiyetçi subayların bir vapura doldurularak rencide edici şekilde şehirden kovulduğunu ve İbrahim Paşanın bu duruma karşı tarafsız kaldığını bizzat yüzüne karşı anlattı. "Bu meselelerde tarafsız kalmanız hoş karşılanmıyor," diyordu. İbrahim Paşa ise asker olduğunu ve politikaya karışmak istemediğini söylüyordu.
Sürgün için buraya gönderilmiş olması üzerinde oldukça düşünceliydi Mustafa Kemal. Burada yaşananların basit hadiseler olmadığının farkındaydı. Hatalı bir adımda isyancılar tarafından esir alınıp vapura bindirilerek Selanike gönderilebilir ve büyük bir itibar kaybı yaşayabilirdi. Zaten sürgün kararı alanların niyetinin de bu olduğunu düşünüyordu. O halde çok dikkatli olmalıydı. Şehirdeki asker ve bürokratların kimin tarafında olduğunu iyice anlamadan adım atmaması şarttı.
Yaklaşabileceği ilk ismin İbrahim Paşa olduğunu düşündüğünden, bu görüşmede onu güzelce övdü. Politikaya karışmamasından memnun olduğunu, bölgeyi idare edecek komutanın ancak böyle biri olabileceğini ve bu isyanı birlikte bastırabi-leceklerini söyledi. Görüşme bittiğinde Hasan Bey, Mustafa Kemal'in yanma gelip Recep Paşanın köşkünde kalacaklarını bildirdi. Bu iyi bir haberdi fakat kendisine evini açan teğmeni unutamazdı. Hasan Bey'den teğmeni bulmasını ve onun da köşke getirilmesini istedi. Teğmen de köşkte kalmalıydı. Yarının Adamı, kendisine zor zamanında yapılan iyiliği unutmayacak kadar vefalıydı.
Mustafa Kemal, Teğmen ve İbrahim Paşa tarafından yaverlik için gönderilen kardeşi Murat, köşke kısa süre içerisinde yerleşti. Birkaç gün boyunca nasıl adımlar atabileceğini düşündü. İsyanı değerlendirdiğinde, bu başıboşluğun kendi kendine ortaya çıkmış olamayacağını anlıyordu. İsyancılara yardım ve yataklık eden birilerinin varlığı kesin gibiydi. Ama kimlerdi?
85
Görüşmelerde, Belediye Başkanı Hasune Paşanın şehirde çok güçlü olduğu bilgisini alınca bu isme yoğunlaştı. Hedefteki isim belli olduğuna göre yapılacak iş basitti. Emrini verdi:
"Getiriniz bana bu Hasune Paşayı..."
Askerler, Hasune Paşayı bulmakta gecikmedi. Paşayı pek de nazik olmayan bir şekilde tutup Mustafa Kemal'in karşısına çıkardılar. Bu görüşmede fazla bir şey konuşulmadı. Mustafa Kemal, kendisinden görevini doğru şekilde yapacağına ilişkin namus sözü alarak bıraktı. Ertesi gün İbrahim Paşayla görüşmek üzere yola çıktı. Şehrin Emniyet Müdürü Cemal Bey de görüşmedeydi. İbrahim Paşa, görüşmede önemli şeyler anlatmaya başladı. Asiler, Mustafa Kemal'in varlığından rahatsızdı. Şehirde onun gibi bir meşrutiyetçinin bulunmasını istemiyorlardı. İlk fırsatta şehri basarak kendisini vapura bindirip geri göndermeyi planlıyorlardı. Mustafa Kemal ise bu iddiayı duyduğunda neden sürgün için buraya gönderildiğini daha iyi anlıyordu. Bu bir oyundu. Ya hiç olacak ya da başarılı olacaktı. Ama kaybetmeye de hiç niyeti yoktu.
İbrahim Paşa, tüm kuvvetinin emrinde olduğunu ve gerekli desteği vermeye hazır bulunduğu söyledi. Mustafa Kemal, Paşaya teşekkür edip şimdilik kuvvet kullanmaya gerek olmadığı cevabını verdi ve Emniyet Müdürü Cemal Bey'den iddiaları bir kez daha anlatmasını istedi. "Kumandan Paşaya hiçbir zarar gelmeyecek," diyordu Cemal Bey, "Yalnızca Mustafa Kemal... Ya öldürülecek ya da vapura konup büyük bir törenle kovulacak..."
Mustafa Kemal, bir emniyet müdürünün böyle aciz şekilde konuşmasından rahatsız olup Cemal Bey'in sözünü kesti ve hiddetli şekilde konuşmaya başladı:
"Korkarım ki en büyük felaket İbrahim Paşa veya bana değil, bizzat senin başına gelecektir. Sen kendini koru."
Cemal Bey bu serzeniş karşısında kendinden emin şekilde, "Bana bir şey olmaz, ben bundan eminim," deyince Mustafa
86
Kemal daha da hiddetlendi ve "O halde sen onların adamısın!" diye cevap verdi. Ortam buz kesmişti. Mustafa Kemal'in durmaya niyeti yoktu. İbrahim Paşaya dönüp, "Paşam bu adam unlardandır fakat bırakınız öyle olsun," dedi ve odayı terk etti.
Şehirde dönen komploların farkına varmıştı. Bir şeyler yapması gerekiyordu. Askeri güç kullanması halinde ihanetle karşı karşıya kalma ihtimali yüksekti. Zira emniyet ve belediye başkanlığı muhtemelen asilerle

birlikteydi. İbrahim Paşa ise tarafsız kalmaya ve kazanan tarafa oynamaya çabalıyordu. Bu şartlar altında bir kumar oynamak zorunda kaldığının farkına vardı. Yaveri Murat'a isyancıların merkezinin nerede olduğunu sorduğunda, isyancıların şehirdeki cami ve külliyeyi mesken tuttuğu cevabını aldı. Düşündü... Ve akla gelmeyecek bir şey söyledi:
"Hazırlan, oraya gidiyoruz!"
Mustafa Kemal ve Murat, caminin bulunduğu bölgeye vardığında büyük bir kalabalıkla karşılaştı. Şaşkın bakışlar eşliğinde emin adımlarla kalabalığı yararak camiye doğru yürüdü. Tüm gözler üzerindeydi. Bekleyişi, "Sizi idare edenler nerede ise beni oraya götürün!" sözü böldü.
İsyancılar, nasıl olduysa bu sözü yerine getirmeye karar verdi. İçlerinden biri rehberlik ederek onları külliyenin sonundaki medreseye götürdü. Odalardan birine girdiklerinde içeride pek çok kişinin oturduğunu gördü. Yüksek bir sesle, "Siz kimsiniz? Ne yapmak istiyorsunuz?" diye sordu.
Odadakiler şaşkındı. Mustafa Kemal'in orduyla birlikte gelip kendilerini kuşattığını sandılar. Her biri kendini tanıtmaya başladı. Kimi nahiye müdürü, kimi kaymakam, kimisi de mutasarrıf olduğunu söylüyordu. Mustafa Kemal işin iç yüzünü kısa sürede anladı. Bunlar, şehrin bürokratlarıydı. Meşrutiyetle birlikte görevden alınmışlar ve yitirdikleri çıkarları geri kazanabilmek için isyancılarla birlik olmuşlardı. Bu iki odak, halkı önüne katarak isyan başlatmış ve subayları şehirden kovmuştu.
87
İsyancıları bölebilmek ve ayrı parçalar halinde bastırabilmek için odadakilerle bir anlaşma yaptı. Onlara yardım edeceğini fakat bunun için isyancıların lideriyle görüşmek istediğini şart koştu. Bu talebi derhal kabul edilince bir tercüman eşliğinde yola koyuldular. Gece karanlığında caminin avlusundan geçerken ortadaki havuzun üzerine çıkan Mustafa Kemal, dikkatle kendisini izleyen ahaliye konuşmaya başladı:
"Ey ahali... Ey din kardeşleri... Oturduğunuz memleket mahfuz ve siz emin olabilmek için hepimizin büyüğü olan bir kuvvet ve kudretin bulunması ve toplu olması lazımdır. Eğer siz, onlar hep ayrı ayrı ve her birimiz kendi başına bütün dünyaya karşı koyabilecek bir kuvvete sahip olduğumuzu iddia edersek bu doğru olamaz. Kuvvetlerimizi birleştirelim, emeklerimizi birleştirelim. Eskiden beri aramızda ortak olan ahlaka dayanalım. Adam olalım."
Konuşmanın ardından isyancıların şeyh olan liderinin yanma geçtiler. İpek kumaşlarla döşeli bir sedirde oturuyor ve oldukça zeki görünüyordu. Mustafa Kemal'e, "Sen kimsin, yetkin nedir?" diye sordu. Mustafa Kemal, cebinde bulunan talimatnameyi çıkarıp ne yapması gerekiyorsa onu yapacak yetkilere sahip biri olduğunu söyledi. Şeyh, talimatnameyi dikkatlice inceledi ve akabinde gülmeye başladı. "Sen de onlardan mısın?" diyerek cebinden üç adet kâğıt çıkarıp Mustafa Kemale verdi. Bunlar önceki görevlilerin talimatnameleriydi. Hepsinin altında aynı mühür ve imza bulunuyordu. Mustafa Kemal'e, onun gibi nicelerini harcadığı mesajını veriyordu. Ne büyük bir utanç, diye düşündü Mustafa Kemal. Ardına taktığı memurlarla isyan başlatan bir şeyh, devletin gücüne meydan okuyabiliyordu.
Biraz düşündü ve "Ben size bir vesika gösterdim. Herkes böyle bir vesika gösterebilir. Ama esas olan benimkidir," dedi.
Şeyh yine gülmeye başladı. "Bunlar aynı klişeler," diyordu. Farkını ortaya koyması gerektiğini anlaması uzun sürmedi.
88
Talimatnameyi yeniden şeyhe verip diğerlerinin yanına koyabileceğini, buna ihtiyacı olmadığını ve buraya yalnız başına gelen bir adam olduğunu söyledi. Şeyh bu cevap karşısında, "İşte şimdi seninle konuşabilirim," diye tepki verdi. Dikkatini çekmeyi başarabilmişti.
Yapılan görüşmede şeyh, daha önceki yetkilileri kolayca esir aldığını ve bir yerde tuttuğunu ifade etmekten çekinmedi. Mustafa Kemal ise bu kimselerin serbest bırakılmasını istiyor fakat şeyh buna yanaşmıyordu. Yapılan uzun pazarlıkta Mustafa Kemal, şeyhi ikna edip esirlerin bırakılmasını sağlamayı başardı. Meşrutiyetin kendilerini hedef alan bir gelişme olmadığını, çıkarları yitip giden bürokratlara yapılan ittifakın fayda vermeyeceğini ve kendileri için bir tehdit olmadığını anlatarak isyanın bitirilmesini şeyhe kabul ettirdi. Başarmıştı. Üstelik tek kurşun bile atmasına gerek kalmadan... Şehirdeki Fransız Konsolosu A. Alrick gelişmeler üzerine olan biteni Paris'e aktardığı raporunda şöyle yazmıştı:
"Muhtemelen Selanik İttihat ve Terakki Komitesi üyesi olan bir Türk subayı, birkaç günden beri bu civarda olup bitenler ve kişiler hakkında soruşturma yapmaktadır. Kendisini daha şimdiden birçok memur ve esnafı anayasaya ve onun başlıca ilkelerine sadakat yemini yapmaya davet ettiği, hürriyet ilkesi konusunda dindaşlarının menfi davranışlarıyla veya hiç değilse bazı tereddütleriyle karşılaştığı söylenmektedir."
Trablusgarp'taki işlerini düzene oturtan Mustafa Kemal, buradaki işinin bittiğini düşünüyor ve bir an önce Selanik'e dönmek için hazırlanıyordu. Yola çıkmaya hazır olduğu o günlerde
89
Bingazi'den gelen bir mektupla sarsıldı. Mustafa Şevket isminde bir doktor mektubunda çok önemli şeyler yazıyor ve "Buraya uğramadan sakın gitme!" diye bitiriyordu. Büyük bir ikilemde kalmıştı. Verilen emri yerine getirmişti. Gönlü artık dönmekten yanaydı. Ama Bingazi'de çözülmesi gereken büyük bir sorun olduğunun da farkındaydı. Yarının Adamı, kişisel istekleri ile memleket meselesi arasında kalmıştı. Bir karar vermesi gerekiyordu. Memleketi seçti. Kaderin onu ilerleyen dönemde bundan çok daha ağır bir

ikilemde bırakacağından habersiz şekilde Bingazi'ye doğru yola koyuldu.
Mustafa Kemal Trablusgarp'ta Sancak Kumandam İbrahim Paşa ile birlikte. (26 Eylül 1908)
Limanda önemli bir tezahüratla karşılandı. Namı, ondan önce bölgeye varmıştı. Trablusgarp'tan gelen kahramanı karşılayanlar, şimdi benzer bir hizmeti kendileri için bekliyordu. Mustafa Kemal ilk iş olarak kendisini şehre davet eden Mustafa Şevket'le görüşmek için otele geçti.
90
Görüşme başladıktan bir süre sonra Emniyet Müdürü Hüseyin Bey, otelin salonuna büyük bir telaşla girdi ve "Şeyh Man-sur Hazretleri teşrif ediyor," diyerek kapının yanında el pençe divan durarak Şeyh'i karşıladı. Mustafa Kemal, Şeyh Mansur'un namını işitmişti fakat devlet görevlisinin Şeyh karşısında böyle bir vaziyette bulunmasından durumun daha ciddi olduğunu fark etti. Şeyh âdeta şehrin kralı gibi muamele görüyordu. Şehrin kaymakamı, polisi ve jandarması hatta piyade alayı bile Şeyh'in kontrolündeydi. "İşte," diyordu Mustafa Kemal, "bir tane daha..."
Şeyh Mansur kısa süre sonra odaya teşrif etti. Mustafa Kemal, en doğru anın bu an olduğunu düşünerek Şeyhe oturması için yer bile göstermeye tenezzül etmeyerek konuşmaya başladı:
"Şeyh Mansur! Sen hiç sıkılmaz mısın? Buradaki devlet teşkilatını kendi hüküm ve iradene râm edebileceğini zannederek birtakım cüretkârlıklarda bulunuyorsun. Bu küstahlığın derecesini takdir etmiyor musun? Ben sana haddini bildireceğim. Hadi, çık dışarı!"
Herkes şaşkınlık içerisindeydi. Şehri avucunda tutan bu kudretli şeyh, şehre adımını daha yeni atan bir yüzbaşı karşısında üstelik devlet görevlilerin yanında âdeta aşağılanmış ve büyük bir şok içerisinde ağzını açamadan odadan çıkmak zorunda kalmıştı. Orada bulunan jandarma ve polis görevlileri de olan biten nedeniyle dumura uğramıştı. Mustafa Kemal bu halin nedenini sorduğunda Şeyh Mansur'un bölgeye hâkim olduğu, kaymakamın dahi onun emriyle hareket ettiği ve kendilerinin boyun eğmek dışında bir şey yapamadığı cevabını aldı. Polisler, bu hareketi nedeniyle kendisinin hayatının da tehlike altına girebileceğini Mustafa Kemale endişe içerisinde izah etti, tik iş olarak kaymakamla görüşmesi gerektiğinin farkına varmıştı. Tez haber salınmasını ve kendisini karşılamaya gelmeyen Kaymakam Galip Bey'in huzuruna getirilmesini emretti.
91
Mustafa Kemal, huzuruna getirilen Galip Bey'in genç, kibar ve zeki bir adama benzediğini düşünüyordu. Neden karşılamaya gelmediğini sorduğunda davet sahibinin kendisi olmadığını, Mustafa Şevket'i işaret ederek bu kimselerle hasım olduğunu anlatmaya başladı. "Efendim, bu zat hitabınıza layık değildir. Şeyh Mansur'un uşağıdır. Ona niye davetten haber verecektim," diyerek ayağa kalkan Mustafa Şevket'i susturup oturtan Mustafa Kemal, anlayacağını anlayıp görüşmeyi yarıda kesti ve oradan ayrıldı.
Bingazi'de olan şey, Trablusgarp'ta olan şeyin benzeriydi. Fakat Şeyh Mansur çok daha güçlü bir figürdü. Bu figürün bastırılması, bir konuşmayla hallolacak gibi değildi. Askerin sahneye sürülmesi gerektiğine kanaat etti. Ama nasıl? Çok fazla kan dökmeye gerek kalmadan, bu isyanı askeri yöntemlerle bastırmanın çarelerini düşünmeye başladı. Birkaç gün sonra Kurban Bayramı geliyordu ve bundan istifade edebileceğini fark etti. Derhal şehirdeki piyade alayı komutanı Arif Bey'le irtibata geçip, bayram arifesinde askerle bir araya gelmek için organizasyon tertip edilmesini talep etti. Arif Bey'in Türklük şuurunda ve anlayışlı bir komutan oluşu işleri daha da kolaylaştırıyordu. Yapılan organizasyonda Mustafa Kemal askerlerle kaynaştı, ertesi gün tüm askerin toplanmasını ve kaymakamın da bulunacağı bir tören gerçekleştirilmesini Arif Bey'den istedi.
Bayram sabahı, şehrin dışında bulunan kışlada tören için bir araya geldiler. Mustafa Kemal, hazır askerler bir arada bulunu-yorken bir tür tatbikat tertip etmek ve yönetmek istediğini söyledi. Arif Bey'in kabulüne rağmen mektepli olmayan bazı subaylar, "Buna ne lüzum var?" kabilinden itirazda bulundu. Arif Bey, komutasındaki bu zafiyeti engellemek için bunun bir emir olduğunu belirtmesine rağmen direniş sürdü. Mustafa Kemal, öne atılıp konuşmaya başladı:
92
"Arkadaşlar, ben buraya sizi imtihan etmeye gelmedim. Siz lütfedip toplandınız ve bana askerlerinizin mükemmeliyetini göstermek nezaketinde bulundunuz. Ben bunu görürsem sizin için faydalı olur. Rica ederim, herkes kıtasının başına gitsin... Ben sadece önünüzden geçip askeri kıtaları selamlayacağım. Başka maksadım yoktur."
Konuşma işe yaramıştı. Kısa bir teftişin ardından itiraz edenler dahil olmak üzere bir grup askeri yanında toplayarak tekrar konuşmaya başladı:
"Arkadaşlar, sizi tebrik ederim. Dünyanın bir ucunda, Osmanlı İmparatorluğunun bu unutulmuş köşesinde, ne büyük meşakkatle askerlik tatbik edegelmektesiniz. İstanbul'a ve Makedonya'ya vardığımda sizi misal olarak zikredeceğim. Şimdi size hoşlanacağınız kısa bir tatbikat yaptıracağım, isterseniz..."
Makedonya'ya gitme ihtimali askerleri heyecanlandırmıştı. Büyük bir sevinç içerisinde bu yüzbaşının teklifini kabul ettiler. Artık askerler bir bütün olarak arkasmdaydı... Mustafa Kemal derhal tatbikatın içeriğini anlatmaya başladı. Yönü Bingazi'ye dönük ordu, soldan gelen bir düşmana karşı yürüyecekti. Akabinde arkalarından gelen düşmana karşı harekete geçecek ve son olarak sağ tarafta beliren düşmanın üzerine gidilecekti. Tatbikat bu şekilde başladı. Verilen iki emir yerine getirildikten sonra geriye son hamle

kalıyordu. Ordu, bulunduğu vaziyette sağdan gelen hayali düşmana karşı yürümek için harekete geçtiğinde Mustafa Kemal hedefine hiç olmadığı kadar yakındı. Ordu sağ yöne doğru yürüyüşe geçince karşılarına Şeyh Mansur'un bulunduğu merkez çıkıverdi. Bu, Mustafa Kemal'in büyük bir itinayla tasarladığı sonuçtu. Tatbikat bahanesiyle orduyu Şeyh Mansur'un üzerine sürmüştü.
Rutin şekilde Kurban Bayramıyla meşgul olan Şeyh, etrafının sarıldığını anladığında bunun bir askeri harekât olduğunu düşündü. Kıskıvrak yakalanmış hissediyordu. Teslim olmaktan
93
başka seçeneği olmadığını düşünerek elinde beyaz bayrak bulunan elçiyi Mustafa Kemale gönderdi. Elçi, büyük bir panik içerisinde, "Teslim!" diye haykırarak Mustafa Kemal'in yanma geldi. "Peki," diyordu Mustafa Kemal, "kabul ediyorum. Akşam benimle konuşmaya gelsin. Şimdi kuşatmayı kaldırıyorum."
Şeyh, talimat üzerine akşam olduğunda Mustafa Kemal'in huzuruna çıkarıldı. Tüm devlet görevlileri ve şehrin önde gelenleri de odada bulunuyordu. Mustafa Kemal söze girip meşrutiyetin ne manaya geldiğini, gidişatın kendileri için tehlike olmadığını, olan bitenin dinsizlik anlamına gelmediğini ve yalanlara inanıp isyana girişmek yerine itaat etmeleri gerektiğini bir bir anlattı. Şeyh ikna olmuşa benziyordu fakat tam olarak tatmin olabilmek adına elinde tuttuğu Kuranı Mustafa Kemal'e göstererek "Halife-i Zişan Efendimiz Hazretlerine fenalık yapmayacağınıza dair bu kitap üzerine yemin eder misiniz?" diye sordu.
Mustafa Kemal bir anlığına durup düşündü. Halifeye zarar vermek... Bu mesele, Bingazi'deki isyanla hatta meşrutiyetle ilgili değildi. Meşrutiyetin halifeliğe karşı herhangi bir hedefi bulunmuyordu. Fakat Mustafa Kemal'in ideallerinde, hilafete yer yoktu. Şimdi söz verirse, ileride eline güç geçmesi halinde yapacakları nedeniyle bu sözü çiğnemesi gerekecekti. Ne fark ederdi ki? Bingazi'de safsatalara inanarak isyan etmiş bir şeyhi tatmin etmek için verilecek basit bir söz, ileride eline güç geçmesi halinde yapacağı büyük devrimlere engel teşkil eder miydi? Düşündü. Yine de Şeyh'in istediği sözü vermeyi yarının adamlığına yaraşır bulmadı. Kuranı şeyhin elinden aldı ve "Namusum üzerine yemin ederim ki Halife denen adama bu kitabın haricinde hiçbir fenalık yapmayacağım," dedi.
Söylediği sözün manasının farkındaydı. Halifeye, Kuranın izin vermediği bir şey yapmayacaktı. Yapacağı şeyler Kurana aykırı olmayacaktı. Zira Kuran-ı Kerimde o günkü halifelik kurumuna yönelik hüküm bulunmuyordu. Bir gün hilafete
94
dokunduğunda, bu eylemi namusu üzerine ettiği yemini ihlal etmeyecekti. Mustafa Kemal bunun farkındaydı fakat Şeyh değildi. O, istediğini aldığını düşünüyordu ve yemini büyük bir keyifle karşıladı.
O gece Mustafa Kemal ve Şeyh Mansur arasında bir anlaşma yapıldı. Böylece isyan sona erdi. Bingazi'de devlet otoritesi tesis edilmişti. Yarının Adamı, verilen görevi yerine getirmenin huzuruyla 1909'un Ocak ayında Selanik'e dönmek üzere yola koyuldu. Yitip gitmesi için gönderildiği Libya'dan büyük bir başarıyla dönüyordu. Şehre varır varmaz ilk işi cemiyet merkezine gitmek oldu. İçeride toplantı yapıyorlardı. Kapıyı tıklatıp içeriye girdi. Herkes şaşkınlıkla yüzüne bakıyordu. Kimisinin yüzünde de mahcubiyet vardı. Mustafa Kemal hepsinin yüzüne baktı ve konuştu:
"İşte, geldim."
Mustafa Kemal yerli ve yabancı askeri heyetlerle Manastır'da tren istasyonunda. (1909)
95
BÖLÜM 5
İRTİCA
13 Ocak 1909 günü yeni tayin edildiği Selanik Redif Tümeni Kurmay Başkanlığı görevine başlayan Mustafa Kemal, Tümen Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşayla sıkı ilişkiler kurmuştu. Keyfi yerindeydi fakat imparatorluğun durumu pek sağlıklı sayılmazdı. Girit birkaç ay önce Yunanistan'a katılma kararı almış, Avusturya gözünü Bosna'ya dikmiş ve bölgeye fiilen el koymuştu. İttihatçılar ise Sadrazam Kamil Paşaya türlü baskılar gerçekleştiriyor ve hükümete örtülü şekilde yön vermeye çabalıyordu. Bunun neticesinde Kamil Paşa görevinden istifa etti ve yerine Hüseyin Hilmi Paşa getirildi. Yeni hükümet bir süre sonra Avusturya ile antlaşma imzalayarak Bosna'nın ilhakını resmen kabullenmek zorunda kalıyordu. Fatih'in fethettiği bölgenin kaybı üzerine İstanbul hiç olmadığı kadar hareketliydi.
Bir süredir İttihatçılara karşı ortaya çıkan dinci bir muhalif grup, eleştirilerini artan dozda sürdürmeye başlamıştı. İstanbul'da bulunan alaylı ve mektepli subaylar arasında yükselen gerginlik de bu politik kızışmayı tetikliyordu. Nisan ayının başlarında nicedir süren gerici kıpırtılar harekete geçerek fırka kurduğunu ilan etti. Hafız Derviş Vahdeti etrafında kümelenen Mehmet Emin Hayreti, İmam Hafız Mehmet Sabri, Ahmet Esat, Şevket ve Said-i Kürdi, İbn-i Mirza gibi isimlerden oluşan fırka, Volkan adında bir gazete yayımlamaya başladı. Vahdeti ve ekibi, ilerici fikirlere karşı dinci siyaseti savunuyor ve politikaya
97
karışmış askerler arasındaki gerilimi besliyordu. İttihatçıların yeni bir düzen getiremediği, dini konularda rahatsız edici tavırlarda bulunduğu iddiaları muhafazakâr çevrelere karşı propaganda olarak pompalanıyordu. Bu dönemde bazı alaylı subayların tasfiye edilmesi huzursuzluğu daha da arttırmış, İttihatçıların medrese öğrencilerinin askere alınması için yasal bir düzenleme üzerinde çalışmaya başlamasıyla cemiyete muhalif olanların çevresi genişlemeye başlamıştı.

Ahrar Fırkasının, Vahdeti ve ekibinin, alaylı subayların ve muhafazakâr çevrelerin aynı anda İttihatçılara cephe alması ve türlü kışkırtıcılıkların yaşanması bardağı neredeyse taşırmak üzereydi. Bu gelişmelerin üzerine muhalif bir gazetenin başyazarı olan Hasan Fehmi Bey'in infaz edilmesi fitili ateşledi. 13 Nisan 1909da Avcı Taburlarındaki bazı askerler meşrutiyet idaresine karşı fiilen ayaklandı. Esasen bu gruplar meşrutiyetin ilanında rol almıştı fakat politik süreç, bu grupların dincilerin yanma geçmesine sebebiyet vermişti. Taşkışla'dan çıkarak Sultanahmet civarındaki parlamento binasına yönelen isyancılardan bazıları, "Şeriat isteriz!" sloganıyla civardaki kışla ve karakolları basarak taraftar toplamaya girişti. Gözlerine kestirdikleri meşrutiyetçileri hedef alıp öldürmeye başlayan bu gruplar aynı zamanda buldukları mektepli askerlere saldırıyordu. Gözleri öyle dönmüştü ki Adalet Bakanı Nâzım Paşayı vurmuş, Laz-kiye Mebusu Arslan Bey'i Hüseyin Cahit sanıp öldürmüşlerdi. Katledilenler arasında
Asar-ı Tevfik savaş gemisi kumandanı Ali Kabuli Bey de vardı. Tüm gelişmeler karşısında saray suskunluğunu koruyordu. Sultan açık bir şekilde isyana müdahale etmekten kaçınıyor ve bu durum isyanın ardında sarayın olabileceği düşüncelerini güçlendiriyordu.
Meclisi kuşatan isyancılar, ilk olarak Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ve Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey'in istifasını istiyor, Harbiye Nazırının da kendilerine teslim edilmesini talep
98
ediyorlardı. Sadrazam, saraya gidip istifasını vermiş ve bir yere saklanmıştı. Mebuslar da isyanı öğrenir öğrenmez şehri terk etmeye başlamıştı. Rahmi Bey'in güçlükle çektiği tek cümlelik, "Adadayız ve cümlemiz sıhhatteyiz" şeklindeki telgraf, Selanike ulaşmayı başarmış ve Redif Tümeni Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşanın eline geçmişti. Telgrafı gören Mustafa Kemal bölgeden gelen diğer telgrafları incelemeye başladı. İsmail Canbulat imzasıyla gelen bir başka telgraf da gelişmeleri doğruluyordu. Bu bir isyandı. Selanik ciddi bir şok geçirirken, Mustafa Kemal hızlı hareket ederek derhal ordu ve cemiyetten arkadaşlarıyla görüştü ve 3. Ordu Komutanı Mahmut Şevket Paşaya önerisini sundu. Yaşanan gerici bir isyandı ve kısa sürede tüm memlekete yayılabilirdi. Derhal bir ordu toplanmalı ve en hızlı şekilde İstanbul'a yürüyüp isyanı öyle veya böyle bastırmalıydı. Mahmut Şevket Paşa ve 2. Ordu Komutanı Salih Paşa harekât konusunda mutabık kalınca harekât planı onaylandı. Görev Redif Tümeni Komutanlığına verildi. Hüseyin
Hüsnü Paşa tarafından harekât planı için görevlendirilen Mustafa Kemal çok kısa süre içerisinde "Hareket Ordusu" adını verdiği kuvveti oluşturdu. O gün not defterine şunları yazmıştı:
"Muhakkak ki meşrutiyet büyük güçlük olmadan, bütün yabancılar ve ülke için tehlike olmayacaktır Emin olunuz. Ordunun genel hedefi; üç kolordu olacak, despotizme ve İstanbul'a karşı hareket edecek, reform yapacak..."
15 Nisan akşamı yola koyulan Hareket Ordusunun başında 1 lüseyin Hüsnü Paşa bulunuyordu ve ordunun kurmay başkanı da Mustafa Kemal'di. Yarının Adamı, aradığı fırsatı bulmuştu. Başkentteki isyanı bastırma konusunda öncü rol oynayabilecek ve büyük bir başarı da elde edebilecekti. Fakat kader, bambaşka bir yol çiziyordu.
99
Hareket Ordusu Komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa ve Kurmay Başkanı Mustafa Kemal. (Nisan 1909)
Hareket Ordusu kısa sürede Edirne'ye varmış ve Şevket Turgut Paşa komutasındaki bir tümen onlara katılmıştı. Tümenin kurmay başkanlığını Mustafa Kemal'in Harp Okulundan tanıdığı Kazım Bey yürütüyordu. Ordu bu şekilde İstanbul'a yöneldi ve 19 Nisanda Çatalca üzerinden Hadımköy'e vardı. Hüseyin Hüsnü Paşa, İstanbul halkına hitaben bir beyanname yazmasını talep edince Mustafa Kemal şunları yazdı:
"Millet, yıllardan beri zulmeden istibdat idaresini parçalayarak meşru bir hükümet kurdu. Bu kansız ve mesut inkılaptan zararlı çıkan adi kimseler, eski idarenin geri gelmesi için bin türlü hilelere, desiselere ve denaetlere başvurarak
100
meşru hükümeti rahnedar etmek istedi. Bütün medeniyet âleminin lanetlediği İstanbul faciasının çıkmasına sebep oldu."
Mustafa Kemal, Hareket Ordusu erkânı ile birlikte. (Nisan, 1909)
21 Nisan günü Mustafa Kemal imzasıyla çıkan emir, askerlere ordu görevinin yalnızca askeri açılardan gerçekleştirileceğini ve politik konuların görev dışı olduğunu bildirdi. Asıl gelişme ise Hareket Ordusunun tekrar hareketlenip, şehir merkezine girerek isyanı bastırmak için yola koyulacağı sırada yaşandı. Mahmut Şevket Paşa orduyu kendi komutasına almak için gelmişti. Orduyu eline alan Paşa, Kurmay Başkanlığı için de Enver'i görevlendirmiş, böylece Mustafa Kemal'in ordunun başında şehre girme ihtimali suya düşmüştü. Enver bir kez daha önüne geçiyordu. Bu esnada mebuslar, 22 Nisan günü Yeşilköy civarında meclisi toplamış, donanma da Rauf (Orbay) önderliğinde Yeşilköy'e varıp karaya ayak basmıştı. İlk iş olarak telgrafhaneye giden Rauf Bey, telgraf müdürünün koltuğunda Mahmut Şevket Paşanın oturduğunu, yanında Hurşit Paşa ve Hasan Rıza Paşanın bulunduğunu görmüş, Paşanın talimatlarını karşısında bulunan sarışın genç bir subayın not ettiğini fark etmişti. Kim olduğunu sorduğunda "Mustafa Kemal" cevabını alıyor, böylece bu iki isim ilk defa orada tanışıyordu.
Hareket Ordusu Komuta Heyeti, İstanbul Yeşilköy'de. (16 Nisan 1909) Sağdan sola: Mustafa Kemal

çantasından haritalarını çıkanrken, eli önünde olan Kurmay Ö. Lütfü Bey, açık renkli elbiseli Ali Fethi Bey (Okyar), Kurmay Nuri Conker, göğsünde dürbünün kayışı görünen Albay Ali Rıza Sedes, Kurmay Ruşen, Kurmay Behiç Erkin (D. D. Yollan Umum Müdürü, Nafia Vekili ve elçi), sol başta İzzettin Çalışlar.
Zaman geçtikçe inisiyatif ele alınıyordu. Mahmut Şevket Paşa ve Enver Bey komutasında ilerleyen ordu 24 Nisan günü Sirkeci, Aksaray, Beyoğlu ve Edirnekapı muhitlerinden İstanbul'a girdi ve isyanı hızlı bir biçimde bastırdı. Herhangi bir aksaklığa fırsat vermemek için Hareket Ordusunun İttihatçılarla herhangi bir alakası olmadığı tüm şehre ilan edilmişti. Böylece süreç kontrol altına alınmış ve başkentte hâkimiyet sağlanmıştı.
102
Badirenin ardından, sarayın olan bitende dahli bulunduğu ve isyanı desteklediği hususunda genel bir kabul oluşmuştu. Bu minvalde toplanan meclis, 27 Nisanda Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesine karar vermiş ve bir devir sona ermişti. Sultan 2. Abdülhamid... Cehennem gibi bir dönemde meşrutiyeti kabul ederek tahta geçmiş, Rusların Yeşilköy'e varmasıyla sonuçlanan kanlı bir savaşın ardından hareket tarzını değiştirerek istibdata varan bir yönteme başvurmuştu. Bu süreçte isyanları dindirmek, dış borçları ödemek ve eğitimi modernleştirmek için uğraşan Sultan, azımsanmayacak kazanımlar elde etmeyi de başarmıştı. Faiz yükü azalmış, savaşlar kısmen durulmuş ve modern okullarda parlak kadrolar yetişmişti. Fakat çözülemeyen diğer büyük sorunlar ve istibdat tarzının yarattığı büyük haksızlıklar Sultanın otoritesini derinden sarsmıştı. Neticesinde Sultan kaybetmiş, ülkeyi iç savaşa götürmek pahasına direnmemeyi tercih ederek idareyi terk etmeyi kabullenmiş ve bir devir yanlışıyla, doğrusuyla kapanmıştı.
Yerine Şehzade Reşat'ın tahta geçirilmesi uygun görülünce Arif Hikmet Paşa, Esat Paşa, Aram Bey ve Karasu Efendi tarafından teşkil edilen heyet saraya giderek meclis kararını Sultana tebliğ etti. Sultan Abdülhamid, meşrutiyetin ilanında olduğu gibi gelişmeleri sükûnetle karşılayarak ılımlı davrandı ve çekilmeyi kabul etti. "Madem ki milletin arzusu böyledir, itaate mecburum. Hiçbir isteğim yoktur," diyen Abdülhamid, ertesi gün Selanik'e götürülmek üzere yola çıkarıldı. Onu Selanik'e götürme görevi Kurmay Binbaşı Fethi Beye verilmişti. Bir vakitler okulda dergi basarken jurnallendiklerinde öfkelenip sarayı göstererek, "Hep oradaki adamın başının altından çıkıyor bunlar, sarayı başına yıkmadıkça rahat yok," demişti. Şimdi "oradaki adam" tahttan indirilmiş ve Fethinin himayesine verilmişti. I hayat, tesadüflerle doluydu.
103
Mustafa Kemal bir subay arkadaşıyla Taksim Kışlası önünde. (21 Nisan 1909)
Hareket Ordusu, tarihe "31 Mart Vakası" olarak geçecek olan isyanın son kalıntılarını da 30 Nisanda temizleyip şehirde sükûneti tam olarak sağlamayı başardı. Mustafa Kemal gelişmeleri Romada bulunan Ali Fuat'a detaylı şekilde anlatıyor, yeni tanıştığı Rauf Beyden söz ediyor ve okuldan arkadaşı Ömer Lütfi ve nişanlısı Corinne'in katıldığı toplantılarda konuşulanlardan bahsediyordu. İtalyanlar, İstanbul'da yaşananlara özel ilgi duyuyordu. Şehirdeki günlerini İtalyancasını ilerletmek ve yabancı meslektaşlarıyla dostluklar kurmakla geçiren Ali Fuat, Mustafa Kemal'den aldığı bilgileri İtalyanlara aktarmış ve sürecin kontrol altına alındığını izah etmişti. İsyanın ardından Selanik'e çağrılan Ali Fuat hemen yola koyulmuş ve arkadaşıyla buluşmak için de sabırsızlanmıştı. Şehre vardıktan bir süre sonra Mustafa Kemal gelmiş, iki arkadaş ilk iş olarak hasret giderip başlarından geçenleri konuşmaya başlamıştı.
104
Eylül ayında cemiyetin büyük kongresi toplanacaktı. İki arkadaş, bu kongreye katılıp fikirlerini yüksek sesle ifade etmek üzerine anlaştı. Esasen bu fırsatı geçen yıl yapılan kongrede değerlendirmek istemişler fakat o esnada biri Romada diğeri de Trablusgarp'ta bulunması nedeniyle imkân elde edilememişti.
Kongreye kadar görevine odaklanan Mustafa Kemal'in önünde önemli bir fırsat belirdi. Ağustos ayında Cumalı Ordugâh'ının Talimat Manevrasında görevlendirilmişti. Üstelik Almanların ünlü mareşali Von der Goltz da katılacaktı. Onun için büyük bir fırsattı bu ve mutlaka değerlendirmeliydi. Yaptığı çalışmaları görenler ona tepki gösteriyor, "Goltz bizden ders almak için değil, bize ders vermek için geliyor," diyerek bu çalışmaları yararsız buluyordu. Mustafa Kemal bu kimselere, "Büyük âlim, filozof, Millet-i Müsellâha müellifi olan Goltzdan istifade etmek, üzerinde durulacak mühim bir noktadır. Ancak Türk Erkânı Harbiye ve kumanda heyetinin, kendi vatandaşlarını nasıl müdafaa etmek lazım geleceğini gösterebilmeleri elbette ondan daha çok mühimdir. Bir de buraya yorgun gelecek olan mareşale fazla külfet yüklememek de münasip olur kanaatindeyim," diyor ve çalışmalarına devam ediyordu. Yarının Adamı, tatbikat planı üzerinde beyhude yere çalıştığı yönünde eleştirilmeye devam edilince, "Benim hazırlayacağım meseleyi mareşale göstermek ayıp değildir," diye tepki göstermiş ve şunları eklemişti:
"Bunun aksi ayıptır. Benim planım mareşalin fikrine uygun düşmez veyahut mareşal benim eserime ilgi göstermezse, kendi istediğini tatbik ettirmek onun elindedir. Fakat bütün Makedonya'ya şamil büyük bir Türk ordusu kumanda ve Erkânı Harbiye heyetinin hiçbir şeyi düşünmez ve hiçbir müdafaa tertibatı alamaz insanlardan teşekkül ettiği zehabını onda uyandırırsak, işte Türklüğe ve Türk askerliğine yakıştırılmayacak hareket bu olur."
105
Bu tavrı, esasen onun en karakteristik özelliğiydi. Yarının Adamı, fırsatların kendisine koşmasını beklemek

yerine kendisi fırsatlara koşmayı yeğliyordu. Öne atılmak için işaret bekliyor; öne atılacağı an için hazır, donanımlı ve nitelikli bulunmayı önemsiyordu. Geçmişteki başarısız denemelerin yeni maceralarda onu engellemesi mümkün değildi. Şama gittiğinde küsmek yerine fırsatını beklemiş ve başarısız olduğunda denemeye devam etmişti. Trablusgarpa sürgün edildiğinde umudunu yitirmemiş ve görevinde nasıl başarılı olabileceğinin yollarını aramıştı. Hareket Ordusunun başında isyanı bastırmak için şehre girmek üzereyken geri plana atılması, yüreğindeki şevki kırmaya yetmemiş ve bu defa Goltz Paşanın dikkatini çekmek üzere çalışmalara başlamıştı. Bu bitmek tükenmek bilmeyen azminin altında yatan heyecan, kişisel hedeflerini tatmin etmek için kaynamıyordu. Aksine Yarının Adamı ideallerini gerçekleştirmek ve ele geçirdiği fırsatı mensubu olduğu millete faydalı olabilmek adına kovalıyordu.
Bu yoğun çalışmaların sürdüğü dönemde Mareşal Goltz, Selanike gelip Splandit Palasa yerleşti. Aynı gece Mustafa Kemal de otele davet edildi. 3. Ordu Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşa, otele vardığında Mustafa Kemale müjdeli haberi veriyordu. Mareşal Goltz, onun hazırladığı plana göz gezdirip beğenmiş fakat bazı noktalarını anlayabilmek için izahat istemişti. Ali Rıza Paşa, bunun için Mustafa Kemal'in izahat vermesinin doğru olacağını söyleyince otele davet edilmişti. Paşa heyecanlı şekilde çok dikkatli olmasını ifade ederken, Mustafa Kemal gayet sakin şekilde, "Merak etmeyiniz, icap eden izahati veririm," diyerek salona girmişti. İçeride geniş bir harita masaya serilmiş halde bekleyen Mareşal Goltz, derhal Mustafa Kemal'le görüşmeye başladı. Fikir alışverişi sonrasında Mareşal Goltz, bu planın uygulanması yönünde karar verdi. Bir yüzbaşı, Mareşal'in dikkatini çekmeyi başarmıştı.
Ertesi gün Vardar nehrinin havzasında Mustafa Kemal'in tatbikat planı uygulanmaya başladı. Mareşal Goltz, araziye

hâkim olmadığı için bazı noktalarda eksiklik yaşadı. Derhal Mustafa Kemal'in çağrılmasını emretti. İki asker tatbikat boyunca yan yana bulunuyor, Mareşal sordukça Mustafa Kemal cevaplıyordu. Tatbikat sona erdiğinde Mareşal çeşitli konularda görüşlerini açıkladı. Bunlardan biri, "Komutanların, astlarından yüksek ve âlim olmaları" üzerineydi. Mesaj açıktı. Mareşal, bu yüzbaşıyı üstlerinden daha yetenekli bulmuş ve örnek göstermişti. Talim ve terbiye üzerine gerçekleştirilen bu tatbikatta Mustafa Kemal'in hünerlerini göstermesinin başka bir nedeni daha vardı. Zira o, bir önceki yıl General Litzman'ın konuyla ilgili kitabını Takımın Muharebe Talimi ismiyle tercüme etmiş ve üzerine çalışmıştı.
Tatbikatlar 8 Eylüle dek devam etti ve Mustafa Kemal üstün yetenek göstermeyi sürdürdü. Öyle heyecana kapılmış ve kendini vermişti ki gördüğü her hatayı eleştirmekten geri kalmadı. Bir ara, Süvari Tümeni Suphi Paşanın fahiş hatalar yaptığını fark ettiğinde pek çok subayın içerisinde onu eleştirmekten çekinmedi. Suphi Paşa ve Mustafa Kemal, geçmişte Ali Fuat tarafından tanıştırılmıştı. Astlarının yanında rütbece kendisinden düşük bir subay tarafından ağır eleştirilen Suphi Paşa, yine de Mustafa Kemale darılmamış ve "Ali Fuat'a mektup yazarsanız selamımı unutmazsınız," demişti. Mustafa Kemal konuyu arkadaşına yazarken, "Merak etme, Paşa ile arkadaşlığımız devam ediyor," demiş ve eklemişti:
"Hareketim belki disipline aykırıdır. Fakat Almanya'da tahsil gören asker, kumandanlık sanatına çalışmazsa eğer o tahsili görmeyenlerle ne yapacağız? Küçükleri tarafından tenkit edildiğini gören kumandanlarımız, belki çalışarak vazifelerinin ehli olurlar."
Tatbikat bitiminde Selanik'e dönen Mustafa Kemal, birkaç hafta içerisinde yapılacak cemiyet genel kongresine hazırlanmak

için kolları sıvadı. Bir konuşma yaparak gördüğü tüm yanlışları söylemek istiyordu. Kongre günü gelip çattığında son hazırlıklarını yapıp konuşmasını oluşturdu. Kongrenin genel sekreterliğini İzmir üyesi Tevfık Rüştü Bey yapıyordu. Kürsüye çıkan Mustafa Kemal önemli bir konuşma yaptı:
"Ordumuzun içinde bulunan cemiyet arkadaşlarımız politikada devam etmek istiyorlarsa, ordudan çıkmalı ve cemiyetimizin halk içindeki teşkilâtı arasına girmelidirler. Bu suretle gün kaybına bile meydan vermeyerek, ordumuz politikadan uzaklaşmahdır. Ve ordu içinde kalacak dostlarımız da artık politika ile meşgul olmamalı ve bütün gayretlerini ordumuzun kuvvetlenmesine çevirmelidirler. Cemiyetimiz de bir an önce, teşkilatımızı, halkın içinde genişleterek, milletimize dayanan siyasi bir parti haline gelmelidir."
Yıllar önce ülke hakkındaki fikirlerini arkadaşlarına açan Mustafa Kemal şimdi de hareket tarzını ortaya koyuyordu. Ne yapılacaksa milletle yapılmasını ve millet öncülüğünde hareket edilmesini tavsiye ediyordu. Ne var ki şimdilik sözünü geçirebilecek kudrete sahip değildi. Cemiyetin karar alma mekanizmasında bulunmuyor, sözleri kürsülerden ve sofralardan öteye geçemiyordu. Aksine bu tavırlarıyla sözünü geçiremediklerinin tepkisini çekmeye devam ediyordu. Geçen yıl Trablusgarp'a sürgün edilmesine rağmen bildiğini okumayı sürdürüyordu. Ve bu gidişat başka usullerin tatbikine neden olacaktı.
Bir gece, Beyaz Kule civarında yürürken takip edildiğini fark etti. Fakat durumu belli etmiyordu. Tedbirli şekilde evine doğru yürümeye devam etti. Kapısının önüne vardığında, takip eden kişinin civardaki bir duvarın üzerine çıktığından şüphelendi. Evdekilere haber vermek için elindeki bastonla pencereye vurmaya başladığında şahsın duvardan atladığını gören Mustafa Kemal, bunun bir suikast girişimi olduğunu anladı. Erken hareket ederek silahına davranıp üç el ateş etti. Suikastçı

bu durum karşısında kaçmaktan başka şansı olmadığını anlayıp sokaklar arasında koşarak kayboldu. Çekişmeleri ve rahatsızlıkları hatta sürgünleri de anlayabilirdi fakat öldürülmek... Belli ki artık canı da tehlikedeydi.
Yine de bu süreçte çalışmalarına devam etti. Cumali Ordugâh'ında uygulanan tatbikat planını kitap haline getirmek için uğraştı. Balkan Devletleriyle yaşanabilecek savaşa da özel ilgi gösteriyordu. Bu nedenle bir savunma planı hazırlamaya girişti. Ülkelerden herhangi birinin tek başına savaş ilan etmesi ile ülkelerin toplu şekilde savaş ilan etmesi senaryolarını ayrı ayrı inceliyordu.
Bir gün masasının üstünü harita ve notların kapladığı esnada kapı çaldı. Gelenler Talat Bey ve Hacı Adil Beydi. Kolordu kumandanını görmek için uğramışken, Mustafa Kemale de selam vermek istemişlerdi. Talat, masanın halini görünce ister istemez ne işle meşgul olduğunu sormuş, Mustafa Kemal de durumu anlatmıştı. Talat, bir asker olmaması nedeniyle planların detayından bir şey anlamadığını söylemiş ve "Bu planları kim uygulayacak?" diye sormuştu. Mustafa Kemal parmağıyla kendini göstererek, "Ben yaparım," diye cevap vermiş, işittiklerini pek de ciddiye alamayan Talat, görüşmenin ardından odadan ayrıldığında, yanındaki Hacı Adile, "Gördün mü bizim deliyi..." demeden edememişti.
***
Bu sıralarda Osmanlıda sular durulmuyordu. İsyan sırasında istifa eden Hüseyin Hilmi Paşanın yerine sadrazamlığa getirilen Ahmet Tevfık Paşa ayını doldurmadan istifa etmiş, yerine tekrar Hüseyin Hilmi Paşa gelmiş, 1876 Anayasasında yapılan değişikliklerle Sultanın sürgün ve sansür yetkisi kaldırılmıştı. Değişiklikler, Sultanın yetkilerini daraltarak hükümete yeni yetkiler sağlamıştı. Hüseyin Hilmi Paşanın da istifası üzerine

Roma Büyükleçisi Hakkı Bey sadrazamlığa getirilmiş, Ahrar Fırkası da siyasi faaliyetlerine son vermişti. Mayıs 1910a gelindiğinde Arnavutluk'ta bir isyan patlak verdi. Bölgeye gönderilen tümen başarılı olamayınca daha kapsamlı bir harekât düzenlenmesine karar verildi. Harbiye Nazırı olan Mahmut Şevket Paşa da harekâta katılacaktı. Bölgeye giderken Selanike uğrayan Paşa, Mustafa Kemal'den harekâta kendisinin ve seçeceği subayların da katılmasını emretti. Mustafa Kemal hemen listesini oluşturdu. Nuri, Kara Vasıf, Şükrü Naili, Aziz ve Ba-hattin Bey'leri karargâhına aldı. Operasyon yaklaşık bir ay sürdü ve başarılı oldu. Mustafa Kemal yolculuk sırasında Paşaya sıklıkla askerlerin politikaya bulaşmasının verdiği zararlardan bahsediyor, Paşa da onu sabırla dinleyip tarihi bir gerçeği ifade ediyordu:
"Cemiyete söz geçiremiyoruz."
İsyanın bastırılmasıyla birlikte oluşan sakinliği Fransız Dışişleri Bakanlığının İstanbul'a gönderdiği davet yazısı değiştirdi. Picardie şehrinde manevra düzenlenecekti ve biri general olmak koşuluyla dört subay davet edilmişti. Paris'te askeri ateşe olarak bulunan Fethi, arkadaşı Mustafa Kemal'in gelmesini çok istiyordu ve bunun için Mahmut Şevket Paşadan müsaade istemişti. Nihayetinde 3. Ordu Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşa, Binbaşı Selahattin ve Yüzbaşı Mustafa Kemal'in gönderilmesi kararlaştırıldı. Ali Rıza Paşanın sağlık sorunları yaşaması nedeniyle gitmekten vazgeçmesi üzerine iki subay, Paris'te Fethi ile buluşmak üzere trenle yola koyuldu. Sırp sınırı geçildikten sonra valizini açıp İstanbul'daki Tiring mağazasından aldığı şapkayı başına geçiren Mustafa Kemal, arkadaşı Selahattin'in şaşkın bakışları eşliğinde, "Ne yapıyorsun? Biz devleti temsil ediyoruz. Osmanlılığımızı ve Müslümanlığımızı belli etmeliyiz!" tepkisiyle karşılaştı. "Sivil kıyafetle yolculuk ediyoruz, herkesin bizi tanımasında ne fayda var?" cevabıyla tatmin olmayan Selahattin suratını asmış, hatta bir süre boyunca yol arkadaşıyla konuşmamıştı. Bu

vaziyet, trenin bir Sırp istasyonunda durmasıyla sona erdi. Sela-hattin, elinde tepsiyle sandviç satan bir Sırp çocuğunu çağırıp, domuz eti bulunmayanlardan bir tane isteyince çocuğun "Tüh Türk!" tepkisiyle karşılaştı. Hiç sesini çıkarmadan pencereyi kapatıp ağır ağır yerinden kalktı ve valizini indirerek şapkasını giydi. Mustafa Kemal'in, "Ne oldu Selahattin Bey?" sorusuna, "Şimdi zamanı geldi," diye cevap vermekle yetindi.
Paris'e vardıklarında yanında getirdiği kıyafeti özenle giydi. Fakat elbise pek bol gelmişti. Onu bu halde göre Fethi önce katıla katıla gülmüş, akabinde bunun pek uygun bir giyim tarzı olmadığını söyleyerek bir mağazadan güzelce alışveriş yaptırmıştı. Koyu renk kalın bir kumaştan yelek alan Mustafa Kemal, dik yakalı beyaz gömleğini giymiş ve çizgili kravatını takmıştı. Başında şapkası ve elinde bastonuyla tam bir Avrupah görünümündeydi. Bıyıklarını da uçları yukarı kıvrılır şekilde buran 29 yaşındaki bu genç, ortama kolayca uyum sağlamıştı.
Manevraların başlamasına dört günleri vardı ve bu süreyi Paris'i gezmekle geçirdiler. 16 Eylülde üç subay trenle Picardie'ye

hareket etti ve Fransız askeri karargâhında kendileri için ayrılan odalara yerleşti. Avrupa'nın pek çok bölgesinden sivil ve asker olmak üzere 60-70 civarı delege katılıyordu. Güzel yemekler ve hoş içkilerin ikram edildiği manevralar büyük bir keyifle geçiyordu. İlk gün gösterişli bir geçit ve ağır topların sergisi yapıldı. Uçaklar akrobatik gösteriler yaparak delegeleri epey heyecanlandırdı. İkinci manevra alanı üzerinde alçak uçuş yapan iki uçak talihsiz şekilde çarpıştı. İki pilotun da hayatını kaybettiği kazada

uçakların parçalarından biri Mustafa Kemal'in biraz önüne düştü. Mustafa Kemal, her zaman ve her yerde olduğu gibi burada da gördüğü eksiklikleri dile getirmekten çekinmiyor, onun bu eleştirileri manevrayı idare eden General Foch'a kadar iletiliyordu. Üçüncü ve son gün, Fransız ordusu kara ve hava unsurlarıyla birlikte iki saat süren büyük bir resmi geçit yaptı. İzleyenler heyecan içinde kalmıştı. Mustafa Kemal, yanında bulunan Fethiye, "Bu kadar hazırlık ve kuvvet barış için yapılmaz," dedi ve
ekledi; "Bunun arkasından harp gelir. Bizler aklımızı başımıza toplamalıyız. Çıkacak bir harp, bütün dünyayı ateşe verebilir ve biz bu harbin dışında kalamayız."
Mustafa Kemal Picardie Manevraları'nda, Paris Ateşe Militeri Ali Fethi ile birlikte. (17-28 Eylül 1910)
112
Üçüncü günün akşamı, General Foch tarafından önemli bir ziyafet verildi. Katılımcılar genellikle binbaşı ve üzerindeki rütbelerden seçilmişken, eleştirileri Generale kadar ulaştırılan Yüzbaşı Mustafa Kemal de davetliler arasındaydı.
113
Manevraların bitiminde, Fethi ve Mustafa Kemal ilk iş olarak Paris'e geçip Harbiye Nezaretine gönderilmek üzere rapor hazırladı. Selahattin Bey ertesi gün Selanike dönerken; Mustafa Kemal, Fethiyle kalarak Paris çevresindeki bazı silah fabrikalarını gezdi. Bunlar arasında Saint-Chamond fabrikası da bulunuyordu. İki arkadaş ilerleyen günlerde İsviçre, Hollanda ve Belçika'yı da kapsayan geniş bir gezi yaptı ve Mustafa Kemal, 10 Ekim günü Paris'ten ayrılarak Selanike döndü.
Picardie Manevralarımda, St.Etienne'de top ve tüfek fabrikasında.
114
Yarının Adamı, bu geziler esnasında Avrupa ile Osmanlı arasındaki uçurumun farkına net şekilde varmıştı. Avrupada ileri seviyede yepyeni bir medeniyet bulunuyordu. Pek çok şehir gelişmiş ve büyümüştü. Sokaklar, caddeler ve yollar sonra derece nitelikli, şehirlerin sosyal hayatları olabildiğince canlıydı. Toplumun refah seviyesi yüksekti ve eğitimi ileriydi. Şam, Trablusgarp ve Rumelideki genel durumu gözleriyle gören Mustafa Kemal; İstanbul, Beyrut ve Selanik gibi istisnalar hariç Osmanlı şehirlerinin ve toplumunun ne kadar geride olduğunun acı şekilde fark etmişti.
Osmanlıdaki en temel fark, halkın eğitimsizliğiydi. Dini kaide adı altında hurafe teşkil eden görüşler nedeniyle dünya işleri bırakılmış, sınırlar uygarlık araçlarına kapatılmıştı. Devlet, kara bir bağnazlık tarafından sarılmış; ulema ise işler bozuldukça akla uygun çözüm yolları aramak yerine kadere razı gelmek ve dine yönelmek gibi çözümler üretir olmuştu. Halk, yaşadığı yokluk ve fakirliğin başarısızlık değil bir tür imtihan olduğuna inandırılmış ve buna karşı çıkmanın "dünyaya değer vermek" gibi oldukça günah bir eylem olduğuna ikna edilmişti. Toplum
115
dinini dahi öğrenmekten uzak kalmış, sözde din adamlarının hurafeler ve gerici düşüncelerle iç içe geçmiş öğretileri din adı altında zihinlere kazınmıştı. Toplumun bu şekilde esaret altında oluşunun nedeni eğitimsizliğiydi ve eğitimsizliğin sürdürü-lebilmesinin koşulu, toplum zihninin sözde hocalar ve şeyhler tarafından uyuşturuluyor oluşuydu. Şeyhler, dervişler, müritler, dedeler ve seyyidler gibi kimseler geçimini halktan sağlıyor; tekke, türbe ve zaviye gibi kurumlar aracılığıyla çıkarlarını sürdürebildiği için toplumun içine düştüğü esaretten rahatsızlık duymuyordu. Öte yandan devlet de büyük bir borç içinde kıvranıyor, toplumdan yüklü vergiler tahsil ediyor, soygunculuğun ve rüşvetçiliğin de önüne geçemiyordu. Hükümet toplumu dört bir yandan kuşatan zümreleri engellemek yerine onlarla bir olmaktan çekinmiyordu. Ve tabii kadınlar... Onlar da hayattan kopuk şekilde erkeklerin hükümranlığı altında yaşıyor, kırıntı halinde bulunan eğitim nimetinden bile faydalanamıyordu. Ekonomik durumu iyi olan Türkler ve
bu düzenin dışında kalan azınlıklar ise fena sayılmayacak hayatlar sürüyor, toplumdaki sınıf farkı dev bir uçurum halini alıyordu. Tüm bu şartlar içerisinde milletin tek dayanağı olarak kalan ordu ise mektepli ve alaylılar olarak bölünüyor, politikaya gömülüyordu.
Mustafa Kemal, askerlik hayatında yaptığı gözlemler neticesinde halkın durumunu çok iyi biçimde görme imkânı yakalamıştı. Millete çok güveniyordu fakat esaret zincirlerinden kurtulmadığı sürece milletten bir şeyler beklenemeyeceğinin de farkındaydı. O yüzden ilk önce milletin zincirlerden kurtulması gerektiğini anlamıştı. Sonrası kolaydı. Türk milletinin bu durumda ileriye gitmek için can atacağından şüphesi yoktu. Mustafa Kemal tüm bu şartlar içerisinde fikirlerini hayata geçirebileceği fırsat ve gücün eline geçmesi için bekliyor; Nuri, Fuat (Bulca), Rasim, Mahmut, Topçu Hamdi ve diğer arkadaşlarıyla toplanıp neler yapılabileceğini tartışıyordu. Fakat şartlar
116
iyi gitmek bir yana dursun, daha da kötüye doğru savruluyordu. İttihatçılar devleti toparlamak için çabalamasına rağmen sorunlar bitmiyordu. 1911'in hemen başında bu defa Yemende ayaklanma yaşanıyor, devamında ise bunu Katolik Arnavut ayaklanması takip ediyordu.
Siyasi atmosfer de durulmuyordu. Temmuz ayında muhalif gazeteci Zeki Bey vurulmuştu. Mustafa Kemal bu kötü gidişatı Selanik'ten takip ediyor, Kristal Gazinosunda arkadaşlarıyla yaptığı her toplantıda yapılması gerekenleri anlatıyordu.
O günlerden birinde Selanik'ten mahalle arkadaşı Üsteğmen Lofçalı İsmail, yanında Teğmen Cevat

Abbas'la gazinoya gelmiş ve toplantıya iştirak etmişti. Mustafa Kemal her zaman olduğu gibi ordunun siyasetten çekilmesini, komutanların gençleştirilmesini hatta kendisi de dahil olmak üzere tüm kurmay subayların imtihana tabi tutularak sınavı geçemeyenlerin tasfiye edilmesi gerektiğini anlatıyor ve politikacıların perde arkasında oynadıkları oyunları ayıplıyordu. Politikacılar onun gözünde âdeta aciz canlılardı ve pek çoğu liyakatsiz şekilde görevlerine geldiği için faydadan çok zarara sebebiyet veriyordu. Konuşmayı dinleyen Cevat Abbas ise ondan çok etkilenmiş, kısa süre sonra ikinci defa toplantıya katıldığında fikren bağlılık hissetmeye başlamıştı. Ne var ki Cevat Abbas'ın katılmaktan hoşnut olduğu bu toplantılar birkaç ay sonra sona ermek durumunda kalmıştı. Zira Mustafa Kemal Trablusgarp'ta görevlendirilmişti. Bir kez daha sürgün yemişti.

Manastıra tayin edilen Ali Fuat, arkadaşını Trablusgarp'a gitmek üzere İstanbul'a hareket etmek için hazırlanırken buldu. Birlikte Beyaz Kule bahçesine gidip lafladılar. Ali Fuat, Roma görevi sırasında İtalya'nın savaşa hazırlık yapar bir halde olduğu yönünde şüphelenip rapor yazdığını fakat dikkate alınmadığı anlatarak dert yanıyordu. Mustafa Kemal çok daha dertliydi. 5. Kolordunun vaziyetiyle ilgili yazdığı bir rapor

nedeniyle Kolordu Komutanı Hasan Tahsin Paşa tarafından şikâyet edilmiş ve bu tavrı hadsiz bir itaatsizlik olarak tespit edilmişti.

"İşte sana bir kolordu komutanı," diyordu Mustafa Kemal, "Bu adam vatan müdafaasında canla başla çalışacak... Yok böyle bir şey."

Ali Fuat, sohbetin devamında arkadaşının halinde bir tuhaflık fark etti. Ayrı bir mahzunluk üzerine çökmüştü. Çok fazla konuşmuyor, mütemadiyen dalıp gidiyordu. "Sende bir şey var, ne oldu?" sorusu üzerine gözleri nemli şekilde konuşmaya başladı:

"Müteessirim. Doğup büyüdüğüm Selanik acaba Türklerin elinde kalacak mı? Ben eğer Trablusgarp'tan dönersem, yine buralara gelebilecek miyim? Korkuyorum Fuat, korkuyorum."

Mustafa Kemal, Balkanlardan yaklaşmakta olan bir savaş kokusu alıyor ve endişeleniyordu. Bulgaristan bağımsızlığını yitirmiş; Bosna, Avusturya'nın eline geçmiş; Girit, Yunanistan'a katılmış; Epir'de Yunan çeteleri harekete geçmiş ve Arnavutluk'ta bir isyan patlak vermişti. Tüm bu gelişmeler karşısında meşrutiyet idaresi gerekli atılımları sağlayamamış, üstüne ordu siyasete iyiden iyiye bulaşmıştı. Bu hal karşısında Balkanlarda silahların patlaması sürpriz olmazdı. Böyle bir halde düşmanlar evvela Selanik'i hedef alırdı.

Arkadaşının gözlerinden süzülen yaşları fark eden Ali Fuat, çaresizce onu teselli etmeye çalıştı. Mustafa Kemal'i ilk kez böyle üzgün görüyordu. Ve uzun bir süre boyunca onu göremeyeceğinin farkında değildi. Ay o gece Olimpos Dağlarının ardında kaybolurken, Mustafa Kemal içini çekerek, "Ah, Selanik..." dedi. "Seni bir daha Türk olarak görebilecek miyim?"

BÖLÜM 6
GAZETECİ ŞERİF

Başkente hareket edecek olan trene doğru hızlı adımlarla yürüyen Mustafa Kemal, garın girişinde uğurlamak için kendisini bekleyen Salih'le karşılaştı. İlginç bir şekilde bilinen ittihatçılardan Mustafa Bey de orada bulunuyordu. Mustafa Kemal, ona yönelip sinirli şekilde, "Beni niçin İstanbul'a çağırıyorlar?" diye sordu. Aldığı yanıt, "Bilmiyorum"dan ibaretti. Fakat Mustafa Kemal nedenini gayet iyi biliyordu:

"Mustafa Bey, sizin bilmediğiniz şeyi ben çok iyi biliyorum. Beni jurnal eden Mersinli Cemalden başka kimse değil. Fakat ona Mersinli Cemal derlerse, bana da Selanikli Kemal derler. Elbet bir gün görüşür, hesaplaşırız."

Sinirlenmekte haklıydı zira onu şikâyet edenler arasında Mustafa da bulunuyordu. Şimdi hiçbir şey olmamış gibi uğurlamaya gelmesi samimi değildi. Trablusgarp'taki göreve tayin edildiği yetmiyormuş gibi akabinde Mersinli Cemal'in şikâyetiyle alelacele İstanbul'da bulunan Harbiye Nezaretine çağrılan Mustafa Kemal, Salih'e, "Arkadaşlara söyle, sakın umutsuz olmasınlar. Ben İstanbul'da da aynı ısrarla çalışacağım!" diyerek trene biniyor ve derin bir meçhule yol alıyordu.

Arkadaşı gittiğinden beri merak içinde bulunan Salih'in bekleyişi günler sonra İstanbul'dan gelen mektupla sona erdi. Mektuba, "Salihciğim..." yazarak başlayan Mustafa Kemal, İstanbul'a

neden geldiğini hâlâ anlayamadığını, başkentte herkesin birbirinden korktuğunu ve çıkarından başka şey düşünmediğini, ortamın sanki Abdülhamid devrinde gibi olduğunu, memleketi kurtarmak için çalışmaktan başka çare bulunmadığını anlatıyor ve arkadaşlarına selam gönderiyordu. îstanbuldan gelen selamı arkadaşlarına ileten Salih, yeniden kavuşmanın hayallerini kurarken patlak veren önemli bir hadise, herkesin hayatını altüst ediyordu: savaş...

îtalyanlar 28 Eylül 1911 günü, imparatorluğun içine düştüğü sallantıdan istifade ederek Trablusgarp'ı ele geçirmek için savaş ilan etmişti. Sömürge yarışında geride kalan İtalya'nın bu saldırısı sürpriz değildi. Zira bölge burunlarının dibin-deydi. Trablusgarp'ın sömürgeleştirilmesi, Etiyopya ve Afrika Boynuzunun yolunu açacaktı. Halihazırda Fransa Tunus'u, İngiltere ise Mısır'ı çoktan Osmanlı'dan koparmış ve sömürgeleş-

tirmişti. İtalya'nın bu yarışta geride kalması mümkün değildi. Zaten bu işgalin altyapısını yıllar önce oluşturmaya başlamış; deniz taşımacılığı, hayır kurumlan faaliyetleri ve ticari ilişkiler vasıtalarıyla bölgedeki etkinliğini artırmış; 1909 yılında yapılan gizli görüşmelerde Rusya'nın da işgale itiraz etmeyeceğinin onayı alınmıştı. Öte yandan Osmanlı'nın bölgeyle kara bağlantısı bulunmuyor, İngilizler tarafsızlık ilan ederek Mısır üzerinden geçişlere müsaade etmiyordu. Kara yoluyla bölgeye ordu gönderme imkânı kalmayan Osmanlı'nın donanması ise Sultan Abdülhamid döneminde işe yaramaz hale gelmişti. îtalyanlar işgalin tereyağından kıl çeker gibi olacağını düşünüyor ve buna bir tür "askeri turistik sefer" diyorlardı.
Savaş ilanından kısa süre sonra daha önce Roma Büyükelçiliğinde görev yapmış olan Sadrazam Hakkı Paşa istifa etti ve yerine Sait Paşa geçti. îşgale direnmenin güç olduğu açıktı. Bölgedeki kuvvetlerin önemli bölümü isyan nedeniyle Yemene kaydırılmıştı ve ordu takviyesinin yolları tıkalıydı.
120
Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, subaylarla yapılan toplantılarda donanma marifetiyle Trablusgarp'a geçişin imkânsız olduğunu acı şekilde kabulleniyor ve geriye yalnızca gönüllü subaylar marifetiyle bölgeye sızılarak yerel halkın örgütlenmesi seçeneğinin kaldığını itiraf ediyordu. Bir zamanlar Avrupa'nın kalbine büyük bir cesaretle yürüyebilen devlet, kendi toprağını ordusuyla değil gönüllü subayların mücadelesiyle savunacak duruma düşmüştü. Öyle ki bunun için Mısır üzerinden farklı kimliklerle geçmek zorundalardı.
Enver, bu zorlu görev için öne çıkan ilk isimlerden biriydi. Mustafa Kemal de geri kalamazdı. Derhal başvurmuştu. Kuşçubaşı Eşref, Ömer Naci, Ya-kup Cemil ve Süleyman Askerî gibi ordunun önde gelen yiğit subayları bir bir öne çıktıktan sonra harekât planı kısa sürede oluşturuldu. Önce subaylara sahte kimlikler oluşturulacak ve yolcu gemileriyle Tunus ve Mısıra sızılacaktı. Akabinde batı ve doğu bölgelerinden Trablusgarp'a girilecek, yerli halkın eğitilmesine başlanacaktı.
Selanik'te bulunan Salih de gönüllü olarak bölgeye gitmenin yollarını arıyordu. Bir yandan da Mustafa Kemal'i düşünüyordu. Onun görev yeri Trablusgarp'tı. Acaba gidebilmiş miydi? Onunla tekrar görüşebilecek miydi? Tüm bu soruları, İstanbul'dan gelen mektup cevaplıyordu. Savaş, Mustafa Kemal'i Trablusgarp'a götüren gemi yola çıktıktan sonra patlak vermiş ve İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştı. Salih'ten annesini teselli etmesini istiyor ve kendisine olan borcunu en kısa sürede ödeyeceğini söylüyordu. Paraya pek kıymet vermeyen ve hesap kitap işleriyle uğraşmayı sevmeyen biriydi. Maaşını alır almaz arkadaşlarına yemek ısmarlayıp erkenden bitirdiğinden genelde yakın dostu Salih'ten borç alırdı. İstanbul'a giderken de on beş lira borç almıştı. Salih için çok önemli değildi fakat Mustafa Kemal gibi birinin borçlu kalması mümkün olamazdı. Bir mektup da Fuat'a (Bulca) gitmişti. En kısa sürede
121
bölgeye sızmak üzere Mısır'a gideceğini yazan Mustafa Kemal, arkadaşlarını da yanma alabilmek için çabalayacağını anlatıyor, annesine asla bu durumdan bahsedilmemesini ve İstanbul'dan gelmiş gibi mektuplar verilmesini istiyordu.
"Beni unutmayın," cümlesiyle süren mektup, "Allah nasip ederse savaş alanında birleşiriz, Cenab-ı Hak takdir etmişse ahi-rette kavuşuruz," cümlesiyle sona eriyordu.
Salih, bu mektuptan kısa süre sonra Selanik'e gelen Nuri'yle buluşmuştu. Savaşa katılmak üzere İstanbul'a çağrılan Nuri, kendisinin de aralarına katılması için Salih'e söz vermiş fakat işler beklendiği gibi gitmemişti. Mustafa Kemal'in yanma gitmek üzere beş subay daha seçilecekti. Esasen bu kimseleri Nuri'nin seçmesi gerekiyordu fakat o İstanbul'a gidene dek dört subay belirlenmişti. Geriye yalnızca bir subay seçim hakkı kalan Nuri, Fuat'ı tercih etmişti. Zira ordu, bu subayların yüzbaşı rütbesinden aşağıda olmamasını şart koşmuştu. Salih, geride kaldığını Mühendis Nuri imzasıyla gelen bir mektupla öğrenmişti. Mühendis... Nuri'nin sahte kimliğiydi.
İtalyanlar savaş ilanından kısa süre sonra 1 Ekim günü, Trablusgarp ve Bingazi'yi deniz yoluyla abluka altına almıştı. Limanda bulunan iki Türk gemisi, gemilerin teslim edilmesini isteyen İtalyanları reddetmiş ve kendi kendini batırmayı yeğlemişti. Karaya çıkan İtalyan heyeti de şehirlerin teslimini talep etmiş fakat Vali Vekili Besim Bey, konuyu İstanbul'la görüşme bahanesiyle zamana oynamaya başlamıştı. Amiral Faravelli, ertesi gün ültimatom vererek bekleyecek fazla zamanı olmadığını belirttiğinde, Besim Bey biraz daha süre tanınmasını istedi. İtalyanlar çareyi, Malta'dan geçen iletişim hatlarını kesmekte buldu. İtalyanlar şehirlerin bir an önce teslimini talep ediyorlardı. Besim Bey, son çare olarak hastalık bahanesiyle görüşmeye katılmayıp bazı bürokratları İtalyanlara gönderdi. Bu bürokratlar da bilindik şekilde şehrin teslimine yetkili
122
olmadıklarını söylemekten başka şey yapmadı. Amiral Fara-velli, ikinci ültimatomu vererek 3 Ekim gününe kadar süre tanıdı. Fakat cevap değişmiyordu. Hal böyle olunca İtalyanlar gemilerle şehri bombalamaya başladı. Gelişmiş İtalyan topları 9 bin metreye kadar menzile sahipken, Osmanlı tabyaları en fazla 2 bin metreye kadar uzanabiliyordu.
Durumun farkına varan şehirlere büyük bir panik dalgası hâkim olmaya başlamıştı. Kimileri şehri terk ederken, kimileri de direniş çağrıları yapıyordu. Bölgedeki İtalyan sızıntıları durumu fırsat bilerek harekete geçiyor, hapishaneler basılarak mahkûmlar serbest bırakılıyordu. Asayişin kaybolmasıyla birlikte evler ve dükkânlar basılıyor, devlet daireleri tahrip ediliyor hatta hastaneler dahi yağmalanmaya başlanıyordu. Halife adındaki yerli bir tüccar ise vali konağına beyaz bayrak bile asmıştı. Belediye Başkanı Hasune Paşa

ve beraberindeki bir grup, şehrin tesliminden başka seçenek kalmadığını düşünüyordu. Osmanlı'nın bölgedeki fiili egemenliği kaybolmak üzereydi. Şehirdeki silahların İtalyanlara satılmakta olduğu haberini alan Besim Bey, umudun kalmadığının farkına varmıştı. Tümen Komutanı Neşet Bey, az sayıdaki askerine, işgal halinde direnilmemesi talimatı verince; İtalyanlar bekledikleri fırsatı bulmuştu. 5 Ekim günü karaya ayak basan İtalyan ordusu herhangi bir direnişle karşılaşmadan şehri kontrol altına almaya başladı. İlk iş olarak Besim Bey tutuklandı. Yerine Amiral Borea Ricci, vali olarak atandı. Kısa süre sonra Derne ve Bingazi de düştü. Osmanlı subaylarının fazla zamanı kalmamıştı. Biraz daha gecikmeleri halinde direniş ihtimali tamamen kaybolabilirdi.

İtalyanların şehirleri bir bir ele geçirdiği günlerde, 15 Ekim günü Yakup Cemil ve Ömer Naci ile birlikte İskenderiye'ye hareket eden Mustafa Kemal, o sıralarda bölgede mevcut salgın nedeniyle bir süre karantinada bekletilmiş ve akabinde

İngilizlere yakalanmadan Trablusgarp sınırına doğru yola koyulmuştu. Nuri ve Fuat da 30 Ekimde İskenderiye'ye ulaşmış ve epeydir görmedikleri bir arkadaşlarıyla karşılaşmışlardı: Gazeteci Şerif'le... Şerif bir süre önce Trablusgarp'a hareket etmiş fakat hastalanması nedeniyle şehre geri dönüp hastaneye yatırılmıştı. Üç arkadaş, göreve kaldığı yerden devam etmek üzere yeniden yola çıkmış ve yaşadıklarını Selanik'te kalan Salih'e yazmışlardı.

Selanik'te kalmanın üzüntüsüyle hayatına devam eden Salih, mektubu açtığında bu üzüntüsünü kısa süreliğine de olsa dindirmek için özenle yazılmış bir başlıkla karşılaştı: "Hazret-i Salih..." Geri kalan satırlarında teselli cümleleri bulunan mektup, "valideyi hastalığımdan haberdar etme" ricasıyla sürüyor ve "Gazeteci Şerif" imzasıyla sona eriyordu... Gazeteci Şerif... Salih, onun kim olduğunu anlamıştı. Mustafa Kemal'di.

iki hafta sonra yeni bir mektup daha aldı. Girizgâh bu defa, "Ey Hazret-i Salih" şeklindeydi. "Kuzum Salihciğim" diye söze başlayan Mustafa Kemal, "Maaşlarımdan borçlarımı almalısın. Dönüşümde borç falan dinlemem. Kim bilir ne kadar züğürt döneceğim," diye bitiriyordu. Bölgede bin bir dertle uğraşan Mustafa Kemal, bir yandan da geride kalan arkadaşının yüzünü güldürmeye çalışıyordu. Bir sonraki mektup on gün sonra Nuri imzasıyla gelmişti. Sahte kimlikle yazmadıklarına göre sınırı geçmiş olmalılardı. Satırlarda evvela trenle, akabinde atlarla ve son olarak sekiz günlük yürüyüşle yapılan yolculuklardan bahsediliyor, çadırda kalmanın zorlukları anlatılıyordu. Yemeklerini de kendileri yapıyorlardı. "Mustafa Kemal'in fasulye ayıklamasını görmelisin," diye yazmıştı Nuri. Mektubun sonuna bir cümle de Mustafa Kemal yazmıştı: "Merhaba Ey Hazret-i Salih..." Yine arkadaşını güldürmeyi başarmıştı.

Mustafa Kemal, Nuri ve Fuat, 29 Kasım'da Bingazi'ye ulaşarak bölgeye adım attı. Bu esnada Osmanlı güçleri, bölgede üç farklı noktada bulunuyordu. Neşet Bey Trablusgarp'taki, Ethem Paşa Tobruk'taki ve Enver Bey ise Bingazi'deki kuvvetlerin başındaydı. Mustafa Kemal ve arkadaşları 8 Aralık günü Tobruka ulaşarak Ethem Paşanın kuvvetlerine katıldı. Binbaşı rütbesine yükseldiğini ve kuvvetin kurmay başkanlığına atandığını Paşadan öğrenen Mustafa Kemal, kısa süre sonra da Tobruk'taki kuvvetlerin başına getirildi. Sahne artık Yarının Adamı'nındı. Derhal toplantılara başlamış ve harekât planını oluşturmuştu. İlk iş olarak yerel halkın toparlanması, örgütlenmesi ve eğitimiyle vakit geçirilecekti. Sunusi tarikatı bölgede oldukça güçlüydü ve Osmanlıya bağlıydı. İlk temas onlarla kuruldu ve harekete geçildi. Mustafa Kemal komutasındaki kuvvetler hazırlığa başladığında, Tunus üzerinden deniz yoluyla Bingazi'ye sızan Enver çoktan harekete geçmiş, Paris'ten gelen Fethi Bey ve Trablusgarp'taki kuvvetlerin başında bulunan Neşet Bey'le irtibat kurmuş, durumun farkına varan ve Trablusgarp'ta savunma tedbirleri almaya başlayan General Caneva'ya 23 Ekim günü Osmanlıların ilk taarruzunu gerçekleştirmişti. Harekât başarılı olmuş ve özellikle

şehirdeki yerel halkın mücadeleye katılması büyük bir sevinç yaratmıştı. Plan işe yarıyor gibiydi. Libya halkında umut vardı.

Bingazide bunlar yaşanırken, Mustafa Kemal tüm hızıyla hazırlıklarını tamamlıyor ve taarruza geçmek için can atıyordu. Aradığı ilk fırsatı 22 Aralık gecesi ele geçirdi. Ani bir baskınla İtalyanlara saldıran Mustafa Kemal ve askerleri, düşmana ağır bir zayiat verdirerek onları sahil bölgesine hapsetti. Yerel halk, Bingazide olduğu gibi Tobruk'ta da sıkı şekilde mücadele etmişti ve Mustafa Kemal, düşman bir devletin ordusuyla yapılan ilk muharebesinde başarılı olmuştu.

Sıradaki görevi Demedeydi. Derhal bölgeye hareket etti ve 30 Aralık günü oradaki kuvvetlerin komutanlığını üzerine aldı. Bu bölgedeki yerel halk Tobruk'taki gibi yetenekli ve istekli

değildi. İşinin daha zor olacağının farkındaydı fakat daha fazla bekleyemezdi. Zira o sıralarda İtalyanlar bölgede bir tabya inşa ediyordu. Tabyanın hazır hale gelmesine fırsat bırakmadan harekât düzenlemeye karar verdi. 16 Ocak gecesi harekete geçen birlikler ani bir baskınla düşmana saldırdı. Mustafa Kemal de çarpışmanın içindeydi. Yerlilerin disiplinsizliği mücadelenin uzamasına neden oluyordu. Bir aralık, gökyüzünü değişik bir ses kaplamaya başladı, sesin gittikçe yaklaşmasının ardından büyük bir gürültü

patladı. Mustafa Kemal yere yığılmıştı. Hiçbir şey göremiyordu. Uzanarak mevzilenmeye çalıştıysa da birileri onu yakalamış ve sürüklemeye başlamıştı. Ne olmuştu? Düşman eline mi düşmüştü? Bakıyor ama göremiyordu. O esnada yüzünde sıcaklık ve ıslaklığı bir arada hissetti. Eliyle yokladığında kan olduğunu anladı. Yüzü kan içindeydi ve hiçbir şey göremiyordu.
Gözünü açtığında hastanede olduğunu fark etti. Yüzü sargılıydı. Neler olup bittiğini yanındakilerin anlattıklarından öğrendi. Bir hava taarruzu gerçekleşmiş, bombardıman sırasında etrafa saçılan şarapnellerden biri gözüne isabet etmişti. Ucuz atlatmıştı fakat bir süre hastanede yatması gerekecekti. Morali çok bozuktu. Kör kalıp savaşamamaktan endişeleniyordu.
Günler birbirini takip ederken neredeyse bir ay geçmiş, Mustafa Kemal için savaşın dışında kalıp beklemek ağır gelmeye başlamıştı. Daha fazla bekleyemezdi. Tedaviyi yarıda bırakıp cepheye gitmek istediğini bildirdi. Teklifi kabul edilmişti. Zaten kabul edilmese bile kalıp beklemeyeceğinin farkındalardı.
Cepheye varır varmaz yeniden hazırlıklara başladı. İkinci bir baskın tasarlamıştı. 3 Mart 1912 günü, yerel kuvvetlerle birlikte İtalyanlara baskın yapıldı. Kuvvetlerin doğu kolunu komuta eden Mustafa Kemal, düşmanı bozguna uğratıp yerinden atmayı başardı. 5 Mart'ta Deme Komutanlığına atanarak bölgedeki tüm kuvvetleri hâkimiyetine aldı. Gözündeki rahatsızlık nedeniyle şiddetli ağrılar yaşamasına rağmen sık sık teftişe çıkıyor,
127
eğitimlerle bizzat ilgileniyor, kuvvet intikalleri için yollar yaptırıyor ve düşmana rahat vermemek için yoğun taciz ateşleri açtırıyordu. Bir yandan da nicedir haber bekleyen Salih'e mektup kaleme alıyor, sahada yaşanan başarılı gelişmeleri aktarıyordu:
"Biz vatana borçlu olduğumuz fedakârlık derecesini düşündükçe, bugüne kadar yapılan hizmeti pek küçük buluyoruz... Ah Salih, Allah bilir hayatımın bugüne kadar orduya faydalı bir uzuv olabilmekten başka vicdani bir emel edinmedim... Vatan mutlaka selamet bulacak, millet mutlaka mesut olacaktır"
İşgal planı İtalyanların beklediği gibi gitmiyordu. Birlikler kıyı bölgelerde sıkışıp kalmış, iç bölgelere yayılma denemeleri Osmanlılar tarafından her defasında geri püskürtülmüştü. Bu beklenmedik direniş karşısında İtalyanlar taktik değiştirme kararı alarak 18 Nisan günü Çanakkale'yi denizden bombalamış ve Ege'de bulunan adaları işgal etmeye başlamıştı. Donanması olmayan Osmanlı'nın bu hamle karşısında elinin
128
kolunun bağlanması, İstanbul'da bazı hareketliliği tetiklemiş ve birtakım subaylar "Halaskar Zabitan Grubu" adıyla İttihatçılara muhalif gizli bir örgüt kurmuştu. Tayyar namındaki bir subay ve arkadaşları da dağa çıkarak hükümete isyan girişiminde bulunmuş; 150 civarındaki subayla hükümete baskı yapan örgüt, Sait Paşanın düşürülmesine neden olmuştu.
Örgütün ardındaki siyasi destek, bir süre önce kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasından geliyordu. Geçmişte İttihatçılardan yana olan fakat zamanla ayrı düşmüş bazı üyeler tarafından kurulan bu fırkanın liderliğine Damat Ferit getirilmişti. Mecliste yetmiş civarında sandalyeye sahip fırka, Aralık 19H'de hükümetin düşürülmesi için harekete geçtiğinde, Sadrazam Sait Paşa meclisi feshetmiş ve seçim kararı almıştı.
Trablusgarp Savaşının tüm sıcaklığıyla sürdüğü günlerde, Nisan 1912'de yapılan seçimler oldukça gürültülü geçti ve İttihatçılar "sopalı seçim" adıyla anılan seçimlerde baskı ve güç kullanarak Hürriyet ve İtilaf Fırkasına karşı galip gelmeye çalıştı. Olaylar neticesinde İttihatçılar büyük bir seçim galibiyeti elde etti ve meclisin altı üyesi dışındakilerin tamamı İttihatçılardan oluştu. İşte bu gelişmeler üzerine ordudaki bazı subaylar Mayıs 1912'de İttihatçılara karşı Halaskar Zabitan Grubu adıyla örgütlenmişti.
Savaşın en zor günlerinde İstanbul'da gerçekleşen bu politik kavgalar, sahadaki subayları da derinden etkiliyordu. İstanbul'daki gelişmeleri Salih'in mektuplarından öğrenen Mustafa Kemal ve arkadaşları, ordunun günden güne politika çukuruna batışını, geçmişte haklı uyarılarda bulunan kimseler olarak büyük bir üzüntüyle öğreniyordu.
O günlerde cepheye gelen yeni subaylardan Ethem Şevki, Derne'de bulunan Fuat'la karşılaşmış ve batıda bulunan garnizona götürülmüştü. Komutanla tanışmak için girdikleri çadır hem yatak odası hem de istirahat salonundan ibaret bir çöl konutuydu. Ortadaki direğe asıh gaz lambasının aydınlattığı
129
çadırda portatif bir yatak, iki tane sandalye ve sandıktan bozma bir masa bulunuyor, Ethem Şevkinin meraklı bakışlarını Fuat'ın, "İstanbul'dan gelen Ethem Şevki... Bizim badireye katılmak üzere buraya gelmiştir. Görevini sizler tayin edeceksiniz," takdim cümleleri bölüyordu.
Takdim edildiği kişi Mustafa Kemal'di. Tokalaşmanın ardından karşısındaki adamın İstanbul'da olan bitenlere ilişkin sorularını cevaplayan Ethem Şevki, akabinde Enver Bey'le tanıştırılmak üzere başka bir çadıra götürüldü. Kısa süre içerisinde muharebe ortamına ahşan Ethem Şevki, 5 Mayıs günü Mustafa Kemal'den İtalyanları taciz etmek için emir almış, birliğini takviye ederek bir top eşliğinde Kasr-ı Arun yakınında bulunan mevkide mev-zilenerek güneşin batmasını beklemişti. Bir grup askerin yalnızca altı top atışına rağmen çatışmayı zayiat vermeden atlatması, Mustafa Kemal'i çok memnun etmişti. Bu denli ufak çaplı bir tacizde bile üstün yarar gösterebilen Türk ordusunun daha üstün silahlara sahip olabilmesi halinde düşmanı kolayca denize dökebileceğim düşünüyor, "Bir Türk neferi, on düşmana bedeldir. Biz bu çocuklarla dünyayı fethetmeye çıkabiliriz," diyordu.

Derne Komutam Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal, silah arkadaşlarıyla Trablusgarp Savaşında.
130
Deme Komutanı Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal ve Nuri Conker. (9 Ocak 1912)
131
O esnada Osmanlı hiçbir tarafın diğerine üstünlük kuramadığı ve hükümet bunalımlarının bitmediği bir tür politik bir kaosa doğru sürüklenirken, îtalyanlar da sahadaki inisiyatifi ele geçiriyordu. Gücünü günden güne takviye eden İtalyan ordusu, haziran ayının başlarında Trablusgarp'ı yeniden kontrol altına aldı ve Balkanlarda başlayan kıpırtılar Osmanlı'yı iki ateş arasında bırakma tehlikesi yaratmaya başladı. Talat tüm bu karmaşa karşısında arkadaşı Halil Beye, "Aziz dostum, bir bunalımı atlatıyoruz, İkincisi çıkıyor. Devamlı olarak kendi kendime 'Ülkeyi batırıyor muyuz?' diye sormaktayım. Öyleyse bırakalım, öbürleri başa geçsin. Onlar da bu vatanın evlatları değil mi? Belki bizden de iyi başarırlar. Biz de yardım ederiz. Amaç vatana hizmet değil mi?" diyordu.
İstanbul çareyi hükümet değişikliğinde bulmuştu. Sadrazam Sait Paşa, temmuz ayında istifa etmiş ve yerine partilerüstü hükümet kurmakla görevlendirilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa getirilmişti. Siyasetle çok ilişkisi bulunmayan ve askere söz geçirebileceği düşünülen biriydi. Kabinesinde üç eski sadrazamı da alarak güven duyulacak bir hükümet kurmaya çalıştı. Fakat işler bir kez daha beklendiği gibi gitmedi. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Halaskar Zabitan Grubu ve bazı bakanlar, yeni hükümeti bir tür İttihatçı temizliği için fırsat olarak kullanmaya başladı. Hedef, İttihatçıların tamamen devletten temizlenmesi ve çöker-tilmesiydi. Cemiyetle alakalı memurlar görevden alınacak ve yerlerine cemiyet karşıtları getirilecekti. Bu politikanın kusursuz yönetilmesi için önce meclisi dağıtıp yeniden dizayn etmek gerekiyordu. Halaskar Zabitan Grubu devreye girerek meclis başkanma sert bir ültimatom verdi ve 48 saat içinde meclisin feshini talep etti.
Cemiyet meselenin farkına varmıştı. Ömer Naci, bunun politik bir oyun olduğunu ilan edip direnişi başlattı. İttihatçılar, Harbiye Nazırı Nâzım Paşaya baskı yapıp bu eylemin hesabının
132
sorulmasını istedi. Bakanlardan Hüseyin Hilmi ise İttihatçıları bitirme operasyonunun memleketi böleceğini düşünerek istifasını verdi. Cemiyetin karşı koyuşları, hükümetin operasyonunu engelleyememişti. Sultan Reşat da meclisin feshini onaylıyordu. Bu durum karşısında cemiyet, faaliyetlerini yeniden Selanike kaydırmaya başlıyor, toplantılarını ciddi bir polis baskısı altında sürdürüyor ve cemiyete yakın yayın organı Tanin, kendi isteğiyle yayınını durdurma kararı alıyordu. Politik huzursuzluğu dindirmeye çalışan yeni hükümet, ordu mensuplarının siyasete karışmasını engelleyen bir düzenleme hazırlıyor ve Mustafa Kemal'in yıllardır dile getirdiği öneri ancak türlü badirelerden sonra hayata geçiriliyordu. Gelişmeyi duyan Mustafa Kemal, "Ben iki yıl önce dediğimde gerici olmuştum. Zaman ve olaylar her türlü gerçekleri kanıtlar ve belirtir. Fakat bazen böyle bir öldürücü darbe indirerek," diyordu
Yeni hükümet, cephede işler daha da kötüye gitmeden barış yollarını da aramaya koyulmuştu. Eylül ayında başlayan görüşmelere rağmen İtalyanlar barış masasında kazanım elde etmek için son kozlarını oynamak niyetindeydi. Trablusgarp'tan sonra Derne'yi de ele geçirmek için hamle yapan İtalyanlar, General Reissoli komutasındaki kuvvetlerle saldırıya geçmiş fakat Mustafa Kemal'in sert direnişiyle karşılaşarak 11 Eylül günü durdurulmuştu.
Sahadaki direniş tüm zorluklara rağmen sürerken ve elverişli bir barış umutları canlıyken, 8 Ekim günü işleri iyice çıkmaza sokan şok bir gelişme yaşandı. Karadağ, Osmanlıya savaş ilan etti. Hükümet köşeye sıkışmıştı. Libya'yı "bölgedeki kadılık görevinin Halife tarafından tayin edilmesi" şartıyla İtalya'ya bırakmayı kabul ederek 15 Ekim günü Uşi Antlaşmasını imzaladı ve tüm gücüyle Karadağ'a yönelmek üzere hazırlıklara başladı. Fakat Karadağ yalnız değildi. 18 Ekim'de Yunanistan ve Bulgaristan, 20 Ekim'de de Sırbistan savaş ilan etti. Balkan
133
ülkeleri birleşmiş ve Osmanlı'yı Rumeli'den tamamen kovmak üzere hareket etmişti. Trablusgarp'taki görevi sona eren Mustafa Kemal'in aylar önce Ali Fuat'a bahsettiği korkuları gerçek olmuştu. Ata yurdu, mahallesi, annesi... Hepsi tehlikedeydi. İlk fırsatta savaşa katılmak için başvurusunu yaptı ve 24 Ekimde Derne'den İstanbul'a doğru hareket etti.
Balkan Savaşı, Osmanlı'yı iki politik gücün iyiden iyiye kutuplaştığı siyasi bir kaosun içerisindeyken vurmuştu. Par-tilerüstü hükümetin bu şartlar altında devam edebilmesinin imkânı kalmamış, Hürriyet ve İtilaf Fırkası hükümeti tamamen ele almak amacıyla Kamil Paşanın 29 Ekimde sadrazam olmasını, İttihatçıların büyük tepkilerine rağmen sağlamıştı. Hükümetin ilk işi İngilizlerden destek istemek olmuş fakat Fırkanın İngiliz yanlısı oluşu bu desteğin sağlanmasına yetmemişti. Öte yandan ordu savaşa hiç hazır değildi. Elde tamamen siyasete batmış bir asker kütlesinden başka şey yoktu. Savaş planları bile hazır değildi. Harbiye Nazırı Nâzım Paşa, "Mahmut Şevket Paşadan kalma bazı planlar olduğunu" söylemekle yetiniyordu. Düşman ise bu türbülanstan ziyadesiyle yararlanarak Türk ordusunu her yanda bozguna uğratıyor; ordu kasım ayının
134
başlarında İstanbul'a yalnızca 65 kilometre uzaklıkta bulunan Çatalcaya çekilmek zorunda kalıyor; devletin

en eski yurtlarından olan Selanik, Hasan Tahsin Paşanın ihaneti yüzünden kurşun atılmadan düşmana teslim ediliyordu. Kamil Paşa ise bu ani yenilgi karşısında büyük devletlerin ülkedeki çıkarlarını koruyabilmek için İstanbul'a savaş gemisi gönderme talebini itiraz etmeksizin kabulleniyor, barış için Bulgaristan Krallığıyla görüşme talebi iletiyordu.
İttihatçılar ise bu teslimiyet karşısında direnmeyi savunuyor, kaybedilen bölgelerin geri alınması talep ediyor ve acziyet içindeki hükümeti eleştiriyordu. Cemiyetin önerisi, yeni bir parti-lerüstü hükümet kurulması ve Mahmut Şevket Paşanın Harbiye Nazırlığına getirilmesiydi. Talat ve Salit Halim Paşanın 6 Kasım günü Sadrazam Kamil Paşa ile yaptığı görüşmede bu teklif sunulsa da cevap olumsuz oldu. İkinci girişim doğrudan Harbiye Nazırı Nâzım Paşa üzerinden gerçekleşti. Talat savaşa devam edilmesi ve bu süreçte Enver, Fethi ve Cemal gibi İttihatçı subayların görevlendirilmesini önerdi. Ancak Nâzım Paşa da politik nedenlerden ötürü bu teklife karşı çıkınca, ortak zemin ihtimali tükenmiş oldu. Geriye yalnızca hükümeti devirme seçeneği kalmıştı.
Savaşın başladığı sıralarda Selanik'te bulunan Salih, şehrin düşeceği anlaşıldığında eski sultan Abdülhamid'in İstanbul'a nakli için görevlendirilmiş ve Lorley vapuruyla başkente doğru yola çıkmıştı. Kötü gidişatı İstanbul'da takip eden Salih, kasım ayının sonlarında Meserret Kıraathanesinde uzun süredir görmediği arkadaşına rastladı. Onu daha önce hiç böyle kötü görmemişti. Karşısında duran arkadaşı, ayların getirdiği özlemin varlığına rağmen hasret gidermek için sarılmaktan bile geri durarak gayet öfkeli bir şekilde, "Selanik'i, o güzel memleketimizi nasıl bıraktınız? Niçin düşmana teslim ettiniz de buraya geldiniz?" diyerek sitem ediyordu.
135
Aklı annesindeydi. Ne yapmıştı? Nereye sığınmıştı? Ya düşman eline düşmüşse ne yapardı? Mazlum annesi... Genç yaşta evlatlarını kaybetmiş, bu acıyı eşinin kaybı takip etmiş, hayatta kalan tek oğlu askerlik sevdasına uzak ellere gitmiş ve hayatın zorluklarına kızıyla birlikte göğüs germek zorunda kalmıştı. Üstelik oğlu daha öğrencilik yıllarında zindana düşmüş, mesleğinin başlarında sürülmüş ve firar etmek zorunda kalmış, cemiyeti tarafından hedef alınmış, isyanlara ve cephelere gitmek durumunda kalmıştı. Tüm bu badireler karşısında Zübeyde Hanıma düşen rol, bir gün kavuşmak umuduyla türlü tehlikeler içerisindeki oğlunu derin bir hasretle beklemek olmuştu. Bu bekleyişinin asla tam manasıyla sona eremeyeceğini nereden bilebilirdi ki?
Mustafa Kemal... Büyük idealler ve hedefler uğruna canını ortaya koyarak mücadele eden bu genç subay; ata yurdunu, büyüdüğü şehri ve hatta evini kaybetmenin tesiriyle büyük bir vurgun yaşıyordu. En kötüsü de bu kaybın devletin içine düştüğü politik çekişmelerin yarattığı zafiyet nedeniyle gerçekleşmesiy-di. Yüzüne ve zihnine tokat gibi inen bu mağlubiyet karşısında toparlanır toparlanmaz savaşta görev almak için harekete geçti. Görev yeri, komutanlığını Fahri Paşanın, kurmay başkanlığını ise Fethi Bey'in yaptığı Gelibolu Yarımadasının korunması için teşkil edilen Akdeniz Boğazı Mürettep Kuvvetlerinin Harekât Şubesi Müdürlüğüydü. 1 Aralık günü görev yerine giderek çalışmalarına başladı. Bu bölgenin çok önemli olduğunu anlaması uzun sürmemişti. Başkent bir beyinse, burası boğazdı. Bu boğazın sıkılması halinde beynin nefessiz kalarak öleceğinin farkındaydı. Devletin içinde bulunduğu durum dikkate alındığında, bu boğazın er ya da geç sıkılacağı da uzak bir ihtimal değildi. Yarımadayı karış karış incelemiş, askeri açıdan nasıl savunulabileceğini kafasında özenle tasarlamıştı.
136
Mustafa Kemal, Hüseyin Rauf Orbay'la birlikte Çanakkale'de. (11 Kasım 1912)
Düşman ordularının Çatalca önlerinde durdurulması Kami Paşaya aradığı fırsatı sunduğunda, İttihatçıların yoğun itirazları eşliğinde 3 Aralık günü ateşkes antlaşması imzalandı. Sırada Londra'da kurulan barış masası bulunuyordu. İttihatçılar, kendilerini bitirmek için nicedir uğraşan ve savaşın patlak vermesiyle zor duruma düşen hükümetin düşürülmesi için önemli bir görüşme gerçekleştirmek üzere İstanbul'da toplanmaya karar vermişti. Toplantıya Fethi de katılacaktı. Yola çıkmadan önce Mustafa Kemal'le görüşüp fikrini almak istedi. Yarının Adamı, savaşın kaybedildiğini düşünüyordu. Hükümetin devrilmesi halinde barışı imzalama işi İttihatçı hükümete kalacağından, bunun olumsuz bir vaziyete neden olabileceği kanısındaydı. Ne yapılacaksa barıştan sonra yapılmalıydı.
137
Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal Balkan Savaşı günlerinde. (1912)
İstanbul'da gerçekleştirilen toplantıda önce "eylemin barış sonrasına bırakılması" fikri baskın gelse de cemiyet içerisindeki bir grup bu kanaati kabullenmeyi reddetti. Barış görüşmelerinde Edirne'nin Osmanlı'da kalmasına yönelik teklifi reddedilen Kamil Paşa, şehri Bulgaristan'a terk etmeyi çaresizce kabullenmek için geniş katılımlı Saltanat Şurası topladı. Böylece kaybın sorumluluğu kendisinde olmayacaktı. 22 Ocak 1912'de toplanan şura, barış şartlarını kabullendiğinde Edirne'nin düşmana teslim edilmesini gerekçe gösteren İttihatçılar harekete geçti. BabIali'deki hükümet merkezine baskın yapılacak, Enver'le birkaç kişi toplantı odasına girecek ve gerekirse silah zoruyla Kamil Paşanın istifası alınacaktı.
Operasyon 23 Ocak günü planlandığı gibi harekete geçirildi. Cemiyet merkezinde toplanan üyeler, Enver'i bir ata bindirerek Babıali'ye doğru yürümeye başladı. Bir süre sonra Sirkeci
138

tarafındaki Meserret Kıraathanesinde toplanıp harekete geçen Talat ve arkadaşlarıyla birleştiler. Ömer Naci'nin ateşli bir konuşma yaparak ahaliyi etrafında toplamaya başlamasıyla Enver ve yanındakiler Babıali'ye girip kabine toplantısına yöneldi. Sadaret Yaveri Yarbay Nafiz Bey ve Harbiye Nazırı Yaveri Tevfık Bey baskına engel olmak için harekete geçtiyse de vuruldular. Patırtıyı duyup kabine toplantısından dışarı fırlayan Harbiye Nazırı Nâzım Paşa ise Yakup Cemil'in kurşunuyla hayatını kaybetti. Cemiyetten Mustafa Necip de yerde yatan Nafiz Bey'in kurşunuyla öldürüldü. Enver yanma Sapancah Hakkı, Yakup Cemil ve İzmitli Mümtazı alarak hızlıca kabine toplantısının yapıldığı odaya daldı. Tüm bakanlar kaçıp gitmiş, odada yalnızca Sadrazam Kamil Paşa ve Saray Başkâtibi Fuat Bey kalmıştı. Enver lafı uzatmadan, "Millet sizi istemiyor. İstifanamenizi yazınız," diyerek kâğıdı uzattı. Kamil Paşa hiç direnmeden imzaladı. Enver bir kez daha ön plana çıkmış ve başarılı olmuştu. İstifanameyi alan Enver derhal saraya geçerek durumu Sultana anlattı ve Mahmut Şevket Paşa başkanlığındaki yeni hükümet için onay aldı. Paşa aynı zamanda Harbiye Nazırlığı görevini de yürütecekti. Karar Babıali'de okundu. Mustafa Kemal ise bu sıralarda gelişmeleri Gelibolu'dan takip ediyor, baskın tarzının lüzumsuz hatta suç olduğunu düşünüyordu.

***

Yeni hükümet ilk iş olarak Cemal Bey'i İstanbul muhafızı olarak atamış ve şehirde sükûneti sağlamıştı. Genelkurmay Başkanlığına Ahmet İzzet Paşa, merkez kumandanlığına Enver'in amcası Halil Bey ve polis müdürlüğü makamına Azmi Bey getirilmişti. İdareyi ele alan İttihatçılar sağduyuyla hareket ederek muhalefetten öç almaya kalkmamış hatta uzlaşmacı bir siyaset yürütmeye başlamıştı. Cemiyetin önde gelenlerinden ve

önceki yönetim tarafından Avrupa'ya sürgün edilen Cavit Bey, İstanbul'a geldiğinde bu ortamı şöyle ifade ediyordu:

"Memlekete bir şeyler olmuştu. Bir ümit ışığı belirmişti sanki. Eskiden olduğu gibi can çekişen bir ülke havası yoktu artık. Genç ve enerjik subayların kumandasındaki ordunun, bu kez bir şeyler yapabileceğini düşünüyorlar."

Yeni kurulan hükümetin savaşa yönelik ilk adımı, Edirne'nin kurtarılması için harekete geçmek oldu. Gelibolu'daki kuvvetlere 8 Şubat gecesi taarruz etmek üzere emir verildi. 10. Kolordu da aynı gün Şarköy'e çıkarma yapacak ve iki kuvvet birleşerek ani bir baskınla düşmanı püskürtecekti. Fakat işler beklendiği gibi gitmedi. Gelibolu kuvvetleri, Mustafa Kemal'in de katıldığı taarruzla düşman üzerine yürümesine rağmen 10. Kolordu vaktinde yetişemediği için plan sekteye uğradı ve baskın ihtimali ortadan kalktı. Mustafa Kemal derhal Fethi Bey'le birlikte yeni bir harekât planı oluşturarak, 17 Şubat günü Harbiye Nezaretine sundu. Bulgar güçlerinin bir bölümü Edirne'yi kuşatıyor, diğer bölümü Çatalca önlerinde bulunuyordu. Bu bakımdan Çatalca savunmasız durumdaydı. Plana göre ordunun ve şehir halkının kötü durumda olması nedeniyle derhal harekete geçilmesi ve Çatalca'da bulunan düşmana hem karadan hem denizden taarruz edilmesi gerekiyordu. Aksi halde Edirne tamamen düşebilir, şehri kuşatan düşman birlikleri Çatalca'daki güçlerle birleşerek üstünlüğü ele alabilirdi. Başkomutan Vekili Ahmet İzzet Paşa, planı 19 Şubat günü Mahmut Şevket Paşaya sevk ettiyse de Paşanın Gelibolu'ya gelmeye karar vermesi fırsatın kaçmasına neden oldu. Osmanlı ordusunun zamanında harekete geçemeyişi, Edirne'nin 23 Mart'ta düşmesiyle sonuçlandı. Hükümet köşeye sıkışmış bir vaziyette, 30 Mayıs günü Edirne'nin Bulgaristan'a terk edilmesini kabullenmek zorunda kaldı.

Edirne'nin kaybı, hükümetin prestijini ciddi anlamda sarmıştı. Muhalefet de İttihatçılara karşı yeniden harekete geçmiş,

subaylar arasında kıpırtılar çoğalmış, hükümet yeni bir darbe girişimine karşı önlem almaya başlamıştı. Öte yandan Kamil Paşa, İngilizlerle görüşerek onların desteğiyle hükümete geçmenin yollarını aramaya koyuldu. Paşa, teslimiyetçi bir ruhla İngiliz himayesi ararken; Londra, Almanya'nın tepkisini çekmemek adına bu işbirliğine mesafeli duruyor ve olayları akışına bırakıyordu.

Gergin bekleyiş, 11 Haziran günü patlayan bir silahla sona erdi. Mahmut Şevket Paşa, Babıali'ye giderken yolda uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti. Ertesi gün Said Halim Paşa hükümetin başına getirildi. Talat Bey, bakanlar arasında yerini aldı. Cemal Bey ise duruma derhal el koyarak geniş çaplı soruşturma başlattı. Kısa süre içerisinde Harp Divanı kuruldu ve 12 kişi 24 Haziran günü idam edildi.

Osmanlı yeni bir politik kaosa sürüklenirken, Balkanlarda yaşanan paylaşım kavgası hükümete yepyeni bir fırsat kapısı araladı. Bulgaristan, savaştan "fazla" kârlı çıkmıştı ve bu durum diğer ülkeler arasında rahatsızlık yaratmıştı. Harekete geçen Yunanistan ve Sırbistan ittifakı, 29 Haziranda Bulgarlara ani bir saldırı başlatmış, kısa süre sonra bunu Romanya'nın saldırısı takip etmişti. Bulgar ordusunun hızh şekilde kaybetmeye başlaması hükümete eşsiz bir olanak sunmuş, Çatalca Ordusu Gelibolu'daki Bolayır Kolordusuyla birleşerek Edirne'yi kurtarmak için harekete geçmişti.

Çatalca Ordusunun başında Enver, Bolayır Kolordusunun başında da Mustafa Kemal bulunuyordu. Süvari tugayında bulunan Mustafa Kemal, kasabaları hızlı şekilde ele geçirip ilk fırsatta Edirne'ye girmek ve eski Osmanlı başkentini kurtaran kişi olmak istiyordu. 15 Temmuzda Keşan'ı, 17 Temmuzda Enez ve İpsala'yı ve 18 Temmuzda Uzunköprü'yü ele geçirdi. Önünde hiçbir engel bulunmuyordu. 21 Temmuz günü

Karağaç ve Dimetoka'yı da kurtararak Edirne'ye yönelip şehir sınırlarını
141
geçti. Fakat ulaştırılan sürpriz bir talimat, şehre girmemesini ve Lüleburgaz'da beklemesini emrediyordu. Zira şehre Çatalca Ordusu komutanı Enver ve beraberindeki şehzadeler girecekti. Hal böyle olunca Enver ve beraberindekiler 23 Temmuz günü Edirne'ye destansı bir giriş yaptı. Mustafa Kemal'in hayalindeki bir hedef daha Enver'in olmuştu. Kendisinden "Edirne Fatihi" olarak söz ediliyor, adı her yerde kahraman olarak anılıyordu. Bir kez daha talih ondan yana olmuştu. Devir, onun devriydi. Mustafa Kemal ise izlemekle yetiniyordu.

Bir süre Edirne'de kalan Mustafa Kemal bir yandan kutlamalara katılıyor, bir yandan da Kaleiçi'nde bulunan ve Selanik'teki Beyaz Kule gazinolarını anımsatan Maarif Bahçesinde tek başına vakit geçiriyordu. Edirne'nin kahramanı Enver olduğundan kendisi pek ilgi görmüyordu. Öte yandan pek de güçlü olmayan Balkan ülkelerine karşı bozguna uğrayışın nedenlerini düşünüyordu. Ordunun içine düştüğü duruma canı çok sıkılmıştı. Savaşta yaşanan askeri basiretsizlikleri, yıllardır politikaya bulaşılmasına bağlıyordu. Edirne kurtarılmış olabilirdi fakat sorun devam ediyordu. Mutlaka önlem alınmalıydı. Bir şeyler yapılmalıydı. Aksi halde imparatorluğun önünde bambaşka felaketler belirebilirdi.

"Balkan Savaşı, Türk ordusunun katıldığı bir savaş değildir," diyordu Mustafa Kemal, "Bu bambaşka bir şeydi, bir bozgundu, fakat Türk ordusunun bozgunu değildi. Hayır, hiç değil. Bu, Türkiye'deki eskinin yıkılması, Türk ordusunun başındaki bilgisiz kumanda heyetinin geri çekilmesiydi. Balkan kuvvetleri bu savaşın sonuçlarını, o dönemde Türkiye'ye hâkim olan şahısların bilgisizliğine borçludur."

Sönük Edirne günleri 10 Ağustos günü sona erdiğinde, rota İstanbul'du. Bir süre önce cemiyetin genel sekreterliği görevine getirilen Fethinin yanında kalacaktı. Fethi bu göreve bizzat Talat Bey'in isteğiyle geçmiş ve cemiyette önemli bir konum elde
142
etmişti. Buna rağmen ne Mustafa Kemale ne de Fethiye güvenilmiyordu. Nitekim bir toplantıda Fethinin Mustafa Kemal tarafından hazırlanmış konuşmasının okunmasına izin verilmemişti.

O günlerde ordunun Alman Askeri Heyetine teslim edilmesi gibi bir fikir ortaya atılmıştı. Bu konuyu işiten Mustafa Kemal, Enver Paşanın yakınlarından Hafız Hakkı Paşaya yoğun itirazlarda bulunmuş fakat, "Kemal, Kemal! Bizi rahat bırak. Sonra vicdanen mesul olursun. Biz öyle şeyler yapacağız ki neticesinden sen de memnun olacaksın. Dünya da hayretler içinde kalacaktır. Bizim tecrübemiz senden fazladır. Gerçi seni duygulandıran ve hayale sürükleyen şey, memleketine ve milletine olan aşkındır. Ama düşünmüyorsun ki bu memleket ve halk, senin hareketli aşkına, acaba zannettiğin kadar layık mıdır? Bizim başımızda büyük adamlar var. Sen henüz onlarla konuşamamış, onların tecrübe görmüş bakışlarına bakışlarını çevirmemişsindir. Memleketin her tarafındaki başarılarının sırlarını anlamamışsındır. Eğer bir defa kendileriyle görüşsen, aynı fikirleri kabul etmekte bizden daha ileri gideceğine şüphe yoktur," şeklinde tepki almıştı.

İtirazlarının beyhude olduğunun fark eden Mustafa Kemal ise yalnızca, "Evet, çok şeyler yapacaksınız. Fakat yapacağınız şeyler korkarım ki memleketi çıkılmaz bir girdaba sokmaktan başka bir şeye yaramayacaktır. Eğer ben ve benim gibi düşünenler o zaman hayatta bulunursak, sizin bugünkü sözlerinizi takdirle anmayacağız. Dilerim ki o zaman bizi, çıkılmaz zorluklar içinde terk etmeyesiniz," demekle yetinmişti.

Bu olaydan kısa süre sonra Talat Bey, Fethinin evine gelip özel olarak görüştü ve yeni görev olarak ona Sofya elçiliğini önerdi. Kararın ardında Cemal Bey'in onayının da olduğunu söylüyordu. Talat Bey gittikten sonra Mustafa Kemal, durumu teyit etmek için Cemal Beye gitmeyi önerdi. İki arkadaş Cemal
143
Beye gidip meseleyi sordular. Doğruydu. Cemal Bey, "Evet," diyordu ve ekliyordu: "Vaziyet hakikaten pek mühim. Hatta Kemal, sen de oraya ateşemiliter olarak gitmelisin."

Tekrar oyunun dışına itilmek istenmişti Mustafa Kemal. Gitmeyebilirdi fakat gitmeyip ne yapacaktı? Orduda kalsa sorun olarak görülmeye devam edecek, politikaya atılsa sonu gelmez bir riske doğru yuvarlanacaktı. Artık İttihatçılarla uyuşmasına ihtimal yoktu. Onlarla savaşamazdı da. Haliyle görevi kabul etmekten başka çaresi kalmamıştı. 27 Ekim günü ataması yapıldı ve yola çıktı.
144

BÖLÜM 7
SAVAŞ

Sabah uyanır uyanmaz üstünü giyinip dışarı çıktığında Sofya'da havanın oldukça güzel olduğunu fark etti. Bu nedenle çalışmaya geçmeden önce şehrin elit bir mekânına geçip bir şeyler içmeye karar verdi. İçeceğini yudumlayıp düşüncelere daldığı esnada, yan masadan gelen gürültüyü duydu. Garson, masalardan birinde oturan kötü giyimli bir köylüyle tartışıyordu. Ayağında eski bir çift çarık, dizlerine kadar yün sargılar inen, sırtında kaytan işlemeli cepkenle garsona sitem eden köylü bir şeyler sipariş etmek istiyor fakat garson mekânın ona uygun olmadığını ve kalkıp gitmesi gerektiğini söylüyordu. Köylü ise beklenmedik şekilde mekândan kovulmayacağını çünkü Bulgaristan'ı barış zamanında kendisinin ürettiği buğdayın beslediğini, savaş zamanındaysa döktüğü kanın koruduğunu haykırdı. Garson, bu kararlı çıkış

karşısında mekânına yakıştıramadığı köylü karşısında geri çekilmiş ve siparişini alıp hizmet etmeye mecbur kalmıştı.
"İşte ideal köylü," diye iç geçirmişti Mustafa Kemal. Türk köylüsü de günün birinde böyle olmalıydı. Hakkını böyle savunmalı ve memleketin efendisi olduğunun farkına varmalıydı.
145
Sofya'da Askeri Ateşe iken arkadaşlarıyla. (2 Şubatl914)
Sofya'daki günleri rutin geçiyordu. Şehre gelir gelmez Bul-garia Oteline yerleşmiş, akabinde Splendid Palasa geçmişti. Ara ara Fethi ile buluşup memleket meseleleri hakkında görüşüyordu. Mustafa Kemal, Selanik'ten alışkın olduğu arkadaş ortamını Sofya'da bulamamıştı. Fikirleri ve düşüncelerini yabancı devlet görevlilerine açması da uygun olmayacağından, görebildiği dönemlerde Fethi ile sohbet ediyor ve yalnızlığını paylaşmaya çalışıyordu. O dönemlerde bu dar kadroya sürpriz bir isim daha eklenmiş, Hareket Ordusuyla İstanbul'a vardığı günlerde tanıştığı Corinne ile mektuplaşmaya başlamıştı. Co-rinne, yıllar önce Osmanlı vatandaşı olan ve hünerleri sayesinde sarayda tercümanlık görevine getirilen Cenova kökenli Greoire'nin torunuydu. Corinne'in babası Luigi, tıbbiyeyi bitirmiş ve devlete katkılarından ötürü İsmet adını alarak paşalığa terfi etmişti. Corinne ise Paris Konservatuarında piyano ve şan eğitimi almış, Harbiye'de öğretim görevlisi olarak çalışan Yüzbaşı Ömer Lütfi ile evlenmişti. Mustafa Kemal, Ömer Lütfi'nin askeri okuldan arkadaşıydı ve Hareket Ordusuyla
146
İstanbul'a geldiğinde kendileriyle tanışıp pek çok defa görüşmüştü. Ömer Lütfi'nin evinde sık sık yapılan edebiyat ve şiir gecelerine Mustafa Kemal de katılmış hatta Corinne'den Fransızca eğitimi bile almıştı. İki arkadaş en son Ömer Lütfi'nin Balkan Savaşında şehit olmasından sonra Mustafa Kemal'in Fethinin evinde kaldığı dönemde İstanbul'da görüşmüş ve Mustafa Kemal'in Sofya görevine geçmesiyle birlikte mektuplaşmaya başlamıştı.
Mustafa Kemal, 3 Aralık 1913 günü yazdığı mektubunda yerleştiği otelden, Sofya'dan, şehirde tanıştığı Cevdet Beyden ve onun çevresinden bahsediyordu. Cevdet Bey vasıtasıyla Madam Dourzi isminde Parisli bir kadınla tanıştığını, evinde sık sık kumar oynadıklarım, fakat kendisinin kumar oynamaması nedeniyle fazla vakit geçirmediğini anlatıyordu. "Genellikle sefarethanede, büromdayım ve çalışıyorum. Fethi de başka bir şey yapmıyor," diyordu Mustafa Kemal.
Cümleleri Fransızca yazması ve nadiren imla hatası yapması nedeniyle Corinne, arkadaşının mektupları başkasına yazdırdığını düşünmüş, Mustafa Kemal 27 Aralık günü yazdığı mektubunda, "Bu küçük dikkati senin tarafından bir övgü telakki ederim," demişti.
***
Yeni görevine yavaş yavaş ahşan Mustafa Kemal, hazırladığı bir raporda Harbiye Nezaretine önemli bilgilere eriştiğini bildirmişti. Osmanlı Genelkurmayının planları ve stratejik yığınak hesapları, Alman subayları vasıtasıyla Bulgar ordusuna aktarılıyordu. Fakat bu raporlar İstanbul'da çok ciddi sorunlar yaratamazdı. Zira Almanlar, Osmanlı için yükselen bir partner halini alıyordu.
147
Edirne'yi geri alan hükümet, imparatorluğun dağılma tehlikesini atlatabilmesi için yeni bir restorasyon hareketi başlattı. Rumeli'nin büyük bölümünün elden çıkmasıyla birlikte imparatorluk bünyesi büyük oranda Türk ve Arap Müslümanlardan ibaret hale gelmişti. Benzer ayrılıkçı isyan girişimlerinin Arap coğrafyasında yaşanması ihtimaline karşılık devlet dizaynında neler yapılabileceği tartışılmaya başlandı. Esasen bu yöndeki girişim, Kamil Paşa döneminde kısmen başlamış, Arap eyaletlerinin özerkliğinin tesisi için özel bir komite bile kurulmuştu. İttihatçıların yeniden iktidara gelmesiyle, mart ayında eyaletlerin mali durumunu düzenleyen ve hükümet tarafından atanan valinin eyaletlerdeki gücünü pekiştiren iki yasa hazırlanmıştı. Öyle ki Irak'taki Arap ileri gelenleri durumu protesto etmiş, onlardan biri olan Seyit Talip İngiliz Konsolosuna dert yanmış, hükümetin zor kullanma yoluna gitmesi halinde ciddi karışıklıklar çıkabileceğini söylemişti.
Hükümetin temel hedefi, Arapların imparatorlukla bağlarını sıkı tutmak için adımlar atmaktı. Fakat atılacak adımlarla tavizler vermek ve bölgenin İstanbul'la olan bağını fazla gevşetmek de istemiyorlardı. Aidiyetin sağlanması için atılan adımlardan biri dil sorununu çözmek oldu. Çıkarılan bir kararla Arapçanm okullarda öğretilmesine ve idari mekanizmanın bazı birimlerinde kullanılmasına izin verildi. Cemiyete yakın Tanin gazetesi de bu politikayı destekliyor, "Nasıl olur da Türkiye gibi bir Müslüman devlet, kendi dininin dili olan Arap-çaya sırt çevirebilir?" yazıyordu. Mahmut Şevket Paşanın öldürülmesinden sonra sadrazamlığa, yazılarını Fransızca ve Arapça yazan İslamcı Sait Halim Paşanın getirilmesi de bir yönüyle Arapları hoşnut etmeye dönük bir eylemdi. Hükümet, bir sonraki adımıyla Hicaz bölgesini kontrol eden Şerif Hüseyin'e yaşamı boyunca emirlik, diğer kabilelerle mücadele için maddi yardımlar ve demiryolundan elde edilecek gelirlerin üçte
148
birinin verilmesi gibi imtiyazlar sağladı. İdari makamlara daha fazla Arap asıllı görevli atama sözü verildi. Bu ve benzeri adımlara rağmen Arap bölgesindeki sorunlar asla çözülemedi. Aziz Ali Mısri ismindeki bir Arap ileri geleninin ayrılıkçı bir gizli cemiyet teşkil ettiğinin ortaya çıkması, hükümetin aidiyeti sağlama

konusunda başarısız olacağını fısıldıyordu. Ele geçirilen bilgiler arasında Aziz Ali'nin İngiliz Büyükelçisi Mallet ile yaptığı görüşmeler de bulunuyordu. Aziz Ali'nin cemiyeti, bu görüşmelerde, "Irak'ta, Kuveyt'i hatta Arap Yarımadasında bulunan İbn-i Suud'u da içine alacak bir ayaklanma hazırlığından" söz etmişti. Aziz Ali cemiyetine yönelik operasyonlar ve tutuklamalar, Arap milliyetçilerinin İttihatçılara karşı pozisyon almasını oldukça hızlandırmasına karşı, hükümet bu durumdan pek de haberdar değildi.
Hükümet, bir yandan İslamcı politikalarla Arapların aidiyetini sağlamaya çabalarken diğer yandan ekonomik durumun düzeltilmesi için çalışıyor, bu çalışmalarda kapitülasyonların kaldırılması dahi konuşuluyordu. Ticaret ve endüstrinin geliştirilmesi, tarım kooperatiflerinin desteklenmesi gibi düşüncelerin hayata geçmesi için hazırlık yapan İttihatçılar, siyasi alanda da değişikliklere giderek, cemiyetin bir tür siyasi parti haline getirilmesi için çalışmalara başladı ve seçim kararı aldı. Toplanacak mecliste azınlıkların da önemli ölçüde bulunması düşünülmüş; çok sayıda Arap, Ermeni, Rum ve Yahudi meclisteki yerini almıştı. Restorasyon kapsamında atılan köklü adımlardan biri de orduyla ilgiliydi. İttihatçılar, ordunun güçlendirilmesi için Almanya'dan heyet davet etmenin ve eski subayları ayıklayarak gençleştirme faaliyeti gerçekleştirmenin doğru olacağı düşüncesindeydi. Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşanın, yaşlı subayları tasfiye planına itiraz etmesi onun sonu olmuştu. Enver, paşalığa terfi ettirilerek Harbiye Nazırlığı görevine getirilmiş ve tasfiye politikasını yürütmeye başlamıştı. Gücü ve
149
nüfuzu gitgide artıyordu. Kısa süre sonra Sultanın yeğeni ile evlenecek ve "saray damadı" olacaktı. Enver Paşa göreve başlar başlamaz orduyu barış zamanı faaliyetleri için işe yarayan subaylar ile savaşa yatkın subaylar şeklinde sınıflandırıp bundan sonra yalnızca ikinci gruptakilerin tercih edileceğini açıkladı. Öte yandan ülkenin ekonomik faaliyetlerine alan açmak için Harbiye Nazırlığının bütçesinin kısıtlanmasına onay verdi. Ordu bütçesinde yaklaşık %30 oranında indirim yapılacak, Maliye Nazırı Cavit Bey ordudan kısılan bütçeyle restorasyonu finanse edecekti.
Yakalanan barış döneminde devletin toparlanması ve ileriye gitmesine odaklanılmış, restorasyon çabaları sonuç vermeye başlamıştı. Ordunun siyasetle ilişkisi nihayet kesiliyor, hükümet bunalımları ortadan kalkıyordu. Vergi toplama mekanizmasında yapılan düzenlemelerle birlikte gelir artışı bile sağlanıyordu. İttihatçılar nihayet altı yıllık deneyimin ardından sorunlara gerçekçi çözümler üretmeye başlar hale geliyordu. Geriye sorun olarak sadece dış politika kalıyordu. Hükümet esasen dış politikada tarafsızlık siyaseti gütmeyi istese de, bunun birtakım mahzurları vardı. Tarafsız kalan imparatorluk, çıkabilecek ilk savaşta büyük güçlerin paylaşım sahası haline gelebilirdi. İttihatçılar bu nedenle önce Cavit Bey üzerinden İngiltere'yle, sonra da Cemal Bey üzerinden Rusya'yla ittifak kurma çabasında bulunuyor fakat bu girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine Enver Bey'in de talebiyle Almanya ile dostluk sağlanıyordu.
Osmanlı İmparatorluğu yakaladığı barış döneminden azami derecede istifade etmeye çalışırken, Avrupa'daki gerilimler günden güne artıyor, savaş çanlarının çıkardığı ses gittikçe yükseliyor, bu bakımdan Mustafa Kemal'in bulunduğu görev de önemli bir hal alıyordu. Bölge hem Rusya hem Balkanlar hem de Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun
150
kesiştiği üçgendeydi. Bundan ötürü 11 Ocak 1914 günü, Mustafa Kemal'in görev sahası Romanya'nın başkenti Bükreş ve Karadağ'ın başkenti Çetine'yi de kapsayacak şekilde genişletildi. O dönemde Splendid Palas'tan Madam Hilda isminde bir işletmecinin Ferdinand Bulvarındaki pansiyonuna taşman Mustafa Kemal, kendini geliştirmek için okumaya, araştırmaya ve dünyanın gidişatını takip etmeye devam ediyordu. Yarının Adamı bir gün memleketin kaderinde rol alma şansına sahip olduğunda göreve hazır halde bulunmalıydı. Bu ihtimalin çok düşük olmasına rağmen yine de neler yapabileceğini hayal ediyor, entelektüel yönü kuvvetli olan Madam Hilda'ya düşüncelerini anlatmaktan geri kalmıyordu:
"Türkiye'nin gidişi iyi değil. Türkiye'yi modern bir memleket yapmak gerekir. Tıpkı Avrupa gibi. Bu memleketi baştan aşağı değiştirmeli. Allah nasip ederse günün birinde Türkiye'nin idaresinde rol sahibi olursam, bilirim yapacağım yenilikleri. Peçeyi hemen kaldırmalı, sonra bir erkek birden fazla kadınla evlenmemeli. Erkekler, Avrupahlar gibi şapka giymeli. Erkekler ve kadınlar eşit haklara sahip olmalı. Avrupahlar gibi yaşamalı..."
Mustafa Kemal bu hedeflerini, Corinne'e de yazıyordu:
"Benim ihtiraslarım var, hem de pek büyükleri; fakat bu ihtiraslar, yüksek yerler işgal etmek veya büyük paralar elde etmek gibi maddi emellerin tatminiyle ilgili değil. Ben bu ihtirasların gerçekleşmesini vatanıma büyük faydaları dokunacak, bana da liyakatle yapılmış bir vazifenin canlı iç rahatlığını verecek büyük bir fikrin başarısında arıyorum. Bütün hayatımın ilkesi bu olmuştur. Ona çok genç yaşımda sahip oldum ve son nefesime kadar da onu korumaktan geri kalmayacağım."
151
Tüm bu hayalleri kurmasına rağmen önünde Enver gibi bir rakip bulunuyordu. Üstelik basamakları hızlı çıkmış ve paşalığa terfi ederek üstüne bir de saray damadı olmuştu. Enver Paşa hem genç hem de dinamik bir aktör olarak imparatorluğun yıldızı haline gelmiş ve genç İttihatçı kadrolar yönetimi avucuna almıştı. Mustafa Kemal bu esnada Sofya'ya gönderilmiş, Balkan Savaşındaki başarısı bile neredeyse unutulmuştu. Rütbesi, uzun bir aradan sonra 11 Mart günü yarbaylığa yükseltilmiş, buna rağmen

ateşemiliterlik görevi maddi yokluk nedeniyle türlü sıkıntılara sebebiyet vermişti. Öyle ki 10 ve 16 Şubat günlerinde Harbiye Nezaretine iki defa mektup yazmak zorunda kalmış, "Ödeneklerin düzensiz ödenmesi yüzünden her bakımdan büyük güçlüler içinde kaldım," demişti. Mektuplara rağmen durumu düzeltilmeyen Mustafa Kemal, 27 Mart günü başka bir mektup yazarak münasip bir yerde kalamadığından ve çalışmak için yeterli odaya sahip olamadığından şikâyet etmiş, yabancı devlet görevlilerini rahatlıkla ağırlayabileceği bir evin
bedelinin aylık 250-300 frank olduğundan bahsetmişti. Üstelik ev sahipleri altı aylık kira tutarını peşin istiyordu ve Mustafa Kemal'in böyle bir paraya sahip olabilmesi mümkün olamıyordu. Bu nedenle maddi durumunun düzeltilmesini istemek zorunda kalıyordu.
Osmanlı İmparatorluğu gibi bölgenin eski sahibi olan ülkenin temsilcisinin itibarı önemliydi. Mustafa Kemal bu itibarı her vakit sağlamayı zorunlu görüyor, hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Bu fırsatlardan biri 11 Mayıs'ta düzenlenecek kıyafet balo-suydu. Pek çok devlet görevlisinin, Bulgaristan hükümet üyelerinin ve askeri büyüklerinin katılacağı baloya o da davet edilmişti. Mustafa Kemal, Bulgarların Kiril Metodi isimli bu kutsal gününde düzenlenecek baloya çok önem vermişti. Mutlaka bir şey yapmalıydı. Davetiyeyi aldıktan sonra bir süre düşündü. Bu bölgenin eski sahibi Osmanlı İmparatorluğu olduğuna göre,
152
onun şanını ve görkemini nasıl gösterebilirdi? Osmanlı'nın görkemli günlerinden kalma anıları çağrıştıracak bir kıyafet hiç de fena bir fikir olmazdı. Aradığı cevabı çok geçmeden buldu: Yeniçeri kıyafetiyle gidecekti. Yeniçeri Ocağı, o dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu için tatsız bir anı gibiydi. Ocağın 1826'da kaldırılmasından sonra pek çok izi silinmişti. Bu nedenle kıyafet bulmak hayli güçtü. Bir örneğinin İstanbul'daki müzede bulunabileceğini düşünerek arkadaşı İsmail Hakkı'dan yardım istedi. İsmail Hakkı, Bulgaristan meclisindeki Türk mebuslardan biriydi ve ülkede ücretsiz seyahat hakkı vardı. Kolayca İstanbul'a gidebilirdi. Hemen kıyafetin kendisine gönderilmesini arz eden bir mektup yazıp arkadaşına verdi. Kısa süre sonra kıyafet Sofya'ya gelmişti. Derhal provalara başladı. Belinden yukarı ve aşağı kısımları vücuduna tam oturuyordu fakat başlığı ve kılıcı normalden çok ağırdı. Yine de başka çaresi yoktu ve bu zorluğa katlanacaktı.
11 Mayıs günü gelip çattığında misafirler, Kral Sarayının hemen yakınında bulunan Vyonnen Kulüp'e akın etmeye başladı. Askeri bando aralıksız milli marşlar çalıyor, alkış sesleri mekânı kaplıyordu. Mustafa Kemal işte böyle bir ortamda tüm şaşkın bakışlar eşliğinde salona girdi, Balkanların uzun süre önce unuttuğu görkemli yeniçeri ruhu hafızalarda tazelendi.
Mustafa Kemal o gece çok neşeliydi. Konuşuyor, gülüyor, eğleniyor ve eğlendiriyordu. Sıra dans faslına geldiğinde de geri kalmıyor ve tüm hünerlerini sergiliyordu. Saatlerin gece yarısına yaklaştığı esnada salondaki ışıklar aniden söndürüldü ve gecenin en iyi giyinen misafiri açıklandı. Bu kişi, geceye yeniçeri kıyafetiyle katılan, Osmanlı'nın Sofya Ateşemiliteri Yarbay Mustafa Kemal Bey'di. Salonda bulunan Kral Ferdinand ve eşi gecenin birincisini davet ederek iltifatlarda bulundu. Eğlence gecenin geç saatlerinde de devam etti. Mustafa Kemal,
153
Bulgaristan ordusunda general olan Stilyan Kovaçev'in kızı Dimit-rina ile güzelce dans ederken salonun diğer köşesinde İsmail Hakkıyla sohbet eden Bulgaristan Meclis Başkanı, "Müthiş, müthiş bir adam!" diye yorumladı.
Balo sabahın ilk ışıklarıyla birlikte sona ererken, salondan ayrılan Mustafa Kemal, merdivenlerde "Monşer!" diye bir ses işitti. Arkasını döndüğünde İspanyol Maslahatgüzârı'nı gören Mustafa Kemal, evinde bir tür şark köşesi olduğunu ve bu kıyafetiyle oraya çok yakışacağını söyleyen bu adam tarafından davet ediliyordu. Daveti kabul eden Mustafa Kemal eve gittiklerinde gerçekten de perdeler, sedirler ve motiflerle süslenmiş bir şark köşesine rastlamıştı. Ev sahibi, bir süre devam eden sohbetten sonra, "Dostum, bu kıyafetiniz tam benim evime yakışacak bir kıyafet. Burada bir fotoğraf çektirseniz?" önerisinde bulundu. Derhal ortam hazırlandı, Mustafa Kemal poz verdi ve fotoğraf çektirdi.
154
Görevi esnasında okumayı, araştırmayı ve eğlenmeyi ihmal etmeyen Yarının Adamı, çalışmalarını da sıkıca takip ediyordu. 13 Şubat, 6 Mart ve 14 Nisanda göreviyle ilgili yeni raporlar düzenleyip İstanbul'a göndermiş, askeri konulardaki çalışmalarını ve deneyimlerini mayıs ayında Zabıt ve Kumandan ile Hasbıhal ismiyle kitap haline getirmişti. Corinne'le mektuplaşmaya da devam ediyor, 13 Mayıs günü yazdığı mektubunda yakında İstanbul'a geleceğinden bahsediyordu. Haksız sayılmazdı. Zira 28 Haziran günü Avusturya İmparatorluğu veliahdı Franz Fer-dinand, Saraybosna'da bir Sırp militan tarafından öldürülmüş, Avusturya bu suikast neticesinde Sırbistan'dan ağır taleplerde bulunmuş, taleplerin kabul edilmemesiyle birlikte iki ülke arasında savaş başlamıştı. Bu gelişme üzerine Rusya seferberlik kararı almış, Almanya bu karar nedeniyle tedirginliğe düşerek seferberliğin durdurulmasını ihtar etmiş, Rusların bu uyarılara duyarsız kalması üzerine 1 Ağustos günü Almanya, Rusya'ya savaş ilan etmiş ve dünya büyük bir felakete sürüklenmeye başlamıştı.
Osmanlı İmparatorluğu bu gelişmelere kayıtsız kalmıyordu. Sadrazam Sait Halim Paşa, 2 Ağustos günü seferberlik ilan etmiş ve Almanlarla gizli bir antlaşma imzalamıştı. Bu gizli antlaşmaya göre Türk orduları

fiilen Alman komutanların emrinde olacak ve Alman Genelkurmayının istediği anda harekâta katılacaktı. İttihatçıların korktuğu senaryo gerçekleşmişti. Almanya'nın aynı anda hem Rusya hem Fransa'yla başa çıkması mümkün değildi. Bu nedenle Rusya'yla başlayan savaşa Fransa'nın katılması halinde ciddi bir işgale uğraması kuvvetle mümkündü. Fransa'nın savaşa dahil olması halinde İngiltere ve İtalya'nın tarafsız kalıp kalmayacağı şüpheli hale gelirdi. Tüm bu ihtimaller dünyanın büyük bir savaşa sürüklendiği gerçeğini fısıldıyordu. Büyük ülkeler böyle topyekûn bir savaşta ne zamandır planladıkları Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması fikrini yürürlüğe koyabilirdi. Haliyle İttihatçılar için
155
tarafsız kalmak mümkün değildi. İngiltere ve Rusya, bir süre önce ittifak tekliflerini reddettiğine göre, Osmanlı'nm safı artık sadece Almanya'nın yanı olabilirdi. Bu nedenle 2 Ağustos günü Almanlarla gizli antlaşma imzalanmıştı ve kısa süre içerisinde tahminler gerçekleşerek Fransa ile İngiltere de savaşa dahil olmuştu. Almanya, aynı anda iki cephede savaşamayaca-ğını bildiğinden Fransızları hızlıca aradan çıkarmak amacıyla savaş ilan etmişti. Bu maksatla ani taarruzun gerçekleşmesi için Belçika topraklarından geçiş izni istemiş, Brüksel'in bu teklifi reddetmesi üzerine çaresiz kalan Almanya, Belçika'ya da savaş ilan etmiş ve Belçika'nın tarafsızlığını garanti eden İngiltere, bu gelişme üzerine Almanya'ya karşı savaşa dahil olmuştu.
Enver Paşa yaşanan gelişmeler üzerine 10 Ağustosta Mustafa Kemal'e telgraf çekerek, Bulgaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesi yönünde telkinlerde bulunmasını istedi. Ertesi gün Karadeniz'e girerek Rus limanlarını bombalamak isteyen iki Alman kruvazörü, Akdeniz'de İngiliz donanmasına yakalandı ve soluğu Çanakkale Boğazında aldı. Almanya'nın talebi doğrultusunda kruvazörlere yeni satın alınmış Türk gemisi süsü verildi ve bu şekilde Boğazlar'ı geçen Goeben ve Breslau Karadeniz'e açıldı. İngiliz donanması ise aynı gün Çanakkale Boğazı önlerine gelerek geçişleri kontrol etmeye başladı. Bu esnada Bulgaristan da Almanya, Avusturya ve Osmanlı'dan oluşan ittifaka katıldı.
Mustafa Kemal, 21 Ağustos'ta Enver Paşaya gönderdiği telgrafta Bulgarların, Alman-Fransız muharebelerinin neticesini görmeden savaşa girmek istemediğini ve tarafsız kalmak niyetinde olduklarını yazdı. Kendisi de bu yönde düşünüyordu. Aynı günlerde Tevfik Rüştü'ye, "Bu savaş çok uzun sürecektir. Ona girmekte geç kalınmaz. Bundan korkup acele etmeyelim" diye yazıyor; Fethi Beye ise, "Sen bu adamları tanıyorsun. Onların safında çalıştın. Bir aralık sana inandılar. Yakınlık gösterdiler. Seni partilerinin mesul sekreterliğine kadar getirdiler.
156
Unuttun mu? Talat Bey ta Bolayıra kadar nasıl ayağına gelmişti? Aman yaz, behemehal yaz. Bu adamlar acele etmesinler. Harbe girmesinler. Harbin sonunun karanlık olduğunu onlara anlatamazsan bile, hiç olmazsa beklesinler. Bu harp bizim harbimiz değil. Aman yaz... Hem sonra ben burada?.. Aslına bakarsan benim burada ne işim var ki?" diyordu. Hiç değilse ordunun savaşa hazır olmasından ve Türkler tarafından yönetilmesinden yanaydı. Orduyu Almanların yönetmesinden oldukça rahatsızdı.
Savaşın ilk günlerinde Alman ordusu Fransızlara ani bir saldırı gerçekleştirmiş, doğuda da Rusları püskürtmüştü. Fakat geçen zamana rağmen Alman orduları Fransızlar karşısında gereken kazanından elde edemiyordu. Prusyada püskürtülen Ruslar, güneyde Avusturya karşısında ilerlemeye devam ediyordu. Hükümet, oluşan savaş ortamını fırsat bilerek 9 Eylül günü tüm kapitülasyonları kaldırdığını ilan etti. Osmanlı'nın stratejisi netleşiyordu. Bu savaş bir fırsattı. Osmanlı, ya kazanarak içine düştüğü sorunlardan kurtulacak ya da kaybeden tarafta yer alarak tamamen parçalanma tehlikesi yaşayacaktı. İngiliz Başbakanı Asquith gelişmeler karşısında İstanbul'un tercihini hatalı buluyor ve "Osmanlı Devleti kılıcını çekmiştir ve kılıçlar ortadan kaldırılacaktır. Türk İmparatorluğu savaşa girmekle intihar etmiştir," diyordu.
Mustafa Kemal'in Osmanlı'nın stratejisine ilişkin derin tedirginleri bulunuyordu. 17 Eylül günü Tevfik Rüştü'ye yazdığı mektubunda, "Hangi tarafın galip geleceğine ilişkin kanaatimi söylemekten korkarım... Almanlar, Fransız ordusunu henüz yenemeyeceklerini ve Avusturya ordusunun üstün Ruslar karşısında karşı koyamayacağını görerek, batıda bütün ordularıyla geri çekilerek nispeten doğuya yaklaşmak ve sonra Fransız ordusu karşısında savunma ordusu bırakarak geri kalan ordularıyla doğuya dönüp Rusya'yı vurmak istiyor. Pek güzel. Fakat bu defa Rus ordusu geri çekilmeye başlarsa ve bu orduyu yakalayıp ezmek
157
mümkün olmazsa, yine doğuda Ruslara karşı bir savunma kuvveti bırakıp batıya mı gidecek? Böyle mekik gibi bir doğuya bir batıya gide gele Alman ordusunun hali ne olur?" diyordu.
Gidişatın kötü olduğunun ve yakın zamanda kendisine yeni tehlikeli görevler düşeceğinin farkındaydı Mustafa Kemal. Üstelik bu defa ortada isyan, ihtilal veya bölgesel bir savaş riski yoktu. Tüm dünyayı yıkıp geçecek bir savaş filizlenmişti. Mektubunu, "Pekâlâ bilirsiniz ki benim bütün hayatımda, bu ana kadar takip ettiğim gaye hiçbir vakit şahsi olmamıştın Her ne düşünmüş ve her neye teşebbüs etmişsem daima memleketin, milletin ve ordunun nam ve menfaatine olmuştur. Hiçbir zaman şahsımın sivrilmesini ve üste çıkmasını göz önüne almamıştmdır," yazarak noktalıyordu.
Salih de uzun süre sonra mektup yazmış, halini hatırını sorup savaş konusundaki düşüncelerini merak etmiş ve kendisini yanma aldırmasını rica etmişti.

"Biz hedefimizi tayin etmeden genel seferberlik ilan ettik. Bu çok tehlikelidir," diye cevap veren Mustafa Kemal şöyle devam ediyordu: "Koskoca orduyu uzun süre hareketsiz, elde atıl vaziyette bulundurmak da çok zordur... Ben Almanların bu harpte muzaffer olacaklarından emin değilim... Ruslar, Karpatlara dayanmış ve AvusturyalIları tazyik etmektedir. Buna binaen Almanlar bir kısım kuvveti ayırarak AvusturyalIlara yardım etmek mecburiyetinde kalacaklar. Bu defa Fransızlar kendi karşılarında bulunan Almanların kuvvet ayırdıklarını görerek taarruzda bulunacak ve Almanları tazyik edecektir. Kendilerinin sıkıştırıldığını gören Almanlar bu defa AvusturyalIlara gönderdiği kuvvetleri geri çekmek mecburiyeti karşısında bulunacaklardır ki bu surette zikzakvari hareket edecek bir ordunun akıbeti pek feci olacağından, ben bu savaşın neticesinden emin olamıyorum."
Arkadaşının ricasına ise, "Sana yeni bir vazife teklif edilinceye kadar orada kalmalısın. Çünkü sen vakitsiz evlendin. İki
158
çocuğun da var. Ailenin yanında bulunmak herhalde senin için uygun olur. Ben seni daima yanımda bulunduracak gibi bir vazifeye tayin oluncaya kadar yanıma alamam. Çünkü benim yüzümden sefil olmanı arzu etmem," şeklinde cevap veriyordu.
Tedirginliği kısa süre sonra vahim bir gerçekliğe dönüşecekti. O günlerde Salih'e yazdığı bir başka mektubunda da evlilik hususundaki düşüncelerinden bahsetmiş ve şöyle yazmıştı:
"Yeni evlenen bir zatın gönlü hayat, aşk ve saadet histeriyle doludur. Bu en kıymetli zamandır. İnsanlar hayatında bu nurlu ve sevinçli dakikaları ölünceye kadar hep aynı suretle mütehassis olarak, pek mühim ve hayatı için tarihi bir hadise olarak yâd eder ve hatırlar. Sen bunu kendinden bilirsin. Ben bunu tecrübe etmedim. Fakat az çok hayatı ve insanları tahlil ettiğim için bu neticeyi buldum. Bir Fransız şairi hayatı şöyle niteliyor:
La vie est breve, Un peu de reve, Un peu damour, Et puis bonjour... La vie est vaine, Un peu de peine, Un peu d'espoir, Et puis bonsoir...
(Hayat kısa,)
(Biraz hayal,)
(Biraz aşk,)
(Ve sonra merhaba...)
(Hayat boş,)
(Biraz öfke,)
(Biraz umut,)
(Ve sonra hoşça kal...)
Salih, bunları ezberle. Ve sen hayatı nasıl anladınsa ona göre bunlardan birini benimse..."
Salih'e evlilikten bahsetmesinin nedeni, arkadaşları Fuat'ın (Bulca) yakın zamanda evlenmiş olmasıydı. Nitekim Mustafa Kemal bir mektup da Fuat'a yazmıştı:
159
"Kardeşim Fuat, Cenab-ı Hak'tan izdivacının mesut ve uğurlu olmasını niyaz ederim. Hayat kısadır. Bunu taçlandırmak için insanların genellikle makul vasıtası evliliktir... İnkâr edilemez bir gerçektir ki hayat, kadınsız olmaz... Cenab-ı Hak bahtiyar etsin kardeşim..."
4
O sıralarda siyaset cephesinde çok tehlikeli gelişmeler yaşanıyordu. Osmanlı gemisine bürünerek Karadeniz'e açılan Goe-ben ve Breslau, 29 Ekim günü Alman Amirali Wilhelm Anton Souchon komutasında Sivastopol, Odesa, Kefe ve Novorossik limanlarını bombalayıp Rus donanmasına ateş açınca Osmanlı devleti fiilen savaşa giriyor, Rus ordusu bu gelişme üzerine 31 Ekim günü Kafkas sınırını aşarak Türk ordusuna taarruza geçiyor, İngiliz ve Fransız donanması da Çanakkale Boğazında bulunan tabyaları hedef alıyordu. Savaş başlamıştı.
Mustafa Kemal, bu gelişmeler üzerine Fethi Beye "Enver'den ancak bu beklenirdi. Türkiye bu harpten sağ çıkamaz!" diyor ve bir an önce cepheye gidip mücadeleye başlaması gerektiğini düşünüyordu. En kısa sürede savaşa katılmak için başvuruda bulunduğunda Enver Paşa bu talebi, "Sizin için orduda her zaman bir görev vardır. Ancak Sofya Ataşemiliterliği'ni daha önemli gördüğümüzden sizi orada bırakıyoruz," diyerek reddediyor, Yarının Adamı memleket savaştayken iki buçuk malumat edinecek diye Sofya'da kalmayı kendine yediremiyor ve Aralık ayında Enver Paşaya oldukça sitemkâr bir cevap yazıyordu:
"Vatanın müdafaasına ait faal vazifelerden daha mühim ve yüce bir vazife olamaz. Arkadaşlarım muharebe cephelerinde, ateş hatlarında bulunurken ben, Sofya'da ataşemiliter-lik yapamam! Eğer birinci sınıf subay olmak liyakatinden mahrumsam, kanaatiniz bu ise lütfen açık söyleyiniz."
160
Gelecek cevabın bekleyişi sürerken "Ya yine reddedilirsem?" diye düşünüyor ve atacağı adımı tasarlıyordu. Eline bir çanta alıp trene atlayarak başkente gitmek ve "İşte ben geldim. Ne yapacaksanız yapın!" demek... Bulduğu çözüm buydu. Fakat bu çözüme lüzum kalmayacaktı. Müjdeli haberi Fethi Bey veriyor, "Kemal, istediğin oldu... Başarılar kazanacağından eminim. Ama senin her zaman dediğin gibi, unutma ki asıl yapılacak işler daha ileridedir," diyerek Esat Paşa komutasındaki 3. Kolorduya bağlı 19. Tümen

Komutanlığında görevlendirildiğini söylüyordu.
Haberi aldığında ferahlamış gibiydi. Bir an önce İstanbul'a varmak istiyordu. 25 Ocak 1915 günü İstanbul'a vardığında ilk işi Sarıkamış'tan dönen Enver Paşayla görüşmeye gitmek oldu. Makamına gittiğinde görüşme talebinde bulundu. İçeriye girdiğinde Paşayı biraz zayıf düşmüş, rengi solmuş halde gördü.
"Biraz yoruldunuz," diyerek söze girdi.
Cevap, "Yok, o kadar değil" şeklindeydi.
Mustafa Kemal'in merakı artmıştı. "Ne oldu?" diye sordu.
Cevap, "Çarpıştık. O kadar," şeklindeydi.
Mustafa Kemal'in merakı büsbütün artmıştı. "Şimdiki vaziyet nedir?" diye sordu.
Cevap, "Çok iyidir," şeklindeydi.
Bir tuhaflık olduğunu sezmişti ama iç yüzünü anlayamamıştı. Paşayı daha da üzmek istemeyen Mustafa Kemal, konuyu kendi görevine getirerek nereye gideceğini sordu. Genelkurmayla görüşmesi yönünde cevap alan Mustafa Kemal, Paşayı daha da rahatsız etmemek adına makamdan ayrıldı. Daha uzun bir diyalog bekliyordu ama umduğunu bulamamıştı. Genelkurmay'a giden Mustafa Kemal, 19. Tümen Komutanı olduğu öğrenmişti ama bu tümenin yerini bilen yoktu. Kime sorduysa yanıt alamamıştı. Bir yarbay, ordusunda görevli olduğu tümenin yerini öğrenemiyordu. Vaziyet içler acısıydı.
161
O esnada Alman Askeri Heyetinin başkanı olarak İstanbul'daki makamında çalışan Korgeneral Otto Liman von Sanders'in kapısı çalındı. İçeri giren yaveri, bir yarbayın kendisiyle görüşmek istediğini söylüyordu. Misafirinin sorusu üzerine 19. Tümen Komutanlığının nerede olduğunu bilmediğini söyleyen general, kısa süre önce Sofya'dan geldiğini söyleyen Mustafa Kemal'le sohbet etmeye ve Bulgaristan'ın durumu hakkında sorular sormaya başladı. Bulgaristan hâlâ savaşa girmiş değildi ve Almanlar bu tavra mana veremiyordu.
"Bulgarlar hâlâ harbe girmeyecek mi?" şeklindeki sorusuna olumsuz cevap alan general sinirlenip, "Bulgarlar hâlâ Alman ordusunun başarısından emin değil mi?" diye tepki gösteriyor, Mustafa Kemal sakin bir şekilde "Hayır," diyerek cevap veriyor, general bu defa muhatabına kendi düşüncesini soruyordu. Mustafa Kemal, generalin beklediği cevabı verebilir ve muhatabını tatmin ederek gözüne girebilirdi. Fakat Yarının Adamı kendine has cüretkârlığıyla, "Bulgarları görüşünde haklı görüyorum," diyor, bir yarbayın haşmetli Alman ordusu hakkındaki olumsuz görüşüne sinirlenen general hızlıca ayağa kalkıp muhatabına kapıyı gösteriyordu.
Bu ilk karşılaşmalarıydı. Fakat son olmayacaktı. Umutsuz şekilde tümeninin görev yerini merak eden Mustafa Kemal'in arayışı uzun sürmedi. Görev bölgesi Tekirdağ'dı. 27 Ocak günü Madam Hilda'ya, "Sanıyorum ki size yazmak fırsatını uzun zaman bulamayacağım. Şimdilik size bir adres vermem mümkün değil. Fakat sonradan size yazacağım," dediği bir mektup yazarak görev yerine hareket etti.
2 Şubat günü Tekirdağ'a vararak tümeninin kuruluşunu tamamladı ve Gelibolu'ya naklini istedi. Yaklaşık bir yıl sonra yine aynı yerdeydi. Bir savaş halinde düşmanın Boğaz'ı zorlayacağını çok önce tahmin etmişti. Şimdi de Boğaz'ı korumakla
162
görevlendiriliyordu. Çok geçmeden İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan donanma, İstanbul'u işgal etmek ve Osmanlı'yı kısa sürede savaş dışı bırakmak için harekete koyuldu. 19 Şubat sabahı, düşman gemileri ufukta görülmüştü. Mustafa Kemal buna hazırlıklıydı. Zira çalışmalarını zaten geçen yıl yapmıştı. Onları nasıl durduracağını çok iyi biliyordu.
Hava kararmıştı. Fırtına geliyordu.
Kurmay Albay Mustafa Kemal. (1915)
163
BÖLÜM 8
KEMALYERİ
Mustafa Kemal, 26 Şubat gününe Albay Cevat Bey'in çağrısıyla uyandı. Cevat Bey kısa süre önce yaptıkları görüşme neticesinde verilen talimatları sahada görmek istiyor ve bu nedenle Gelibolu Yarımadasının Boğaza bakan kısmında bulunan Kilitbahir'e gideceklerini söylüyordu.
Bölgeye doğru yola çıktıklarında sahillerin güvenliğinden sorumlu olan Amiral Usedom da onlara katılmıştı. Düşman donanması Boğaz'ın girişine gelmiş ve kıyılara top ateşine başlamıştı. Öylece geçip gidememeleri için sahildeki Türk direnişi oldukça önemli bir rol oynayacaktı. Bu nedenle Cevat Bey bizzat bölgeyi denetlemek istiyordu. Mustafa Kemal, düşman donanmasının başarısız olması halinde neler olabileceğini de tahmin ediyordu. Donanma geçemezse düşman Gelibolu'yu tamamen işgal etmek için bir kara harekâtı başlatacaktı. Peki, böyle bir harekât hangi noktalardan başlayacaktı ve ordu bu durum karşısında nasıl bir strateji izleyecekti?
Mustafa Kemal, yaklaşık bir buçuk yıl önce Balkan Savaşları sırasında Gelibolu civarında bulunması nedeniyle haritaları itinayla incelemiş ve araziye hâkim olmuştu. Karaya nereden çıkacaklarını ve hangi noktaları işgal etmek isteyeceklerini tahmin ediyordu. Bu düşünceler eşliğinde denetime iştirak eden Mustafa Kemal, görevin sona ermesinden sonra Cevat Bey'le vedalaşıp Maydos'a doğru yola koyuldu.

Uğradığı birliklerden birinde, düşmanın Gelibolu Yarımadasının Ege'ye uzanan
165
ucunda bulunan Seddülbahir e asker çıkarmaya başladığı haberini aldı. Başlamıştı...
Haberi alır almaz bölgeye doğru yola koyulan Mustafa Kemal derhal çıkarma bölgesindeki 26. Alay Kumandanına, "Bizzat şimdi yanınıza hareket ediyorum. Benim gelişime kadar sahile çıkmış olan düşman mutlaka denize dökülecektir!" emri verdi. Türk askerleri karaya çıkan düşmana öyle başarılı şekilde direnmişti ki Mehmet Çavuş adında bir asker, düşmana hücum sırasında silahı bozulunca taşla saldırmıştı. Bölgeye vardığında düşmanın hemen hepsinin denize döküldüğünü gören Mustafa Kemal, Mehmet Çavuşun bir nişanla ödüllendirilmesini istedi. Düşmanın bu kapsamlı olmayan çıkarma harekâtı Mustafa Kemal'i düşündürdü. Boğaz'ı zorlamadan önce karada güvenlik noktaları elde etmek ve araziyi tanımak istiyorlardı. Nitekim düşman donanması, 4 Mart günü itibarıyla Boğaz kıyısındaki Türk tabyalarını şiddetli şekilde bombalamaya başladı. Türk ordusu bombalama esnasında kahramanca direnerek yerlerini terk etmiyor, düşmana karşılık veriyor, öte yandan Seddülbahir'deki hareketlilik de sürmeye devam ediyor ve Boğaz mayınlanarak
düşman donanmasına sürprizler hazırlanıyordu. Nusret mayın gemisi, 7 Mart'ta gecenin karanlığında pek çok mayını sulara gömmüştü.
Beklenen hareket 18 Mart günü öğlen saatlerinde gerçekleşti. Düşmanın birleşik donanması, Boğaz'ı geçmek için harekete geçtiğinde âdeta kıyamet koptu. Kıyılar dehşetli biçimde bombalanıyor, askerlerimiz korkusuzca karşılık veriyor, sabah saatlerinden itibaren Cevat Bey'le olası çıkarma harekâtına karşı Seddülbahir bölgesini dolaşan Mustafa Kemal de açılan ateşin altında kalıyordu. Fransız Bouvvet zırhlısı bu hengâmede Nusret'in döşediği mayınlardan birine çarpınca batmaya başladı. Onun yarattığı boşluğu doldurmak için gelen İngiliz Ir-ressitible zırhlısı da mayınlara çarpınca aynı akıbete uğradı. Mayınların haricinde karadan da topçu ateşi sürdürülüyordu.
166
Tüm saldırıya rağmen askerlerimiz kıyıları terk etmemiş, âdeta ölümle dans ederek ateşini sürdürmüştü. Bu ateş sonucunda Fransız Suffren ve Gaulois zırhlıları ciddi hasar alınca, düşman donanması güç durumda kaldığının farkına vardı. Dünyaca ünlü İngiliz donanması, Cevat Bey komutasındaki askerlerimiz karşısında aciz duruma düşmüştü. Harekât hezimete doğru savruluyordu. Daha feci bir netice oluşmasına müsaade etmek istemeyen İngilizler, harekâtı bitirmeye ve yenilgiyi kabullenmeye mecbur kaldı. 19 Şubat'ta başlayan Çanakkale Deniz Savaşı, 18 Mart günü sona erdi. Cevat Bey büyük bir kahramanlıkla İngiliz ve Fransızlara haddini bildirirdi.
Grup Komutanı Mustafa Kemal Bey, sağında Dr. Hüseyin Bey (ileride general), bir ileride göğsünde iki madalya olan Kurmay Çopur Neşet Bey (Milli Mücadele'nin önemli komutanlarından), arkasında genç Süvari Teğmeni Saim (Korgeneral Saim Önhon), Mustafa Kemal'den sonra (solda) Kurmay Cevdet ve Kurmay Tevfik Bıyıkoğlu görülüyor.
Çanakkale Cephesi, düşman için son derece önemliydi. Almanlar karşısında zor duruma düşen Ruslara ancak bu
167
Boğazlardan geçilerek yardım edilebilirdi. Aksi halde Rusya'da çıkacak bir isyan, İngilizlerin büyük bir müttefikini kaybetmesiyle sonuçlanabilirdi. Öte yandan Çanakkale Boğazı, Osmanlı'nın beynine giden boğaz gibiydi. Bu boğazın sıkılması, beyni nefessiz bırakır ve felç edebilirdi. Boğaz'ı aşan düşman İstanbul'u işgal ederek onu saf dışı bırakabilirdi.
İngilizlerin Akdeniz Seferi Kuvvetleri Komutanı General Sir lan Hamilton, o günlerde Savaş Bakanı Lord Kitchener'den kara harekâtının başlatılması talimatını almıştı. Bölgeyi inceleyen İngilizler ise yarımadayı ele geçirmek için iki noktayı kritik görüyordu: Seddülbahir ve Kabaktepe... Kabaktepe'den yapılacak çıkarma neticesinde de Conkbayırı ve Kocaçimen Tepesi mutlaka ele geçirilmeliydi. Zira bu bölge yüksek olması nedeniyle kilit konumda bulunuyordu ve zapt edilmesi halinde Seddülbahir'den yürüyen ordu, yarımadanın ucundan merkezine kadar kolaylıkla ilerleyebilirdi. Bu planın farkına varılmaması için yarımadanın en kuzeyindeki Saros Körfezine ve Boğaz'ın karşı tarafındaki Kumkale bölgesine sahte çıkarma yapılması düşünüldü. Böylece Türkler ne olduğunu anlayamadan harekete geçilecek ve yarımada işgal edilecekti. İngilizlerin planı hazırdı. General Hamilton, planın şekillendirildiği masada bulunan Korgeneral William Birdwood'a en kritik görevi veriyordu. Kabaktepe'ye yapılacak çıkarmayı Birwood yönetecekti. Bu görev Birdwood için büyük bir şerefti. Savaşı, asırlarca önce gerçekleşen Truva Savaşının bir tekrarı gibi görüyor ve başarılı olarak tarihe geçmek istiyordu.
General Birdvvood bulunduğu gemiden Gelibolu ufuklarını izlerken onun baktığı ufuklarda bulunan Mustafa Kemal'in de aklında yalnızca çıkarma bulunuyordu. İngilizlerin geri dönmeyeceğinin farkındaydı. Boğaz'ı öylece geçip gidemediklerine göre sırada kara harekâtı vardı. Kıyıya asker çıkarılacak, Gelibolu tamamen işgal edilecek ve Türk direnişi yok edilerek
168
Boğaz geçilecekti. Ama nereden? Mustafa Kemal özellikle iki noktaya eğiliyordu: Seddülbahir ve Kabaktepe... Bunun dışındaki tüm bölgelere yapılacak çıkarmalar muhtemelen yanıltma taktiği teşkil

edecekti. Araziyi incelediğinde en kritik bölgenin Conkbayırı ve Kocaçimen Tepesi olduğunu görüyordu. Düşman Kabaktepe'den çıkarma yaptığında muhtemelen bu kritik bölgeyi ele geçirerek yarımadayı bıçak gibi ikiye bölecek ve Seddülbahir'den yapılacak çıkarmanın rahatlamasını sağlayacaktı. O halde Conkbayırı ve Kocaçimerii ele geçirmek düşmanın en temel hedefi olacaktı. Bunu engellemek için yapılacak iş, düşmanı kıyıya hapsetmek ve ilerlemesini engellemekti. Fakat karargâhta farklı düşünenler de vardı. Özellikle Alman subaylar, çıkarmaya kıyıda karşılık vermek yerine çekilmek ve merkezde mücadele etmek gerektiğini düşünüyordu. Böylece muharebe uzayacaktı ve Osmanlılar İngilizleri meşgul ederek diğer cephelerde Almanlara vakit kazandıracaktı. Mustafa Kemal bu düşünceye şiddetle karşı çıkıyordu. Nereden geleceklerinin ve
nereyi ele geçirmek isteyeceklerinin farkındaydı. Bu nedenle çıkarma yapılabilecek noktalara tel örgüler çektiriyor, makineli tüfekler yerleştiriyor, türlü önlemler aldırıyor ve komutasındaki askerlere neler yapılacağını adım adım anlatıyordu.
Osmanlı İmparatorluğu ufuktaki kara savaşı için 23 Mart günü orduda bir düzenleme yaptı. Geliboludaki birlikler 5. Ordu olarak yeniden oluşturuldu ve komutanlığa General Liman von Sanders getirildi. Mustafa Kemal yedek kuvvetlere kaydırılmış ve yerine Albay Halil Sami Bey atanmıştı. Kafasın-dakileri uygulama imkânı elinden uçup gidiyordu fakat yapabileceği bir şey yoktu. Ertesi gün kuvvetlerini teslim etmek için onunla buluştu. Bölgenin savunulması için düşüncelerini soran Halil Sami Beye düşmanın çıkarma yapabileceği noktaları gösterip, mutlaka kıyıda müdahale edilmesi gerektiğini anlattı. Halil Sami Bey de onun gibi düşünüyor ve yeni önlemler alacağını
169
söylüyordu. Devir işlemini tamamlayan Mustafa Kemal, 19. Tümenin başına geçerek 18 Nisan günü Bigalı köyüne yerleşti. Onun görevi bu köyde beklemek ve ihtiyaç halinde devreye girmekti. Gergin bir bekleyiş başlamıştı fakat uzun sürmeyecekti. General Birdwood, heyecanla beklediği talimatı 21 Nisan günü almıştı. Harekât başlıyordu.
25 Nisanda henüz günün doğmadığı saatlerde Bigalı köyünü top sesleri kaplamaya başladı. Bu sesler hiç hayra alamet değildi. Mustafa Kemal ilk iş olarak bölgeye yakın olan 77. Alayı telefonla arayarak bilgi istedi. Aldığı cevap, Kabaktepe kıyılarının bombalandığı ve kuzeydeki Arıburnu bölgesinden piyade atışı işitildiğinden ibaretti. Kısa süre sonra saat 05.30 gibi gelen bir rapor gerçeği açık şekilde haykırıyordu:
"Düşman, Arıburnu ile Kabaktepe arasında birçok savaş gemisi ve nakliye araçlarını yaklaştırarak çıkarma girişimine başladı. Bilginize..."
Bu rapor her şeyi anlatıyordu. Çıkarma başlamıştı. Derhal tüm birliklerine teyakkuz emri veren Mustafa Kemal, gelecek her türlü emre karşı hazır biçimde beklemeye koyuldu. Bilgi almak için Esat Paşayı aradıysa da onun henüz detaylı malumata sahip olmadığını anladı. Saat 09.30'a geldiğinde Halil Sami Beyden yeni bir rapor geldi. Düşmanın güçlü bir çıkarma yaptığını ve Arı-burnu üzerinden kuzeye sarkmaya başladığını yazıyor, Mustafa Kemalden bir taburunu bölgeye göndermesini istiyordu. Satırları tekrar tekrar okuyan Mustafa Kemal'in kafasında ciddi bir tehlike parlamaya başladı. Gelen bilgiler arasında Seddülbahir bölgesine ilişkin bilgi yoktu. Düşman, Kabaktepe'nin kuzeyinden Arıburnu bölgesine yöneldiğine göre hedef Conkbayırı ve Kocaçimen Tepesi olabilirdi. En kritik hamleyi ilk vuruşta mı yapmayı düşünüyorlardı? Bu belirsizliği ortadan kaldırmak için kuvvetlerini harekete
170
geçirdi. Yanına 57. Alayı alarak Kocaçimen Tepesine gidecek ve durumu yerinde görecekti. Kalan kuvvetlerine her türlü talimata hazır şekilde beklemeleri emrederek yola koyuldu.
Bigah Deresi üzerinden harekete geçen Mustafa Kemal, yol olmaması nedeniyle bir askeri rehber olarak tayin etti. Bu asker bir süre sonra gözden kaybolunca yerine batarya kumandanını görevlendirdi. Fakat o da mesafeyi açıp kafileyle irtibatı yitirince başka bir asker görevlendirmek zorunda kaldı. En kısa süre içerisinde tepeye çıkmak istiyordu. Büyük bir gayretle dereler geçildi ve fundalıklar aşıldı. Kocaçimen Tepesine varıldığında hayli yorulan askerlere dinlenmesi için süre verdi. Derhal dürbününü alarak sahili gözetlemeye başladı. Bir araya gelen pek çok gemi ve yoğun bir çıkarma faaliyeti görüyordu. Fakat kıyı bölümü menzilin dışındaydı. Düşman askerlerinin ne durumda bulunduğunu göremiyordu. Net bir değerlendirme yapabilmesi için kıyıyı mutlaka görmesi gerekiyordu. Bu nedenle Conkbayırı'na gitmeye karar verdi. Askerleri daha da yormamak için yanına sadece yaverini, emir subayını ve askeri doktoru Hüseyin Bey'i alarak yola koyuldu. Bir süre sonra arazi, atların ilerlemesine müsaade etmemeye başladı. Atları ağaca bağlayıp yola yürüyerek devam etmeye karar verdiler. Conkbayırı'na vardıklarında kıyıda büyük bir kalabalık olduğunu fark etti. Çıkarma tahmininin de üzerindeydi. Bölgeye çok sayıda kuvvet sevk edilmesi ve direnişe geçilmesi gerekiyordu. Gecikme halinde düşman tüm bölgeyi ele geçirebilirdi. Kafasındaki tüm bu düşünceleri duyduğu bir ses böldü. Bu bir asker sesiydi... Hepsi Conkbayırı'na doğru kaçıyorlardı.
Mustafa Kemal derhal askerlerin önünü keserek, "Niçin kaçıyorsunuz?" diye sordu.
"Efendim düşman!" cevabı üzerine nerede olduklarını sordu. Askerler bölgeye çok yakında bulunan 261 rakımlı tepeyi gösterdi.
171

Mustafa Kemal o an nasıl bir tehlikenin içinde olduğunu anladı. Düşman ciddi bir engelle karşılaşmadan hızlıca ilerlemiş ve neredeyse Conkbayırı'na varmıştı. Öyle ki Mustafa Kemal bu durumdan habersiz şekilde düşmanın avucuna doğru gelmişti. Şimdi, düşman ona kendi askerinden daha da yakındı. Bir karar vermesi gerekiyordu. Orada kalmaları halinde düşmanın eline düşebilirlerdi. Kocaçimen Tepesine çekilmeleri halinde güvende olurlardı ama bu durumda da bölge, düşman eline geçebilirdi. Bu asla olmaması gereken bir şeydi. Düşündü ve kalmaya karar verdi.
Askerlere dönüp, "Düşmandan kaçılmaz!" dedi.
Fakat askerler, "Cephanemiz kalmadı..." diyordu.
Cephaneler yoksa süngüler var, diye düşündü Mustafa Kemal. Askerlere süngü takıp yere yatma talimatı verdi. Düşman askerleri olan biteni tam olarak anlayamadığı için ateş açılması riskine karşı mevzilenme gereği duydu. Şimdi, birinin gidip 57. Alay'ı getirmesi ve zamanında yetişmesi gerekiyordu. Kendi gidebilirdi. Fakat... Bir komutan kendi canını düşünecekse gerçek bir komutan olabilir miydi? Orada kalıp tüm riski askerleriyle karşılamaya karar verdi. Yaverine dönüp 57. Alay'ı en kısa sürede getirmesini emretti. Yaveri bir ok gibi fırlayıp gözden kaybolduğunda kritik süreç başladı. Düşman askerleri yerlerinden kıpırdamaya cüret edemiyor, iki taraf da tetikte bekliyordu. Saniyelerin âdeta asırlara dönüştüğü gergin bekleyiş, 57. Alay'ın ayak sesleriyle sona erdi. Alayın bir bölümü imdatlarına yetişmişti. Şimdi sıra Yarının Adamı'ndaydı.
***
Mustafa Kemal, harekât planını kısa süre içerisinde kafasında oluşturdu. Yüzbaşı Ata Efendi 261 rakımlı tepeye taarruz ederek bölgeyi kontrol altına alacaktı. Yüzbaşı Zeki Efendi de düşmanın sol yanına taarruz edecekti. Böylece düşman ilerleyişi

durdurularak vakit kazanılacaktı. Geçen süre içerisinde Biga-lı'daki tüm birlikler gelecek ve düşmana geçit verilmeyecekti.
Tüm birliklerini toplayan Mustafa Kemal, "Ben size taarruz emretmiyorum. Ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde yerimizi başka kuvvetler ve başka komutanlar alabilir!" emrini vererek taarruzunu başlattı. Yapılan mücadeleyle düşman ilerleyişi durduruldu.
Bu esnada bölgedeki diğer birliklerle irtibat kuran ve Esat Paşayla görüşen Mustafa Kemal, Kumtepe bölgesine asker çıktığı yönünde bilgi aldı. Fakat bu bilgi kafasına yatmamıştı. Esat Paşadaki raporu okuduğunda, bilgilerin bir kısmının kendisinin yazdığı raporlardan alındığını fark etti. Fakat her nasılsa Kumkale bölgesine çıkarma yapıldığı yönünde kaynağı belirsiz bir malumat daha eklenmişti. Sahadaki durumu Esat Paşaya aktaran Mustafa Kemal, kısa sürede bu bilginin gerçekdışı olduğunu tespit ederek düzeltilmesini sağladı. Ne yapılması hususunda görüş isteyen Esat Paşaya, "Tüm güçlerin taarruza katılması ve düşmanın sahile hapsedilmesi" gerektiğini önerdi. Paşanın bu öneriyi kabul etmesi üzerine Kocadere bölgesine geçen Mustafa Kemal, orada 77. Alay'ın 1. Tabur Komutanı Binbaşı Mehmet Efendiyle karşılaştı.
Mehmet Efendi, onunla konuşmaya çekiniyor, nedeni sorulduğunda, "Yüksek huzurunuza çıkmaya utanıyorum. Ne yazık ki bütün alayımız çil yavrusu gibi dağılarak savaş meydanından kaçmışlardır," cevabını veriyordu.
Firar, duymayı en son istediği şeydi. Trablusgarp Savaşından tanıdığı Mehmet Efendiyi karşısına alan Mustafa Kemal, "Bu durum benim için ve senin için ilk defa görülmüş değildir. Hatırlayınız ki Demede îtalyanlar ile yaptığımız birçok savaşta cephemizin bazı kısımlarındaki Araplar bugün gördüğünüz gibi kaçmışlardı!" diyerek teselli etti ve şu emri verdi: "İçiniz rahat olsun. Diğer kuvvetlerimiz sarsılmadan düşman karşısında

durmaktadır. Şimdi bize düşen bu kaçanlara lanet etmek değil, onları tekrar toplayıp savaşa göndermektir. Bunun için derhal tabancanızı çıkarınız ve bütün maiyetinizdeki subaylara aynı yetkiyi verdiğimi bildiriniz. Kaçanları vurunuz."
Bu bir savaştı ve Yarının Adamı, savaşı kuralına göre oynamak zorundaydı. Verdiği emrin ağırlığı, memleketin içinde bulunduğu güçlükle mukayese edildiğinde hafif kalırdı. Zira îngilizlerin işgal girişimi sadece Geliboludaki bir tepenin yahut derenin işgaliyle sınırlı kalmaz, Gelibolu'nun düşmesi halinde İstanbul da düşebilirdi. Bunun için Mustafa Kemal de ilk günden itibaren çadırında kalmak yerine dere tepe dolaşmaya ve direnişi güçlendirmeye çabalıyordu. Günün kalanında 77. Alay ve 27. Alay'la birlikle düşman üzerine yürüyor, muharebeyi bizzat sahada idare ediyor ve düşmanın bir adım dahi ileri gitmesine müsaade etmiyordu. Nitekim mücadele gün boyunca devam etti ve düşman günbatımıyla kıyıya sıkışıp kaldı. Hatta bazı askerler sandallarla kaçmaya başladı. General Birdwood bu durum karşısında General Hamilton'a askerleri geri çekmeyi önerdi ve böylece ilk raundu Yarının Adamı kazandı.

Osmanlı Karargâhı ilk günün ardından yapılan değerlendirmede; 8 taburu aşkın İngiliz taarruzunun çok güçlü ve yoğun olduğunu fark etmiş, bu nedenle Mustafa Kemal komutasındaki yedek kuvvetleri bazı eklemeler de yaparak yeniden düzenlemişti. Mustafa Kemal ilk gün yaptıklarıyla cephenin önemli bir

aktörü haline gelmiş ve ön plana çıkmayı başarmıştı.
Geceyi Kocarede geçiren Mustafa Kemal, askerlerinin bir bölümünün kaçtığını iddia eden Alay Komutanı Saip Bey'le denetimlerde bulundu. Yapılan incelemede askerlerin kaçmadığını, gece baskınından endişe eden iki subayın, daha gerilere çekilmeleri yönündeki manasız bir emri yerine getirdiğini tespit etti. Saip Beye, askerleriyle daha sıkı bir bağlılık kurmak için çabalaması gerektiği talimatını veren Mustafa Kemal, gecenin geri kalanında alaylardan gelen raporlarla ilgilendi. Onları okuyarak savaş sahasını âdeta kafasında canlandırmaya çalışıyordu. Raporlara çok önem veriyordu, zira daha o gün raporlarda yer alan bilgilerin orduyu nasıl manipüle edebileceğinin açık bir örneği yaşanmıştı.
General Birdwood, başarısız çıkarma girişimini telafi etmek için hemen ertesi gün yeniden harekete geçti. İngilizler bu defa çok daha kalabalık şekilde sabahın erken saatlerinden itibaren saldırmaya başladı. Mustafa Kemal, dün yaşanan kayıplara rağmen yeterince takviye edilemeyen kuvvetleriyle direnmeye çabalıyordu. Elinde yalnızca büyük kayıplar yaşayan 57. Alay'ın kalanı, zafiyet gösterilmesi nedeniyle bir kısmı firar eden 72. Alay, emir komutadaki aksaklık nedeniyle askerlerinin kaçtığını sanan 77. Alay ve 27. Alay bulunuyordu. Buna rağmen muharebeye katılan askerlerin yiğitlikleri ve ölüme meydan okuyuşları, özellikle 27. Alay ile 57. Alay'ın kahramanlıkları sonucunda General Birdwood bir kez daha başarısız oluyordu.
Geceyi Kocadere'de geçiren Mustafa Kemal, sayıca az olan kuvvetlerinin mutlaka takviye edilmesi gerektiğini üstlerine arz
175
etmiş ve bu talebi üzerine 64. Alay ve 33. Alay emrine verilmişti. Esat Paşa bizzat, "Başarılarınızı kutlarım, raporlarınızı Başkomutanlık Vekâleti yüksek makamına arz ediyorum," yazarak onore etmişti. Takviye edildiğine göre artık sıra ondaydı.
Gece boyunca raporları inceleyen Mustafa Kemal, düşmanın manevi kuvvetinin yıprandığını tahmin etmiş ve hepsini denize dökmek için neler yapabileceğini düşünmüştü. Sabahın ilk ışıklarının belirdiği saatlerde çalışmasını tamamlayan Mustafa Kemal taarruzda karar kılmış, saat 05.00 sularında yedi maddelik emrini tüm birliklere dağıttırmış, "katılan yeni kuvvetlerin yardımı ve Allah'ın ihsanı ile düşmanı tamamen kovacağını" ilan etmişti.
Yarının Adamı tüm bu gelişmeler karşısında erken saatte taarruzu yönetmek için iki gündür muharebeleri idare ettiği ismi dahi olmayan tepeye varıyor, hazırlıkların tamamlanmasıyla saat 07.00 sularında başlayan taarruz neticesinde düşman tutunduğu Kanlısırt'tan kaçmak zorunda kalıyor, Kırmızısırt'ta bulunan düşman ise siper önüne çıkarak beyaz mendil, bayrak ve şapka sallayarak teslim oluyordu. Mustafa Kemal tüm olan biteni çok yakındaki isimsiz tepede izliyor, öyle ki dürbün kullanmaya bile gerek duymuyordu.
Sağ kanatta işler yolunda giderken, sol kanatta bulunan 72. ve 77. Alay komutanları olumsuz raporlar gönderiyordu. Dikkatini o bölgeye kaydıran Mustafa Kemal, gözlemlerinde durumun kötü olmaktan çok iyi olduğunu fark etti. Bunu gözleriyle görüyor ve izliyordu. Komutanların bu karamsarlığını önceki günlerde yaşanan firarlara bağlıyor, fakat onların motivasyonunu düşürmemek için gayret etmeyi öneriyor ve 33. Alay'm geride bırakılan kısmı ile onları takviye ediyordu. Takviyenin yetişmesi üzerine 72. Alay Komutanı Binbaşı Münir ve 77. Alay Komutanı Binbaşı Saip, "İlerliyoruz, Cenab-ı Hakkın yardımıyla düşman püskürtülecektir!" yazarak yiğitlik gösterdi. Saatler
176
19.00'a geldiğinde düşman büyük oranda sahile dökülmüştü. Gecenin çökmesiyle yeni girişimlerin olmasına müsaade etmek istemeyen Mustafa Kemal, ateşin tüm gece boyunca kesilmemesini emretmiş ve "Ben düşmanın tamamen yok edilmesine kadar merkezdeki topçu mevziinde bulunacağım," demişti. Yarının Adamı, her hal ve şartta "Yanınızdayım..." mesajı veriyordu. Öyle de oldu. Gece 05.20de ve 06.00da gönderdiği emirlerde düşmandan kazanılan alanların korunması gerektiğini söylüyor ve "Ben doğrudan doğruya sizinle bağlantıda olacağım," diyordu.
Mustafa Kemal düşman saldırılarının boyutlarını ve muhtemel takviyeleri düşündüğünde yeni kuvvetler verilmesi gerektiğini talep etti. Fakat Esat Paşa daha fazla birlik talep edilmesini garipsedi, nedenini anlayamadı ve Yüzbaşı Burhanettin Efendiyi Mustafa Kemale göndererek işin iç yüzünü detaylı şekilde anlatmasını istedi. Mustafa Kemal, mevzilerin kazanıldığını ve düşmanın kıyıya hapsedildiğini fakat takviyelerin devam edeceğini söyledi. Yeni günün ilk ışıklarıyla dokuz nakliye gemisi sahile yanaşıp asker indirmiş, ufukta sekiz nakliye gemisinin daha harekete geçtiği gözlemlenmişti. Mustafa Kemal bu durum karşısında ancak mevzileri koruyabileceğini, emrine verilecek yeni kuvvetlerle birlikte takviye edilen düşmanı yeniden denize dökebileceğini düşünüyordu. Yanında bulunan Alman Binbaşı Raymond'un kanaati de benzer şekildeydi. Nitekim 28 Nisan günü, Mustafa Kemal'in tahminleri doğrultusunda takviye edilen düşman, kaybettiği bölgeleri geri kazanmak için taarruzlarda bulunmuş fakat mevzilerde tutunma stratejisi başarılı olan Mustafa Kemal bu taarruzları püskürtmeyi başarmıştı.
Türkler başarıdan başarıya koşarken General Birdwood hedeflerine bir türlü ulaşamayan taraftı. Türkler çetin ceviz çıkmıştı. Zaman aleyhine işliyordu. Kesin bir başarı elde etmek için ciddi bir taarruz yapması gerektiğinin farkına vardı. Bunun için önce yeterli takviyenin sağlanmasına, sonra genel bir
177

taarruz yapılmasına karar verdi. Birkaç gün Türkleri oyalayarak geçirilecek, geçen zaman içerisinde gerekli takviye yapılacak ve çok güçlü bir taarruz gerçekleştirilecekti. Nitekim 29 ve 30 Nisan günleri nispeten daha sakin geçti. Bazı kısmi taarruz girişimleri olsa da İngilizler yeni mevziler kazanmayı başaramadı. Mustafa Kemal bir yandan aldığı yeni takviyelerle kale gibi direniyor, diğer yandan da Birdvvood'un ne yapmaya çalıştığını anlıyordu. 30 Nisan gecesi oluşturduğu raporunda, "Düşmanın, mevzilerde bizi meşgul edip aldatarak uzaklardan kuvvet getirme niyetinde olduğunu tahmin ediyorum," yazmış ve buna fırsat verilmemesi gerektiğini ifade etmişti. Madem düşman güçlü bir taarruza hazırlanıyordu, o halde yapılacak şey bu planı bozmaktı. Çaresini de bulmuştu. Düşmana fırsat vermeden kendisi taarruz edecekti. Derhal emrindeki komutanları çağırdı, durumu anlattı ve etkileyici bir konuşma yaptı:
"Düşmanın manevi kuvveti tamamen yok olmuştur. Hiç ara vermeden siper yapmakla kendisine sığınacak yer aramaktadır. Siperleri civarına birkaç mermi düştüğü zaman hemen kaçtığını kendi gözlerinizle gördüğünüz düşmanı kaçırmak için daha çok düşünmeye gerek yoktur. İçimizde ve komuta ettiğimiz askerlerde Balkan utancının ikinci bir safhasının görmektense, burada ölmeyi tercih etmeyenlerin bulunacağını katiyen kabul etmem. Şayet böyleleri olduğunu hissediyorsanız, onları hemen kendi ellerimizle kurşuna dizelim. Şimdiye kadar elde ettiğimiz başarıyı tamamlamak için taze ve mükemmel askerlerden oluşan yeni bir alay emrime verilmiş ve bu alay savaş hattına ulaşmıştır. Henüz savaşmamış daha iki taburumuz vardır. Bu gece iki taburun daha gelmesini bekliyorum. Başka kuvvetlerin gelmesini beklemek, geçecek süre içinde düşmanın da aynı derecede ve belki daha fazla kuvvet almasına sebep olabileceğinden doğru değildir. Bundan dolayı bu taze kuvvetle Cenab-ı Hakk'ın yardımına sığınarak yarın düşmana saldırmak niyetindeyim!"
178
Gecenin ilerleyen saatlerinde dokuz maddelik harekât planını yazan Mustafa Kemal; birliklerini sağ, merkez, sol ve topçu kuvveti olarak düzenledi ve 3. Kolordu Komutanı Esat Paşaya sundu. Alnıan onay üzerine saat 05.00'te taarruza başlamak üzere mevzilere geçti. Muharebeyi her zaman olduğu gibi isimsiz tepeden kontrol edecekti. Taarruz saatiyle topçular ateşe başlayacak; akabinde sağ, merkez ve sol gruplar aynı anda düşman üzerine yürüyecek ve mümkün olduğunca yaklaşacak, bu sayede düşman topçusu kendi askerini vurmamak için durmak zorunda kalacaktı. Saatin gelmesiyle Mustafa Kemal taarruz emrini verdi. Plan harfiyen işliyordu. Askerler düşman mevzilerine oldukça yaklaşıp süngü hücumuna kalktığından düşman topçuları etkisiz kaldı. İngilizler çareyi gemilerden bombalama yapmakta buldu fakat bu toplar da coğrafi engeller nedeniyle askerlerin arkasına sarkıyordu. Türk topçuları ise Mustafa Kemal'in emirleri doğrultusunda başarılı atışlar sergiledi ve etkisiz kalan alaylara yardımcı oldu. Saat 10.30'a geldiğinde düşmana karşı fazla kazanım elde edilemediğini gören Mustafa Kemal, topçuları daha da ileriye doğru çıkardı ve komutanlara yeni emirler gönderdi. Bu sıralarda düşman saflarında gerçekleşen bir telsiz konuşması esnasında, sağ kanada acil takviye talep ediliyordu. Mustafa Kemal, sol kanadına bu bilgiyi geçerek vakit kaybetmeksizin saldırı talimatı veriyordu. Bu esnada komuta edilen birliklerden 5. Tümenin komutanı Albay Kannengiesser, Mustafa Kemal'in yanma geldi. Yarbay rütbesindeki Mustafa Kemal'in kendisini yönetmesine karşı çıktı ve taarruzu ya Kolordu Komutanı Esat Paşanın ya da kendisinin yönetmesi gerektiğini söyledi. Mustafa Kemal, Esat Paşayı davete yetkili değildi. Öte yandan vatan için çok önemli bir muharebeyi hiç tanımadığı ve askeri vasfını bilmediği yabancı bir subaya devretmeye de yanaşamazdı. Bu nedenle Albay Kannengiesser'in talebini reddetti, "isterse seyirci olarak yanında bulunabileceğini ve başka bir
179
şeye izin veremeyeceğini" söyledi. Albay, bir müddet tutumunda ısrar etse de muhatap olduğu Türk subayının gayet azimkâr bir şekilde mücadele ettiğini görünce fikrini değiştirip verilen tüm emirleri uygulamaya hazır olduğu ifade ederek itaat etti.
Saat 16.00da geride bulunan birliklerin de katılımıyla genel hücum emri verildi. Kısa süre sonra askerler düşman siperlerine girmeyi başardı. Bu gelişme düşmanı püskürtme imkânı verdiği kadar, kayıpları da artırma riski taşıyordu. Sahadan gelen bu yöndeki raporlara ve taarruzu geceye bırakma talebine rağmen Mustafa Kemal taarruzu durdurmak niyetinde değildi. Fakat bazı alayların iyi sevk ve idare edilemediğini görüp gidişatın 18.00 sularında durakladığını fark ettiğinde, düşüncesini değiştirip taarruzu durdurma kararı aldı. Geçen süre içerisinde birlikleri düzenleyecek ve gece yarısı tekrar harekete geçecekti. Fakat sahanın karanlıkta idare edilmesi pek mümkün değildi. Bu nedenle harekâtın idaresi alay komutanlarına bırakılacak ve emirler komutanlardan gelen raporlar doğrultusunda verilecekti. Mustafa Kemal, 2 Mayısın ilk dakikalarıyla birlikte başlayan taarruzu her zamanki yerinde, sahadan gelen raporlardan takip ediyordu. 13. Alay Komutanı, 27. Alay'ın yok hükmünde olduğunu yazıyor; 14. Alay Komutanı ise takviye birlik talep ediyordu. Fakat takviye birlik kalmamıştı. Mustafa Kemal ise "başka birlik olmadığını, üstün konumda bulunmayan düşmana hücum edilmesi" gerektiğini söylüyor, geçen süre zarfında düşmanın ana mevzilerine girilemiyor, birlikler iyiden iyiye birbirine karışmaya başlıyor ve yorgunluk baş gösteriyordu. Bu nedenle 2 Mayıs sabahı harekâtın durdurulmasına karar vermek zorunda kalındı. Sonuç olarak yapılan bu taarruzla düşmanın güçlü bir taarruz yapmasına fırsat verilmemiş ve bazı bölgeler ele geçirilmişti.

Mustafa Kemal, 2 Mayıs gününü birlikleri yeniden düzenlemekle geçirmeyi düşündü. Zira cephe gerisinde dağınık pek
180
çok askere rastlamıştı. Çalışmalarını yürüttüğü sırada Esat Paşa ve Albay Kannengiesser de yanına gelmiş ve durum değerlendirmesine katılmıştı. Albay Kannengiesser; Türk ordusunun güç duruma düştüğünü, yapılacak bir taarruz halinde yenilginin kaçınılmaz olacağını söylüyor ve geri çekilmeyi öneriyordu. Mustafa Kemal ise yaptığı taarruzla düşmanın taarruz planını sekteye uğrattığını ve geri çekilme halinde düşmanın taarruz konusunda cesaretleneceğini düşünüyor, bu teklifin bir daha kesinlikle tekrar edilmemesini istiyordu. Esat Paşa ne yapılması gerektiği hususunda fikrini sorduğunda Mustafa Kemal'in cevabı; hattın korunması ve birliklerin yeniden düzenlenmesi olmuştu. Ne yaptığını biliyordu ve yapmaya devam etmek istiyordu. Fakat Albay Kannengiesser'in emir komuta konusundaki arzuları buna engeldi. Bu nedenle Esat Paşaya, "Sorumluluğu üstlenecek yalnız bir komutan olmalıdır, danışmayla komutanlık olmaz!" diyerek tek yetkili olarak kendisinin bulunmasını talep etti. Esat Paşa, "Bugüne kadar sorumluluk üstlenen siz-siniz. Bundan sonra da sorumluluk sizin üzerinizde kalacaktır. Allah başarınızı daim etsin," diyerek talebini kabul etti. Böylece Albay Kannengiesser geri çekildi.

Cephenin öteki yanında, planları suya düşürülen îngiliz-lerin sabrı gittikçe taşıyordu. 2 Mayıs gününü birliklerini yeniden takviye ederek ve Türkleri oyalayan kısmi saldırılarla geçiren düşman, donanması sayesinde Türk siperlerini yoğun şekilde ateş altında tutuyor ve karşı taarruza önlem almak için siperleri kuvvetlendiriyordu. Albay Kannengiesser'in tahminleri tutmamıştı. İngilizler, Türk saldırıları nedeniyle karşısında ciddi bir düşmanın olduğunun farkına varmış ve temkinli davranmaya başlamıştı. Bu durum Mustafa Kemal'in de işine geliyor ve tutunduğu mevzileri kuvvetlendirme imkânı buluyordu. Birliklerin gösterebileceği zafiyet onu fazlasıyla düşündürüyor ve bu nedenle yayımladığı emirlerde subaylara,
181
"birliklerin düzen içerisinde tutulması" konusunda ciddi uyarılarda bulunuyordu.

"Savaşın gidişatına göre uygun düzeni alamayan tabur ve alay komutanı görülürse, sonunu kendisi düşünsün. Düzenin kurulmasına engel olan ve karşı çıkanlar için her birlik komutanı ve her subaya vurma izni verilmiştir," diyordu.

İki taraf da 3 Mayıs gününü hazırlık içerisinde geçirdi ve bir sonraki hamleye hazırlandı.

4 Mayıs günü hamle sırası İngilizlere geçmişti. Saat 05.00 sularında Kabatepe'ye asker çıkarmaya başlayan İngilizlere, Mustafa Kemal'in 77. Alay'ı müdahale etmiş, "Kuvvetleriniz karaya çıkan düşmanı kovmaya yeterlidir. Saldırıp püskürtünüz!" emriyle harekete geçen 77. Alay, saat 07.50'de düşmanı çekilmek zorunda bırakmıştı. Birdwood gittikçe sıkışıyordu. Sonraki iki gün boyunca yine Kabatepe ve Arıburnu üzerinden çıkarma girişiminde bulundu. Bu defa 57. Alay düşmana karşı koyarak engelledi hatta bir siperi ele geçirdi. İngilizlerin bu cılız girişimlerini fırsat bilen Mustafa Kemal, düşmanın elindeki Şehit Tepesini ele geçirmek için bir baskın harekâtı planladı. Bu baskına yalnızca gönüllüler katılacak, bunun için "gönüllüler müfrezesi" oluşturulacaktı. Üsteğmen Saffet Efendi ve beraberindeki 140 asker öne çıkınca, 7 Mayısı 8 Mayısa bağlayan gece
182
baskın için son hazırlıklar yapıldı. Gönüllüler, düşmanın üzerine atılacak ve açılacak ateşe aldırış etmeden siperlere girecekti.

Mustafa Kemal bir yandan emrine verilen yeni birliklerin düzenlemesini yaptı, son katılımlarla birlikte bir kolorduyu aşan kuvvetlerini "Arıburnu Kuvvetleri Grubu" olarak adlandırma talebinde bulundu ve bu talebi kabul edildi.

7 Mayıs günü öğleden sonra Üsteğmen Saffet Efendiyle yapılan görüşmede baskın planının üzerinden bir kez daha geçilmişti. Baskın, saat 22.00'de gerçekleştirilecek, öncesinde düşmanı şaşırtmak için 21.00den itibaren farklı bölgede ateşler açılacaktı. Saat 22.00de hareke geçen gönüllüler, büyük bir cesaretle düşman üzerine yürüyerek siperlere girmeyi başardı. İngilizlerin karşı hamle olarak Cesarettepesi'ndeki girişimi de Mehmet Çavuş tarafından püskürtüldü. Üsteğmen Saffet Efendi gece saatlerindeki raporunda, "Efendim! Yüce emriniz gereği, düşmanın siperlerine saldırdık. Askerlerimin yarısı siperlerin üstünü, bir kısmı da benimle birlikte siperlerin arkasını çevirdi. Düşman siperden denize doğru kaçmaya çalıştı. Siperin içinde ölmediğime üzülüyorum. Aldığım yara kurşun yarasıdır. Vaktim yok. Ellerinizden öperim sevgili cesur komutanım," diye yazmıştı.

Gönüllülerin cesurane baskınına rağmen takviye kuvvetlerin gerekli yardımı sağlayamaması, girişimin tam sonuca varmasını engellemişti fakat bazı siperlerin ele geçirilmesi, baskının başarısız olmasının önüne geçmişti. Mustafa Kemal ertesi gün gönüllüleri huzuruna çağırdı ve her birini tek tek kutladı. Takviye konusunda zafiyet gösteren 72. Alay'ın 3. Tabur Komutanı Binbaşı Mahmut Efendiye de hem motive etmek hem ikaz etmek için, "Askerlerinizi, düşman siperlerini zapt ve işgal etmek üzere yönlendirme ve uyarmada başarısızlığınız veyahut askerinizin bir münasebetsizliği halinde yerini alacak yeni kuvvet evvela sizi ortadan kaldıracak ve ondan sonra yerinize geçecektir," dedi.
183
General Birdwood'un tüm hamleleri Mustafa Kemal tarafından günbegün püskürtülüyor, Türkler buldukları

ilk fırsatta düşmanı yerinden kovmak için hamleler yapıyordu. Birdvvood'un 9 Mayıs günü yapılan saldırı girişimi Bombasırtı mevkiinde de ağır kayıplarla püskürtülmüş ve Gelibolu'yu işgal planı gittikçe başarısız bir hal almaya başlamıştı.
Osmanlı Karargâhı da cephedeki vaziyeti dikkatle takip ediyordu. Mareşal Lyman, bölgeye gelerek Esat Paşa ile görüşmüş, incelemeler yapmış ve bilgi almıştı. Arıburnu Cephesinde işler yolundaydı fakat Seddülbahir zor durumdaydı. Mareşal Lyman bu nedenle Seddülbahir'i Esat Paşa komutasından alarak bizzat yöneteceğini söyledi. Mareşal'in huzurundan ayrılan Esat Paşa ve askerleri kendi bölgelerine dönerken Binbaşı Fahrettin Efendi onlardan ayrıldı. Arıburnu Kuvvetleri Grubunu ziyaret etmek istiyordu. Yani Mustafa Kemal'i...
Binbaşı Fahrettin Efendi, Mustafa Kemal'i savaşı idare ettiği isimsiz tepede buldu. Bu tepe her tarafı fundalık ve kesik dereciklerle dolu önemsiz bir yer gibi duruyordu. Bu nedenle bir ismi bile yoktu. Mustafa Kemal ve yanındaki Binbaşı İzzettin Efendi ile sohbet eden Fahrettin Efendi, burasının bir ismi olup olmadığını sordu. Zira tepeyi bulmak için epey uğraşmak zorunda kalmıştı. Mustafa Kemal gülümseyerek, "Sel yarıntılarının ismi mi olur?" diyor, Fahrettin Efendi ise "Olur olur... Mesela Kemalyeri olur," diye cevaplıyordu.
Fahrettin Efendi, karargâhına döndüğünde tepeye isim verilmesini konusunu açtı ve Kemalyeri adını önerdi. Neticesinde 10 Mayıs günü tepenin ismi Kemalyeri olarak değiştirildi.
Ertesi gün Başkomutan Vekili Enver Paşa ve Harekât Şubesi Müdürü Albay İsmet Bey, cepheyi ziyaret için Gelibolu'ya gelip Esat Paşa ile görüştü. Akabinde beraberindekilerle Kemalyeri'ne gelen Enver Paşa, bizzat Mustafa Kemal ile bir araya geldi. Mustafa Kemal, cephe hakkında ayrıntılı bilgi sundu ve düşmanı
184
denize dökebilmek için yeni takviyeler istedi. Enver Paşa cevap olarak vaziyetten memnun olduğunu söyledi ve gösterilen fedakârlık nedeniyle Sultan Reşat'ın teşekkürlerini iletti. Mustafa Kemal'e olumlu tepkiler veren Enver Paşa, daha sonra Esat Paşa ile yaptığı görüşmede Mustafa Kemal hakkında olumsuz düşüncelerini açıklamış ve düşmanın hâlâ denize dökülememiş olması nedeniyle onu kusurlu bulduğunu ifade etmişti. Enver Paşa ayrıca İstanbul'dan yeni takviyelerin geleceği müjdesini vermişti fakat bu takviyelerin nasıl düzenleneceği hususu belirsizdi. Fahrettin Efendi, gelen tümenin Mustafa Kemal'in emrine verilip verilmeyeceğini sorduğunda Esat Paşa, "Nasıl verebiliriz? Tümenin komutanı albay olduğundan Yarbay Mustafa Kemal'in emrine verilmeyeceği doğaldır," şeklinde yanıtlamıştı.
Esat Paşaya göre birlikleri gruplara ayırmak gerekiyordu. Nitekim öyle de oldu. Gelibolu'daki birlikler dört ayrı gruba ayrıldı ve Esat Paşa, Kuzey Grubu halini alan Arıburnu Kuvvetlerini kendi emrine aldı. Mustafa Kemal, 17 Mayıs günü Kuzey Grubunda görevlendirildi. Yarının Adamı, esasen tüm kuvvetleri yönetmek istiyordu. Şimdiye kadar neredeyse yirmi bin düşman askerini yok etmiş ve kıyıda sıkıştırmayı başarmıştı. Belli ki düşmanı tamamen denize dökememiş olması nedeniyle yeterli görülmemişti. Şimdi Esat Paşa komutasındaki Kuzey Grubunun bir parçası olan 19. Tümeni komuta edecekti.
Bu sıralarda Corinne'den, uzun süredir ondan haber alamamanın sitemini içeren bir mektup gelmişti. Halbuki Corinne, Mustafa Kemal'in Çanakkale'de olduğundan habersizdi ve gönderdiği mektupları Sofya'da bulunan Fethi Bey alıyordu. Arkadaşına bir cevap göndermesi gerektiğini anladı ve şunları yazdı:
"Dostlarıma veda bile edemeden hemen Sofya'dan ayrıldım. Biliyorum ki bu benim tarafımdan bir nezaketsizlikti... İki aydır buradayım ve Çanakkale Boğazını müdafaa ediyorum.
185
Bu ana kadar Aziz Corinne, hep başarılı oldum ve aynı yerde kalırsam kuvvetle ümit ediyorum ki daima başarılı olacağım. Burada benim ismimin duyulmamasına hayret etmemeli. Çünkü ben mühim bir muharebenin kahramanı olarak Mehmet Çavuşa şeref kazandırmayı tercih ettim. Tabii, şüphe etmezsiniz ki muharebeyi idare eden sizin dostunuzdu ve savaş gecesi Mehmet Çavuşu bulan da o idi... Size istenilen zamanda cevap veremesem de ümit ederim ki beni mazur görürsünüz. Beni unutmayınız Corinne, hatta bu harpte ölsem bile..."
Esat Paşa tüm kuvvetleri emri altına aldıktan sonra 19 Mayıs günü yapılmak üzere önemli bir taarruz planı hazırladı. Mustafa Kemal, bu taarruzda düşmanın sol yanma saldırmakla görevlendirilmişti. Saldırı öncesinde bölgeye giden Mustafa Kemal sahayı detaylı şekilde incelemiş, saldırının nasıl yapılabileceği hususunu değerlendirmiş ve 18 Mayıs gecesi 180 rakımlı tepenin güneyinde yerini alarak saldırı saatini, yani 03.30'u beklemeye koyulmuştu.
Saatin gelmesiyle Osmanlı ordusu hücuma geçiyor, Mustafa Kemal'in birlikleri siperlerinden çıkarak düşmana saldırıyor ve düşmanın Cesarettepe bölgesindeki siperlerini ele geçiriyordu. Saat 05.20'de "122 rakımlı tepe" ismindeki başka bir bölgeyi daha ele geçiren Mustafa Kemal, durumu 05.45'te Kuzey Grubu Komutanlığına bildiriyordu. Öte yandan saldırının diğer bölgeleri yeterli başarıya ulaşamıyor, havanın aydınlanmasıyla İngilizler inisiyatifi ele alıyor ve kaybettiği bazı siperleri yeniden ele geçiriyordu. Mustafa Kemal bu durum karşısında kazandığı siperleri terk etmek zorunda kalıyor ve kendi siperlerini korumaya geçerek düşmanı püskürtüyor, Esat Paşa vaziyetin fena bir hale düşmemesi için saat 09.00 sıralarında taarruzu durdurmak zorunda kalıyordu.
Tüm cephede yalnızca Mustafa Kemal'in 19. Tümeni ele geçirdiği bazı siperleri korumayı başarmış, cephe

genelinde 3 bin
186
şehit verilmiş, 7 bin asker de yaralanmıştı. Cephede 24 Mayıs gününe kadar başka önemli hareket olmayınca İngilizler ölü ve yaralıları toplamak için ateşkes teklif etmek zorunda kalmıştı. Mustafa Kemal oluşan boşluğun yarattığı imkânla olan biteni Corinnee şöyle yazmıştı:
"Arıburnu'nda İngilizlerle savaştayım. Düşmanın esaslı kuvvetini ezdim. Arka kalanı da cesur kuvvetlerim tarafından sahilde donanmaları ile himaye edilen bir noktaya sürüldü. Pek ziyade ümit ederim ki, düşmanın tam imhası haberini yakında alacaksınız."
Netice alınamayan taarruzun ardından cephe az da olsun sakinleşmişti. İngilizler 30 Mayıs günü Ağıldere bölgesinde taarruz gerçekleştirmişse de Mustafa Kemal'in direnişiyle püskürtülmüş, sakin geçen iki günün ardından Haziran ayına girilmişti. Mustafa Kemal, 1 Haziran günü terfi ederek albaylığa yükseltilmiş, aynı gün 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders, Kurmay Başkam Kazım (İnanç) Bey'i, Mustafa Kemal'le cephenin emir, düzen ve komutası hakkında görüşmesi için 180 rakımlı tepeye göndermişti.
Mustafa Kemal, olan bitenin farkındaydı ve atılması gereken adımları biliyordu. Kumtepe'den Arıburnu bölgesine kadar tüm kuvvetlerin bir araya getirilmesi ve sahadan yönetecek bir komutana teslim edilmesi gerektiği kanaatinde olduğunu ifade ediyor, düşmanın yapacağı çıkarmalara yine bu komutan emrindeki birliklerin müdahale etmesini uygun görüyordu. Kazım Bey de bu görüşte olduğunu bildirmesine rağmen Mustafa Kemal'in önerisi 5. Ordu tarafından kabul edilmiyordu. Bunun yerine Mustafa Kemal emrindeki 19. Tümenin genişletilmesinde karar kılındı. Mustafa Kemal bu gelişme üzerine karargâhını 180 rakımlı tepeden Düztepe'ye nakledip, düşmana karşı kısa süre içerisinde
187
yeni pozisyon aldı. 4 Haziran günü gerçekleşen İngiliz taarruzu, öğleden sonra kendi bölgesine doğru genişleyince direnişe geçen Mustafa Kemal, akşam saatlerinde bazı siperlerin kaybedildiği haberini alınca Düztepeden ayrılıp bizzat cepheye inerek harekâtı yönetti ve kaybedilen siperleri geri almayı başardı.
Ertesi gün Dahiliye Nazırı Talat Paşa, Edirne Valisi Hacı Adil, Doktor Nâzım ve İsmail Canbulat'ın 3. Kolordu Karagâhı'na gelmişti. Mustafa Kemal de karargâha gidip kendileriyle görüştü. Dönüşte Maydosa uğrayıp Sofyada bulunan Madam Hilda'ya mektup yazdı:
"Sizin bana verdiğiniz Almanca derslerini asla unutmadım. Sizi temin ederim ki top gürültüleri ve mermi yağmuru altındaki mühim muharebe günlerinde dahi hayatımın en güzel hatıraları bu güzel ve dostane saatlerdi. Düşmanlarımızı yere serdikten ve sevgili vatanımızı rahata kavuşturduktan sonra, hemen sizi ziyarete koşacağım."
General Birdwood, tüm çabalarına rağmen hâlâ hedeflerine ulaşamamış, Conkbayırı-Kocaçimen Tepesi hattı ele
188
geçirilememişti. Yine de üstün maddi ve askeri gücüne güveniyor, geçen zaman içerisinde Türk ordusunu yorduğunu ve uzun vadede bölgeyi ele geçirebileceğine inanıyordu. Birkaç gün boyunca takviyeyi güçlendirmek için hamle yapmayan İngilizler, dikkatini güneye kaydırmaya ve kuzeyde bulunan kuvvetleri aldatıcı hamlelerle oyalamaya karar verdi. Mustafa Kemal, düşmanın ne yapmaya çalıştığını en başından beri adım adım takip ediyor, nihai hedefin Conkbayırı-Kocaçimen Tepesi hattı olduğunu aklından çıkarmıyor, bu durumu 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa ile de paylaşıyor, fakat düşüncelerinde isabet olmadığı yanıtını alıyordu.
O günlerde Mustafa Kemal, Esat Paşa ve Kazım Bey'i Düz-tepe bölgesine davet etti ve düşmanın hedeflerini arazide bizzat izah etti. Bölgenin engebeli ve yürüyüşe uygun olmayan vaziyetini öne süren Esat Paşa, düşmanın buradan gelme olanağını düşük görüyor, Kazım Bey ise "Bu arazide ancak çeteler yürüyebilir," diyordu.
"Düşman nereden gelecek?" sorusu üzerine eliyle Arıbur-nu yönünü gösteren Mustafa Kemal, "Buradan!" diyor, "Peki farz edelim ki oradan gelsin. Nereden hareket edebilecek?" sorusuna ise Kocaçimen Tepesini göstererek, "Buradan hareket edecek," şeklinde cevap veriyordu. Tüm bu izahata rağmen ikna olmayan Esat Paşa, gülerek Mustafa Kemal'in omzunu sıvazlıyor ve "Merak etme beyefendi, gelemez," demekle yetiniyordu.
Mustafa Kemal bekleyişle geçen günler esnasında fırsat buldukça Maydos a gidip arkadaşlarıyla mektuplaşıyor, 27 Haziran günü Corinne'e şu satırları yazıyordu:
"Aziz Corinne, korkarım ki şöyle diyeceksiniz: 'İşte bir asır var ki sizden bir haber yok...' Eğer Nuri Bey kendisine yolladığım bir mektupla sizin için yazdıklarımı size vermediyse beni değil, tabii onu cezalandırmakta haklı olacaksınız. İşte haberler:
189
Daima büyük başarılarla savaşıyoruz. Ümit ederim ki gümüş imtiyaz, altın hap liyakat madalyalarıyla Almanya'nın demir haç nişanıyla dekore edildiğimi ve albaylığa terfi ettiğimi duydunuz. Bütün aileye saygılar. Ben İstanbul'a yaralı gelirsem hanginiz beni tedavi etmek lütfunda bulunacak?"
Sonraki iki gün, İngilizler planladığı üzere dikkatini güneye doğru kaydırıp kuzeyde bulunan mevzilere birtakım ateş baskınları düzenlemeye başladı. Mustafa Kemal bu etkisiz saldırıların, güneyde cereyan eden

gelişmelere karşı kendilerini bulundukları yerde tutulması için gerçekleştiğinin farkındaydı. Bu nedenle fırsattan istifade ederek saldırıya geçme önerisinde bulundu. Saat 22.10 civarında Kuzey Grubu Komutanlığı, bu öneriyi kabul etti. O esnada Enver Paşa, Şehzade Ömer Faruk Efendi ve İstanbul Milletvekili Hüseyin Cahit Bey de karargâhta bulunuyor ve gelişmeleri takip ediyordu.
Saat 04.00'e kadar süren taarruza rağmen Yükseksırt'ta bulunan düşman siperleri, takviye kuvvetlerinin etkili olamayışı nedeniyle ele geçirilememiş ve girişim ağır kayıplarla başarısız olmuştu. 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders, gönderdiği yazıda herhangi bir amaca hizmet etmeyen taarruz nedeniyle yaşanan kayıp karşısında Kuzey Grubu Komutanlığını uyarıyor, Grup Komutanı Esat Paşa ise 15 Temmuzda sorumluluğu örtülü biçimde Mustafa Kemal'e yükleyen bir yazıyı 19. Tümen Komutanlığına gönderiyordu. Mustafa Kemal, sorumluluğun kendi üzerinde bırakılmasından ötürü üzülmek yerine mutlu oldu. Neticede düşmanın planını sezmiş ve fırsattan istifade etmek istemişti. Tahminlerinde yanılmadığı ortadaydı. Ayrıca taarruz planını üstleriyle paylaşmış ve onların onayını almıştı. Saldırı planında bir kusur olması halinde üstleri tarafından iptal edilebilirdi. Fakat bu olmamış, aksine uygun görülmüştü. Hamle şartlara uygundu ve plan ideal biçimde tasarlanmış
190
hatta düşman siperlerine dahi girilmişti. Sonucun başarısızlığına etki eden faktör, takviye kuvvetlerinin sahada emredilenleri yapamamasıyla alakalıydı. Buna rağmen 5. Ordu Komutanlığının meseleyi amaca hizmet etmeyen bir taarruz olarak kabul etmesi, sorumluluğun başka birilerine atılmak istenmesiyle alakalıydı ki Mustafa Kemal'e göre sorumluluğun kime ait olduğu hususunun bir önemi yoktu. Bu nedenle sorumluluğu gönül rahatlığıyla üstüne alabilirdi.
Önde oturanlar sağdan: Hulusi ve Nazmi Beyler. Ayaktakiler: 1. sıra sağdan, 3. Kolordu. K. Esat Paşa, Anafartalar Grup. K. Alb. Mutafa Kemal, Rüştü Bey.
Arkada sağdan: Kur. Alb. Kannenglesser, sıranın sol ucunda Wilmer Bey, daha geride Yrb. Fahrettin (Org. Altay) Bey, kalpaklı subay Kur. Kemal (Ohri) Bey, yüzünün yarısı görünen subay Grp. Kur. Bşk. İzzettin (Org. Çalışlar) Bey.
Son taarruzdan sonra cephe âdeta kilitlenmişti. Ne İngiliz-ler hedeflediği bölgeleri ele geçiriyor ne de Türkler İngilizleri bulundukları bölgeden atabiliyordu. Mustafa Kemal, 2 Ağustos günü Corinnee şöyle yazdı:
"Burada hayat o kadar sakin değil. Gece gündüz her gün çeşitli toplardan atılan şarapneller ve diğer mermiler başlarımızın üstünde patlamaktan uzak kalmıyor. Kurşunlar vızıldıyor ve bomba gürültüleri toplarınkine karışıyor. Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz. Çok şükür, askerlerim pek cesur ve düşmandan daha dayanıklıdır. Bundan başka hususi inançları, çok defa ölüme sevk eden emirlerimi yerine getirmelerini çok kolaylaştırıyor. Doğrusu onlara göre iki semavi netice mümkün: Ya gazi ya da şehit olmak. Bu sonuncusu nedir bilir misiniz? Dosdoğru cennete gitmek. Orada Allah'ın en güzel kadınları, hurileri onları karşılayacak ve ebediyen onların arzusuna tabii olacaklar. Yüce saadet."
Mustafa Kemal mektubunda savaş nedeniyle içine düştüğü ruhani durumu atlatabilmek için, okuduğunda hayatın iyi ve hoş taraflarını hissedebileceği kitaplar göndermesini de istemişti. Birkaç gün sonra kitaplar geldiğinde arkadaşına teşekkür etmek için; "Bana göndermek lütfunda bulunduğunuz kitapları ve hediyeleri aldım. Bunun beni ne kadar sevindirdiğini tahmin edemezsiniz. Sizinle uzun uzun konuşamadığım için beni mazur görün lütfen. Çalışmalarımı tasavvur edersiniz," yazdı.
Sakin geçen günlerin ardından cephedeki suskunluk 6 Ağustos günü yeni bir İngiliz taarruzuyla bozuldu ve tüm bölgede özellikle öğleden sonra çok güçlü topçu ateşi açıldı. İngi-lizler, daha önceden tahmin edildiği gibi Conkbayırı'nın güneyinden Kanlısırt bölgesine yönelerek yarımadayı ikiye bölmeye kalkışıyor, gece saatlerine kadar uzanan taarruz sonucu bölgeyi korumakla görevlendirilen Albay Kannengiesser yaralanıyor ve Kanlısırt İngilizlere kaybediliyordu.
Bu durum, 25 Nisandan sonraki en kritik süreci başlattı, Mustafa Kemal 7 Ağustos sabahı üstlerine "Genel durum mühimdir!" bilgisini verdi, Conkbayırı ve Kocaçimen Tepesinin
192
tehlikede olduğunun altını çizdi. Kritik durum, bir sonraki gün çok daha ciddi bir hal almaya başladı. Kanlısırt'ı ele geçiren İngilizler kuzeye yönelerek Conkbayırı'na taarruz etti ve bölgeyi korumakla görevlendirilen Hulusi Bey başarısız olarak hayatını kaybetti. Neticesinde Conkbayırı'nın bazı bölümleri düşman eline geçti. Esat Paşa tarafından Conkbayırı'nı geri alması için görevlendirilen 24. Alay Komutanı Nuri Bey, Mustafa Kemal'le telefonda görüşüp Paşanın çok sinirli olduğunu ve detaylı bilgi alamadığını, Conkbayırı çevresindeki birliklerin başında kim olduğunu bilmediğini söylüyor, "Oradaki durum hakkında beni aydınlat, ortada komutan yok!" diye feryat ediyordu.
180 rakımlı tepeden Conkbayırı'nı izleyen Mustafa Kemal, gerçekten de birliklerin birbirine karışarak durumun kontrolden çıktığını fark etti ve Selanik'ten çok eski mahalle arkadaşı Nuri Beye, "Hızlıca Conkbayırı'na hareket et. Olayların gelişimi kendiliğinden ortaya çıkaracaktır!" demek zorunda kaldı. Durum karşısında kayıtsız kalamayan Mustafa Kemal, Kuzey Grubu Komutanlığına rapor yazarak durumun ciddiyeti tekrar anlatmaya çalıştı, komutanlardaki sinirlilik halini bizzat görüyordu. Gün batarken düşman Conkbayırı'na tamamen yerleşmeye ve siper kazmaya başlıyor, böylece İngilizlerin en başından bu yana

hedeflediği kritik bir bölge tüm engellemelere rağmen elden çıkma noktasına geliyordu.
Mustafa Kemal haklı çıkmıştı. İngilizler, en başından bu yana hedeflediği Conkbayırı'nı bölgesinin civarını ele geçirmişti. Os-manlı karargâhının bu feci durum karşısında hareketsiz kalması halinde İngilizler bölgeye iyiden iyiye yerleşebilir ve Gelibolu tamamen düşebilirdi. Bekleyecek fazla zaman yoktu. Liman von Sanders, ani bir kararla bölgedeki tüm kuvvetleri "Anafartalar Grubu Komutanlığı" adıyla birleştirip başına Albay Fevzi Bey'i atadı ve derhal harekete geçilmesi emrini verdi. Fakat durumun ciddiyetini kavrayamayan Fevzi Bey, taarruzun ertesi gün
193
yapılmasını önerince aynı gün görevden alındı. Mareşal Sanders, sahadaki son bilgileri almak için Mustafa Kemal'in telefon başına çağrılmasını emretti. Böylece çok önemli bir görüşme başladı. Telefonun bir ucunda Mustafa Kemal, diğer ucunda Mareşal Sanders vardı. Son durum bilgisini veren Mustafa Kemal, fazla zamanın kalmadığını, vakit kaybedilmesi halinde durumun felakete dönüşebileceğini net şekilde aktardı.
"Çare kalmadı mı?" sorusunu işiten Mustafa Kemal, doğru anın geldiğinin farkındaydı. En başından bu yana yapılması gereken şeyin ne olduğunu biliyordu ve şimdi yapılması gereken şey ona soruluyordu. Kendinden emin bir şekilde, "Bütün mevcut kuvvetlerin komutam altına verilmesinden başka çare kalmamıştır!" diyen Mustafa Kemal'in bu yanıtı, telefonun diğer ucundakiler için uçuk ve cüretkâr bir talepti. Öyle ki Mareşal'in yanında bulunan Kazım Bey'in ağzından, "Çok gelmez mi?" sorusu çıkıvermişti. Yarının Adamı bu soruya hazırlıklıydı. Kendisine has cüretkâr üslubuyla cevap verdi: "Az gelir!"
194
Esasen Mustafa Kemal, Liman von Sanders için en ideal tercihti. Başından bu yana cephede bulunuyor, başarılı oluyor ve düşmanın hamlelerini çok iyi tahmin ediyordu. Kendinden emindi ve oluşan şartlar karşısında daima bir planı vardı. Üstelik vaziyet onun uyarılarının dinlenmemesi nedeniyle fena bir hale sürüklenmiş, kaybedecek vakit de kalmamıştı. Fakat istediği kuvvetler, bir kolordu komutanı tarafından idare edilebilecek büyüklükteydi. Buna karşın Mustafa Kemal henüz iki ayhk albaydı.
Görüşmenin ardından kritik durumu bulunduğu bölgeden takip eden Mustafa Kemal, gece geç saatlerde önerisinin karşılığını almış ve Anafartalar Grubu Komutanlığına atanmıştı. Artık sahne onundu. Tüm kuvvetler emrindeydi. Görevi, düşmanı bulunduğu yerden söküp atmaktı. Yıllardır beklediği fırsat eline geçmiş, memleketi için büyük hizmetlerde bulunma imkânına erişmişti. Başarılı olması halinde İstanbul'u kurtarma şerefine nail olacağının farkındaydı. Fakat kaybetmesi halinde tüm sorumluluğun üzerine kalacağının da bilincindeydi. Belki de tüm kuvvetlerin emrine verilmesinin ardındaki sır da buydu. Üç dört günden bu yana mağlubiyet ve perişanlık yaşanmış bir ateş sahasında, karanlık ve belirsizlik içerisinde tanımadığı kuvvetlerle bir mucize başarılması gerekiyordu. Yarının Adamı için vatanın kaybedeceği bir ihtimalde sorumluluğun üzerinde kalmasının bir önemi yoktu. Bu nedenle sorumluluğu büyük bir iftiharla kabul etti.
8 Ağustos gecesi 23.30'da bulunduğu bölgeyi terk edip Çamlıtekke'ye doğru hareket eden Mustafa Kemal, bugüne dek kendisine başarıyla hizmet eden 19. Tümene bir veda mesajı yayımladı:
"Bugüne kadar bana gayret ve fedakârlığınızla kazandırdığınız başarıları, yeni üstlendiğim vazifede de bana olan sevgi ve itimadınız sayesinde tamamlayacağıma dair büyük bir inanç ve güvenle size veda ediyorum."
195
Kısa süre sonra Kemalyeri civarından Kocadereköy'ün kuzeyine geçince, ilginç bir şey fark etti. Nefes aldığını hissediyordu. İlk defa ateş hattından bu kadar uzaktaydı. Barut ve ceset kokusunu ardında bırakmıştı ve dört ay sonra ilk kez temiz hava soluğunu fark etmişti. Belli etmemeye çalışsa da bir süredir hastaydı ve yatağa düşmeyi hiç istemiyordu. Bu nedenle yanına hekimi Hüseyin Bey'i de almıştı. Daha da ilerlediğinde bazı birliklerin işsiz güçsüz şekilde bölgeye bırakıldığını fark etti. İlk iş olarak hepsini cepheye gönderdi. Çamhtekke'ye vardığında vaziyetin kötü olduğunu görüyordu. Herkes ışıkları kapatıp uyumuştu. Askerlerden birini uyandırıp karargâhın nerede olduğunu sorduğunda, kuzeydeki bir istikamete taşındığı cevabını aldı. Oradan ayrılıp gösterilen yere doğru yola devam etti. Yaklaşık bir buçuk kilometre sonra, gece 01.30 sıralarında karargâha vardı. Biraz sonra kendisini karşılamak üzere görevlendirilen subay geldi. Gözü onu bir yerden ısırıyordu. Sanki daha önce tanışmış gibiydi. Subay,
kendisini Üsteğmen Cevat Abbas olarak tanıttığında kim olduğunu çıkardı. Selanik'teki Kristal Gazinosu günlerinde tanıştığı genç teğmen, şimdi savaş meydanında kendisini karşılıyordu.
Mustafa Kemal ilk olarak karargâhı hızlıca denetlemeye başladı. Önceki komutan, Fevzi Bey'in çadırında uyuyordu. Kurmay Başkanı Hayri Bey'le görüşüp tüm subayların toplanmasını talep etti. Haritaları açtı ve bütün birliklerin yerini teker teker sordu. Fakat net cevaplar alamıyordu. Tümenlerle telefon haberleşmesi kurulamamıştı. Beslenme kurulu da oluşturulmuş değildi. Vaziyet iyiden iyiye canını sıkmıştı. Saat 04.00'e geldiğinde edindiği tüm malumat birkaç satırdan ibaretti. Kısa süre sonra çok kritik bir taarruz yapılacaktı ama bu gibi detaylarla ilgilenmek zorunda kalıyordu. 04.30'da karargâhı terk ederek yeniden Çamhtekke'ye döndü. Taarruzu buradan idare etmeyi düşünüyordu. Yaklaşık bir saat boyunca sahayı itinayla

196
gözlemledi. Vakit gelip çatmıştı. Sabahın ilk saatleriyle taarruzu başlattı. Yoğun çarpışmalar sonucunda düşmanın elindeki bazı tepeler ele geçiriliyor, takviye edilen düşmanın saldırıları püskürtülüyor ve günün sonunda zafer Türklerin oluyordu.
Mustafa Kemal, 9 Ağustos'ta yaptığı taarruzla düşmanın Conkbayırı-Kocaçimen Tepesi hattını tamamen ele geçirmesini engellemeyi başarmıştı. Ama Conkbayırı bölgesinin civarı hâlâ düşmanın elindeydi. Şimdi sıra orasını geri almaya gelmişti. Zira orası geri alınmadan tehlike geçmiş sayılmazdı. Asıl kıyamet yarın sabah kopacaktı. Günün geri kalanını taarruz hazırlığıyla geçiren Mustafa Kemal, askerlerin bu büyük taarruz öncesinde rahat etmesiyle özel olarak ilgileniyor ve askerlerin hiç olmazsa sıcak bir çorba içmesi için imkân yaratılması emrini veriyordu.
9 Ağustos akşamı Çamhtekkeden Conkbayırı'na doğru hareket eden Mustafa Kemal, Mareşal Sanders ile buluşup yarınki taarruz planını görüştü. İki farklı görüş ortaya çıkmıştı. Mareşal, Conkbayırı ve Kocaçimen bölgesinin yanlarına ve ardına taarruz etmek fikrini önemsiyordu. Böylece düşmanın tamamı denize dökülebilir veya imha edilebilirdi. Mustafa Kemal ise bu plana karşıydı. Ona göre bu planın başarısızlık halinde öldürücü bir darbe yeme riski vardı. Bunun yerine doğrudan Conkbayırı'na taarruz edilmeliydi. Bu ihtimalde düşman tamamen imha edilemezdi, fakat ordunun durumu emniyet altına alınır ve bir sonraki adım için imkân doğardı. Zaten cephedeki mevcut olumsuz durumun nedeni de daha önce bu şekilde hareket edilmemesinden kaynaklanıyordu. Muhatabının düşüncelerini dinleyen Mareşal Sanders, "Harekâtın sorumluluğunu kabul eden sizsiniz. Katiyen kesin kararlarınız üzerinde etki etmek istemem. Aklıma gelen konuyu etraflıca düşünerek söyledim," diyerek son kararı Mustafa Kemal'e bıraktı. Yarının Adamı kararından
emindi ve taarruzu bizzat yerinden yönetecekti.
197
Ya kazanacaktı ya da kazanacaktı. Onun için başka ihtimal yoktu. Mareşalde vedalaşarak Conkbayırı'na doğru yola çıktı.
Conkbayırı'na yaklaşan Mustafa Kemal, ilginç bir ses işittiğini fark etti. Bu ses, ona Trablusgarp'ta yaşadığı çok eski ve kötü bir hatırayı anımsatmıştı. Uçak sesiydi. Gökyüzüne baktığında bir düşman uçağının tepede dolandığını gördü. Fakat o gün, bugün değildi. Yılmadan yola devam etti. Daha ileride bu defa düşmanın piyade ateşine maruz kaldı. Oradan Kurtderesi'ne doğru saptı ve Besimsırt'ı doğudan dolaşıp nihayetinde 8. Tümen Karargâhına sağ salim varmayı başardı. İlk iş olarak bölgeyi gözlemlemeye başlayan Mustafa Kemal, düşmanın siperlerini ve ateş hattını tespit etmeye koyuldu. Ateş hattına o kadar yakındı ki sahadaki tüm komutanlarla doğrudan görüşme imkânına sahipti. İncelemelerin ardından kendi kuvvetlerini düzenlemeye başladı. Taarruza katılacak iki alay
198
henüz aralarına katılmamıştı. Yollarını şaşırıp kaybolmamalarını umuyordu. Kısa süre sonra alaylardan biri saat 22.00 gibi karargâha ulaşmayı başardı. Taarruz planını komutanlarla görüşmek için daha fazla beklemeye gerek duymadı. Sonradan katılanlar, o vakit öğrenirdi. Şayet gelemezlerse, Yarının Adamı bu durumda da kazanacağından emindi.
Çadıra geçip yapılacak işleri tek tek anlatmaya başladı. Taarruz şafak sökerken başlayacak, öndeki birlikler top ve tüfek ateşi yapmadan, doğrudan süngü hücumuna kalkacaktı. Bazı birlikler de gece karanlığında düşmanın etrafına kaydırılıp aynı anda harekete geçirilecekti. Baskınla birlikte düşman bölgeden kovulunca bu defa ateş açılmaya başlanacak, kendisini de bizzat birliklerin içinde bulunacaktı. Komutanlardan Galip Bey, Conkbayırı'na doğrudan taarruz edilmesi halinde ciddi kayıplar oluşabileceğinden endişe ediyordu. Söylediği şeyler taarruza saatler kala kurulan olumsuz cümleler olmasına rağmen Mustafa Kemal, düşüncelerini açık bir şekilde ifade eden Galip Beye kızmadı. Aksine bu tavrı hoşuna gitmişti. Üstelik haksız da sayılmazdı. Zira iki gündür bölgeye yüklenen birlikleri çok sayıda kayıp vermişti. Mustafa Kemal önceki harekât tarzının hatalı şekilde dizayn edilmesi nedeniyle sonucun olumsuz olduğunu, bu defa doğrudan düşmanın merkezine bir baskın taarruzu yapılacağını ifade ederek Galip Bey'i
yatıştırdı. Yarının Adamı, kendinden emin şekilde, "Mesele birkaç dakika içerisinde halledilmiş olacak!" diyordu.
Gecenin kalanını çadırında geçirdi. Kendisini son derece uykusuz ve rahatsız hissediyor, bir an önce taarruzun başlamasını bekliyordu. Katılması beklenen alaylardan biri hâlâ gelmemişti. Yine de taarruzdan vazgeçmeye niyeti yoktu. Onlar olsun yahut olmasın, şafak söktükten birkaç dakika sonra her şey bitmiş olacaktı. Zamanın gittikçe yaklaşması üzerine çadırından çıkan Mustafa Kemal, hücum edecek askeriyle göz göze
199
geldi. Gecenin karanlığı yerini doğacak güneşin ilk parıltısına yavaş yavaş bırakırken yürümeye başladı. Askerlerin arasında dolanarak yaptığı seri ve kısa bir denetlemenin ardından en öne geçti. Saatine baktı. Vakti gelmişti. Askerlerine dönüp konuşmaya başladı:
"Askerler! Karşımızdaki düşmanı mağlup edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. İlk önce ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden saldırırsınız!"

Komutan ve subaylarla göz teması kurup kırbacını eline aldı. Çıt çıkmıyordu. Derin bir nefes çekip kırbacını havaya kaldırdı ve işaretini verdi. Bütün askerler ve subaylar artık her şeyi unutmuştu. Ürpertici sessizlik yerini uğultuyla karışan bir sese bırakıyor, askerler çelikten bir kitle halinde öne doğru atılıp düşman siperlerine yöneldiğinde havada sürekli tekrar eden o tek ses yankılanıyordu: Allah Allah!
Hemen yerine geçen Mustafa Kemal, baskını saniye saniye izlemeye koyuldu. Askerler büyük bir hızla düşman siperlerine atlıyor ve yakaladığı herkesi bağımsızlığın timsali olan süngüsüyle tanıştırıyordu. Bu ani baskın karşısında neye uğradığını şaşıran İngilizler, büyük bir telaşa kapılıp yerini terk etti ve kaçmaya başladı. Dakikalar ilerledikçe başarıya daha da yaklaştığını gören Mustafa Kemal'in içini tuhaf bir his kaplamış, bir anlığına ruhu bedeninden ayrılır gibi olmuştu. Âdeta bedenini hissetmiyordu. Bu tarifsiz hissiyatın, içinde bulunduğu heyecandan kaynaklandığını düşündü. Fakat göğsünde beliren acıyla durumun böyle olmadığını anladı. Yanında bulunan Yüzbaşı Nuri Bey'in büyük bir panik içerisinde kendisine baktığını fark etti. Göğsüne baktığında gerçeği gördü. Vurulmuştu.
200
BÖLÜM 9
KAHRAMAN
Yavaş adımlarla arazide dolanan Mustafa Kemal, buruk bir şekilde yerde yatan askerlerine baktı. Aklında dolanan tek şey, böyle olmasını hiç ama hiç istemediğiydi. Her bir şehit, ayrı bir dünya gibiydi. Hayatlar, umutlar, güzel bir eş ve belki birkaç çocuk... Ama yerde yatan bedenler bunların artık mümkün olamayacağını haykırıyordu. Ve kendisi onlardan farklı olarak hayattaydı. O an elini göğüs cebine attı ve kırık saatini çıkarıp bakmaya başladı. Göğsüne isabet eden şarapneli karşılayan kırık bir saat, onu yerde yatan bedenlerle aynı akıbeti yaşamaktan alıkoyan şeydi...
Yaklaşık dört saat geçmişti. Siperlere atılan kahraman Türk askeri, Conkbayırı'nı kısa sürede ele geçirmiş, akabinde Şahinsırt'a yönelip en yüksek tepe noktasını geri almayı başarmış ve oradan Sarıtarla üzerine atılıp düşmanı bozguna uğratmıştı. Baskının devamında harekete geçen topçular bölgeyi cehenneme çevirmiş ve takviye için gelen düşman askerleri neye uğradığını şaşırmıştı. Gökten şarapnel ve demir parçaları yağarken onlardan biri Mustafa Kemal'in göğsüne isabet etmiş, cebinde bulunan saati sayesinde hayatta kalmayı başarmış ve geriye ufak bir kan lekesi bırakmıştı. Savaşın karşı tarafındaysa acı bir kabullenilmişlik vardı. İngiliz Binbaşı Allanson olan biteni, "Mermilerin isabetindeki sıhhat şaşılacak derecede idi. Türk siperleri paramparça ediliyordu ama tepede gene Türk-ler vardı. Türklerle karşılaştık ve aramızda vahşice bir boğuşma başladı," diyerek kabullenemiyordu.
201
Çanakkale Savaşının planlayıcısı Winston Churchill, "Türkler öyle bir savunmaya girişmişlerdi ki, canlarını veriyorlar ama vatan topraklarından bir karış yer bile vermiyorlar!" diye yakınıyordu.
Geliboludaki İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Hamil-ton, "Türkler ancak bizi Conkbayırı'ndan atmak suretiyle görevlerini yapacaklarını anladılar ve öyle yaptılar," diyordu.
Haklıydı. Yarının Adamı anlamıştı. İlk değildi ve son olmayacaktı.
Öğlen saatlerine doğru hedeflerine ulaştığını gören Mustafa Kemal, taarruzu durdurmuş ve ele geçirilen bölgelerde tutunmak için hatlarını kuvvetlendirmeye başlamıştı. Her şey Mareşal Sanderse anlattığı gibi ilerliyordu. Şimdi sıra burada tutunmak ve bir sonraki taarruza hazırlanmaktaydı. Düşmanı denize dökmeden bırakmaya niyeti yoktu. Yapacak başka işi kalmadığında Conkbayırı'nı terk edip Çamhtekke'deki karargâhına dönmek için yola koyuldu. Bu esnada 28. Alay'ın Alman Komutanı Hun-ker Bey'in fazla geride kaldığını fark etmiş, hoşuna gitmeyen bu durum karşısında muhatabını daha ileride bulunması konusunda uyarmıştı. Hunker Bey'in alay komutanı olması nedeniyle bulunduğu yerin doğru olduğu hususunda diretmesi üzerine, Mustafa Kemal sinirlenmiş ve birkaç saat önce cephenin en önünde bulunan bir komutan olarak, teori ve pratik arasındaki farkın olağanüstü hallerde nasıl gerçekleşebileceği hususunda bilgi vermişti. Akabinde Mareşal Sanders ile buluşup taarruzu anlatmış, "Bu esnada benim göğsüme bir mermi parçası
isabet etti. Saatimi kırdı. Bu saat benim canımı kurtardı. Müsaade ederseniz, bugünkü muvaffakiyetin hatırası olarak, bu saati size takdim edeyim," diyerek nazik hediyesini Mareşale sundu. Hediyeyi alan Mareşal Sanders bu incelik karşısında, "Sizin de benim pek büyük takdir ve tebriklerimin nişanesini ve büyük başarınızın hatırasını yâd ettirecek olan şu saatimi kabul etmenizi rica ederim," diyerek aile yadigârı saatini vermişti.
202
Karargâhına dönünce ilk işi, savaşı niye ve nasıl kazandığının üzerinden geçmek oldu. Düşmanı nasıl yendiğinin farkındaydı fakat hadiseye bir de düşman gözüyle bakmak istiyordu. Gerçekten de İngiliz kuvvetleri oldukça güçlüydü ve bu kadar kısa süre içerisinde yenilmeleri beklenmedik bir durumdu. Buna rağmen böyle bir baskını bekleyecek şekilde savunma nizamı almamışlar ve birliklerinin önlerinde herhangi bir avcı bulundurmamışlardı. Böyle bir baskını hiç tahmin etmedikleri açıkça anlaşılıyordu. Türklerin ani baskını ve devamında topçuların isabetli atışları tüm dirençlerini kırmış ve geriye yalnızca çekilme seçeneği kalmıştı. Tüm bu hadiseler içerisinde İngiliz komutanlar risk alıp direnişe geçme kararı verememiş çünkü sorumluluktan korkmuşlardı. Risk alan kendisiydi ve kazanmıştı. Mesuliyetten korkan komutanların hiçbir

vakit icap eden kararları veremediğini, bunun neticesinde ortaya acı felaketlerin çıktığını düşünüyordu. Yarının Adamı bu kıymetli dersin, ona ömrünün kalan kısmında çok faydalı olacağından habersizdi.

Türkler umutlu ve sevinçliyken, İngiliz cephesinde huzursuzluk hâkimdi. Dört aydır süregelen kanlı çarpışmalar sonucunda hedeflenen bölge tam ele geçirilmişken gerçekleşen ani taarruzun neden olduğu kayıp tüm moralleri altüst etmişti. Öte yandan İngiliz askerlerinin büyük bölümünü Yeni Zelanda ve Avustralyadan getirilen askerler oluşturuyordu ve evlerinden binlerce kilometre uzakta haftalardır savaşmak zorunda kalan bu askerlerin ümitleri günden güne yitiyordu. Maneviyatları tamamen kaybolmak üzereydi. Bu nedenle birlikler arasında efsaneler dolaşmaya başlamıştı. Türklerin başında bulunan komutanın ölümsüz olduğundan bahsedilmiş ve ona "Efsunlu" lakabı takılmıştı: Efsunlu Kemal... Çarpışmalar sırasında siperlerde, "Karşıdaki birliğin komutanı kim? O mu?" diye sorular soruluyor, askerleri teskin etmeye çalışan subaylar, "Hayır! Hayır! O değil, burada değil. Sakin olun!" şeklinde cevaplar vermek durumunda

kalıyordu. Bir İngiliz subayı onu zaman zaman eline tüfek alıp, siperden dışarıya uzanarak belirli bir hedefe dikkatli ve telaşsız atış yaparken gördüğünü söylüyor, kesinlikle hiçbir kurşunun onu vuramayacağım iddia ediyordu. Başka bir subay da ateş açılmasına ve şarapneller gittikçe yakına düşmeye başlamasına rağmen ilgisiz ve soğukkanlı bir tavırla sigara yakıp, gayet sakince içtiğini anlatıyordu. Şüphesiz ki düşman askerlerinin yarattığı Efsunlu Kemal miti, içinde bulundukları umutsuzluğa dayalı psikolojik vaziyetin tezahürüydü. Yeniliyor ve buna efsunlu bir subayın, yani büyünün neden olduğunu sanıyorlardı. Halbuki yenildikleri olgu akıl, birikim ve cesaretti. Yarının Adamı savaşı yalnızca sahada değil, zihinlerde de kazanıyordu.

*-**

Mustafa Kemal, taarruzdan sonra ortaya çıkan parlak neticenin kendisini yeterince tatmin etmediğinin farkındaydı. Zira düşman kritik mevkiden kovulmasına rağmen bölgede varlığını hâlâ sürdürüyordu. Karşı hamle gelmesi muhtemeldi. Bu nedenle bölgede tutunabilmek için önlemler almayı şart görüyor ve önündeki birkaç günü alınacak tedbirlerle geçiriyordu. Nitekim tahminleri, 15 Ağustos günü gerçeğe dönüştü ve takviye edilen îngilizler, kayıplarını telafi etmek için yeni bir harekâta başladı.

İngiliz taarruzu saat 18.30 gibi başlamış ve Kireçtepe yönünde seyretmişti. îngilizler, Conkbayırı'nı ele geçirmek için bu bölgeyi bir basamak gibi kullanmak niyetindeydi. Başlarda etkili olan bu taarruz gece saatlerinde püskürtülmüş, ertesi sabah çok daha büyük kuvvetlerle yeniden başlamış ve tekrar bertaraf edilmişti. General Hamilton, "Üzülerek söylemeliyim ki Türkler bizim bazı yeni birliklerimiz üzerinde manevi üstünlük sağlamışlardır. Dolayısıyla eğer Çanakkale seferi çabuk ve başarılı bir sonuca ulaştıracak ise bana büyük çapta yardımcı kuvvetler gönderilmelidir.

İyi komuta edilen ve cesaretle savaşan Türk ordusunun karşısındayız!" diyordu. Bu talep üzerine İngiliz donanması binlerce askeri Arıburnu sahiline bıraktı ve çıkarmalar 20 Ağustosa kadar sürdü. İngilizler tüm düğümü koparacak güçlü bir taarruza hazırlanırken Mustafa Kemal de savunma önlemlerini artırdı, birliklerini düzenledi ve talebi doğrultusunda katılan yeni birliklerle birlikte muharebe için gün saymaya başladı.

21 Ağustos sabahı gelip çattığında, General Birdwood, Nisan ayından bu yana sırtını yere getiremediği rakibine esaslı bir darbe indirebilmek için bizzat ordunun başına geçmişti. Taarruz onun emriyle saat 14.30'ta çok şiddetli top atışıyla başladı ve İngiliz askerler Türk siperlerine saldırdı. Düşman neredeyse her yerden geliyordu. Mustafa Kemal'in emriyle direnişe geçen Türk askerleri ilk saldırı dalgasını büyük kayıplarla püskürtmeyi başardı ve saat 16.30'da ikinci taarruz dalgası başladı. Bu saldırıda General Birdvvood bazı siperleri ele geçirmeye başladı ve saat 18.00 civarında Yusufçuktepe düştü. Mustafa Kemal'in emriyle tepenin geri alınması için gönderilen takviye kuvvetler saat 23.00'e kadar mücadele ettiyse de başarılı olunamadı ve taarruz sona erdi. Yaklaşık 5 bin askerini kaybeden General Birdvvood, bu kanlı çarpışma sonucunda hedeflerine ulaşamamıştı.

Gece savaş alanında dolanan Mustafa Kemal ve Cevat Ab-bas, askerler arasında namı yayılan Kasımpaşah Kara Küçük Ahmet isimli askerin başarısını duymuş, her gün sesi yettiği kadar şarkı söyleyerek birliklere moral veren bu askerin aynı zamanda şarkılarıyla geçici ateşkes sağladığını öğrenmişti. Ateşkes olması gerektiği vakit Küçük Ahmet gazellerine başlıyor ve iki tarafın silahı susuyordu. Mustafa Kemal, Küçük Ahmet'in bu ilgi çekici başarısından oldukça memnun olmuş ve Türk'e has bu cevheri sonsuz takdirlerle karşılamıştı.

27 Ağustos gününe dek kuvvetlerini dinlendiren General Birdvvood, öğleden sonra saat 16.00 sıralarında yeni bir taarruz

başlattı. Elindeki bütün kozları oynayarak direnişe geçen Mustafa Kemal, "Tüm komutanların çatışmaları bizzat idare etmesini" emrediyordu. Saat 17.20 sularında Kayacıkağılı'nın düştüğü ve düşmanın siperleri ele geçirdiği yönünde haberler gelmeye başladı. Durumu teyit etmeye çalışan Mustafa Kemal kesin

malumat alamıyordu. Yedek kuvvetlerin bölgeye hareket etmesi ve siperlere girerek düşmanı kovmasını emretmesine rağmen bilgi akışı hâlâ sağlıklı ilerlemiyordu. Saat 17.55 ve 18.00de bölgeden gelen iki bilginin de net olmayışı üzerine, "Ben şu haberi bekliyorum. Siperlere giren düşman mahvedilmiş, düşman siperlerine askerlerimiz girmiştir. Bundan başka hiçbir haber bence önem taşımamaktadır!" emri vermiş, kahraman Türk askeri düşmanı siperlerden atmayı başarmış ve Kayacıkağılı tekrar ele geçirilmişti. General Birdwood tüm çabalarına rağmen bir kez daha hedefine ulaşamamıştı.
206
Osmanlı karargâhı gidişattan oldukça memnundu. 8 Ağustos günü düşmanın Conkbayırı'nı ele geçirmesiyle baş gösteren tehlike, bölgenin geri alınmasıyla bertaraf edilmiş ve geçen süre zarfında Conkbayırı başarıyla korunmuştu. İngi-lizlerin tüm çabası âdeta bataklığa saplanmışçasına fayda vermemiş ve tüm girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Mustafa Kemal'in talebi üzerine 28 Ağustos'ta Anafartalar Grubu Komutanlığına yeni tümen ve alaylar bağlanmış, ayrıca Mustafa Kemal başarıları nedeniyle Muharebe Gümüş Liyakat Madalyasıyla ödüllendirilmişti. Artık çok daha güçlüydü ve İngilizlerin başarmasını mümkün görmüyordu. Hatta çekileceklerini düşünüyor, buna fırsat vermemek için bir taarruzla hepsini denize dökmeyi planlıyor, cephede kendisini ziyaret eden arkadaşı Fethi ve Doktor Tevfik Rüştü'ye durumu anlatıyordu. Zira İngilizleri Gelibolu'dan denize dökerek uğurlama fikri, tüm dünyayı şaşkınlığa uğratacak bir son olabilirdi. Bunun için ideal bir harekât planı oluşturdu.
O günlerde, Almanya'nın İstanbul Elçiliği görevlilerinden Dr. Ernest Jackh, savaşta yaralanan askerler için yardım toplayıp cepheye göndermişti. Mustafa Kemal bu jeste karşılık teşekkür mektubu yazmış, "Kaderin savurduğu her haşin darbeye bizimle katlanmakla kalmayıp, bundan doğan ıstırapları da hafifletmek için akla gelen her yardımı esirgemeyen siz sadık dosta" diyerek teşekkürlerini sunmuştu.
O sıralarda bir paşalığa terfi ettirilmesi gündemdeydi fakat onun aklında yalnızca İngilizleri Gelibolu'dan kovma düşüncesi vardı. Esasen emrinde bulunan Albay Ali Rızanın paşalığa terfi etmesine rağmen kendisinin paşa yapılmayışının ne manaya geldiğini çok iyi anlıyor fakat dert etmiyordu. 22 Eylül'le Salih'e yazdığı mektubunda, "Terfim dahi konu oldu. Tabii ben terfi için çalışmadığımdan, sıram geldiği zaman cevabını verdim" diyor, savaşın gidişatını ise şöyle anlatıyordu:
207
"Buralarda bugüne kadar komuta ettiğim kuvvetlerle yaptığım görevlere karşı kolordu, ordu ve başkomutanlıklar tarafından gösterilen yüksek takdir cidden beni mahcup etmiştir. Savaşı yönettiğim yere 'Kemalyeri', tümenimin düşmandan geri aldığı ve bu dakikada bulunduğum yere 'Cesaret Tepesi' isimlerini verdikleri gibi gümüş savaş madalyasından sonra altın liyakat savaş madalyası da verdiler. Karşımızda düşman artık güçsüz bir hale gelmiştir. İnşallah yakında kamilen defedilir."
Eylül ayının sonunda yardım kampanyasını yürüten Dr. Er-nest Jackh Gelibolu'ya gelmiş ve Mustafa Kemal'le bizzat görüşmüştü. Sohbet esnasında konuyu açmış ve Mustafa Kemal, savaşın gidişatına ilişkin şunları söylemişti:
"Tam manasıyla Ruslar gibi karaya tıkıldık. Ruslar çökmeğe mahkûmdurlar çünkü Boğazları kapayarak onları Karadeniz'e tıkadım. Bu suretle müttefiklerinden ayrı düşürdüm. Fakat biz de aynı sebep dolayısıyla yıkılmaya mahkûmuz. Gerçekten biz; Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint okyanusu sahillerine yerleşmiş bulunuyoruz fakat herhangi bir okyanusa çıkmayı göze alamayız. Deniz kuvvetlerine sahip olmayan bir kara kuvveti olmak itibarıyla biz, yarımadamızı kara kuvvetlerini hiçbir tehdide uğramaksızın istediği sahile getirebilen deniz kuvvetlerine karşı savunmaya asla muktedir olamayacağız."
Ekim ayına gelindiğinde İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Hamilton, tüm komutayı General Birdvvood'a bırakarak cepheden ayrıldı. Mustafa Kemal bu gelişmeyi İngilizlerin çekileceği yönde yorumluyor ve taarruz önerisini sıklıkla dile getiriyordu. Osmanlı Karargâhı bu süreçte Gelibolu'daki birlikleri
208
yeniden düzenledi ve dört tümenin birleşmesiyle oluşturulan 16. Kolordu Komutanlığını kurarak başına Mustafa Kemal'i getirdi. Yarının Adamı bir albay olarak "kolordu komutanı" mertebesine konuyor fakat terfi edilmiyordu.
O günlerde Enver Paşanın Gelibolu'ya gelip tüm kolordu komutanlarını ziyaret etmesine rağmen Mustafa Kemal'le görüşmemesi, bardağı taşıran son damla oldu. Bu hareketi mevkiine yediremeyen Mustafa Kemal, çareyi Mareşal Sanders'in huzuruna çıkıp istifa dilekçesi sunmakta buldu. Zaten cephede yeni bir düşman taarruzu mümkün değildi. Kendisinin taarruz planı da hâlâ kabul edilmemişti. Bu nedenle istifası, orduda bir olumsuzluk yaratmayacaktı. Mareşal Sanders bu konuda Mustafa Kemal'i haklı görüyordu. Enver Paşanın tavrı kabul edilebilir gibi değildi. Fakat kıymetli bir subayının gitmesini de istemiyordu. Bu nedenle devreye girip Enver Paşa ile irtibata geçmeye karar verdi. Yazdığı mektubunda istifa konusundan bahsedip şunları yazdı:
"Bu dilekçeyi destekleyemem. Çünkü Mustafa Kemal Bey'i, vatanın bu büyük savaşta hizmetlerine muhakkak surette muhtaç olduğu, çok müstesna kabiliyetli, yetkili ve cesur bir subay olarak tanımayı ve takdir etmeyi öğrendim. Albay Mustafa Kemal Bey, 5 ay önceki ilk karaya çıkış hareketinden beri parlak şekilde savaşmış ve İngilizlerin Anafarta kanadında son büyük çıkarma hareketleri esnasında müşkül bir anda kumandayı üzerine almak zorunda kalmış, burada da görevini büyük bir cesaret, iyi ve açık tertibat

alarak ifa etmiştir. Öyle ki, kendisine takdirimi ve şükranımı tekrar tekrar ifade ettim. Albay Mustafa Kemal Bey ayrılmak istiyor, çünkü Ekselanslarının güvenine sahip olmadığı kanısındadır. O, bunu bilhassa Ekselanslarınızın son defa burada bulundukları sırada, o zaman ve halen hasta olduğu halde
209
ve öbür üç grubun şeflerini ziyaretlerinizle şereflendirilmiş olmanıza rağmen, kendisini aramamış olmanızdan istidlal ettiğine inanmaktadır. Ben Albay Mustafa Kemal Bey'in, ziyaretin sırf zaman yetersizliği yüzünden yapılamadığını ve Ekselanslarınızın kendisinin hizmetlerini her halde takdir ettiklerini ifade ettim. Şimdilik ilişikte takdim etmediğim ayrılma dilekçesini, Ekselanslarınızın güvenini belirtmek suretiyle reddetmek lütfunda bulunmalarını rica ediyorum."
Mareşal Sanders mektubunda Mustafa Kemal'in üstün başarılarından bahsederek ve istifasını kabul etmediğini belirterek esasen onun haklı olduğunu örtülü olarak ifade ediyor ve mektubun sonundaki cümleyle Enver Paşaya yine örtülü olarak mektup yazmasını öneriyordu. Enver Paşa, 2 Kasımda bu tavsiye üzerine Mustafa Kemale mektup yazmış, "Rahatsızlığınızı işittim, müteessir oldum. Son defaki Çanakkale ziyaretimde muhtelif mevaziigörmek istediğimden sizi ziyarete vakit kalmamıştı. İnşallah yakında tamamen kesb-i âfiyet eyler ve bugüne kadar olduğu gibi kumanda ettiğiniz kıtaatın başında muvaffakiyetle ifay-ı vazife eylersiniz," diyerek durumu toparlamaya çalışmış; Mustafa Kemal bu mektuba, "Rahatsızlığımdan dolayı iltifat ve teveccühat-ı samilerine arz-ı teşekkürat-ı mahsusa eylerim. Bendenizi yakında meydana gelmesi muhtemel olaylar için hazırlanan kuvvetin başında bulundurarak daha büyük hizmetler görülmesine eriştirmekle taltif buyuracağınızdan eminim," diyerek İngilizlere yapmak istediği taarruza gönderme
yapmıştı.
Mustafa Kemal'in tüm taleplerine rağmen Osmanlı Karargâhı cephede daha fazla asker kaybetme ihtimaline sıcak bakmadığı için taarruz fikrini reddetti. İngilizler 7 Kasımda Çanakkale'yi boşaltma kararı alarak çekilme görevini General Birdvvood'a verdi. Birdwood tüm muharebe boyunca hedeflerine ulaşamayan
210
bir asker olarak çekilme görevine çok önem veriyordu. Nitekim Mustafa Kemal'in taarruz planı reddedildiği için bu görevini başarıyla yerine getirdi. Mustafa Kemal ise kendisine karşı gösterilen olumsuz tavrın sürdüğünü düşünerek istifasında diretti ve yerini Fevzi Paşaya bırakarak 10 Aralık günü cepheden ayrıldı.
***
İstanbul'a doğru yola çıkan vapurun güvertesinde dolanırken olan biteni düşünüyordu. Cephede aylarca savaşmış, kritik anlarda sorumluluk alıp başarılı olmuş, bir kolordu yönetmiş ve gidişatı değiştirmişti. Bu sayede İstanbul kurtulmuş, Ruslara yardım yapılamamış ve kibirli İngilizler aşağılayıcı bir yenilgi almıştı. Acaba başkent bu durumun farkında mıydı? Nasıl karşılanacaktı?
Bu düşüncelerle 12 Aralık günü İstanbul'a vardığında tahmininden çok başka bir vaziyetle karşılaştı. Rıhtım bomboştu. Zira Enver Paşa, "Başarı askerindir, şahısları sivriltmeye lüzum yok!" diye emrederek kahramanların isminin ön plana çıkarılmasına müsaade etmemişti. Öyle ki Mustafa Kemal'in Harp Mecmuasının kapağına konan resmi bir emirle kaldırtılmıştı. Cephede olan bitenleri öğrenen Tasvir-i Efkâr gazetesi, 29 Ekim 1915'de Mustafa Kemal'in fotoğrafını kapağına taşıdığı ve onu "Çanakkale Deniz Savaşlarında olağanüstü yararlılık gösteren, olağanüstü şeref ve şanlı muharebe yapan, Boğazları, halifelik makamı olan İstanbul'u kurtaran komutanlarımızdan güçlü, hamiyetli, saygın Albay Mustafa Kemal Beyefendi" olarak tanıttığı için bu kapağı engelleyemeyen sansür subayı üç günlüğüne hapsedilmişti. Gazetenin sahibi Yunus Nadi Bey milletvekili olması nedeniyle ceza almaktan kurtulmuş fakat gazete bir bahane bulunarak on gün yayından menedilmişti.
211
Vatanına hizmet etmiş olmanın huzuruyla Beşiktaş'a geçen Yarının Adamı, annesi ve kız kardeşinin yanına gitti. Oğlunu karşısında gören Zübeyde Hanım, bir kez daha sona erdiğini düşünüyordu. Bir kez daha oğlunu cepheye göndermiş ve onun sağ salim dönüşünü görmüştü. Ama bu ne ilkti ne de son olacaktı. Zübeyde Hanım oğlunu tekrar tekrar cephelere gönderecek ve dönüşünü beklemek zorunda kalacaktı. Şimdi önünde kısa bir süre vardı ve hasret gidermek istiyordu. Akaretlerdeki 76 numaralı evde ailesinin yanına yerleşen Mustafa Kemal, üvey babası Ragıp Bey'in ölüm haberini de burada aldı. Geçen günleri düşündüğünde burukluk hissetmiş ve akima ilk gün gelmişti. Henüz bir çocuktu ve eve geldiğinde kalabalığı görmüştü. Annesini kalabalığın ortasında fark ettiğinde duvardaki kılıcı alıp yanında duran adamı öldürmeyi aklından geçirmiş ve büyük bir öfkeyle evden kaçmıştı. Annesinin evlenmesini doğal karşılamış fakat Ragıp Bey'i kendi açısından hiçbir vakit kabullenememişti. Yine de varlığından rahatsız olduğu bu adam ona
hep iyi davranmıştı. Üstelik mahalleden arkadaşı
212
Fuat'ın (Bulca) amcasıydı. Kibar biriydi ve annesine büyük saygı duyuyordu. Mustafa Kemal zamanla ona sevgi bile beslemişti. Ve şimdi öldüğünü öğreniyordu. Üzülmüştü.
Cephenin yorgunluğunu bir iki gün içerisinde üzerinden attı ve ilk iş olarak Beylerbeyi Sarayında sabık

Sultan Abdülhamid'in muhafızlığını yapan Salih'in yanına gitti. Baş-muhafız Rasim Bey, Vasıf Bey ve Mahmut Bey de oradaydı. Tuhaftı. Yıllarca ona karşı mücadele etmişlerdi ve şimdi onu korudukları sarayda bir arada bulunuyorlardı. Mustafa Kemal arkadaşıyla hasret giderdikten sonra savaş anılarından bahsetmiş ve olan biteni anlatmıştı. Salih ertesi gün Harbiye Nezaretinde daire müdürü olan Mehmet Ali Beyden îngiliz-lerin Çanakkale'yi terk ettiği haberini öğrendiğinde konuyu Mustafa Kemal'e aktardı. Haber, "İngilizler denize döküldüğü" şeklindeydi ve şehirde büyük bir kutlama başlamıştı. Mustafa Kemal haberi aldığında, "Olamaz, bizimkilerin bilgisi olmadan düşman çekilmiştir" diye cevap vermiş, bunun üzerine Mehmet Ali Beye haberin kaynağım sormuş ve Binbaşı Fahrettin olduğunu öğrenmişti. Telefonla Fahrettin Beye bağlanan Mustafa Kemal, olan biteni öğrenmiş ve akabinde Salih'in yanına gidip, "Tahminim gibi düşman kendiliğinden çekilmiştir" demiş ve haberi ilk duyduğunda neden inanmadığını şöyle açıklamıştı: "Ben düşmanın çekileceğini anladığım için bir taarruz yapılmasını teklif etmiştim. Fakat benim bu teklifimi kabul etmediler. Bundan dolayı canım sıkıldı. Çok da yorgun olduğum için izin alarak İstanbul'a geldim. Eğer ben orada iken düşman şimdiki gibi çekilmiş olsaydı herhalde daha çok sıkılacaktım. Burada bulunmak benim için bir talih eseridir."
İstanbul'daki günleri mütemadiyen evinde geçen Mustafa Kemal, büyük bir zafer kazanmış komutan olarak memlekete önemli hizmet ettiğini düşünüyor ve artık dost, düşman herkesin memleket meselelerine kendisi gibi baktığını zannediyordu.
213
Neticede başkenti kurtarmıştı. Zaferin payesi basında kendisine mal edilmiyor ve halk bu gerçeği tam olarak bilmiyor olabilirdi ama hükümet yetkilileri olan bitenin farkındaydı. Bu nedenle memleketin gidişatı ve yapılması gerekenler hakkındaki düşüncelerini hükümet çevrelerine aktarma gereği duymuş, bir süre önce Dışişleri Bakanlığı görevine getirilen İttihatçıların önemli isimlerinden Halil Bey'le görüşmeye karar vermişti. Bakanlık binasına gittiğinde Halil Bey'le görüşmek istediğini belirtti ve bakanın "Beklesinler" talimatı üzerine müsteşar yardımcısının yanında beklemeye koyuldu. Fakat bekleyişin sonu gelmiyordu ve odaya başka misafirler alınıyordu. Kendisine gösterilen bu tavır hoşuna gitmedi. Öte yandan müsteşar yardımcısıyla arasında koyu bir sohbet başlamıştı. Muhatabına, "Sizin bakanınız bütün zamanını böyle manasız ziyaretleri kabul etmekle mi geçirir?" diye sitem ettiği sırada odanın kapısı açıldı. İçeriden çıkan odacı, "Bakan Beyefendi Hazretleri sizi bekliyor" diyerek kendisini odaya davet etti. Fakat bakanın nezaketsiz tavrına karşılık vermezse olmazdı. "Beklesinler!" dedi. Neticede müsteşar yardımcısıyla sohbeti henüz bitmemişti. Bekletme sırası ondaydı.
Halil Bey'in tavrına verdiği mütekabil karşılıktan sonra nihayet askerin vaziyeti, memleketin durumu ve genel politikaları içeren koyu bir sohbet başladı. Halil Bey vaziyetin çok parlak olduğundan bahsedince Mustafa Kemal gerçek fikirlerini açıkça söylemesinde bir sakınca olup olmayacağını sordu. Halil Bey'in "Hay hay efendim," diyerek müsaade etmesi üzerine aklındakileri söylemeye başladı:
"Ben vaziyeti hiç de sizin gördüğünüz gibi görmüyorum. Genel vaziyetimizin sizin izah ettiğiniz gibi olmasını çok temenni ederdim. Fakat ben en çetin ve en zor netice alınabilen bir harp sahasından, o sahanın kumandanı olarak İstanbul'a geliyorum. Eğer lütfeder de beni bir saniye dinlerseniz minnettarınız olurum."
214
Bu girizgâh Halil Bey'in dikkatini çekmişti. "Lütfen," diyerek konuşmaya devam etmesini istedi. Mustafa Kemal bunun üzerine, "Beyefendi, vaziyet sizin gördüğünüz gibi parlak değildir. Siz ki devletin sorumlu idarelerinden bir kısmını üzerinize almış bir zatsınız, eğer şunun bunun ifadesine itimat ederek siyaset kullanmakta devam ederseniz, mevcut tehlike genel tahminin de üzerinde olur," deyince Halil Bey şaşkın ve ciddi bir tavırla, "Beyefendi, ne demek istediğinizi anlayamadım?" diye cevap verdi.
Mustafa Kemal mütevazı bir üslupla sözlerine devam etmeye başladı:
"Memleket ve her şey mahvolmak üzeredir. Siz bunu henüz fark etmediğinizi söylüyorsunuz. Estağfurullah. Böyle demeyin, siz her şeyi biliyorsunuz da beni yabancı ve acemi bir adam kabul ederek bu acı hakikatler üzerinde benimle açık konuşmaktan kaçınıyorsunuz. Muktedir bir bakana yaraşan da budur. Fakat ben o adamım ki benimle her şey konuşulur, müsaade buyurunuz, teati edeceğimiz fikirler anımızda kalacaktır. Sizi diğer bir noktada aydınlatayım. Hakikati konuşmaktan korkmayınız; hakikat sizin dedikleriniz değil, benim dediklerimdir."
Halil Bey sohbetin artık İttihatçılara ve hükümete olan sadakatini tehdit eder niteliğe doğru gittiğini düşünüyordu. "Kumandan Bey, biz size hürmet ettik, çünkü bize dediler ki Arı-burnu ve Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal Bey hizmet etti, bunun için zatıalinizi iyi kabul etmek istemiştim. Fakat bugün bana bahsettiğiniz şeylerin başka manada olduğunu hisseder gibi oluyorum," şeklinde sitemde bulundu ve devam etti: "Beyefendi, bu konuların ve eleştirilerin makam ve muhatabı ben değilim. Ben ordu başkumandanına, onun Erkânı Har-biye'sine, bütün Vekiller Heyeti ile beraber derin ve sarsılmaz itimat taşıyan bir nazırım. Sizin tereddütleriniz olabilir; sizin vakıf olmadığınız hakikatler bulunabilir. Ben size bunları izah etmekte mazurum. Eğer siz buraya şüphe ve tereddütlerinizi
215
gidermek için gelmişseniz, yanlış yere geldiğinizi ihtar etmek mecburiyetindeyim. Başkumandanlığa ve

Erkânı Harbiye'sine müracaat ediniz. Hiç şüphe etmem ki orada sizi lüzumu kadar, ihtiyacınız kadar aydınlatmaya muktedir kişiler vardır."
Görüşme Mustafa Kemal için bir hayal kırıklığı halini almıştı. Makam sahiplerinin, memleket üzerinde dolanan tehdit ve tehlikeleri, kendi makamlarının gerekliliklerine nazaran daha az önemsediğini düşünüyor, öte yandan cephedeki başarılarının hükümet çevrelerinde kendisine pek de itibar sağlamadığının farkına varıyordu. Halil Bey'le konuşacak şey kalmamıştı ama kafasındakileri söylemezse rahat edemezdi:
"Bana yol göstermek nezaketinde bulunduğunuz için size teşekkür ederim. Yalnız müsaadenizle şunu arz edeyim ki, evvela ben Türk ordusunun yabancısı bir adam değilim. Ben ordu ile çok küçük subaylıktan beri derinden temasa gelmiş bir askerim. Ben hadiselerin şevki ile ordunun içinde subay, nihayet kumandan olarak iş görmüş ve zannıma göre başarılı olmuş bir kumandanım. Türk ordusunu, onun faziletini, kıymetini ve bu orduyla neler yapılabileceğini benim kadar anlayan az olmuştur. Beni acemi bir subay, tesadüfle kumandan olmuş bir adam gibi kabul ettiğiniz için üzgünüm. Bununla birlikte sizi mazur görüyorum. Zira bütün hayatınızda, hatta şimdiki önemli siyasi vazifenizde bile henüz hakikatle temasa gelmiş bir zat değilsiniz. Bana bir şey tavsiye ettiniz ki ben onu yapamam. Başkumandanlık Vekâlet'ine ve Erkânı Harbiye'sine müracaat etmek, tereddütlerimi gidermek! Beyefendi farkında değil misiniz ki artık bu memlekette milli bir Erkânı Harbiye heyeti yoktur; bir Alman Erkânı Harbiyesi vardır. O Alman Erkânı Harbiyesi ki Türk ordusunda ilk icraat olarak benim gibi asi bir askeri tard etmek kararına vardı. Beni o heyete mi gönderiyorsunuz?"
Sorusunu sormuş ama cevabını beklemeden bakanlıktan ayrılmıştı. Belli ki Halil Bey, kendisiyle bu konuları görüşmekten endişe etmişti. Belli ki Mustafa Kemal'le bu tip konuşmalar yapmak
216
tehlikeliydi. Hatta belki de bu görüşmenin Enver Paşa ve hükümete karşı bir girişim olarak yorumlanacağını düşünmüş ve şahsi geleceğinden endişe ederek tepki göstermek gereği duymuştu. Nitekim birkaç gün sonra Halil Bey'in kendisini bakanlar kuruluna şikâyet ettiğini duyduğunda şüphelerinde yanılmayacağını anlayacaktı. Halil Bey hem şikâyette bulunmuş hem de cezalandırılmasını talep etmişti. Fakat Mustafa Kemal artık çekinmiyordu. "Böyle içi dışı çürümüş, soysuzlaşmış bir sülalenin ismi padişah olan reisine arkasını vererek kendini kuvvetli zanneden bir heyet, hâkim oldukları süngüye dayanarak Mustafa Kemal'i yakalamak ve asmak gücüne sahiptir," diyordu ama cesaret edemeyeceklerinden de emindi.
Artık İstanbul'da bulunmak ona zor gelmeye başlamıştı. Kahraman olarak geldiği şehirde kendini istenmeyen adam gibi hissediyordu. O günlerde İttihat ve Terakki Cemiyetinden arkadaşı Sabri Bey, kendisiyle görüşmek ve kahramanlıklarını işitip kendisini görmeyi çok isteyen Fenerbahçe Spor Kulübünün sporcularıyla tanıştırmak istemiş fakat fırsat olmamıştı.
9 Ocak 1916'da Sofya'ya geçen Mustafa Kemal, ertesi gün Alman İmparatorluğu tarafından Demir Salip Nişanıyla ödüllendirdiğini öğrendi ve üç gün sonra da Edirne'de bulunan 16. Kolordu Komutanlığına atandı. Ataması yine rütbesinin üzerindeydi. Buna rağmen hâlâ paşalığa terfi etmemişti. Gelişme üzerine 26 Ocak'ta Edirne'ye doğru yola koyuldu. Ertesi gün Edirne'ye girdiğinde hiç beklemediği bir manzarayla karşılaştı. Halk, öğrenciler ve aydınlar onu büyük bir merasimle karşıladı ve atının boynuna çiçeklerden oluşan bir çelenk geçirildi. Hayatında bir ilki yaşıyordu. Milletinin bir kısmı onun namını duymuş ve ona hürmet göstermiş, ismi askeri ve bürokratik çevreleri aşarak halkın bir bölümüne sirayet etmişti.
217
Kurmay Albay Mustafa Kemal, Vehip Paşa ve heyeti Keşan'da II. Ordu Karargâhı'nda, Çanakkale. (Şubat 1916)
Tören esnasında Mustafa Kemal'in atının hemen önünde yürüyen Asteğmen Şükrü hiç olmadığı kadar heyecanlıydı. Amcası Fuat Beyden (Bulca) defalarca dinlediği ve Çanakkale'deki kahramanlıkları büyük bir heyecanla işittiği komutan şimdi hemen arkasında bir kurtarıcı misali şehre giriyordu. Şükrünün bu heyecanı birkaç gün içinde daha da artacaktı. Karargâhta askerlere talim yaptırdığı sırada iki atlının yaklaştığını ve onlardan birinin Mustafa Kemal olduğunu gördü. Atlılar biraz sonra yanına kadar gelince hemen karşısına geçip kendisini tanıttı. Mustafa Kemal'in, "Devam ediniz. Sizi hakem tayin ettim. En çok başarı sağlayacak askeri bana göstereceksiniz," talimatı üzerine talimi sürdürmeye devam etti. Talimin bitiminde en başarılı askeri üç adım öne çıkararak, "Komutanım, en iyi olan bu askerdir," dedi. Mustafa Kemal, "Evet, en iyisi odur," diyerek yaklaşmalarını emretti. Şükrü iyiden iyiye heyecanlanmıştı. "Emrediniz komutanım," demesi üzerine Mustafa Kemal sağ cebinden bir altın lira çıkarıp, "Al arkadaş. Bu, vazifeni iyi yapmanın mükâfatıdır," diyerek askere uzattı ve talimdeki diğer askerlere dönüp, "Tekrar gelip ayrıca sizi de taltif edeceğim," diyerek oradan ayrıldı. Şükrü, Mustafa Kemal'in yanında bulunan yaveri Cevat Abbasa bakıp, "Ne mutlu..." diye iç geçirmişti.
218
Mustafa Kemal, Edirne günlerinde her zaman olduğu gibi çalışmalarına devam ediyordu. "Tâbiye Meselesinin Halline ve Emirâlerin Yazılış Şekline" dair broşür hazırlamış ve yayımlamıştı. Öte yandan kendisine Anafartalar Grubu Komutanlığındaki üstün başarıları nedeniyle İkinci Rütbeden Osmani Nişanı ve

Muharebe Altın Liyakat Madalyası verilmişti. Madalyalar birbirini takip ediyordu fakat madalyalara layık görülen komutanın fikirlerine önem verilmiyordu.
O günlerde Doğu Cephesinden gelen haberler hiç iyi değildi. Ruslar 16 Şubat'ta Erzurum'a, 3 Mart'ta Bitlise girmiş; Başkomutanlık bu kötü haberler neticesinde Mustafa Kemal'in 16. Kolordusunu Edirne'den Diyarbakır'a gönderme kararı almış ve talimat 12 Mart günü Mustafa Kemal'in eline geçmişti. Bölgedeki 2. Ordu'nun başına geçeceği söylenmişti. Yeni bir macera başlıyordu. Derhal askerlerini toplayıp bir konuşma yaptı. Görevin içeriği ve öneminden bahseden konuşmayı dinleyenler arasında Şükrü de vardı. Konuşmanın bitiminde, "Şükrü!" diye bir ses duydu. Bu amcası Fuat Bey'in sesiydi. Kısa bir sohbetten kendisini takip etmesini söyleyen amcasının peşine takıldı. Karargâh binasının üst katına geldiklerinde merakı iyiden iyiye artmıştı. Biraz sonra Kolordu Komutanlığı odasının önüne vardıklarında heyecanını güçlükle zapt ediyordu. Önce Fuat Bey odaya girip ardından Şükrü'yü çağırdı ve Mustafa Kemal'e, "Yeğenim Şükrü" diye tanıttı. Şükrü derhal Mustafa Kemal'in elini öpüp, "Nasılsınız?" diye sordu. Mustafa Kemal
dikkatle bakarak, "Sizi tanıyorum," dedi. Şükrü bunun üzerine talim gününden bahsedince, "Evet, hatırladım," diye cevap verdi. Görüşmenin bitiminde odadan ayrılan Şükrünün içi içine sığmıyordu. Birkaç gün önce Cevat Abbas'ın ardından bakarken kurduğu hayal gerçek olmuştu. Diyarbakır'a gidecekler arasında yerini almıştı. İzzettin Bey Kurmay Başkanı, Cevat Abbas'la kendisi de yaver olarak tayin edilmişti. Artık en yakınında olacaktı.
219
BÖLÜM 10
PAŞA
Mustafa Kemal on günlük yolculuğun sonunda Diyarbakır'a vardığında oldukça yorgun düşmüştü. Yolculuk önce trenle başlayıp Pozantı'ya kadar sürdü. Akabinde otomobille Halep'e geçip, Baron Otelinde bir gece konakladıktan sonra 22 Mart günü Ceylanpınara hareket etti. Bu esnada Rusların Muş, Van ve Hakkâri'yi işgal ettiği haberini almıştı. Kaybedecek fazla zaman yoktu. Ceylanpınar'dan Mardin'e doğru yol alan kafile, otomobilin arıza yapması nedeniyle vakit kaybetmemek için yolculuğa atlarla devam etme kararı almış ve nihayet 26 Mart günü Diyarbakır'a varmıştı. Bölgeye gelir gelmez ilk öğrendiği şey, 2. Ordu'nun başına Ahmet İzzet Paşanın tayin edilmiş olduğuydu. Halbuki bu görev ona söz verilmişti. Fakat şimdi Ahmet İzzet Paşaya bağlı olarak 16. Kolorduyu yöneteceği söyleniyordu. Verilen söz çiğnenmişti. Zaten halihazırda paşalığa terfi edilmemişti. Hak ettiği terfiyi bile alamazken verilen sözün tutulmamasına şaşırmadı. Tek amacı her zaman olduğu gibi verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmek ve memlekete hizmet etmiş olmaktı.
Mustafa Kemal'in Diyarbakır'da yeni savaşların arifesinde mücadeleye başlamaya hazırlandığı günlerde, İstanbul'da önemli bir toplantı yapıldı. İttihatçılardan Doktor Bahattin Şakir ve Doktor Nâzım, Talat Paşaya giderek Mustafa Kemal'in tuğgeneralliğe terfisi için talepte bulundu. Talat Paşa da Enver Paşayı yanına çağırarak konuyu görüştü ve "Bak, arkadaşlar Mustafa Kemal'in terfisini istiyorlar. Bir an evvel olsa bitse diyorlar," dedi.
221
Mustafa Kemal, Diyarbakır'da. (1 Mart 1916)
Enver Paşa bu talep karşısında, "Şimdi terfisini onayladım," diyerek talebi yerine getirdi fakat uyarmadan da edemedi: "Ama müsaade edin anlatayım. Siz onu benim kadar tanımazsınız. Çok değerlidir ama o ölçüde de ihtiraslıdır. Emin olun, şimdi general yaparız, kolordu komutanlığı ister. Ordu komutanı yaparız, başkomutanlık ister. Ona da peki desek, yine yeterli görmez, daha büyüğünü ister. Çünkü hırsına hudut yoktur. Bu sebeple, onu azar azar vererek gayet maharetle idare etmek, hoş tutmak lazımdır."
Neticede Yarının Adamı hak ettiği unvanı geç de olsa alıyordu. Karar birkaç gün içerisinde onaylanacak ve iletilecekti.
Mustafa Kemal ilk iş olarak ordunun durumunu ve kolordusunun görev sahasını incelemeye koyuldu. O sıralarda Doğu Cephesi, Dersim'in doğusunda ve batısında olmak üzere ikiye
222
ayrılmış durumdaydı. Dersim, asiler tarafından ele geçirildiği için terk edilmiş, cephenin doğu kısmı 2. Ordu, batı kısmı ise 3. Ordu emrine bırakılmıştı. Düşman, Erzurum'a kadar ilerlemiş ve 3. Ordu, Trabzon-Bayburt hattına çekilmişti. Onun görev alanı ise Dersimden başlayıp Van Gölü'ne kadar uzanıyordu. 2. Ordu'da kendi kolordusu dışında 1, 3 ve 4. Kolordular bulunuyordu. Raporları ve haritaları incelediğinde 5. Tümenin Bitlis Boğazında sıkışıp kaldığım fark etti. Öte yandan Bitlis ve Muş'un mutlaka Ruslardan geri alınması gerektiği kanaatindey-di. Aksi halde Ruslar ve İngilizler, Doğu bölgesinde birleşebilir-di. Tüm bunların yanında yapılması gereken ilk iş, cephedeki düzenin sağlanmasıydı. Bu nedenle önce cepheye gidip düzeni sağlayacak, akabinde Bitlis Boğazında sıkışıp kalan 5. Tümeni kurtaracak ve sonra yönünü Bitlis ve Muş'a çevirecekti. Çalışmalarla geçen gecenin ardından, 27 Mart günü Bitlis Cephesine doğru yola çıktı. Ekibinde Çanakkale günlerinde yanında bulunan İzzettin Bey, Doktor Hüseyin Bey ve Yaveri Cevat Abbas da bulunuyordu. Ve tabii Şükrü de aralarına katılmıştı.
Cepheye vardıklarında bazı askerlerin şikâyetleriyle karşılaştı. Aralarında bir muhtarın da bulunduğu bazı

silahlı kimseler askerleri gasp ediyor ve türlü sorunlara yol açıyordu. Mustafa Kemal derhal bu grubun yakalanıp getirilmesi için talimat verdi. Süvari Bölük Komutanı Yüzbaşı Ahmet Bey komutasındaki bir birlik harekete geçerek 14 eşkıyayı, Koh köyü civarında yakaladı. Derhal harp divanı kuruldu ve eşkıyaların idamına karar verildi. İnfaz için kolordu komutanının onayı gerekiyordu. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal kararı okudu. Harp divanı, eşkıyaların silahla yol kesip askerleri soyduğunu açıkça tespit etmişti. Mehmetçik evini ve ailesini geride bırakıp canını ortaya koyarak düşmanla mücadele ederken, birilerinin silah kuşanıp onları gasp etmesi kabul edilebilecek şey değildi. Üstelik bu tip hadiselerin önü kesilmediği takdirde yayılması
223
mümkündü. Yarının Adamı, savaşın içindeki bir asker olarak atması gereken adımı attı ve kararı tasdik etti. Eşkıyalar kurşuna dizilmek suretiyle infaz edildi.
Aynı gün cephenin işlerini düzene koydu ve 5. Tümeni sıkıştığı durumdan kurtarmak üzere Duhan mevki üzerinden Bitlis Boğazına vardı. Rusların 5. Tümenin sağ cenahına taarruza geçtiği sırada bölgeye varan Mustafa Kemal, birliklerinden bir kısmını harekete geçirerek taarruzu 3 Nisan günü püskürttü ve tümeni esir düşmekten kurtardı. Akabinde cephe hakkında genel bir durum değerlendirmesi yapmak üzere Siirt e geçti. Bölgeye vardığında Ahmet İzzet Paşanın 2. Ordu Komutanı olarak Diyarbakır'a ulaştığını haber aldı. Malumun ilanıydı. Verilen söz kül olmuştu. Ahmet İzzet Paşa karargâhını Diyarbakır'da kuracağından, Mustafa Kemal 16. Kolordu Komutanı olarak karargâhını Silvan'a taşımak ve Paşaya cephe hakkında malumat vermek üzere Diyarbakır'a döndü. Tuğgeneralliğe terfi ettiğini burada haber aldı.
Mustafa Kemal'in tuğgeneralliğe terfi etmesi. (01 Haziran 1916)
224
Bu sıralarda Paşayla ve Kurmay Başkanlığını yapan Albay İsmet Bey'le uzun uzun görüşme imkânı buldu. İsmet Bey'i esasen 1909'daki İttihat ve Terakki Cemiyeti Kongresinden ve 31 Mart İsyanı sırasında yaptığı görüşmelerden tanıyordu. Fakat bu günlerde kendisini daha da yakından tanıma fırsatı bulmuştu.
O günlerde aklında uzun süredir haber alamadığı Corinne geldi. Bu defa ondan gelmesini beklemek yerine ilk mektubu kendisi yazmaya karar verdi:
"Bu defa hakiki dostluğumuzu hatırlatmak için ilk önce ben kalemi elime alıyorum. Batıdan doğuya kadar devam eden uzun ve yorucu bir yolda iki ay kadar seyahat ettikten sonra bir istirahat anı bulunabileceğine inanılır değil mi? Heyhat! Görülüyor ki bu ancak ölümden sonra mümkün olacak. Fakat bu hayali rahata kavuşmak için Allahımızın cennetine gitmeye kolay kolay razı olacak değilim. Yarın başka bir istikamete gideceğim. Bu sayfanın geri kalan kısmını önümde bulunan bir kitaptan aldığım bazı sözlerle dolduruyorum: 'Orduların hâlâ devam eden mekanik hareketleri sona ermek üzereydi. Zira halkın hareketi söndüğü zaman askerler bulunmaz. Ruhların takati bittiği zaman generaller kendilerine gelemezler ve zaferler askerlerle, generallerle ve para ile birlikte sona erer... Mignet...' Son söz: Ya hiç doğmamış olmak veya hiç unutulmamak isterdim... Chateaubriand..."
Hazırlıklarını tamamladığında karargâhının nakli için 3 Haziran günü Silvan'a doğru yola çıktı. 8 Haziranda 8. Tümen Komutanı Nuri Bey'le birleşip çalışmalarına başladı. Çocukluk ve okul günlerinden arkadaşı, Trablusgarp ve Çanakkale'deki yoldaşı Nuri'yle şimdi de Bitlis'te bir araya gelmişti.
225
Ruslar ertesi günün gecesinde Anduk Dağlarının kuzeyindeki Osmanlı hatlarına baskın düzenledi. Mustafa Kemal'in talimatıyla baskına müdahale eden Şemsettin Bey başarılı olsa da Ruslar bu defa Kurtik Dağları üzerinden 35. ve 18. Alaylara karşı harekete geçti. Alay komutanının şehâdeti ve ağır zayiatına ilişkin haberler üzerine Mustafa Kemal daha gerideki Şen mevkiinde yeni bir savunma hattı oluşturulması için bizzat bölgeye doğru yola çıktı. Dağların arasından, muhtemelen pek az kimsenin bildiği dere ve tepelerden geçerken Corinnee bir mektup daha göndermeye karar verip yazmaya başladı:
"Sevgili Corinne, tabii ki şu anda bulunduğum yeri bilmiyorsunuz. Burasını size tanıtamam da... Çünkü yerini gösterecek bir harita bile yok. Kısaca gürül gürül akan sayısız derelerle sulanan, fevkalade güzel yeşil çamlarla örtülü bir dağ silsilesi. 2 bin metre yükseklikte tasavvur edebilirsiniz. Ormanlarımızda binlerce bülbül var ve dağlarımızın bir kısmı hâlâ tertemiz beyaz örtüsünü koruyor. Hava tertemiz. Sular da öyle. Ruslar pek uzakta değil. Ama düşman Çanakkaledeki gibi yakın değil. Ben çok iyiyim. Ne bir gazete ne bir haber ne de bir mektup ulaşıyor bana..."
Bölgeye vardığında bu hatta kalıp kalamayacakları konusunda şüpheliydi. Bölgenin daha gerisinde bulunan Kulp Geçidinin de gerisine çekilme planı alternatifler arasındaydı. Sahada yaptığı analiz neticesinde Şen mevkiinde tutunamama-sı halinde Kulp Geçidinin gerisine çekilmenin sağlıklı şekilde yapılamayacağını tespit etti. Üstelik Şen mevkiinde kalınması halinde arazi şartları bakımından Ruslar avantajlı durumda olacaktı. Bu nedenlerden ötürü vakit ve fırsat varken şimdi çekilmenin daha yerinde olduğuna kanaat getirdi. Kulp Geçidinin de gerisine çekilmekten başka çare kalmamıştı. 12 Temmuz
226
günü Şükrü ve Cevat Abbas'ı da yanına alarak birliklerin en ön tarafına geçti ve çekilmeyi bizzat idare etmeye başladı.
Mustafa Kemal, Bitlis'te. (30 Mart 1916)

Şükrü, çekilme esnasında hiç olmadığı kadar tedirgindi. Zira Rusların takip kuvvetlerinin ani bir baskın yapması halinde kendileri de ateş hattının içerisinde olacaktı. Mustafa Kemal bu esnada sürekli olarak sağ cenahı dürbünle izliyor, çekilen askerlere paralel olarak ileriye doğru yürüyen bir Rus müfrezesini tespit ediyordu.
Cevat Abbas daha fazla dayanamayıp, "Atları emreder misiniz Paşam?" diyerek yokladı.
Mustafa Kemal sert bir ifadeyle, "Acele etmeye lüzum yok. Hareket zamanını ben bilirim," diyerek çıkıştı.
Şükrü ve Cevat Abbas'ın endişesi dakikalar geçtikçe büsbütün artıyordu. Son birliklerin de geçidi aşması üzerine Cevat Abbas bir kere daha cesaretini toplayarak, "Paşam, kimse kalmadı, atları emreder misiniz?" diye sordu.
Dürbünüyle dikkatli biçimde araziyi gözetleyen Mustafa Kemal, yaverinin ikinci defa kendisini sıkboğaz etmesi üzerine
227
dönüp onu azarlamaya başladı ve eliyle araziyi gösterip, "Karşıdan gelmekte olduğunu gördüğüm asker önümden geçip emniyete girmedikçe buradan ayrılmayı hiçbir zaman düşünmem!" dedi.
Cevat Abbas ve Şükrü endişe ediyordu fakat Mustafa Kemal haklıydı. Arazide halsiz düşmüş, birliğinden kopmuş, geride kalmış mecalsiz askerler görüyor ve erkenden geri dönüp bu askerleri Rusların olası baskınlarına terk etmek istemiyordu. Bu birliklerin de çekilmesinin ardından Mustafa Kemal hâlâ dürbünüyle araziyi tarıyor ve gözden kaçan asker olup olmadığını anlamaya çalışıyordu. Fakat artık kimse kalmamıştı. Bunu anladığında dürbünü bırakıp yaverlerine döndü ve "Çocuklar, şu topraklardan ayrılmaya gönlüm bir türlü razı olmuyor. Saatlerce üzüntüyle hep bunu düşünüyorum. Zihnim daima bununla meşgul. Bugün çaresiz buradan ayrılacağım fakat bir şartla ki o da çok kısa bir gelecekte, yine ve hem de yalnız buralara kadar değil daha ileri gitmek için tekrar geleceğim," dedi. Bu cümleler, tedirgin edici görevin bittiği anlamına geliyordu. Son askere kadar en ileride beklemiş ve tüm askerlerini gerisine aldıktan sonra "son adam" olarak kendisi de atına atlayıp çekilmişti.
Yeni savunma hattı kulp Boğazının gerisindeki Bayrukaltı mevkiiydi. Kendisi de karargâhını burada kurup hazırlıklarına başladı. Gerekli hazırlıklar yapıldığında düşmana taarruz etmeye niyetliydi. Zaten bu nedenle çekilmişti. Şartlar oluşmadan Kulp Geçidinin ilerisinde bulunmasının risk teşkil edeceği açıktı. Fakat Osmanlı karargâhı aynı görüşte değildi. Gece gelen bir şifre, önemli bir bölge olan Kulp Geçidinin terk edilmesini eleştiriyordu. Karargâhın ricat, yani çekilme kavramına bu kadar karşı oluşuna anlam verememişti. Bunu bir tür olumsuzluk olarak görmelerine şiddetle karşıydı. Ricatı bir sonuç olarak görmüyordu. Ona göre çekilme, neticesinde yeni fırsatlar yaratıyorsa zararlı olmaktan çok yararlı bir hamleydi. Birlikleri ricat sayesinde şimdi güven içerisindeydi ve ilerleyen günlerde
228
gerçekleştirmeyi düşündüğü taarruz planına sorunsuz şekilde hazırlanabilecekti. Bu gelişmelerin karargâh tarafından eleştirilmesi canını çok sıkmıştı. Zaten yorgun ve bitkin olan Mustafa Kemal'in tadı bu eleştiri üzerine iyiden iyiye kaçtı. Hemen kalem kâğıdını alıp bir cevap yazdı. Komutan olarak çekilmeye karar verme yetkisinin kendisinde olduğunu ifade ediyor, çekilmeme halinde birliklerin düşmanın kucağına düşeceğini ve yaptığı hamleyle kesin mağlubiyetin önüne geçtiğini belirtiliyordu. Son cümlesi, tüm sorumluluğu üzerine aldığına ilişkindi. Yarının Adamı, bir kez daha sorumluluğun altına girmekten çekinmemişti.
Çekilmenin ardından hızlı taarruz hazırlıklarına başlayan Mustafa Kemal, önce askerin iaşe sorununu çözdü. İlerleyen günlerde hazırlıklarını büyük oranda tamamladı ve son olarak Silvan'a gelen 2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa ve Kurmay Başkanı İsmet Bey'le taarruz hakkında genel bir değerlendirme yaptı. Artık her şey hazırdı.
2 Ağustos günü başlayan başarılı taarruz neticesinde kaybedilen bölgeler birer birer geri kazanıldı ve birlikler 7 Ağustos günü Muş'a girmeyi başardı. Fakat bu netice Yarının Adamını tatmin etmemişti. 5. Tümen, verilen emirle Bitlis'e doğru harekete geçti ve ertesi gün şehir ele geçirildi. Mustafa Kemal, gelişmeyi "Muş dün ve Bitlis bugün kolordumuz tarafından zapt edilmiştir" telgrafıyla 2. Ordu Komutanlığına bildirdi. Bir kez daha başarılı olmuştu. Şimdi sıra Kuşlardaydı.
Karşı taarruz kısa süre sonra, yani 19 Ağustos günü başladı. Evvela sağ cenahtaki 5. ve 8. Tümene saldıran Ruslar kısa sürede püskürtülmüş, fakat Mustafa Kemal bu hamlelerin oyalayıcı mahiyette olduğunu kısa sürede anlamış, asıl hamlenin sol cenah ve merkezden geleceğini tahmin etmişti. Taarruzun bu bölgede başlamasıyla 7. Tümeni yönetmek üzere yola koyulan Mustafa Kemal, ufak tefek molalar hariç istirahat etmeden iki
229
gece devam eden yürüyüş sonucunda Murat Nehrini geçerek 7. Tümen karargâhına vardı. Cepheden gelen top seslerinin gittikçe artması üzerine dinlenmekten vazgeçen Mustafa Kemal, 36 saattir süren uykusuzluğuna rağmen, "Atlar hazırlansın, hemen cepheye hareket edeceğiz!" talimatı vererek tekrar yola koydu.
Bölgeye varır varmaz tümeni gözetleyebilmek için münasip bir tepeye tırmandı. Alay komutanlarından aldığı ilk bilgi, düşman harekâtının o an için endişe edecek mahiyette olmadığına yönelikti. Geç vakte

kadar tepede kalarak bütün şiddetiyle devam eden harekâtı idare eden Mustafa Kemal, son talimatlarını da verip 7. Tümen karargâhına dönmek için yola koyulduğu sırada ani bir yaylım ateşi başladı. Ne olup bittiği anlaşılamadan Ruslar civardaki bir tepeyi de işgal etti. Alay komutanlarının daha birkaç saat önce verdiği bilgilere göre böyle bir hamlenin gerçekleşmesi mümkün değildi. Fakat Mustafa Kemal ne olup bittiğini anlamıştı. Bu bir baskındı. Ruslar gece karanlığından istifade ederek birliklere fark ettirmeden cephe yakınlarına kadar sızmış ve ani bir baskına girişmişti. Alay komutanları bu hamleden habersiz şekilde kolordu komutanına taarruzun ciddi olmadığı yönünde bilgi vererek onu zor bir duruma sokmuştu. Şans eseri ölümden kurtulan Mustafa Kemal, ilk iş olarak ihmali bulunan Tümen Komutanı Halil Bey ve 21. Alay Komutanı Ali Bey'i cepheden çekerek harp divanına sevk etti. Akabinde baskının bozguna sebebiyet vermemesi için gerekli önlemleri aldı. Fakat geçen süre zarfında Rus taarruzu tüm cepheye yayılmış ve Muş elden çıkmıştı. Çekilmekten başka çaresi kalmamıştı.
Rus taarruzlarının tüm cepheye yayıldığı esnada 14. Tümen Komutanı Ali Fuat Bey, iki piyade alayıyla birlikle Çapakçur Boğazında sıkışmıştı ve birliklerinin büyük bölümünü kaybetmiş olması nedeniyle hareket edecek imkânı kalmamıştı. Ordu komutanlığı boğazın kritik önemini kavrayamadığından 14. Tümeni

ihtiyatsız bırakmış, Ali Fuat Bey bu nedenle feci bir halin içine düşmüştü. Şimdi karşısında ölüm ve esaret arasında gidip gelen iki vahim seçenek bulunuyordu: Şehâdete gözü kapalı gidebilirdi ama esaret? Onun gibi vatanperver bir askerin karakteri düşmana esir düşmeyi kabul edemezdi. Rus toplarının giderek artan gürültüsünün çadırda yankılanmaya başladığı esnada içeri yaveri girdi. Artık her şeyin bittiği haberini alacağını düşünürken bambaşka bir gerçekle karşılaştı. Yardım nihayet gelmişti. Derhal çadırından çıkan Ali Fuat Bey dürbünüyle etrafı kolaçan etmeye başladı. Yaveri haklıydı. Yetişen Türk birlikleri sol cenahtan bütün gücüyle düşmana vurmuş ve onları püskürtmeye başlamıştı. Fakat gelenlerin kimler olduğunu anlayamıyordu. Dürbünüyle etrafa bakınırken civardaki bir tepede 7. Tümenin sancağını gördü. Daha da dikkatli baktığında yüzlerini az çok seçebildiğin! fark etti. İçlerinden birinin siması tanıdık geliyordu. Nicedir tedirgin olan yüzünü tebessüm kaplamaya başladı. Hemen atına atlayıp tepeye
doğru yola koyuldu. Yaklaştıkça simalar giderek netleşiyordu. Evet, oydu. Mustafa Kemal, tepede sakince bekliyor ve etrafı gözlüyordu. Uzun süredir görmediği arkadaşı en zor anında yardımına yetişmiş ve esaret tehlikesinden kurtarmıştı.
Ali Fuat tepeye varınca atından inip Mustafa Kemale doğru yürümeye başladı. Adımlarını atarken Selanik'te yaptıkları son görüşmeyi hatırladı. Yıllar geçmişti. Şimdi kendisi bir albaydı ve arkadaşı bir general olarak karşısında duruyordu. Ayaklarını sertçe birbirine vurarak selam verdi. Mustafa Kemal ciddi bir tavırla, "Hoş geldiniz Ali Fuat Beyefendi," diyerek karşılık verdi. Acaba dostluk günleri geride mi kalmıştı? Şimdi kendisine bir ast gibi mi davranacaktı? Ali Fuat'ın bu düşüncelerini Mustafa Kemal'in adımları böldü. Kendisine doğru yaklaştı ve "Fuat, kardeşim..." diyerek sarıldı. İki arkadaş yıllar sonra Çapakçur'un meşe ve çam ormanlarıyla bezenmiş yüksek tepelerinde hasretle

kucaklaşıyor, Mustafa Kemal içten gelen bir sesle, "Tanrıya şükürler olsun, seni kurtardım," diyordu. Giderilen hasretin ardından Ali Fuat olan biteni sordu ve Mustafa Kemal bir bir anlatmaya başladı. Çekilme kararı aldığı sırada 14. Tümenin boğazda sıkıştığını ve yardım gitmemesi halinde tamamen esir düşeceğini anlamış, müdahale etmek üzere 2. Ordu Komutanlığından izin talep etmişti. İznin neticesi geciktiğinde kaybedecek fazla vakti olmadığını düşünerek kendiliğinden harekete geçmiş ve 7. Tümeni alarak boğazı sıkıştıran düşmana vurup püskürmüştü. Şimdi hep birlikte Eşek Meydanı namıyla anılan bölgeye gitmeleri ve karargâhını burada kurmaları gerekiyordu. Yol boyunca eski günlerden ve görüşemedikle-ri dönemde başlarına gelenlerden konuştular. Eşek Meydanına vardıklarında Mustafa Kemal ilk iş olarak olan biteni 2. Ordu Komutanlığına rapor olarak bildirdi ve hazırlıklara başladı.
Şükrü, gece yarısı olduğunda kolordu komutanına ulaştırılmak üzere gönderilen bir zarf teslim alıp Mustafa Kemale götürdü. Komutanının emri üzerine zarfı açıp okumaya başlayan Şükrü, satırlarda çok ağır ifadelerle karşılaştı. Karargâh, bir kolordu komutanının muharebe sahasını tamamen boş bırakarak kendi başına kilometrelerce geri çekilmesini isabetsiz ve aynı zamanda yetki tecavüzü olarak niteliyor ve ağır bir dille eleştiriyordu. Günlerdir uykusuz ve yorgun biçimde oradan oraya koşuşturan ve birlikleri son derece güç bir baskınla kurtaran Mustafa Kemal, bu eleştiri karşısında iyiden iyiye hiddetlenmişti. Dinlenmek yerine hemen orada cevap vermeye karar verdi. Neşet Bey'i çağırıp söylediklerini yazmasını söyledi. Bir yandan elinde sigarayla çadırın içinde gergin şekilde yürüyor, bir yandan da söyleniyordu. Ricat kararının tamamen arkasında olduğunu ve mevcut şartlar altında başka karar verilmesinin mümkün olmadığını ifade ediyor, cephenin kilometrelerce geriye alınmasının düşman karşısında bir an içinde

hasıl olan kesin lüzum ve araziye uymak mecburiyetinden ileri gelmiş olduğunu belirtiyordu. Yetki tecavüzü hususuna da şiddetle karşı çıkıyor, kararların savaş idaresiyle görevlendirilen ve duruma tamamen hâkim olan komutana ait olabileceğini iddia ediyordu. Karargâhın yazdıklarının altına kalmayarak aynı üslupta ve şiddette yazılan rapor, Neşet Bey vasıtasıyla 2. Ordu Komutanlığına gönderildi. İki gün sonra cevap geldi ve âdeta özür dileniyordu. Karargâh verilen kararın doğru olduğunu anlamış ve geri

adım atarak Yarının Adamına hak vermişti.
Geçen süre zarfında Ruslar tekrar harekete geçti ve ilerlemeye başladı. Yeni savunma hattında tutunan Mustafa Kemal üç dört gün boyunca süren taarruz karşısında düşmanı eski mevzilerinin daha da gerisine püskürttü. Kaybettikleri mevzileri kazanmak isteyen Ruslar bir kez daha taarruza kalktı, fakat Mustafa Kemal'in direnişiyle karşı karşıya kalarak başarısız oldu ve böylece cephedeki durum âdeta kilitlendi. Rusların daha ileri gidecek gücü kalmadığını anlayan Mustafa Kemal, Eşek Meydanından ayrılarak 25 Eylül günü Silvan'daki 16. Kolordu Karargâh Merkezine döndü ve uzun süredir görmediği eski bir dostuyla karşılaştı.
Doktor Hilmi Bey, kısa süre önce İstanbul'dan kaçmış ve çok önemli bilgiler vermek üzere panik içerisinde arkadaşının yanına varmıştı. Konu Yakup Cemil'di. Birkaç ay önce İngilizlerle barış yapmak için girişimde bulunup darbe planlarken kendisini takip eden gizli polisler tarafından yakalanıp yargılanmış ve suçlu bulunup idam edilmişti. Girişimde kendi adının da geçtiğini öğrenen Hilmi Bey, yargılanmaktan ve idam edilmekten korkmuş ve soluğu arkadaşının yanında almıştı. Mesele bununla kalmıyordu. Yakup Cemil, darbe yaptıktan sonra memleketin başına Mustafa Kemal'i getireceğini
233
söylemişti. Öyle ki bu sözler yargılama esnasında diğer sanıklar tarafından da doğrulanmış, bu nedenle onun adı da darbe iddiaları arasına karışmıştı. Fakat o, böyle bir ortamda delil olmadan kendisine yönelik bir harekette bulunulmasına ihtimal vermiyordu. Kaldı ki darbe yaparak iktidara gelmek onun karakterine ve hedeflerine hiç uygun değildi.
Konuyu Ali Fuat'a açtığında, "Bu adam faraza başarılı olsaydı ve ben işitseydim, ki Yakup Cemil İstanbul'da Mustafa Kemal Harbiye Nazırı ve Başkomutan Vekili olsun diye isyan etmiş ve başarılı olmuş... Benim bunu kabule tenezzül edeceğimi tasavvur edebilir misin? Evet. Vaziyeti derhal kabul ederdim fakat İstanbu'a gidip Yakup Cemil'i cezalandırmak şartıyla," demiş ve eklemişti: "Eğer ben, o ve emsalinin tavsiyesiyle iktidara gelecek bir adamsam, adam değilim!"
O günlerde Corinne'nden de bir mektup gelmiş, arkadaşının hastalığı nedeniyle kırk gün boyunca tedavi gördüğünü öğrenen Mustafa Kemal, geçmiş olsun temennisinde bulunan cevap yazıp şunları eklemişti: "Kıymet verdiğiniz insanlarla birlikte ateşe ve ölüme göğüs germek ne zevk. Bu savaş esnasında zavallı Faik Paşa alnından bir kurşun yiyerek şeref meydanında can verdi. Eski dostumun kahramanlık örneğini takip etmek isteyen Nuri Bey'in coşkunluğu görülecek şey! Allah'tan cennette kendisi için yapılan fakat inşa halinde bulunan köşk tamamıyla bitinceye kadar sabretmesi için verdiğim nasihatlere kulak astı. Valideniz hanımefendiye ve sevimli kız kardeşinize en seçkin muhabbetlerim. Ve hepinize bin şey..."
Bu sıralarda 2. Ordu Komutanlığından gelen yeni emir, Van'ın geri alınması talimatını veriyordu. Ordu komutanlığını Van konusunda harekete geçiren isim ise Bitlis Valisi Memduh
234
Bey'di. Hatta sivillerden kurulu bir milis kuvveti bile hazırlayıp harekete geçmek istemiş ve bu talebini îstanbuldaki Başkomutanlık Vekâlet'ine kabul ettirmeyi başarmıştı. Fakat 2. Ordu Komutanlığı böyle bir seferin sivillerden meydana getirilmiş birliklerle yapılmasını uygun bulmamış ve konuyu Mustafa Kemale havale etme gereği duymuştu. Mustafa Kemal de aynı görüşteydi. Böyle bir sefer ancak dikkatli şekilde yapılan hazırlıklar neticesinde yapılabilirdi. Bu nedenle bölgedeki durumun tespiti ve hazırlıkların başlatılması için Binbaşı Şemsettin Bey'i görevlendirdi. Bu süreçte boş durmak istemeyen Mustafa Kemal, 5. Tümen Komutanı Refet Bey ile 14. Tümen Komutanı Ali Fuat Bey'in yerini değiştirip, 7 Kasım günü savunma hattını denetlemek üzere Ali Fuat'la birlikte Bitlis'e hareket etti. Yanına 10x15 cm ebadında, kapağında sarı yaldızlı baskıyla "Yeni Muhtıra Defteri 1332-1334" yazan köşeleri işlemeli, iç sayfasında "Kırtasiye Mağazaları 1331 Şems Matbaası" ibaresi bulunan, sayfaları çiçek motifli bir defter
aldı.
235
Başından geçenleri bu deftere kaydetmeyi düşündü ve aynı gün ilk sayfaya şunları yazdı:
"Silvan'dan Bitlise gitmek üzere hareket ettim. 5. Tümen Komutanlığına yeni tayin edilmiş olan Albay Ali Fuat Bey, Kurmay Başkanı İzzettin, Neşet ve Topçu Kumandam da birlikte. Saat 6 evvelde hareket olundu. Saat 10 evvelden saat 12'ye kadar Batman Köprüsünde istirahat ettik. Saat 12'den saat 3'den sonraya kadar yürüdükten sonra yol üzerinde bir defa 10 dakika ve bir defa 20 dakika mola verdik... Batman Köprüsünü geçer geçmez yol üzerinde ölü gibi yatmış kalmış bir adam, açlıktan... Köprü ile konak mahallimiz arasında aynı halde iki adam. Muhacir imişler. Batman Köprüsü ile Silvan arasında ve köprüden sonra yeni ölmüş iki beygir. Saat 8 evvelde yattım. Saat 2 sonrada uyandım, öksürükten mustarip oldum. Bir çay yaptırdım. Tekrar saat 3.30 da daldım. Saat 5 sonrasında uyandırdılar."
8 Kasım günü Hazo köyünün kuzeyinden hareket eden kafile, çeşitli denetlemelerin ardından saat 18.20de tekrar mola verip çadırlara çekildi. Mustafa Kemal not defterine; "Şimdi saat 18.20... Alay Kumandam Fuat Bey (Bulca) bize (Ali Fuat ve İzzettin) benim çadırımda ut çalıyor," diye yazdı.
Yolculuk ertesi gün de devam etti. Yolda aç ve sefil halde Bitlise yürüyen pek çok insana rastlamışlardı. Geceyi öksürük ve rahatsızlıkla geçiren Mustafa Kemal, 10 Kasım sabahı not defterine, "Öksürükten, çadırın fena kurulmuş olmasından ve rüzgârdan dolayı pek fena uyudum. Bir saat sonra da uyandım.

Öksürüğü teskin için çay içtim. Tekrar yattım. 5 saat sonra uyandım. 7 saat evvel de Duhanın güneyinden hareket ettik...” cümlelerini yazdı.
Bu zorlu yolculuk nihayet aynı gün saat 12.30da tamamlandı. Şehir girişindeki manzara dehşet boyuttaydı. Yerde yatan ölülerin
236
kimi çürümüş, kimi kemiklerden ibaret kalmıştı. Savaş tüm vahametiyle Bitlis'i sarmıştı. Şehre vardıktan sonra Refet Bey'in evine geçen Mustafa Kemal, bir kez daha öksürükten uyuyamamıştı. 11 Kasım sabahı yorgun bir biçimde 15. Alay'ı teftiş için yola çıkmış, bir saatlik yolculuğun ardından yaptığı denetlemede türlü eksiklikler görmüş ve bunları düzeltmekle uğraşmıştı.
Ertesi gün 14. Alay'ın denetimi yapılacaktı. Refet Bey yolculuğun yaklaşık dört saat süreceğini söyleyip rahatsız olması nedeniyle katılamayacağını belirtmiş, fakat yolculuk yalnızca iki saat sürmüştü. Mustafa Kemal bir komutanın böyle detaylarda yanılmasını doğru bulmuyor, durumu not defterine; "Refet Bey buraya olan mesafeyi dört saat söylemişti. Hiç gelmemiş, bilmiyor," şeklinde düşmüştü. Alayı denetlerken subaylar için rakı büfesi hazırlandığını fark eden Mustafa Kemal bu durumu da doğru bulmuyor ve not defterine; "Askere bu kadar yakın bulunan zabitan için bu hali muvafık görmedim. Yeni Tümen Komutam Ali Fuat Bey'le bu husus görüşüldü," yazıyordu.
Geceyi Alay Komutanlığı barakasında geçirdi, bu gece de öksürük nedeniyle çok kötü uyumuştu. Ertesi gün saat 8.00'de 14. Alayın sol cenahındaki Keltepe'ye gidip bölgedeki askerleri denetledi. Saat 11,00'de Bitlis'e geri dönmek üzere yola çıktı. Güzergâh üzerinde 300 kadar milisle karşılaştı. Aç olduklarından şikâyet eden milisleri Tümen Komutanlığına gönderip doyurulmasını istedi. Saat 16.20 civarında Refet Paşanın evine varıp duş alıp uzandı ve not defterine şunları yazdı:
"Bitlise gelmekteki maksadım, tümen komutanlığı tebeddülünde hazır bulunmak. Tümenin tertibat-ı umumiyesinde muhtac-ı tâdil olan cihetleri bizzat arazi üzerinde görmek. İdare cihetini tetkik etmek. Van Hareket Müfrezesinin hareketini temin eylemek. Filhakika mezkûr nokta-i nazarlardan pek çok istifadeli oldu."
237
Mustafa Kemal, Bitlis dışında bir askeri birliği denetlerken.
Mustafa Kemal 13 Kasım gecesini de öksürük nedeniyle pek fena geçirdi.
14 Kasım günü, doktorun istirahat önerisiyle evinde kaldı. Bu dinlenme ona iyi gelmişti.
15 Kasım gününü not defterine, "Geceyi nispeten iyi geçirdim. Bugün tümenin sağ cenahını teftiş edecektim. Doktor mümanaat etti. Fırka Kumandanını ile Kolordu Erkânı Harbiye Reisini gönderdim. Akşama kadar istirahat ettim. Yalnız, Tümen Sertababeti ve İdare Riyaseti dairelerini gezdim? şeklinde yazdı.
Öksürükleri biraz daha azalmıştı. 16 Kasım sabahı not defterine, "Geceyi fena geçirmedim, öksürük seyrek ve hafif idi. Tamamen uykuya mani olmadı," cümlesini yazdı.
Daha iyi hissettiğinden teftiş için Bitlis hastanesine gitti ve hiç ummadığı bir manzarayla karşılaştı. Başhekim hastanede 14 kadın kafası bulunduğunu söyledi. Bunlar, Bitlis'in işgali sırasında Ermeni çetelerin gerçekleştirdiği katliamlardan sadece birinin iziydi. Dönüşte yolda çocuklarla karşılaştı. Cebindeki paraları hepsine dağıttı. Onlardan biri de 8 yaşındaki
238
Abdürrahim'di. Bu çocuk ilgisini çekmiş ve yetiştirmek için yanına almıştı.
18 Kasım günü sabah bir Nakşibendi türbesini ziyaret etti. Akşamüstü annesinden gelen mektubu teslim aldı ve Ali Fuat Bey'le eski günlerden sohbet edip yemek yedi.
19 Kasım günü rahatsızlığı büyük oranda iyileşmişti. Alp-honse Daudet'in Sapho: Moeurs parisiennes isimli eserini okumaya başladı.
20 Kasım günü gerekli tüm hazırlıkları bitirip raporunu yazdı. Aynı zamanda Muş'ta bulunan arkadaşı Nuri'ye, İstanbul'da bulunan annesine ve Salih'e mektup yazıp gönderdi.
21 Kasım günü Silvan'a hareket etmek için sabah 05.00 gibi uyanıp eşyalarını toparlamaya başladı. Bir yandan da yanındakileri tarih sohbeti gerçekleştiriyor, Bitlis'in Pompei Harabelerini hatırlattığından, Abbasi Devletinin askeri alanda yaşadığı gerilemelerden ve Türklerin Selçuklulardan önce Bulgaristan civarına kadar gitmiş olduğundan bahsediyordu. Saat 07.00 gibi Bitlis'ten hareket etti. Yolda zihninden geçen bazı düşünceleri defterine yazmaya başladı:
"Kumandanlar kıtaatın ahval-i dahiliye ve ruhiyesine bizzat ve bilfiil içlerine girmek suretiyle vâkıf olmalı, daha emniyetle emir verir. Mafevkler madunlariyle musahabet etmeli, onları serbest idare-i kelâma alıştırmalı. Madunun tarz-ı muhakeme ve suret-i beyanını bilmek faydalı ve lâzım.'"
Bu düşünceleri kaydettikten sonra "Terbiye-i Ruhiye" ve "Usul-i Muaşeret-i Askeriye" hakkında bir eser yazmaya karar verdi. Hatta aklına Fransızca bir kaynaktan istifade etmek bile geldi. Bunun yanında eserin içeriğiyle ilgili subaylardan yardım
* "Kumandanlar bölüğün ruh durumuna bizzat ve bilfiil içlerine girmek suretiyle vâkıf olmalı, daha emniyetle emir verir. Üstler astlarıyla sohbet etmeli, onları serbest söz söylemeye alıştırmalı. Astın muhakeme tarzını ve anlatma biçimini bilmek faydalı ve lazım."

239
almayı ve bazı konuları büyük komutanlarla mütalaa etmeyi düşündü. Ertesi gün yolculuk esnasında İzzettin Bey'le tesettür hakkında sohbet gerçekleştirdi. "Muktedir ve hayata vakıf valide yetiştirmek, kadınlara serbestisini vermek gerek," diyordu.
Kafile günün sonunda Koh köyüne ulaştı. Mustafa Kemal de gelen raporları okuyup hazırlıkları takip etti. Akşamüstü Ali Fuat Bey'le görüşürken, Fuat Bey (Bulca) her zaman yaptığı gibi ut çalarak onlara eşlik etti.
23 Kasım günü Kelhük köyüne geçerek 23. Alay'ı denetleyip tatbikat yaptırdı. Aynı günlerde bölgede nam salan Derviş ve Cemil Çeto isimli iki eşkıyanın 150 civarı adamla asayişi bozduğunu öğrendi. Önce bu iki asi liderini yanına çağırıp dinlemek üzere davet ettiyse de davete icabet edilmedi. Ertesi gün tekrar davet etmesine rağmen bu iki asi tekrar davete icabet etmedi. Aynı gün İstanbul'da bulunan bir yüzbaşı olan Ahmet Efendi, mühim bir komutanlığa tayin olacağı yönünde şayiadan bahseden telgraf gönderdi. Bir şeyler oluyordu. Nasılsa yakında kokusu çıkardı.
Kezer Suyunda Bitlis Valisi Memduh Bey'le vilayet erkânı Mustafa Kemal'i karşılarken.
Sol başta; Cevat Abbas Gürer, Vali'nin solunda Şükrü Tezer, onun solunda 23. Alay Komutanı Fuat Bulca.
240
27 Kasım günü Siirt e hareket edildi. Vali Memduh Bey, kafileyi misafir etti. Okuldaki öğrenciler evin avlusuna getirilmişti. Mustafa Kemal hepsine milli şarkılar ezberletip okuttu. Çocukların bu şarkıları güzelce okumuş olması çok hoşuna gitmişti.
Ertesi gün Memduh Bey'le birlikte hamama gitti. Aylar sonra ilk kez huzurlu ve rahat hissediyor, not defterine, "Gece son derece samimî ve tamamen uhuvvetken ane bir vaziyette gece geçirdik'" yazıyordu.
29 Kasım günü sabah 08.00 gibi Garzan'a doğru yola çıkıldı. Yolun yarısına gelindiğinde az çok meyilli bir yokuş geçilirken etrafta sıralanmış yüz silahlı adama rastlandı. Bunlar Derviş ve Cemil Çeto'nun adamlarıydı. Biraz sonra onlar da geldiler ve af dileyip el öpmek istediklerini açıkladılar. Mustafa Kemal bu iki eşkıyayı başka kanunsuzluk yapmayacakları üzerine söz vermeleri karşılığında affedebileceğini söyleyince mesele tatlı bağlandı.
30 Kasım günü Silvan'daki karargâhına varan Mustafa Kemal, ertesi gün Filibeli Ahmet Hilmi'nin Allah'ı İnkâr Mümkün müdür? eserini okumaya başladı.
2 Aralık günü Van seferine ilişkin raporunu tamamladı. Seferin milis kuvvetleriyle gerçekleştirilmesini mümkün görmüyor, ordunun kullanması halinde de takviye ve iaşe yardımının şart olduğunu öne sürüyordu. Bu seferle ilgili olarak not defterine, "Bence yapılacak şey kalmamıştır" yazmış, Allah'ı İnkâr Mümkün müdür? eserini okumaya devam etmişti. Mustafa Kemal bu eseri 3 Aralık günü bitirdiğinde not defterine şunları yazdı:
"Allah'ı İnkâr Mümkün müdür? eserini bitirdim. Bütün filozofların, türlü dinlere mensup olanların hepsi ruhun var olduğunu ve olmadığını, ruhun ve cismin bir veya ayrı olup olmadığını, ruhun yaşayıp yaşamadığını inceliyor. Bunda, ilim ve fenne dayananlar olumlu. İmam Gazali, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd gibi İslam bilginlerinin beyanları bayağı telakkiden büsbütün
* "Gece son derece samimi ve tamamen dostane bir vaziyette gece geçirdik."
241
başkadır; yalnız ifadelerinde çok rumuz var. Dindar mütefekkirler kaideleri, ilim ve fenni, felsefeyi, anlayışları, şeriatı tefsir için evirip çevirmeye gayret etmişler."
Kitabı bitiren Mustafa Kemal hemen ardından Genelkurmay'ın talebi üzerine Arıburnu Cephesi'nde olan biteni rapor halinde yazmaya başladı. Bir yandan bu raporla ilgilenirken, diğer yandan da 6 Aralık günü George L. Fonsegrive'in Elements de Philosophie isimli eserini okumaya başladı. Ertesi gün ise Namık Kemal'in Makalat-ı Siyasiye ve Edebiye isimli eserini okumaya başladı.
8 Aralık günü arkadaşlarıyla birlikte tavşan avına gitti. Sisli havada yaklaşık bir saatlik yürüyüşün ardından başlayan av neticesinde dört tavşan ve bir tilki avlandı. Avları hemen orada pişirip yedikten sonra akşam Silvan'a döndüler.
10 Aralık günü uyandığında nezleye yakalandığını fark etti. Aynı gün Namık Kemal'in eserini bitirip Arıburnu Raporunu tamamladı. Akşam yemekten önce Mehmet Emin Yurdakul'un Türkçe Şiirler isimli eseriyle Tevfık Fikret'in Rübab-ı Şikeste isimli eserlerinden bazı parçalarını okuyarak mukayeseler yaptı. Çalışmasını not defterine, "İkisi de başka başka güzel. Ancak Türkçe olanda da diğerinde de aynı derecede Arapça ve Farsça kelimat var. Fark, biri parmak hesabı, diğeri değil," şeklinde geçirdi.
11 Aralık günü önce Arıburnu Raporunu, akabinde de Ça-pakçur Raporunu Neşet Beye okuttu. Ertesi gün Muş ve Bitlis Cephelerindeki başarıları nedeniyle İkinci Rütbeden Mecidi Nişanına layık görüldü. Aynı gün sürpriz bir haber aldı. Ahmet İzzet Paşa izinli olarak İstanbul'a gidiyordu ve Mustafa Kemal yerine vekil tayin edilmişti.
Ertesi gün Diyarbakır'a doğru yola çıktı ve 14 Aralık'ta şehre vardı.
15 Aralık'ta Ergani'de Ahmet İzzet Paşayla buluşup komutanlığı teslim aldı.
242
Diyarbakır'da Ordu Kumandan vekili iken karargâh önünde.
Vekâleti boyunca İsmet Bey'le uzun süre vakit geçirme fırsatı bulmuş ve onu yakından tanımaya

başlamıştı. Önceki kısıtlı ve dar kapsamlı görüşmelere nazaran bu kez okunan kitaplardan şiirlere, tarih sohbetlerinden at gezilerine kadar pek çok aktivite gerçekleşiyor ve bu iki insan arasında bir tür fikir arkadaşlığı başlıyordu. Mustafa Kemal bir akşam yemeğinde İsmet Bey'i sofrada bulunanların önünde çok kıymetli ve meziyetli bir subay olarak övmüş, kendisiyle tanışmış olmaktan ötürü iftihar duyduğunu söylemişti. İsmet Bey bu süre zarfında Mustafa Kemal'in memlekete ilişkin büyük hedeflerinin içerisinde yer edinen bir aktör halini aldı.
Vekâlette geçirdiği sürede cepheyi gezmeyi ve notlar almayı sürdüren Mustafa Kemal, son olarak 25 Aralık günü defterine, "Bugün mevziin sol cenahını..." notunu düştükten sonra yazmayı bıraktı.
243
Ahmet îzzet Paşanın izinden dönüşüyle birlikte 2. Ordu Komutan Vekilliği sona erince Silvan'a döndü. Birkaç gün sonra ise çok önemli bir gelişme yaşandı. Genelkurmay tarafından Hicaz Seferi Kuvvetleri Komutanlığına atanmış, Cemal Paşa tarafından Şam'a davet edilmişti. yanına Cevat Abbas, Şükrü, Fuat Bey, Doktor Hüseyin Bey ve Neşet Bey'i alarak 24 Şubat 1917 günü yola koyulan Mustafa Kemal, Silvan-Diyarbakır-Mardin hattını izleyip ertesi gün trenle Cerablus'a ulaşmış ve şehirde yemek yiyeceği sırada Şam'a ulaşıncaya dek tüm masrafların Cemal Paşa tarafından karşılanacağını öğrenmişti. Bu jest onu şaşırtmıştı. Manasını anlayamıyordu. Fakat nasılsa Şam'a varacağı vakit öğrenecekti. Halep'e varıp Baron Otelinde bir gece kaldıktan sonra ödeme yapmak istediğinde de aynı cevapla karşılaştı. Ödeme Cemal Paşa tarafından yapılacaktı. Büyük bir merakla 23 Şubat günü Şam'a ulaşan Mustafa Kemal, garda özel bir karşılama töreni hazırlandığını gördü. Bando bile getirilmişti fakat Cemal Paşa karşılayanlar arasında yoktu.
Nerede olduğunu sorduğunda sağlık sorunları nedeniyle tedavi için Beyrut'ta olduğunu öğrendi. Bunca lütuf ve karşılama törenine rağmen kendisini karşılamamış olması merakını büsbütün gerginliğe bıraktı. Kendisini karşılamamak için bilhassa şehirden ayrıldığını düşünüyor ve bunu bir saygısızlık olarak görüyordu. Bu nedenle tepki olarak Viktorya Otelinde yapılan hazırlığa rağmen Damasküs Palasa yerleşti. Otele varınca ilk iş olarak Cevat Abbas'a emir verdi ve Cemal Paşayla görüşmek için randevu almasını istedi. Fakat ordu karargâhının randevu için belirli bir tarih vermemesi üzerine tepesi attı. Atandığı yeni görevi nedeniyle ordu komutanı seviyesinde bir paşaya takınılan bu tavır hiç olağan değildi. Bizzat aramaya karar vererek telefonu açtı ve muhatabına, "Paşa hazretlerini ne zaman ve hangi saatte ziyaret edebileceğimi öğrenerek bana derhal bildiriniz!" dedi.
244
Randevu gününün belirlenmesi için süre istenmesi üzerine belirsiz bir bekleyiş başladı. O kadar gerilmişti ki birkaç aylık yorgunluğun da tesiriyle burnundan kan gelmişti. Bekleyiş, biraz sonra gelen ve "Cemal Paşayla hemen görüşme yapılabileceğine" ilişkin bilgi veren telefonla sona erdi. Hemen hazırlanıp Cevat Abbas ve Şükrü'yü karşısına aldı ve "Çocuklar, hiçbirinizin benimle birlikte gelmesine lüzum yok. Ben yalnız gideceğim. Maksadım, durumu münakaşa ve gerekirse Paşa ile kavga bile etmektir," diyerek otelden ayrıldı. Şükrü onu ilk kez böyle görmüş ve olabileceklerden endişe etmişti. Otelde merak içerisinde beklerken saatler geçmiş ve görüşmeden dönen Mustafa Kemal'i gördüğünde sinirinden eser kalmadığını fark etmişti. "Çocuklar geliniz," diyen komutanlarını takip edip odaya geçen Cevat Abbas ve Şükrü, olan biteni bizzat ondan dinledi.
Mustafa Kemal büyük bir hışımla Cemal Paşanın karşısına çıktığında, gayet hoş bir surette karşılanmış ve kendisini karşılamamış olmasının özel bir nedeni olmadığını izah eden Cemal Paşanın yatıştırıcı tavrı üzerine Mustafa Kemal de konuyu uzatmamaya karar vermişti. Cemal Paşa aynı zamanda Mustafa Kemal'i Viktorya Oteli'ne davet etmiş ve maiyetindeki bir subayı refakatinde bulundurabileceğini söyleyerek onu onore etmişti. Bununla da kalmayan Cemal Paşa, Mustafa Kemal'i bizzat kaldığı otelde ziyaret edeceğini söylemiş, hemen ertesi gün bu sözünü yerine getirmiş ve bu görüşme sırasında Hicaz Seferi Kuvvetler Komutanlığı konusu açılmıştı. Görev, Medine'de sıkışıp kalan Fahrettin Paşaya yardıma gidilmesi ve bölgenin yeniden ele geçirilmesiyle alakalıydı.
Mustafa Kemal cepheyi çok iyi bildiğinden eldeki mevcut kuvvetle Medine'ye ulaşılmasının ve bölgenin ele geçirilmesinin neredeyse imkânsız olduğunun farkındaydı. Eldeki kuvvetlerin Şam civarını korumak için kullanılması gerekirken, Hicaz'a yapılacak bir seferi macera olarak görüyor ve bu görevin kendisine
245
başarısız olarak harcanması için teklif edildiğini düşünüyor ve kibarca reddediyordu. Cemal Paşa bu cevap karşısında durumu Enver Paşaya bildiriyor, Paşa konuyu görüşmek üzere bizzat Şam'a geleceğini söylüyor ve Mustafa Kemal 2 Mart günü şehre ulaşan Enver Paşaya Hicaz'ın savunulmasının stratejik olarak mümkün olmadığını, aksine bölgenin boşaltılarak elde edilecek kuvvetlerin Suriye Cephesinin takviye edilmesi gerektiğini söylüyor, Cemal Paşanın da bu görüşe katılması üzerine durum değerlendirmesi ve saha incelemesi yapan Enver Paşa Medine'nin boşaltılmasına ve Hicaz'daki kuvvetlerin Filistin'de kullanılmak üzerine geri çekilmesine karar veriyordu.
***
Hicaz Seferi Kuvvetleri Komutanlığının kurulmasından vazgeçildiğine göre Mustafa Kemal'e yeni bir görev vermek gerekiyordu. Enver Paşa, 2. Ordu ile 3. Ordu'nun Kafkas Orduları Grubu haline getirilerek Ahmet

İzzet Paşanın komutasına verileceğini, kendisinin de 2. Ordu Komutanı olarak görev yapabileceğini önermesi üzerine, Mustafa Kemal bu görevi memnuniyetle kabul edeceğini söyledi. Böylece geçen yıl kendisine verilen söz gecikmeli olarak yerine getiriliyordu.
11 Mart günü Diyarbakır'a varan 2. Ordu Komutanı Mustafa Kemal, Silvan'daki karargâhını Diyarbakır'a taşıyıp derhal çalışmalara başladı. Birkaç gün boyunca cepheyi gezip kuvvetleri denetledi. Niyeti geçen yıl kaybedilen Muş'u geri almaktı. Bir yandan cepheyle ilgileniyor, diğer yandan da kendisini ziyarete gelen şehir eşrafıyla ilişkilerini sıkı tutuyordu. Hatta bu temaslar sırasında yerel içkiler hediye almış, bunlardan bazılarını bizzat Cevat Abbas aracılığıyla İstanbul'da bulunan Talat Paşa ve Enver Paşaya hediye olarak göndermiş, Enver Paşa da bir sandık dolusu sigara ile iki top Hereke kumaşıyla karşılık vermişti.
246
II. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Diyarbakır'da karargâh binası kapısında.
Hazırlıklarını tamamlayan Mustafa Kemal, Mayıs ayında harekete geçmiş ve Muş'u 14 Mayıs günü ikinci defa Rus işgalinden kurtarmış, böylece iki yıldır cereyan eden Rus ilerleyişi kesin olarak durdurulmuştu. Böylece Osmanlı karargâhı dikkatini yeniden Irak ve Suriye Cephesine yoğunlaştırmıştı.
O günlerde İstanbul'da Beylerbeyi Sarayı Muhafız Subaylığı görevinde bulunan Salih, kendisine bir telgraf olduğu haberini aldı. Mustafa Kemal tarafından gönderilen telgrafı okurken, kendisini çok mutlu edecek satırlarla karşılaştı:
"Seni seryaverim olarak yanıma almak istiyorum. Kabul ettiğin takdirde bana telgrafla malumat vermelisin."
Yıllardır Mustafa Kemal'in yanında bulunmak isteyen Salih, Çanakkale Cephesinde elde edemediği fırsatı değerlendirmekte gecikmedi ve teklifi kabul ederek Diyarbakır'a doğru yola
247
koyuldu. İki arkadaş aylar sonra yeniden bir aradaydı. Mustafa Kemal, Salih ulaşır ulaşmaz onu yanına alarak Elazize geçip Ahmet İzzet Paşa ile görüştü. Bu esnada Enver Paşa, Ahmet İzzet Paşaya telgraf çekerek Halep'te yapılacak mühim bir toplantıyı haber verdi. Katılımcılar arasında Cemal Paşa ve Mustafa Kemal de olacaktı. Ahmet İzzet Paşa bu toplantının kurulacak yeni bir ordu grubu hakkında gerçekleşeceğini tahmin ediyor ve bu orduda Mustafa Kemale görev verilebileceğini düşünerek, "Eğer böyle bir teklif vaki olursa onu kabul etmeniz muvafık olur," tavsiyesinde bulunuyordu. Odada bulunan Salih böyle bir gelişmeden çok mutlu olmuştu. Mareşal Falkenhayn komutasında kurulacak grubun komutasında yer alınmasını daha şerefli bir vazife olarak görüyordu. Buna karşın Mustafa Kemal düşünceliydi. Bir şey söylemek yerine susmayı tercih etti. Ertesi gün yola çıkıldı ve 24 Haziran günü Halepe varıldı.
Ahmet İzzet Paşa ve subay arkadaşlarıyla birlikte Halep'te. (24 Haziran 1917)
Toplantı başladığında Enver Paşa hiç olmadığı kadar sinirli görünüyordu. Ahmet İzzet Paşaya dönüp hiddetli şekilde konuşmaya başladı:
"Sizin bir diyeceğiniz varsa neden bana rapor etmediniz? Mustafa Kemal'in sözüyle mi hareket ediyorsunuz? Bu sizin maiyetinizde. Siz mi ona komuta edeceksiniz, o mu size komuta edecek?"
Ortalık buz kesmişti. Bu çıkışın nedeni, Enver Paşanın kendi aleyhinde bir girişim olduğuna yönelik şüphesiydi. Aldığı malumata göre Mustafa Kemal, paşalara telkinlerde bulunarak savaşın kötü idare edildiği yönünde ortak rapor hazırlanması için çabalıyor, bu sayede onu görevden aldırmak istiyor, Ahmet İzzet Paşa ve Cemal Paşa da bu girişime destek veriyordu. Böylece Enver Paşa görevden alınacak ve Mustafa Kemal'in önü açılacaktı. Bu malumatı alan Enver Paşa derhal Halepe gelmiş ve hepsine meydan okumak istemişti. Sitemlerini durmaksızın sürdürüyor, Ahmet İzzet Paşadan sonra Cemal Paşaya dönüp, "Fikirlerinizi önce bana bildirmeniz, sevk ve idarenin doğru olmadığını benimle münakaşa etmeniz lazımdı. Bunu yapmadınız. Bu yaptığınız askerliğe sığmaz. Bu genç paşaya nasıl inandınız? Nasıl inandınız? Doğru mu yaptınız?" diyerek Mustafa Kemal'i işaret ediyordu.
Yıllardır aralarında adı konmamış bir rekabet süregelen iki büyük adam karşı karşıyaydı. Enver Paşa, kariyer basamaklarını hızlı tırmanıp öne geçmişti. Ve şimdi rakibinin çok büyük bir suç işlediğini düşünerek hesap soruyor, komutanı olarak onun kariyerini bitirme gücünü elinde tutuyor ve ona dönüp, "Sensin!" diyordu... "Bunların hepsini arkandan sürükleyen sen. Ama sen lazımsın bu memlekete. Çok kabiliyetli bir komutansın. Bugün de yarın da büyük hizmetler ifa edeceksin. Ama artık yeter! Bundan fazla yapma!"
249
Enver Paşa, bu rekabeti bir tür düşmanlık haline dönüştürme gafletine düşmemiş, Mustafa Kemal'in yeteneklerini ve göreceği hizmetleri düşünerek, "Sen lazımsın!" demişti. Fakat artık durmasını, daha ileri gitmemesini istiyordu. Zira tarih, güç ve kudreti kendisine vermişti. Şimdi o gücü kendisi kullanıyor, Mustafa Kemal'in buna engel olmasını istemiyordu. Buna karşın Mustafa Kemal malumatın doğru olmadığını, görüşmelerin yanlış yorumlandığını ileri sürerek böyle bir girişim iddialarını reddetti. Böylece iki büyük adamın hararetli çarpışması, memlekete zarar verecek bir mahiyete bürünmeden sonlanmış oldu. Mesele bir şekilde tatlıya bağlandıktan sonra konu savaşa geldi. Kafkas Cephesindeki tehdidin büyük oranda ortadan kalktığı düşünülüyordu. Zira cephedeki kararlı direniş nedeniyle düşman ilerlemesi durdurulmuş, böylece Rus kuvvetlerinin büyük kısmı Avrupa Cephesine sevk edilmek üzere geriye

çekilmişti. Kafkas Orduları Grubu ise kuvvet bakımından yeni bir taarruz imkânına sahip değildi. Haliyle cephede yapılacak iş, mevcut hatlarda savunma durumunun devam edilmesinden ibaretti. Suriye Cephesinde ise Hicaz'a yapılması planlanan
250
seferden vazgeçilmiş olmasının doğru bir karar olduğu teyit edildi. Enver Paşa, niyetini Bağdat'a yapılacak bir seferle ortaya attı. İngiliz işgaline uğramış bu bölgenin kurtarılması gerektiğini düşünüyor, bu nedenle 6. ve 7. Orduları birleştirerek "Yıldırım Orduları Grubunu kurmayı planladığını belirtiyordu.
Bu sırada dışarıda bekleyen Salih, biraz sonra toplantının bittiğini fark etti. Keyifsiz görünen Mustafa Kemal onca yolu boşuna geldiklerini, toplantıda kayda değer bir mesele konuşulmadığını ve Enver Paşanın öfkeli şekilde Ahmet İzzet Paşaya hakaret ettiğini söyledi. Merakı büsbütün artan Salih, detayları öğrenmek istese de Mustafa Kemal daha fazlasını anlatmadı.
Halep'te geçen iki günün ardından Diyarbakır'a dönüldü. 5 Temmuz günü, Diyarbakır Valisi Bedri Bey, Mustafa Kemal şerefine ziyafet tertiplemiş, ordu ve valilik çevrelerinden pek çok kişiyi davet etmişti. Ziyafet esnasında hava almak için dışarı çıkan Şükrü, o esnada telgraf memurunun bahçeye geldiğini fark etti. Kâğıtta Başkomutan Vekili Enver imzası ve "kişiye özel" işareti bulunuyordu. Yaveri olması nedeniyle zarfı açma yetkisi bulunan Şükrü merakla satırları okumaya başlar başlamaz soluğu Mustafa Kemal'in yanında alıp telgraftan bahsetti. "Mühim mi?" sorusuna "Çok mühim ve hayırlı bir haber var Paşam!" cevabını aldı. Mustafa Kemal kâğıdı eline aldığında şu satırla karşılaştı:
"Teşkili derdest bulunan 7. Yıldırım Ordusu Komutanlığını kayıtsız şartsız kabul edip etmeyeceğinizin acele bildirilmesi..."
Şaşkındı. "Çok acayip şey," dedi. Bu teklif günler önce gerçekleşen toplantı sırasında yapılabilirdi. Fakat şimdi bir akşam vakti, üstelik kayıtsız şartsız teklif ediliyordu. Bir süre düşündükten sonra, "Böyle teklife, bu yolda cevap yaraşır. Şükrü,
251
yaz!" diyerek cevabı yazdırmaya başladı: "Teklif olunan Yıldırım Ordusu Komutanlığını kayıtsız şartsız kabul ediyorum."
Şükrü cevabı gönderip köşke döndüğünde Mustafa Kemal hâlâ bu önerinin arka planını analiz etmekle meşguldü. Böyle bir göreve atanmasını, vatan ve millete hem daha büyük hem daha faydalı hizmetlerde bulunabilme açısından önemli görüyor ve mutlaka başarılı olacağına inanıyordu. Öte yandan görevin tebliğ zamanı ve biçimi hâlâ aklını kurcalıyordu. Mustafa Kemale nazaran Salih oldukça mutlu olduğunu ve bu tayinin herkes için yararlı olacağını söylüyordu. Fakat Yarının Adamının bulduğu gerçekler bambaşkaydı. "7. Ordu Kumandanlığını kabul ettim," dedi ve ekledi: "Fakat senin düşündüğün gibi Falkenhayn'ın kumandası altındaki ordulardan birinde çalışmak için değil, bilakis onun yapmak istediklerine mâni olmak için 7. Ordu'ya naklime muvafakat edeceğim. Çünkü onun ne maksatla Yıldırım Ordular Grubu kumandanlığını deruhte ettiğini pekâlâ anlıyorum."
Mustafa Kemal sabah olunca hazırlıklarına başladı. Fakat bir sorun vardı. Görevi aynı gece kabul etmesine rağmen dört gün boyunca resmi tayin yazısı bir türlü gelmedi. Bu manasız gecikme kuşkularını daha da artırmış, âdeta kabına sığamaz hale gelmişti. Salih'e, "Birkaç gün daha bekleyeceğim. Eğer Enver Paşadan bir emir gelmeyecek olursa 2. Ordu Komutanlığından da istifa edeceğim," diye yakınıyordu. Her gün gelen yazılar kontrol ediliyordu. Ve nihayet beşinci günün sabahı gelen evraklar arasında tayin emri Şükrü tarafından tespit edildi. Enver Paşa atama öncesinde onu İstanbul'a çağırıyordu.
yanına Abdürrahim, Salih ve Şükrü'yü alan Mustafa Kemal, 9 Temmuz günü başkente doğru yola koyuldu. Esasen Cevat Abbas'ı da yanında bulundurmak istiyordu fakat o bir müddet önce eşinin doğumu nedeniyle izinli olarak İstanbul'a gitmiş, doğumdan sonra türlü mazeretler ileri sürerek görevinin
252
başına dönmeyip Mustafa Kemal'i gücendirmişti. İstanbul'a vardığında onları karşılayanlar arasında Cevat Abbas da vardı, fakat Mustafa Kemal ona pek yüz vermeyip Akaretlerdeki evine geçti. Beraberinde getirdiği küçük Abdürrahim'i annesi ve kız kardeşiyle tanıştırıp onlara emanet etti. Cevat Abbas ertesi gün Şükrüyle birlikte eve gelip elini öperek af diledi. Zübeyde Hanım'm da araya girmesiyle mesele tatlıya bağlandı. Kırgınlık sona ermiş ve Cevat Abbas yeniden ekibe dahil olmuştu.
Mustafa Kemal nicedir aklını kurcalayan görev meselesinin iç yüzünü İstanbul'daki temasları sırasında öğrenmişti. Yıldırım Orduları Grubu kurulduğu sıralarda Mareşal Falkenhayn'ın komutanlığa tayini neredeyse kesin gibiydi. Almanya'ya yapacağı seyahat öncesinde Enver Paşayla görüşen Mareşal, boşta bulunan 7. Ordu Komutanlığına atama yapılmamasını rica etmiş, buna karşın Enver Paşa göreve 3. Ordu Komutanı Vehip Paşayı getirmek için harekete geçmişti. Aklında Vehip Paşa olması nedeniyle Enver Paşa bu görevi Halep'te Mustafa Kemal'e teklif etmemişti. Fakat Falkenhayn Almanya'dan dönünce Vehip Paşa ismine karşı çıkıp Mustafa Kemal'i istemiş, itirazları Mareşal tarafından reddedilen Enver Paşa istemeyerek de olsa Mustafa Kemal ismine razı olmuş, fakat görevi tebliğ ederken Mustafa Kemal'in "kayıt ve şart" ileri sürebileceğini tahmin ederek görevi "kayıtsız şartsız" olarak teklif etmişti. Enver Paşanın tahminine göre Mustafa Kemal yüksek ihtimalle bazı şartlar ileri sürerdi. Bu nedenle teklifi kayıtsız şartsız yaparak muhtemel bir itiraz halinde görevin Vehip Paşaya verilmesinin yolunu aramış, Mustafa Kemal'in

teklifi kabulü ise hesapları bozmuştu.
Birkaç günlük istirahatin ardından ordu işleri için hazırlıklara başlayan Mustafa Kemal, ordu karargâhı için uygun bir binanın tahsisi için Enver Paşaya başvurmuş, o da 1. Kolordu
253
Komutanı Mehmet Ali Paşaya talimat vermişti. Mehmet Ali Paşanın önerdiği hiçbir binayı beğenmeyen Mustafa Kemal, Ayaspaşa'daki jandarma karakolu binasını istemiş ve bu talebi de Mehmet Ali Paşa reddetmişti. Bunun üzerine canı sıkılan Mustafa Kemal oldubittiye getirip Cağaloğlu'ndaki 1. Kolordu Komutanlığı karargâhına yerleşmiş ve kendi karargâhı elden giden Mehmet Ali Paşa, Mustafa Kemal'i Enver Paşaya şikâyet etmişti. Enver Paşa bu şikâyeti pek önemsemeyip 15 Temmuz günü Yıldırım Orduları Grubunun görevlerine ilişkin emrini yazarak tebliğ etti. 7. Ordu bir ay daha İstanbul'da kalacak, akabinde Halep'e gidecekti.
Mustafa Kemal bir aylık süre zarfında Tevfik Rüştü Bey ve Madam Corinne gibi arkadaşlarıyla görüşüp, 15 Ağustos günü Halep'e hareket etmek için son hazırlığını yaptı. Yola koyulmadan önce evine sürpriz bir ziyaret gerçekleştirilmişti. Mareşal Falkenhayn'ın emrindeki bir Alman subay, Akaretlerdeki 76 numaralı daireye gelmiş ve yanında birkaç sandık getirmişti. Mustafa Kemal, "Bunlar nedir?" diye sormuş ve Alman subay, "İstanbul'dan ayrılıyorsunuz, size Mareşal Falkenhayn tarafından bir miktar altın gönderilmiştir," diyerek cevap vermişti. Mustafa Kemal bu altınların mahiyetini anlamamış, Arap aşiretlere dağıtılacak altınlarla ilgili olduğunu düşünmüştü. O dönem, Arap aşiretlerin düşman saflarına geçmemesi için aşiret reislerine bolca altın ödemesi yapılıyordu. Hatta bu maksatla 7. Ordu'ya da bir miktar altın teslim edilmiş, fakat bu altınlar önceki gün Şükrü ve Cevat Abbas tarafından trene nakledilmişti. Mustafa Kemal bu altınları da aşiretlere dağıtılacak altınlardan olduğunu düşünerek, "Bu sandıklar bana
yanlış geldi, ordunun levazım reisine gönderilmesi lazım," demiş; Alman subay, "Efendim o başka," diyerek cevap vermiş ve Mustafa Kemal meselenin iç yüzünü anlamaya başlamıştı. Mareşal Falkenhayn muhtemelen bir şeyler çevirecekti ve ödemeyi peşin yapıyordu.
254
Bu altınlar sorun çıkarmaması ve gönlünün hoş tutulması için Mustafa Kemale bizzat Falkenhayn tarafından sunulan rüşvetti. Konuyu şimdi mesele yapması halinde neler döndüğünü anlayamayacaktı. Bu nedenle pratik bir çözüm buldu. Altınlara elini sürmeyip diğerlerinin yanına koyacak fakat her ihtimale karşılık teslim alındığına dair senet verecekti. Derhal altınları saydırdı, miktarını ve teslim tarihini içeren senet hazırlayıp imzaladı ve Alman subaya teslim etti. Subay almak istemese de diretip mutlaka Mareşal Falkenhayn'a teslim etmesini emretti.
Yıldınm Orduları Kumandanı iken yaverleri Salih, Şükrü ve Cevat Abbas ile Halep'te. (1917)
255
18 Ağustos günü Halep'e varan Mustafa Kemal, Mareşal'in faaliyetlerini adım adım takip etmeye başladı. Tahminlerinde yanılmamıştı. Falkenhayn'a tabi General Kresman'ın, Gazze'de bulunan Şeyh Hâcim'le hükümetler arasında yapılan türden anlaşma yaptığını öğrendi. Derhal bir rapor hazırlayarak 24 Ağustos günü Mareşal Falkenhayn'a gönderdi. "General Kresman'ın, Gazze'nin Fetan aşireti şeyhi Hacim ile bir sözleşme yapmış olduğunu gördüm," cümlesiyle başlayan raporda, bu girişimlerin iç siyaset açısından sakıncalı olduğundan bahsedip ordunun ilerideki hareketleri için tehdit teşkil edebileceğinin altını çizdi ve raporun sonunda ne maksatla yapılırsa yapılsın, 7. Ordu Komutanı olarak bu anlaşmalara uymayacağını arz etti. Raporu aynı zamanda İstanbul'a da göndermişti. Mareşal Fal-kenhayn ise ertesi gün yazdığı cevapta, "Başmüfettişliğin Arap şeyhleriyle yaptığı sözleşmenin, gerçekten politikamıza uymayan bir sonuç verip vermeyeceğini sizin düşüncelerinizi de dikkate alarak inceleyeceğim," demiş ve raporun hangi maksatla Başkomutanlık Vekâlet'ine gönderildiğini sormuş, Mustafa Kemal 28 Ağustos günü yazdığı cevapta, "Haberleşmede izlenen yolun usule uygun olduğu General Karargâhça da doğrulanmaktadır. Başkomutanlık, gerekli önlemlerin alınması ve sonucun iletilmesini bildirmiştir. Böylece ordu dürüst hareket etmiştir," diyerek rest çekmişti.
Mustafa Kemal araştırmaları neticesinde Şeyh Hâcim'le yapılan anlaşma dışında başka şeyler de tespit etmişti. Falkenhayn attığı tüm adımlarda Osmanlı'nın değil Almanya'nın çıkarlarını gözetiyor, Alman subayları bölgedeki şeyhlerle görüşmeye gönderip kendi safına çekmeye çabalıyordu. Hatta aylar önce gerçekleşen Halep toplantısında kararlaştırılan Bağdat Seferinden vazgeçerek Sina Cephesinde bir taarruz planı yapıyor ve Enver Paşayı bu konuda ikna etmeye çalışıyordu. Mustafa Kemal'e
256
göre Falkenhayriın amacı, Osmanlıya ihanet eden Arap aşiretlerini altınlarıyla yanına çekmek ve Sina Cephesinde yapacağı taarruzla başarılı olarak Suriye ve Filistin bölgesini bir tür sömürge haline getirmekti. Zaten bu bölge çok uzun zamandan bu yana Almanya'nın hedefindeydi. İmparator 2. Wilhelm, Sultan Abdülhamid döneminde Bağdat-Berlin siyasetiyle İngiliz -lerin bölgedeki nüfuzunu kırmak ve Alman nüfuzunu artırmak için yoğun çabalar sarf etmişti.
Şimdi Falkenhayn elindeki 5 milyon altınla bu siyaseti izliyor, Türk askerlerinin canını ve kanını kullanarak Ortadoğu'yu Alman sömürgesi haline getirmek için tehlikeli bir maceraya girişiyordu. Mustafa Kemal tüm bu tehlikeler karşısında âdeta Gordion düğümüyle karşı karşıya kalmıştı. Bu büyük sorunu çözebilecek

gücü yoktu ama İskender'in yaptığı gibi düğümü kesip atabilirdi. Derhal tüm izlenim ve düşüncelerini içeren uzun bir rapor yazmaya başladı. Halk ile idare arasındaki bütün ilişkilerin sarsıldığını, evlerinde kalanların ya kadınlar ve âcizlerden ya da asker kaçaklarından ibaret olduğunu, bunların yetiştirdikleri ürünlerin de ancak kendilerine yetecek kadar bulunduğunu ve hükümetin onların aç kalmalarını bile düşünmeden ürünlerini ellerinden almak zorunda kaldığını yazıyor; öte yandan hükümetin güçsüzlüğü yüzünden memleketin bir anarşi içinde olduğunu, kimsenin hakkının korunamadığını, bu nedenle halkın hükümetten yüz çevirmeye başladığını acı şekilde ifade ediyordu. "Savaş sürüp giderse çürüyen devlet binası günün birinde birdenbire çökecektir!" diyerek raporun ilk kısmını bitiriyordu. Raporun devamında Almanların güttüğü yolun "Gelin bizi yenin" ilkesine dayandığını, bu şartlar altında savaşın kısa süre içerisinde bitmesinin mümkün olmadığını, oysaki ordunun beşte dördünü kaybederek savaşın ilk yıllarına nazaran çok güçsüz bir duruma düştüğünü söylüyordu.

257

Haksız sayılmazdı. Emrine gönderilen 59. Tümenin yarısının ayakta durmaya yeteneği bulunmuyor, İstanbuldan bin kişi ile yola çıkan taburlar Halepe beş yüz kişi olarak varıyordu. Batı Cephesinden gelebilecek bir taarruzu Doğu Cephesinden gelecek bir Rus taarruzu takip ederse, İngilizlere karşı Sina Cephesinde başlatılacak taarruz felç olabilirdi. Tüm bunları izah edip, "Özetle söylemek gerekirse Batı'dan bir saldırıyı beklemek, Suriye Cephesinde ise düşman saldırısını geri çevirecek tedbirleri almak lâzımdır. Irak'ın geri alınmasını düşünemeyiz. Elimizde bunun için kuvvet de yoktur," cümlesini yazarak raporun ikinci kısmını tamamladı.

Yarının Adamı, kurtuluş ümidinin tamamen bittiğini düşünmüyordu. Bazı çareler vardı. Bu çareleri raporun devamında izah etmeye başladı. Durumu hayale kapılmadan olduğu gibi görmek, hükümeti güçlendirerek açlığı giderecek iktisadi tedbirler almak, askeri politikayı savunma politikası şeklinde dizayn etmek, eldeki tek askeri dahi sonuna kadar saklamak ve yurtdışındaki bütün kuvvetleri geri getirmek gerektiğini yazdı. Son bölümde ise Suriye Cephesinde atmak gereken adımları bir bir saydı: Ordunun Almanlar değil Türkler tarafından idare edilmesi gerektiğini, bu ölüm kalım savaşında kendi kendimize karar veremeyecek kadar güçsüz olmadığımızı söylüyor, şayet Falkenhayn'ın görevde kalması şartsa yalnızca askeri komutan olarak kalması ve asıl idarenin Türklere bırakılması gerektiğinin altını çiziyordu. Şayet bu yapılmaz, düşman harekete geçer, kendi birlikleri General Kress komutasındaki 8. Ordusuna verilir ve kendisi ordusu işsiz bırakılırsa bu hale asla seyirci kalmayacağını ve derhal bütün kuvvetleri kendi emrine alarak harekete geçeceğini, yurdun bütün kaynaklarının Almanlara bırakılmasına karşı çıkacağını net şekilde ifade etti. Falkenhayn'ın Osmanlı topraklarını Alman sömürgesi haline

258

getirmek için çabaladığını, her fırsatta "Araplar Türklere düşmandır. Biz Almanlar tarafsız olduğumuzdan onları kazanabiliriz," diyecek kadar saldırgan bir tavırda olduğunu belirtti. Halep'te, Fırat'ta ve Suriye'de Alman siyaseti güdenlerin yüz binlerce Türk kanı için karar verme mevkiinde bulunmasının memleket çıkarlarına aykırı bulunduğunu, memleketi savaştan istifade ederek müstemleke şekline sokmak istediklerini ve bu tavır karşısında hiç olmazsa Bulgarlar kadar bağımsız tavır ta-kınılması gerektiğini yazıp aksi halde bu vaziyette yapılacak bir taarruz neticesinde başarı kazanılırsa, bu zaferin Almanlara ait olacağını ve Osmanlı'nın Alman sömürgesi haline dönüşeceği konusunda uyardı. Raporunu, "İşte benim mütalaam bundan ibarettir. Bulunduğunuz mevki sebebiyle bunları tasvir etmekle vicdanım üzerinden ref-i bâr etmiş olduğuma kaniim,"* diyerek tamamlayan Mustafa Kemal, 24 Eylülde ek rapor yazarak Suriye Cephesinde mutlaka savunma yapılması gerektiğinin altını bir kez daha çizdi ve tüm kuvvetlerin toplanarak taarruz yapılması fikrine şiddetle karşı çıktığını belirtti. Aynı zamanda cephede iki karargâh bulunmasını da lüzumsuz görüyordu. Cepheye tek kişi komuta etmeliydi ve o kişi kendisi olmalıydı. Arıburnu ve Anafartalar'da 11 Tümen ile bir süvari tugayını, Doğu Cephesinde 10 Tümenlik 2. Ordu'yu idare etmiş bir komutan olarak gereken tecrübeyi kazandığını düşünüyordu. Öte yandan Falkenhayn'ın aylardır hiçbir iş görmediğini, ona asla güvenmediğini söylüyor ve "Sina Cephesine ben komuta edebilirim," diye ekliyordu. Bu teklifin kabul edilmemesi veya kendisine cevap verilmemesi halinde 7. Ordu Komutanlığından istifa edeceğini söylüyordu.

Ek raporunu da tamamlayan Mustafa Kemal derhal Ce-vat Abbas'ı çağırıp raporu elden teslim etmesi için İstanbul'a

* "İşte benim düşüncem bundan ibarettir. Bulunduğunuz mevki sebebiyle bunları anlatmakla vicdanım üzerinden büyük bir yükü kaldırmış olduğuma inanıyorum."

259

gönderdi. Rapor Enver Paşa dışında Talat ve Cemal Paşaya da iletilecekti. İstanbul'a varan Cevat Abbas görevini yerine getirdikten sonra Akaretlere uğrayıp Zübeyde Hanım'ın halini hatırını sorduğunda beklemediği bir durumla karşılaştı. Zübeyde Hanım her nasılsa çölde bir kum fırtınasına yakalanarak gözlerine giren kum tanecikleri nedeniyle oğlunun kör olduğunu işitmiş ve büyük bir ıstırabın içine düşmüştü.

"Mustafamın gözleri kör olmuş. Beni de götüreceksin onun yanına. Onu göremezsem ölürüm ben," diyerek çaresizce yakınıyor ve oğlunu görmeden rahat edemeyeceğini söylüyordu.

Cevat Abbas aynı gün Mustafa Kemal'le irtibata geçerek ne yapması gerektiğini sorduğunda, hep birlikte Halep'e gelmeleri yönünde emir aldı ve en kısa sürede yola çıktı. Halep'e varıp oğluna kavuştuğunda dünyalar Zübeyde Hanım'ın oldu. Üstelik oğlu sandığı gibi kör olmamıştı. Hasretle sarılıp öptüğünde, "Bak anne, kör değilim, biraz hastalık geçirdim. Şimdi düzeldim. Bak, Abdürrahim'i de görüyorum," diyordu.
Bu esnada bulundukları konağın bahçesinde oyun oynayan Abdürrahim'in mutluluğu Mustafa Kemal'in gözüne çarptı. yanına çağırıp, "Senin burada bir fotoğrafını çektireyim mi?" diye sordu. Çocuğun heyecanla, "Evet!" demesi üzerine önce Halep'in yöresel kıyafetlerinden buldurup daha sonra orduda görevli bir subayın fotoğraf makinesini getirtti. Abdürrahim kıyafetleri giyip geldiğinde, "Tam buralı bir delikanlı olmuşsun," diyerek yanına oturttu. Subay fotoğraf makinesini hazırlayıp çekmek üzereyken Mustafa Kemal durmasını istedi. Çanakkale'den beri yanından ayırmadığı tabancası ile kasaturasını Abdürrahim'in belinin iki yanına takarak, "İşte şimdi oldu. Fotoğrafımızı şimdi çekebilirsin. Çünkü Abdürrahim hazırdır," dedi. Böylece ölümsüz bir anı, tarihe düşmüş oldu.
260
Zübeyde Hanım bu ziyaretin ardından İstanbul'a dönmek için yola koyulduğunda, beklenen cevap da geldi. Enver Paşa, "Sina Cephesinde General Kress'in 8. Ordusu yanında 7. Ordu Komutanı sıfatıyla tam bir başarı ile hizmet göreceğinize eminim? diyor, Mustafa Kemal ertesi gün yazdığı cevapta, "Sina Cephesine bu kadar çok ordu karargâhı sığmayacağı hakkında-ki görüşümün lütfen dikkate alınmasını rica ederim," yazarak
261
görüşünde diretiyor, fakat Enver Paşa 2 Ekim tarihli cevabında, "Sina Cephesinin iki ordu bölgesine ayrılmasını pek tabii bulurum. Bundan başka Sina Cephesinde bulunacak kıtaların harekâtını sevk ve idare etmekle görevlendirilmiş olan Mareşal Falkenhaynın en doğru karar ve önlemleri alacağına eminim. Bu hususta ki itimadıma zatıâlinizin de iştirak buyurmanızı rica ederim," yazarak kararının arkasında duruyordu.
Yazışmalardan Falkenhaynın da haberi olmuş, aynı gün Mustafa Kemal'e, "Sina Cephesi'nde görev almakta tereddüt eylemekte ısrar buyurup buyurmadığınız hakkında acele cevap verirseniz zat-ı devletlerine pek müteşekkir kalacağım," şeklinde yazmıştı.
Mustafa Kemal ertesi gün Falkenhayn'a düşüncelerini içeren bir cevap verdi. Sonra da Enver Paşaya cevap yazıp, "Asla benim hatam olmaksızın beni resmî sıfat ve yetkimle kullanmaya imkân görmeyen veya niyet etmeyen, içinden hesaplı bir âmirin elinden haysiyet ve şerefi kurtarmak mümkün değildir," şeklinde rest çekti.
Enver Paşa ertesi gün, "Sina Cephesinin 7. ve 8. Ordulara ne suretle bölüneceğini ve bu kuvvetlerini nasıl kullanacağını Mareşal Falkenhayndan sormuştum. Cevap gelinceye kadar mevcut durumu değiştirmek istemiyorum. Sizden bir süre daha vaziyetin korunmasını rica ederim," yazarak zamana oynamayı tercih etti. Ama ipler bir defa gerilmiş ve tahammüller tükenmişti. Tüm gayretlerine rağmen yaklaşan tehlikeye karşı karargâhı ikna edemeyen Mustafa Kemal başka çaresi kalmadığının farkındaydı. Bu şartlar altında Falkenhayn gibi birinin altında hizmet vermesi mümkün değildi. Zaten Enver Paşaya onun karakteri hakkında çok sert cümleler yazdıktan sonra hiç mümkün olamazdı.
Bu nedenle 6 Ekim günü hem Falkenhayn'a hem de Enver Paşaya, "Komuta vaziyetini en iyi bir surette hal için zat-ı
262
devletlerine imkân bırakmak suretiyle olsun hizmet arz edebilmek maksadıyla ordu komutanlığından kesin şekilde istifa ediyorum," yazarak görevinden istifa etti.
Falkenhayn ise bu gelişme karşısında şaşırmış, "Mektubunuzun kapsamı tamamıyla anlaşılamadığından bu sabah saat 11.00de beni görmenizi rica ederim. Böyle bir mühim meselede harekete geçmeden önce her şeyi açıkça bilmek ve görmek lazımdır. Sizinle şahsen ve karşı karşıya münakaşada bulunmaksızın neticeye varmaya muvaffak olamayacağımı sanıyorum," yazarak Mustafa Kemal'i ayağına çağırdı.
Fakat onun ayağına gitmek Mustafa Kemal için bir tür zül-dü. Anında cevap yazarak, "Mektubumla arz ettiğim izahattan başka bir maruzatta bulunamayacağımdan dolayı affımı rica ederim," dedi ve ayağına gitmeyi reddetti. Enver Paşa ise Cemal Paşanın hükümetin kararıyla bölgeye doğru hareket ettiğini haber verdi ve anlaşmazlığın onun kararıyla neticeleneceğini söyledi.
Cemal Paşayı karşılamak üzere Cevat Abbas ve Şükrü'yle gara geçen Mustafa Kemal, Mareşal Falkenhayn'ın da orada bulunduğunu gördü ve uzattığı eli sıkmak yerine ellerini arkasında birleştirip birkaç adım geri çekilmeyi tercih etti. Kısa süre sonra gelen Cemal Paşa önce Falkenhayn'la bir görüşme yaptı, akabinde Mustafa Kemal'in yanına geldi. Mustafa Kemal görüşmede olan biteni tüm açıklığıyla Cemal Paşaya aktardı ve delillerini belgeleriyle sunup, "Benim yerimde siz olsanız ne yaparsınız?" diye sordu. Cemal Paşa ise kendisini haklı görerek, "İstifaden başka çare yoktur," dedi ve böylece görüşme üç saat sonra sona erdi.
Cemal Paşa aynı gün yazdığı raporda iki tarafla görüştüğünü, mevcut durumda sorunun çözülmesine imkân bulunmadığını, anlaşmazlık hususunda Mustafa Kemal'in tamamen haklı olduğunu, bu şartlar altında Mustafa Kemal'in 7.

263
Ordu Komutanlığı görevinden ayrılması gerektiğini yazdı ve İstanbul'a gönderdi. Cemal Paşa, Mustafa Kemal'i haklı görürken, Enver Paşa farklı düşünüyordu. Ona göre Mustafa Kemal'in Sina Cephesi hakkındaki görüşleri isabetsizdi. Rauf Bey'le yaptığı görüşmede, "Biz, umumi vaziyet bakımından Medine'nin sonuna kadar müdafaasını, Bağdat'ın da bir an evvel geri alınmasını siyaseten zaruri görüyorduk," diyor, Mustafa Kemal'in ayrıca görevinin dışındaki konulara karışıp askerlikle bağdaşmayacak şekilde siyasete dahil olmasından yakınıyordu:
"Mustafa Kemal Paşa nedense sadece vazifesine taalluk eden noktalardaki kanaatlerini söylemekle kalmıyor. Askerlikle bağdaştırılması kâbil olmayan, hususi ve siyasi tahriklere de teşebbüs ediyor. Herhalde duymuşsundur; bir defa bazı ordu kumandanlarına telgraflar çekerek, hepsini birlikte harekete davet ve itaatsizliğe teşvik etmişti. Haber alınca kendisini çağırarak görüştüm. Siyaset yapmak istiyorsa askerlikten çekilmesini söyledim. Aksi takdirde, kumandan olarak orduyu intizamsızlığa sevk ve müdafaayı zorlaştıracak harekette devam ederse, önleyici tedbirler almaya mecbur kalacağımı söyledim. İtizar etti. Hareketinin yanlış yorumlanmış olmasından üzüldüğünü, meclis ve mebusluk düşünmediğini, askerlikte kalmayı tercih ettiğini söyledi. Ben de bundan memnun oldum. Hiç şüphesiz, hizmetinden memleketimizin müstağni kalamayacağı değerli komutanlarımızdandır. Bunu daima takdir ettiğim cihetle, tekrar ordu kumandanlığına tayin ettim."
Enver Paşanın düşüncelerini dinleyen Rauf Bey ise uzun zaman önce yakından tanıdığı Mustafa Kemal'i, "Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul'a geldiği vakitlerde, fırsat düştükçe konuşurum. Harp durumu ve müdafaa işlerimiz üzerinde konuşuruz. Vatanın selâmetiyle endişelidir. Hususi bir maksadı, hele tahrik gibi bir niyeti bulunmadığına eminim!" diyerek savundu.
264
Cemal Paşanın raporu neticesinde Mustafa Kemal'in göreve devamının mümkün olmadığını anlayan Enver Paşa, 9 Ekimde istifa talebini kabul ederek 2. Ordu Komutanı Fevzi Paşa ile yer değiştirmesini teklif etti. Fakat Mustafa Kemal bu teklifi de kabul etmeyince izinli olarak İstanbul'a davet edildi. Fakat hemen gidemezdi. İmzalı senedi hâlâ Falkenhayn'da bulunuyordu. Sandıklara hiç dokunmamış, onları olduğu gibi saklamıştı. İlk iş olarak bunları Ali Rıza Paşaya bir senetle devretti. Akabinde Cevat Abbas ve Salih'e, "Hemen Falkenhayn'in karargâhına gideceksiniz. Bizzat kendisini görüp bu senedi vereceksiniz ve benim kendisinde bulunan senedimi alacaksınız," diyerek onları gönderdi.
Yaverler bir süre sonra, "Mareşal Falkenhayn size böyle bir para vermiş olduğunu hatırlamıyor ve bu para için sizin imzanızı taşıyan hiçbir belgenin kendisinde mevcut olduğunu bilmiyor. Dolayısıyla Ali Rıza Paşa imzalı senedi de kabul etmiyor," cevabıyla dönünce Mustafa Kemal'in tepesi attı:
"Şimdi size çok ciddi emrediyorum. İkiniz tekrar Falkenhayn'in odasına gireceksiniz ve diyeceksiniz ki, 'Verdiğiniz altınlar olduğu gibi saklanmıştır. Buna karşılık size senet verilmiştir. Senet olmadığını iddia etmek, altınların mevcudiyetini yok edemez. Belgeyi kaybetmiş olabilirsiniz. O halde verdiğiniz altınları size iade edeceğiz, aldığınıza dair siz bize belge veriniz.' Ve diyeceksiniz ki, 'Bizi buraya gönderen komutanın altın karşılığında memleket menfaatleri hakkında müsamaha gösterecek insanlardan olmadığını çoktan öğrenmeliydiniz. Hûlü bunda tereddüttünüz varsa komutanımız size ve kamuoyuna daha başka türlü de ispat edebilir. Paralarınız duruyor, fakat bu paralardan daha çok kıymetli olan Mustafa Kemal imzası sizde kalamaz.' Ve olumlu netice almadıkça karşıma gelmeyeceksiniz."
Yarının Adamı yıllar önce bu topraklarda genç bir subay olarak onurunu korumayı bilmişti. Şimdi yıllar sonra
265
Karakterine aykırı iş yapacak değildi. Meseleyi uzatması halinde Falkenhayn'e yapacaklarını çok iyi tasarlamıştı. Fakat sorun o noktaya varmadan çözülmüş, bir saat sonra dönen Cevat Ab-bas ve Salih, imzalı senedi beraberinde getirmişti. Şimdi çok daha büyük bir sorunları vardı. İstanbul'a gidecek para yoktu. Bunun yanında birkaç atı bulunuyordu. Salih'i çağırıp derhal bu atlardan birkaçını satmasını istedi. Fakat günler geçmesine rağmen alıcı çıkmadı. Cemal Paşanın o sıralarda hâlâ Halep'te bulunduğunu öğrenince onun yanına gitti. Atlarını ona devrederek karşılığında iki bin altın borç aldı ve bu parayla İstanbul'a doğru yola koyuldu.
Salih, Cevat Abbas ve Şükrüyle İstanbul'a gelen Mustafa Kemal, annesi ile kız kardeşinin yanına yerleşir yerleşmez Enver Paşadan gelen bir muhtırayla karşılaştı. Paşa, Mustafa Kemal'in Halep'ten kurmay subaylar ve otomobille dönmüş olmasına anlam veremiyor, açıklama istiyordu. Mustafa Kemal'e eşlik eden Salih rahatsızlığı nedeniyle tedavi olmak için gelmişti. Şükrü ise nicedir görmediği ailesini ziyaret için Manisa'ya gidecekti. Yanında görevli olarak yalnızca Cevat Abbas bulunacaktı. Öte yandan yanında otomobil getirmemişti. Enver Paşanın kendisini sorgulama yetkisi vardı fakat bizzat yanına çağırıp görüşebilirdi. Bunu yapmak yerine yazarak iletişim kurması hoş değildi. Mustafa Kemal artık şaşırmıyordu. Neler olmuştu, buna mı şaşıracaktı? Durumu anlatan cevabını 18 Ekim günü yazarak gönderdi.
O günlerde bir telgraf da Halep'te bulunan Cemal Paşa'dan geldi: "Hayvanlarınızı beş bin altına sattım, sizden çok ucuz almışım, üç bin altını nereye göndereyim?" diye soruyordu. Mustafa Kemal atlarını iki bin altına zaten Cemal Paşaya satmıştı. O beş bin altına satmışsa artan kısmı kendisine göndermek zorunda

değildi. Bu yönde cevap vermesine rağmen Cemal Paşa üç bin altını Mustafa Kemal'e gönderdi.
266
Paşa
O sıralarda günlerini Akaretlerdeki 76 numaralı evde ailesiyle geçiren Mustafa Kemal'in ilginç bir misafiri oldu. Levazımat-ı Umumiye Reisi Topal İsmail Hakkı Paşa çok önemli bir konu hakkında görüşmek için geldiğini söylemiş, Mustafa Kemal'i alıp otomobille Boğaziçi'ne doğru götürmüştü. Görüşmenin konusu memleket sorunlarıydı. İsmail Hakkı Paşa, "Bunlar memleketi batırıyor," diyerek söze girmiş, sorunun çözümü için yeni bir idare kurulması, hatta cumhuriyet ilan edilmesi gerektiğini söylemiş ve darbe yapılmasını ima etmişti.
Mustafa Kemal, Paşanın kendisine bu konularla gelmesini maksatlı görüyordu. Böyle bir girişimde olmayı asla düşünmüyordu ama bu meselenin arka planını da oldukça merak ediyordu. İsmail Hakkı Paşanın arası Talat Paşa, Kara Kemal ve Doktor Nâzım gibi önde gelen İttihatçılarla açılmıştı. Belki de kendisini yanına çekmeye çalışıyordu. Bu işin ardında kimin olduğunu öğrenmek için yeni idarenin başında kimlerin bulunabileceğini sorunca düğüm çözüldü. İsmail Hakkı Paşanın cevabı, "Sen, ben ve mesela Enver," şeklindeydi. Bu oyunu biraz daha sürdürmek için, "Enver Paşanın olması muvafık olur," cevabını verince İsmail Hakkı Paşa anında atladı ve "Evet, en münasibi odur," dedi.
Bu cevap üzerine Mustafa Kemal'in kafasında iki türlü ihtimal canlandı: İlk seçeneğe göre göre Enver Paşa kötü gidişatı değiştirmek için başarısızlıkları mevcut hükümete yükleyerek yönetimi ele almak istiyordu. Böylece kurtarıcı olarak sahneye çıkacaktı. Fakat bu süreçte yalnız kalmamak için Mustafa Kemal'i örtülü olarak yanına çekmeye çalışıyor ve bu görev için İsmail Hakkı Paşayı görevlendiriyordu. Diğer ihtimale göreyse Enver Paşa bizzat kendisini gafil avlamak için zarflıyordu. İsmail Hakkı Paşanın gazına gelip böyle bir girişime katılınca hükümetle karşı karşıya gelecek, Enver Paşa aradan çekilince ve İsmail Hakkı Paşa sessiz kalınca ihale üzerine kalacak, böylece
267
Harp Divanına sevk edilecekti. Şayet ilk seçenek doğruysa, Enver Paşa hükümete karşı bir komplo içinde bulunuyor olabilirdi ve bunun açığa çıkarılması gerekliydi. Bu nedenle meseleyi tamamen kapatmak yerine kontrollü hareket etmeye karar verip, "Benim, teşekkül edecek kabinede bulunmaktansa onu hariçten müdafaa ve muhafaza etmek için yakın ordulardan birinin kumandanı bulunmam daha muvafık olur. Mesela 2. Ordu kumandanı olursam, Talat Paşa ve arkadaşlarının teşekkül edecek olan kabineye karşı yapmak isteyecekleri bütün fenalıklara mâni olurum," şeklinde konuştu.
Aynı gün Fethi Bey'le buluşup konuları olduğu gibi ona aktardı. Fethi Bey, derhal Talat Paşaya haber verilmesi gerektiğini söylese de Mustafa Kemal şimdilik bir şey söylemek yerine beklenmesinin, bir girişim gerçekleşmesi halinde suçüstü yapılmasının daha faydalı olacağını söyledi. Fakat Fethi Bey katılmıyordu. Talat Paşayı haberdar etmekte ısrar edince Mustafa Kemal de direnmeyip, "O halde bunu benden işitmiş olduğunu söyleme," demekle yetindi.
Fethi Bey derhal Talat Paşanın yanına giderek durumu anlattı. Talat Paşa konunun kaynağının Mustafa Kemal olduğunu anında anladı. Zira İsmail Hakkı Paşa ile görüştüğünü biliyordu. "Bunu sana söyleyen Mustafa Kemal'dir," demesi üzerine Fethi Bey inkâr etmedi. Talat Paşa konuyu görüşmek üzere aynı akşam Mustafa Kemal ve Fethi Bey'i evine davet etti. Katılımcılar arasında Doktor Nâzım ve Kara Kemal de bulunuyordu. Mustafa Kemal, "Benim burada söyleyeceklerim burada kalmalıdır. Buna dair de herkes namusu üzerine söz vermelidir," şeklinde şart koşarak bildiklerini anlatacağını söyledi. Herkes bu şartı kabul ettikten sonra olan biteni anlattı. Kara Kemal böyle bir girişime ihtimal verdiğini söyledi. Fakat Talat Paşa, Enver'in de işin içinde bulunduğundan emin değildi. Durumu anlamak için İsmail Hakkı Paşanın emekliye ayrılmasını
268
önereceğini, şayet bu öneriyi kabul ederse işin içinde olmadığına karar vereceğini söyledi. Hemen yola koyulan Talat Paşa, Berlin'de bulunan Enver Paşanın yanına gitti.
Birkaç gün sonra Berlin'den dönen Enver Paşa, Mustafa Kemal'i yanına çağırdı. Salih'le birlikte Enver Paşanın yanına giden Mustafa Kemal görüşmek için odaya girdiğinde Salih dışarıda merakla beklemeye başladı.
Enver Paşa lafı uzatmadan, "Yahu, biz birbirimizin karşısına çıktığımız zaman ellerimizi sıkıyoruz. Halbuki arkadan benim kuyumu kazıyorsun. Eğer gözün bu makamda ise sen geç de otur," diye tepki gösterdi. Mustafa Kemal de altta kalmamak için, "Makamınızda gözüm yoktur. Ve o makamı kendime çok küçük görürüm. Benim düşüncem ve emelim çok büyüktür. Eğer makamınızda gözüm olsaydı şimdiye kadar çoktan orasını işgal ederdim!" dedi.
Enver Paşa, Talat Paşayla görüştüğünü ifade edip, "Benim bunlardan malumatım yoktur. İsmail Hakkı Paşayla böyle şeyler görüştüğümü sen nereden biliyor ve hükmediyorsun?" deyince Mustafa Kemal, Talat Paşanın kendisini ele verdiğini anladı.
"Takke düştü kel göründü," diyerek olan biteni olduğu gibi Enver Paşaya aktardı. "Gerçi İsmail Hakkı Paşa, bu meseleleri seninle görüştüğünü bana söylemedi. Fakat bu işte senin de alakan olduğuna şüphem yoktur. Çünkü İsmail Hakkı Paşa, senin malumatın olmadan böyle bir işe girişemez," diyerek olayın

ardında olduğunu açıkça yüzüne söyledi.
Bir süre sonra kapı açıldı ve Mustafa Kemal sinirli bir biçimde dışarıya çıktı. Otomobile biner binmez, "Şimdi Enver Paşa beni hHarp Divanına verebilir. İsmail Hakkı Paşa inkâr ederse ortada bir ben kalırım. Zaten bana karşı husumeti olduğundan darbe yapmak istediğim hükmüyle idam dahi ettirebilir," dedi.
269
Salih şok olmuştu. Görüşmede neler yaşandığını sormaya cesaret edememişti ama Mustafa Kemal görüşmenin içeriğini kendiliğinden anlattı.
İki büyük adam bir kez daha karşı karşıya gelmiş, fakat Enver Paşa bir kez daha aralarındaki rekabeti düşmanlığa çevirmeyerek Mustafa Kemal'i Harp Divanına vermemişti. Zaten Mustafa Kemal'in bu işte bir kabahati olmadığını biliyordu. Onu yargılatması halinde bu açıkça bir kumpas olacaktı ve o, memlekete büyük hizmetleri olan bir paşaya böyle bir kumpas kuracak türden adam değildi. Fakat Mustafa Kemal'in İstanbul'daki varlığı bir sorundu ve bu sorunu çözmek için ideal bir yöntem bulmuştu.
Alman İmparatoru 2. Wilhelm, Sultan Reşat'ı ülkesine davet etmiş, Sultanın rahatsız olması nedeniyle davete Şehzade Vahdettin'in icabet etmesinde karar kılınmış ve yanına uygun bir yaver tayin edilmesi gerekmişti. Bahse konu kimsenin şehzade olması nedeniyle yanına düşük rütbeli bir subay verilmesi mümkün değildi. Mustafa Kemal bu seyahat için ideal biriydi.
Bir süre sonra Mustafa Kemal tekrar Enver Paşa tarafından davet edildi. Görüşmeye giden Mustafa Kemal salona girdiğinde hiç tanımadığı bir zat yanına gelerek silahını teslim etmesi gerektiğini söyleyince, durumdan şüphelenip derhal Başyaver Kazım Bey'in (Orbay) çağrılmasını istedi. Şahıs salonu terk ettikten sonra Mustafa Kemal elini silahına götürüp tetikte beklemeye başladı. Gergin bekleyiş Enver Paşanın salona girmesiyle son buldu. On dakikalık kısa bir görüşmeden sonra oradan ayrılan Mustafa Kemal, biraz önce kendisine karşı bir suikast girişiminde bulunulduğundan şüphelenmişti. Öte yandan Şehzadeyle Almanya seyahati önerisi Mustafa Kemal'in ilgisini çekmişti. İleride padişah olacak birisiyle yakın vaziyette gerçekleşecek böyle bir seyahat, kendisini göstermesi için cazip
270
bir fırsat sunuyordu. Bu fırsatı değerlendirmesi halinde memlekete çok daha büyük hizmetlerde bulunma imkânına erişebilirdi. Zaten böyle bir görevi reddetme şansı da yoktu. Şimdi Şehzadeyle tanışması gerekiyordu.
12 Aralık günü Şehzadeyle tanışmak üzere saraya gitti. Hayatında ilk defa hanedandan biriyle görüşme fırsatını elde etmişti. Harbiyeden askeri terbiye hocası Naci Paşa da oradaydı. Kapı açıldı ve Arap hasırlarıyla örtülmüş bir salondan geçilip redingotlu adamlarla dolu bir odaya girildi. İçeride bir kanepe ve iki yanında birer koltuk bulunuyordu. Birazdan Şehzade Vahdettin içeriye girip kanepenin sağ köşesine oturdu. Mustafa Kemal de müsaade alarak kanepenin yanındaki koltuğa oturdu. İlk kez karşı karşıyalardı ama son olmayacaktı.
271
BÖLÜM 11
VELİAHT ŞEHZADE
Odadakiler büyük bir sessizlik içerisinde Şehzade Vahdettin'in konuşmasını bekliyordu. Vahdettin, söze girmeden önce gözlerini kapadı ve bir süre o şekilde bekledi. Mustafa Kemal dikkatle ona bakıyor, âdeta daldığını düşünüyordu. Bekleyişi, Vahdettin'in açılan gözleri sonlandırdı. Gözlerini açan Şehzadenin ağzından, "Sizinle müşerref oldum, memnunum," kelimeleri döküldü ve gözleri tekrardan kapandı.
Mustafa Kemal şaşkındı. Cevap verip vermemekte tereddüt edip Şehzadenin diğer yanındaki koltukta oturmakta olan Naci Paşaya baktı. Fakat o da şaşkın görünüyordu. Mustafa Kemal'in susmayı tercih ettiği sırada Şehzadenin gözleri yeniden açıldı. "Seyahat edeceğiz, değil mi?" dedi.
Mustafa Kemal bu durumdan çok sıkılmıştı. Konuşabileceği, sohbet edebileceği etkileyici bir karakter beklerken karşılaştığı kişi umduğu gibi çıkmamışa benziyordu. "Evet, seyahat edeceğiz," diyerek ayağa kalkıp devam etti: "Efendi Hazretleri, beraber seyahat edeceğiz, seyahat iki gün sonra başlayacaktır. Perşembe akşamı garda hazır bulunacaksınız. Oradan hareket edeceğiz."
Bu cümle üzerine görüşme sona erdi. Naci Paşa ve Mustafa Kemal, saray otomobillerinden biriyle evlerine dönerken, konu Şehzadeden açıldı. Özellikle Mustafa Kemal, Şehzadenin durumu karşısında ümitsiz gibiydi. "Zavallı, bedbaht, acınacak... Bunlarla ne olabilir?" diyor; Naci Paşa, "Öyledir," diyerek tasdik ediyor; Mustafa Kemal'in, "Bu zavallı yarın padişah olacaktır, kendisinden ne beklenebilir?" diye sorması üzerine Naci Paşa, "Hiç," diyerek cevap veriyordu.
273
Haksız sayılmazlardı. Vahdettin, hanedan sıralamasında gerilerde kalmış bir şehzade olarak gözden ırak bir yaşam sürmüş, Sultan Abdülhamid döneminden itibaren bir köşkte gözetim altında yaşamıştı. Memleketin içinde bulunduğu sorunlara, dünyada cereyan eden hadiselere ve devlet yönetimine uzak, içine kapanık ve sessiz biriydi. Fakat zamansız ölümler, arka sıralarda bulunan Vahdettirii hiç beklemediği bir anda şehzadelik mertebesine çıkarmıştı. Şimdi, memleketin en kötü döneminde iyiden iyiye yaşlanan Sultan Reşat'ın veliahdıydı. Mustafa Kemal'in canı sıkılmıştı. Şehzadenin durumu, aklında dolanan planlara hiç uygun görünmüyordu. Onu etkilemek, kurtuluş için yanına çekmek... Böyle bir şehzadeyle olacak işler

değildi. "Biz ki aklımız, mantığımız vardır. Biz ki memleketin mukadderatını, halini ve geleceğini anlamış insanlarız, ne yapabiliriz?" diye sordu. Fakat Naci Paşanın ağzını bıçak açmıyordu. "Güç," demekle yetindi.
Tuğgeneral Mustafa Kemal (1918)
274
Bu Perşembe günü gelip çattığında, Mustafa Kemal yapılacak ziyaretin askeri mahiyette olması nedeniyle Şehzadenin üniforma giymesi gerektiği hususunu saraya bildirdi. Fakat akşamüstü gara geçtiğinde Vahdettin'in sivil giyindiğini fark etti. Şehzadenin teşrifatçılığını yapan İhsan Bey'i bulup neden üniforma giyilmediğini sordu. İhsan Bey, bir subayın saray görevlisine hesap sorar edayla konuşmasından rahatsız olup, "Siz kim oluyorsunuz?" diye çıkıştı.
Mustafa Kemal, "Ben sana kim olduğumu izah edecek vaziyette değilim. Yalnız soruyorum: Ben sana Veliaht Hazretlerinin üniforma giymesi için söylettim. Sen kendisine söyledin mi, söylemedin mi?" diye diretince İhsan Bey'in cevabı, "Ben söyledim, fakat yapmadı," oldu. Mustafa Kemal'in "Niçin?" sorunu üzerine İhsan Bey olan biteni anlatmaya başladı. Vahdettine bir süre önce korgeneral rütbesi verilmiş fakat sonra her nasılsa tuğgeneral rütbesinde olduğu bildirilmişti. Hayatında herhangi bir askeri görevi olmayan Vahdettin, buna rağmen rütbesinin düşürülmesine tepki göstermiş ve Enver Paşanın da uğurlamak için geldiği gara sivil kıyafetle gelmişti.
Tren hazırlandığında ve yolculuk vakti gelip çattığında Mustafa Kemal, Şehzadenin yanına geçip hazır halde bekleyen müfrezeyi selamlaması gerektiğini söyledi. Vahdettin, bunun nasıl yapılacağını bilmediğini belli eden bir ifadeyle, "Nasıl?" diye sordu. Mustafa Kemal, "Siz yürüyünüz, arkanızdan biz geleceğiniz," diyerek Şehzadeyi gönderdi. Vahdettin bir yandan yürüyor, diğer yandan iki elini yukarıya kaldırır vaziyette asker selamına benzemeyen hareketlerde bulunuyordu. Kafilenin trene binmesiyle yolculuk başladı, Mustafa Kemal, Şehzadenin yanına gidip bu defa trenin camından halkı selamlaması gerektiğini söyledi. Vahdettin bu talimatı da garipseyerek, "Neden, lazım mıdır?" diye soruyor, muhatabının "Lazımdır," cevabı üzerine boyun eğer bir edayla pencereyi açarak halkı selamlıyordu.
275
Mustafa Kemal'in Ordu Komutanı ve Padişah Yaveri iken çekilen fotoğrafı (1918)
Tren İstanbul sınırlarından çıkıp Trakya civarına vardığında Mustafa Kemal'in kompartımanına bir görevli geldi ve Şehzadenin görüşmek için kendisini davet ettiğini söyledi. Bu davet hoşuna gitmişti. Zira önceki görüşmede Şehzadenin etrafı kalabalıktı. Tren seyahati daha samimi ve birebir görüşme imkânı tanıyacaktı. Mustafa Kemal, Şehzadenin kompartımanına girdiğinde onu ayakta bekler halde buldu. Misafirini ayakta ağırlayan Şehzade, oturduktan hemen lafa girip konuşmaya başladı. Üstelik bu defa gözlerini kapatmıyor, gayet dikkatli ve ciddi şekilde konuşuyordu:
"Affedersiniz Paşa Hazretleri, birkaç dakika evveline kadar kiminle seyahat etmekte olduğumu bana izah etmemişlerdi. Ancak trenin hareketinden sonra aldığım bilgi üzerine gıyaben çok tanıdığım ve takdir ettiğim bir komutanımızla beraber bulunduğumu anladım. Ben sizi çok iyi bilirim. Arıburnu'nda ve
276
Anafartalar'da yaptığınız bütün icraat ve kazandığınız başarılar tamamen malumumdur. Siz İstanbul'u ve her şeyi kurtarmış bir komutammızsınız. Beraber seyahat etmekte olduğum için çok memnunum ve iftihar ediyorum."
Vahdettin'in ağzından ağır ağır çıkan bu cümleleri dinleyen ve samimi bir sohbet gerçekleştiren Mustafa Kemal'in düşünceleri o görüşmeden sonra değişti. Artık onun aciz değil akıllı biri olduğunu düşünüyor, bu tavır değişikliğini bilinçli bir çabaya bağlıyordu. Mustafa Kemal'e göre Şehzade tüm gözlerin üzerinde olduğu başkentte çekingen davranmış, tren başkenti terk ettiğine ve üzerindeki gözler kaybolduğuna göre artık kendisini göstermekte sakınca görmemişti. Şehzade artık kendi karakterini göstermeye başladığına göre ona memleketin durumunu, yapılması gerekenleri ve atılması lazım olan adımları anlatabilir, onu kendi yanına çekmek için çabalamaya başlayabilirdi. Seyahatin devam eden günlerinde yapılan görüşmeler Mustafa Kemal'in düşüncelerinin doğrulamıştı. Vahdettin'in onu samimi şekilde aydınlatan ve güvenini kazanan biriyle önemli işler yapacağına ihtimal veriyor, tren seyahati bu düşünceler eşliğinde 19 Aralık günü sona eriyordu.
Yolculuk, Alman İmparatorluğunun bulunduğu Bad Kreu-nach kasabasında sona ermiş, kafileyi karargâhta heybetli bir Alman kıtası selamlamıştı. Biraz ileride Alman İmparatoru 2. Wilhelm, yanında Almanların ünlü komutanları Hindenburg, Ludendorf ve diğer karargâh erkânıyla subaylar bekliyordu. Sıra İmparatora geldiğinde Naci Paşa, Vahdettin'in yanına giderek tercümanlık yapıyor; bir yandan da maiyetinde bulunanları İmparatora takdim etmesi gerektiğini fısıldıyor; biraz sonra sıra Mustafa Kemal'e geldiğinde bir eli göğsünün üzerindeki düğmelerin arasında sokulmuş olan İmparator, diğer eliyle Mustafa Kemal'in elini sıkıca tutup yüksek sesle, "On Altıncı Kolordu... Anafarta!" diyor; Yarının Adamı, ününü Alman
277
İmparatoruna kadar çıkarmış olmanın şaşkınlığıyla tüm gözlerin üzerine çevrildiğini fark ediyordu. Mustafa Kemal'in mahcup ve suskun bir edayla etrafına baktığını gören İmparator, "Siz On Altıncı Kolordu Kumandanlığını ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?" diye soruyor, Mustafa Kemal Almanca sorulan bu soruya Fransızca olarak, "Evet ekselans," cevabını veriyor, laf ağzından çıkar çıkmaz

karşısındakinin imparator olduğunun hatırlayarak, "sir" veya "kayzer" diyerek hitap etmesi gerektiğinin farkına varıyordu.
Bu sıcak karşılamanın ardından karargâha yerleşen Vahdettin, Mustafa Kemal ve Naci Paşa, bir süre sonra Alman ordusu Kara Kuvvetleri Komutanı Mareşal Hindenburg'un ofisine davet edildi. Ofisteki masanın hemen başına Hinden-burg oturuyor; sol yanında sırasıyla Vahdettin ve Naci Paşa, sağ yanında ise Mustafa Kemal bulunuyor; Hindenburg genel olarak Türk ordusunun başarılarından söz ediyor; Vahdettin de teşekkür ederek cevaplıyordu. Mustafa Kemal misafirperverlikle söylenen bu sözlerin gerçek olmadığını çok iyi biliyor, Hindenburg'un nezaket gereği böyle söylediğini düşünüyor, bu nedenle söze girmiyordu. Benzer durum General Ludendorf'un ofisinde de tekrar ediyor, o da Türk ordusunun başarılarından bahsediyor, devamında konuyu Almanların Kuzeybatı Cephesinde başlayan taarruzuna getirip şanlı zafer kazanılacağından söz ediyordu. Mustafa Kemal artık gerçekçi olmayan bu iyimserlikten sıkılmıştı. Vahdettin, onun gözünü boyamak için kurulan cümleleri dinleyip inanabilirdi ama Yarının Adamı bu yalanlara kayıtsız kalamazdı. Bu nedenle lafa girip Alman taarruzunun hangi bölgeye kadar gerçekleşeceğini sordu. Ludendorf, Veliaht Şehzade ile yapılan görüşme esnasında bir subayın damdan düşer gibi lafa girmesinin şaşkınlığıyla susup kafasını Mustafa Kemal'e
278
çevirdi. Bir süre düşünüp, "Biz taarruz ediyoruz, neticesini hadiseler gösterecektir," demekle yetindi. Fakat Yarının Adamı tatmin olmamıştı:
"Yapılmakta olan taarruz neticesinin ne olabileceğini anlamak için hadiseleri ve talihin tecellisini beklemeye lüzum olmadığını zannediyorum. Çünkü yapılan taarruz en nihayet 'parsiyel' bir taarruzdur."
Mustafa Kemal, Ludendorf'un gerçekdışı iyimserlikle bezenmiş süslü cümlelerinin göz boyamak için kurulduğunun farkındaydı ve bunu muhatabına örtülü olarak belli etmişti. Lu-dendorf da muhatabının göz boyayıcı cümlelere kanmadığının farkına varmış, bir süre yüzüne bakmış, fakat cevap vermek yerine Vahdettin'le konuşmaya devam etmişti.
Mustafa Kemal bu iki görüşme neticesinde Almanların ne yapmaya çalıştığının farkına vardı. Almanlar şimdiye kadar ne yaptıysa aynını yapıyor, Osmanlı İmparatorluğunu savaşı uzatmak için bir insan gücü görüyordu. Savaşın Osmanlı coğrafyasına yayılması Almanların işine geliyor, bu sayede Avru-padaki cephelerde daha rahat ediyorlardı. En başından bu yana Mısırda, Çanakkalede ve son olarak Filistinde atılan adımlar bu gerçeğin etrafında dönen şeylerdi. Mustafa Kemal bu adımların farkına varmış, kısa süre önce yazdığı uzun bir raporla durumu üstlerine aktarmaya çalışmış, hatta bu uğurda Mareşal Falkenhayn'la ciddi bir kavgaya tutuşmuştu. Almanlar şimdi de müstakbel Sultan Vahdettin'i de aynı şekilde etkilemeye çalışıyor, Osmanlı'nın savaştan çekilme ihtimaline karşılık olumlu bir tablo çizerek bu düşüncelerin hiç doğmaması için çabalıyordu. Mustafa Kemal bunun da farkındaydı ve Vahdettin'in bu düşüncelere kapılmasına izin vermeye hiç niyetli değildi. Zira onun planları farklıydı. Vahdettin'in Almanların değil,
kendi düşüncelerinin etkisinde görmek istiyor, aynı akşam Vahdettin'le yaptığı görüşmede Almanların düşüncelerine
279
katılmadığını söyleyerek onu ikna etmeye çalışıyor, bu esnada koridorda "Kayzer Kayzer!" haykırışları yankılanıyordu. Bu gürültünün sebebi, İmparatorun, Vahdettin'i ziyaret etmek üzere gelmekte oluşuydu. Nitekim biraz sonra kapı tıklandı ve İmparatorun yaveri içeri girip Wilhelm'in geldiğini söyledi. Vahdettin'in odasında başlayan görüşmede Wilhelm de tıpkı Hindenburg ve Ludendorf gibi parlak tablolar çiziyor, Enver Paşanın çok kabiliyetli ve kıymetli bir başkomutan vekili olduğunu belirtiyor, kısa zaman sonra Alman ve Türk ordularının cephede görkemli zaferler elde edeceğini söylüyordu. Bu cümleler üzerine Vahdettin sözü aldı ve teşekkürlerini bildirip önemli bir soru sordu:
"Genel vaziyeti mütalaa ve tetkikten vazgeçerek, bir noktayı daha açıklıkla anlamak ihtiyacındayım. Türkiye'nin canevine yöneltilen darbeler, durdurulmaksızın ilerlemektedir. Eğer bu darbeler başarılı olursa Türkiye mahvolacaktır. Bu darbeleri durdurmak için kâfi teminat ifade eden beyanatınızı henüz dinleyemedim. Lütfen bu hususta beni biraz aydınlatır ve tatmin buyurur musunuz?"
Veliaht Şehzadenin haşmetli Alman İmparatorunun sözlerinden tatmin olmayıp özel teminat beklemesi gururuna dokunmuştu. İmparator hiç beklemediği böyle bir soru karşısında derhal ayağa kalkıp yarı sitemkâr bir tavırla, "Türkiye'nin muhterem veliahdı, anlıyorum ki sizin zihninizi karıştıranlar vardır. Ben Almanya İmparatoru. Size gelecekten, gelecekteki başarılardan bahsettikten sonra artık şüpheniz kalır mı, kalmalı mı?" dedi.
Vahdettin, "Kalmaz," diye cevapladı fakat yine de şüphelerinin yok olmadığını ekledi. İmparator bu cevap üzerine yerine otur-maktansa görüşmeyi bitirmeyi tercih etti. Nazik bir veda cümlesi kurup Vahdettin'in ile Naci Paşanın elini sıkarak odayı terk etti ve sola dönerek koridorda yürümeye başladı. Mustafa Kemal, az önce söylenen "zihni karıştıranlar" ifadesinin kendisini ima ettiğinin
280
farkındaydı. Belli ki Ludendorf'a sorduğu sorular İmparatorun kulağına gitmiş ve niyeti ifşa olmuştu. Elinin sıkılmaması da bunun açık bir göstergesiydi. Bu nedenle koridorun sağ tarafına geçip uzak kalmayı

yeğledi. Birkaç adım ilerleyen İmparator aniden durup geri döndü ve yaklaşmaya başladı. Gözleriyle Mustafa Kemal'i seçip önüne kadar geldi. "Affedersiniz, sizin elinizi sıkmamıştım," diyerek tokalaştı. Akabinde İmparatorun yaveri gelip akşam yemeğine davet edildiklerini haber verdi.
Yemek için salona geçildiğinde İmparator baş köşeye oturdu. Sağında Vahdettin, solunda Berlin Büyükelçisi Hakkı Paşa bulunuyor, Mustafa Kemal ise masanın karşısında Ludendorf'un yanında yer alıyor ve onunla Fransızca sohbet ediyordu. Yemek başladıktan bir süre sonra İmparator, Ludendorf'a dönüp, "Sağındaki adamla konuş," dedi. Mustafa Kemal biraz Almanca bilmesi nedeniyle konuşulanları anlıyordu. Ludendorf, "Onu yapıyorum," diyerek cevap verdi.
Yemekten sonra bir şeyler içmek için salonun bitişiğindeki diğer salona geçildi. İmparator bir köşede ayakta Vahdettin'le sohbet ediyor, Mustafa Kemal de arkasını duvara dayamış şekilde Hindenburg'un anlattıklarını dinliyordu. Konu dönüp dolaşıp Suriye'ye geldiğinde Mareşal bölgedeki sorunların düzeltildiğini, son günlerde yeni ve taze bir süvari tümeninin savaşa dahil edildiğini söyleyince Mustafa Kemal'in gözleri şaşkınlıkla açıldı. Suriye'den kısa süre önce ayrılmıştı ve olan biteni kendi gözleriyle görmüştü. Hindenburg'un anlattığı koca bir yalandı. Bahsettiği tümen bizzat kendisine verilmek istenmiş, yaptığı araştırmada askerlerinden hayvanlarına kadar zayıf olan bu tümeni kabul etmek istememişti. Şimdi Hindenburg bu tümenin savaşa dahil olduğunu ve cephede durumu değiştirdiğini anlatıyordu. Ya bilerek yalan söylüyordu ya da cephedeki Alman subaylar tarafındari yanıltılmıştı. Artık gerçekleri konuşmak istiyordu. Bu nedenle lafa girip konuşmaya başladı:
281
"Benim söylediğim sözler, sizin aldığınız raporların içeriğine uymayabilir fakat emniyet edebilirsiniz ki hakikattirler. Suriyede vaziyet düzeltilmiş değildir. Bunu kabul ediniz. Sonra, Mareşal siz önemli bir taarruz yapıyorsunuz ve farz etmem ki buna çok bel bağlamış olasınız. Yalnız bana söyleyiniz, emniyetle ümit ettiğiniz hedef ve maksat nedir?"
Sözünü kesen ve verdiği bilgilerin yanlış olduğunu iddia eden Osmanlı subayının cümleleri karşısında şaşkınlığa uğrayan Hindenburg bir süre sustu ve akabinde, "Ekselans, size bir sigara takdim edebilir miyim?" diye sorarak onu başka bir masaya davet etti. Tabakasından bir sigara çıkarıp Mustafa Kemal'e uzattı ve üstünkörü cevaplar vererek İmparatorun yanına geçti. Mustafa Kemal de bunun üzerine Vahdettin'in yanına geçip, "Hakikati anlıyor musunuz efendim? Muhatabınız, Almanya İmparatorudur. Benim size arz ettiğim endişeleri izah edecek bir tek kelime söyledi mi?" diye sordu. Bir yandan da İmparator ve Hindenburg'un konuşmalarına kulak kabarttı. İmparator, "Ne diyor?" diye soruyor, Hindenburg ise "Bir şeyler," diye cevap veriyordu.
Bu esnada Vahdettin de soruyu, "Hayır," diyerek yanıtlıyor, bunun üzerine Mustafa Kemal, "Konuşmaya devam ediniz. Ciddi konuşunuz. Bütün endişeleri İmparatora söylemekte tereddüt etmeyiniz. Ben eminim ki o sizden memnun olmayacaktır. Fakat hiç olmazsa Türkiye'de hakikati görmüş olanların varlığına inanacaktır," diyerek telkinlerde bulunmaya devam ediyor, Vahdettin de "Öyle yapıyorum," diyordu. Mustafa Kemal'in niyeti, Vahdettin'in Almanlara güvenmemesini ve bu durumun Almanlar tarafından anlaşılmasını sağlamaktı. Zira Almanlar ancak bu şekilde Osmanlı'yı daha fazla kullanamayacaklarının farkına varabilir ve savaşa devam etme düşüncesini terk edebilirdi. Öte yandan Vahdettin, Mustafa Kemal'in telkinlerine kulak vermiş ve İmparatorda güvensiz
282
bir müttefik imajı bırakmayı başarmıştı. Almanların bu durum karşısında bir sonraki hamlesi, Vahdettin'i cephelerde gezdirmek ve Alman ordusunun kudretini bizzat sahada göstermek oldu.
Veliaht Vahdettin'in Almanya seyahatinde yanında olan General Mustafa Kemal ve Berlin Büyükelçisi Hakkı Paşa bir tatbikat sırasında.
Kafile ertesi gün Strazburga geçip, öğleden sonra güneybatıdaki Fransız sınırına yakın Alman siperlerine götürüldü. 21 Aralık'ta ise Colmar'daki Alman Karargâhı gezildi. Savaş durumu ve Alman güçleri harita üzerinden Vahdettin'e izah edildi. Kendisine yapılan sunumlardan etkilenen Şehzade, aksi kanaatte bulunan Mustafa Kemal'e, "Bunlara ne dersin?" diye soruyor, Mustafa Kemal ise "Haritada gösterilen bu vaziyeti yerinde görmek arzusunu gösteriniz," diye cevap veriyordu. Vahdettin bu fikri uygun görüp sahaya çıkmak talebinde bulundu ve Alman Karargâhı, Veliaht Şehzadenin gezmesi için bir plan hazırlayarak kafileyi araziye götürdü. Fakat hazırlanan plana göre götürüldükleri yer haritalarda izah edilenden farklı bir bölgeydi. Mustafa Kemal bunu derhal kavradı ve o bölgeye gitmek gerektiğini söyledi. Fakat Almanlar meseleyi boğuntuya
283
getirip Vahdettini hazırlanan plan doğrultusunda gezdirmeye başladı. Mustafa Kemal'in inadı tutmuştu. Kafileden ayrılıp kendi uygun gördüğü bölgeye doğru yola çıktı. Vardığında, subaylarla sohbet etmeye ve bilgi almaya başladı. Artık karşısında göz boyamak için iyimser tablolar çizen generaller yoktu. Subaylarla konuşan Mustafa Kemal, gerçek vaziyeti açık bir biçimde anladı. Alman piyade kuvvetleri hemen hemen yetersiz hale düşmüştü. Öyle ki bir süvari kuvvetini piyade gibi kullanmak zorunda kalmışlardı. Durumun tahmin ettiğinden çok daha fena halde olduğunun farkına varan Mustafa Kemal, "O halde tehlikedesiniz," diyerek durumu özetliyor ve muhatabı teslim olmuş bir biçimde, "Öyle," demekten başka bir şey

söyleyemiyordu.
Mustafa Kemal ve Şehzade Vahdettin, Essen'de.
284
Ertesi gün Essen'deki Krupp isimli silah fabrikasını gezen kafile nihayet 23 Aralık günü Berlin'e geçti. Akşam, valinin köşkünde ziyafet tertip edilmişti ve pek çok katılımcı davetliydi. Mustafa Kemal, eşsiz sanat eserlerinin bulunduğu köşkü büyük bir merakla gezerken Vali ile görüşen Vahdettin tarafından masaya davet edildi. Vali, pek çok soru sormuş ve Vahdettin, Mustafa Kemal'den teyit almadan cevap vermek istememişti.
Mustafa Kemal masaya vardığında meselenin ne olduğunu sordu. Vahdettin, "Ermeniler," diyerek cevapladı. Vali, Ermenile-rin çok iyi niyet sahibi olduğundan ve Türklerin onlara karşı feci muamelede bulunduğundan bahsediyor, örtülü şekilde Türkleri suçluyordu. Bir valinin, misafir etmiş olduğu yabancı devlet görevlilerine, hele bir veliaht şehzadeye, kendi milletini suçlar şekilde konuşması oldukça nezaketsizceydi. Öte yandan Vahdettin gibi müstakbel bir sultanın böyle bir hususta kendi milletini sa-vunamayıp, Mustafa Kemal'in yardımına ihtiyaç duyması ayrıca acziyet göstergesiydi. Vahdettin'in, "Bu kumandan temas ettiğiniz meseleyi iyi bilir, sizi aydınlatacak cevaplar verecektir," demesi üzerine Mustafa Kemal söze girip konuşmaya başladı:
"Türkiye'nin veliahdı ile Almanya'nın mutena bir bölgede kıymetli olduğuna şüphe etmediğim bir valisinin bulabildiği konuşma zemini beni hayrete düşürdü. Evvela sizden şunu anlamak istiyorum. Müttefikiniz olan ve bu ittifak uğrunda maddi manevi tekmil mevcudiyetini mahveden Türkiye'ye karşı, tarihin bilmem hangi devrinde mevcut olduğunu iddia eden ve bu mevcudiyeti ihya etmek için dünyayı aldatmaya çalışan Ermeniler lehine konuşmak fikri size nereden geliyor?"
Vali bu soru karşısında afalladı. Sorguladığı konu üzerinde detaylıca bilgisi yoktu ve kabaca Ermenilerin toprak taleplerinde haklı olabileceği yönünde laflar etti. Mustafa Kemal, Valinin cüretkârlığının altında cahilane düşünceler olduğunun farkına varmış ve onunla daha fazla konuşma lüzumu görmemişti.
285
"Vali Hazretleri, biz cepheler dolaşan bir heyetiz. Buraya Ermeni meselesi konuşmak için değil fakat müttefikimiz olan ve kendisine dayanınakta olduğumuz Alman ordusunun hakiki vaziyetini anlamaya geldik; onu anladık, kâfi bir vukuf ile memleketimize dönüyoruz," diyerek konuyu kapattı.
Sofraya geçildiğinde Naci Paşa, Mustafa Kemal'in yanına yaklaşıp Şehzadenin kendisini yaver olarak yanına almak istediğini fısıldadı. Fakat Naci Paşa bu teklifi kabul edip etmeme konusunda şüpheliydi ve Mustafa Kemal'in fikrini almak istiyordu. Mustafa Kemal, Vahdettin'e yaptığı telkinler neticesinde ileride onunla hareket etmeyi düşündüğünden, müstakbel Sultanın yanında güvenebileceği bir yaverin bulunmasına önem veriyor, böyle bir mevkide Naci Paşa gibi kendisine yakın birinin bulunmasını çok istiyordu. Bu nedenle Naci Paşanın teklifi kabul etmesi gerektiğini belirtip, "Bu adam yarının padişahıdır. Siz temiz bir adamsınız. Lazımdır ki, onun yanında kendisine hakikatleri pervasızca söyleyecek biri bulunsun," dedi.
Vahdettin o günlerde yabancı basının da odağındaydı. Bazı gazeteler onunla söyleşi yapmış, verdiği cevaplar Mustafa Kemal'in de oldukça hoşuna gitmişti. Şehzadeyi etkilediği ve görüşlerini değiştirdiği apaçık ortadaydı. Söyleşinin ardından Mustafa Kemal'le özel olarak görüşmek isteyen Vahdettin, "Ne yapmalıyım?" diye sorduğunda, Yarının Adamı doğru anın geldiğini anladı. Muhatabı kendisini âdeta teslim ediyordu. "Ben size bir şey söyleyeceğim ve o teşebbüste hayatımı size ortak edeceğim, memnun olur musunuz?" sorusuna, "Söyleyiniz," cevabını alınca artık örtülü cümlelere lüzum kalmadığını düşünen Mustafa Kemal, zihnindeki yol haritasını açıkça ortaya dökmeye karar verdi:
"Henüz padişah değilsiniz, fakat Almanya'da gördünüz ki İmparator Veliaht ve prenslerin hepsi bir iş üzerindedir. Neden
286
siz bütün işlerden uzak kalasınız? İstanbul'a gider gitmez bir ordu komutanlığı isteyiniz. Ben sizin kurmay başkanınız olurum."
Öneri, Vahdettin in ilgisini çekmişe benziyordu. "Hangi ordunun komutanlığını?" diye sordu. Mustafa Kemal "5. Ordu" diye cevap verince Vahdettin biraz düşündü. Kaygılı görünüyordu. "Bu komutanlığı bana vermezler," dedi. Haksız sayılmazdı. Zira gücü elinde bulunduran Enver Paşa, Talat Paşa ve İttihatçılar, Vahdettin'in kendi kontrollerinde olmayışını, hele hele Mustafa Kemal gibi birinin kontrolünde oluşunu tehdit olarak algılayabilir ve tahtı başka şehzadeye bırakmayı tercih edebilirlerdi. Fakat öneriye karşı da değildi. "İstanbul'a gittiğim zaman düşünürüz," diyerek yeşil ışık yaktı.
Yarının Adamı, okul sıralarından bu yana peşinde koştuğu hedeflere artık çok yaklaştığını hissediyordu. Savaş sahasında elde ettiği zaferler nedeniyle namı ordu ve bürokrasi sınırlarını aşıp millete kadar uzanmıştı. Memleket oldukça kötü durumdaydı fakat gücü elinde bulunduranlar da bir o kadar sallantıdaydı. Şimdi ise Veliaht Şehzadeyi de etkisi altına almış, onu orduya çekmeye çok yaklaşmıştı. Üstelik yaverliğine de güvenebileceği yakını getiriliyordu. Taht, Vahdettin'e geçtiğinde "İkinci Adam" olması çok güçlü bir ihtimaldi. Bu gücü eline geçirdiğinde memleketi için doğru olan adımları atabilir, okul sıralarından bu yana takip ettiği yüksek hedefleri ve yenilikleri hayata geçirebilir, milleti geri kalmaktan

kurtarmak için çabalayabilir, hatta uygun koşulları yakalayabilirse belki cumhuriyete bile yürüyebilirdi. Mustafa Kemal işte bu umutla 1 Ocak 1918 günü kafileyle birlikte Berlin'den hareket etti ve 4 Ocak'ta başkente vardı. İlerleyen günlerde üstün başarıları nedeniyle Birinci Rütbeden Kılıçlı Mecidi Nişanı ve Alman İmparatoru Wilhelm tarafından Birinci Rütbeden Kılıçlı Cordon de Prusse Nişanına layık görüldü. Aynı günlerde Ali Fuat'ın Sina Cephesindeki başarıları

nedeniyle tuğgeneralliğe terfi haberini aldı ve büyük bir mutlulukla kutlama mektubu yazdı.
***
O günlerde dünya çok büyük bir skandalla çalkalanıyordu. Olayların ardında kısa süre önce Rusyada iktidarı ele geçiren Bolşevikler'in yaptığı ifşaat bulunuyordu. Çanakkale Savaşının kaybedilmesi üzerine İngiltere ve Fransa'dan yardım alma hayalleri suya düşen Rus İmparatorluğunun kayıpları 1915'in sonbaharında katlanılmaz hale gelmiş ve 1917 yılında ekonominin iflas etmesiyle birlikte halkta çok büyük bir huzursuzluk başlamıştı. Nicedir isyan girişiminde bulunan Bolşevikler, fırsattan istifade ederek önce Mart 1917'de büyük bir isyan başlatmış, bu isyanın sert şekilde bastırılmasından bir süre sonra bu defa Ekim 1917'de çok daha kapsamlı bir ayaklanma patlak vermiş; halkı, işçileri ve ordunun bir bölümünü arkasına alan Bolşevikler nihayet 7 Kasım 1917 günü Petrograd'daki hükümeti devirip iktidarı ele geçirmişti. Lenin liderliğindeki yeni yönetim kısa süre içerisinde savaştan çekilmek için harekete geçmiş ve 22 Kasım günü Rus İmparatorluğunun İngiliz ve Fransızlarla imzaladığı gizli antlaşmaları ifşa etmeye başlamış, bu antlaşmalardan bazısında Mekke Şerifi Hüseyin'in İngilizlerle ortak hareket ederek Osmanlı İmparatorluğuna ihanet ettiği ortaya çıkmıştı.
Şerif Hüseyin, Sultan 2. Abdülhamid döneminde İngiliz-lerin Araplar üzerindeki tehlikeli emellerini engellemek amacıyla İstanbul'da gözetim altında bulundurulmuş, 1908'de 2. Meşrutiyet'in ilanından bir süre sonra paşalık unvanı verilerek İttihatçılar tarafından Mekke Emiri olarak tayin edilmişti. İttihatçılar, Arapları imparatorluğa kazandırma politikası kapsamında daha sonra kalıcı olarak emir tayin edilmiş fakat Şerif

Hüseyin 1914'ten itibaren İngilizlerle irtibata geçerek işbirliği için birlikte çalışmayı teklif etmeye başlamıştı. Bu işbirliği karşısında 250 bin askerle hizmet verebileceğini taahhüt etmiş ve aynı zamanda Sadrazam Sait Halim Paşadan edindiği bazı devlet sırlarını sunmuştu. İngilizler o dönemde Ortadoğu'nun büyük ülkeler arasında nasıl paylaşılacağı hususunu netleştirme-miş olduğundan bu işbirliğine sıcak bakmamış fakat kısa süre sonra dünya savaşının patlak vermesi, büyük güçler arasında tarafların netleşmesi üzerine Şerif Hüseyin le irtibata geçme gereği duymuştu. Özellikle Osmanlı'nın da savaşa dahil olduğu bu dönemde Hicaz, Mısır, Filistin, Suriye ve Irak bölgesinde savaşın yaşanacağı kesindi ve Şerif Hüseyin bu bölgede başlatacağı isyanla Osmanlı'yı çok güç durumda bırakabilirdi. Ali Efendi isminde bir ajan aracılığıyla irtibata geçilen Hüseyin, "İngilizler bize yardım eli uzatsın ve biz bu zalimlere asla yardım etmeyelim," diyerek teklifi kabul etmişti.
1915e gelindiğinde ve Osmanlı Karargâhı Mısır'da bulunan İngilizlere taarruz etmek amacıyla Kanal Harekâtının hazırlığına başladığında, Şerif Hüseyin türlü bahaneler bularak muharebeye katılmamayı başardı. Kanal Harekâtında ağır bir mağlubiyet yaşayan Cemal Paşa, bir sonraki taarruz planında Hüseyin'e şiddetle ihtiyaç duyuyor, ihanetini Cemal Paşaya hissettirmemeye çalışan Hüseyin, teklifi kabul etmekle birlikte taarruz hazırlığı için altın istiyor ve askerden kaçan firarileri yakalama görevini alarak bu sayede kendi birliklerini oluşturmaya başlıyordu. Türklerin Çanakkale'de ölüm kalım savaşı verdiği dönemde harekete geçen Şerif Hüseyin, Temmuz 1915'te Hacı Arefyan isimli bir ajanla Kahire'de bulunan İngiliz Karargâhına bir mektup gönderiyor ve Arap Krallığının kurulması ve altın yardımı yapılması şartıyla isyanı başlatmaya hazır olduğunu söylüyor, bu mektuplaşma ve pazarlık 1915'in sonuna dek sürerken Osmanlı Karargâhı olan bitenin farkına

varamıyor, Cemal Paşanın yanında bulunan Hüseyin'in oğlu Faysal, edindiği tüm bilgileri babasına aktarıyordu. Mesela in-gilizler, OsmanlIların Kızıldeniz'e mayın döşemiş olduğu yönündeki istihbaratı teyit ettirmek için Hüseyin'e başvurmuş, Hüseyin de oğlu Faysal sayesinde durumu öğrenip İngilizlere iletmişti. Şerif Hüseyin nihayetinde pazarlığı bitirip Mayıs 1916'da harekete geçerek, İngilizlerin talebi doğrultusunda Osmanlıya hizmet eden Darfur'daki Senusi aşiretine bağlı binlerce Müslü-manı birlikleri vasıtasıyla katletti. Bu esnada Hüseyin'in diğer oğlu Ali, asker toplamak bahanesiyle temin ettiği Osmanlı altınlarıyla kendi ordusunu kurarak isyana hazırlık yapıyordu. Öyle ki bu askerleri eğitmesi için Osmanlı'dan subay talep edilmiş ve Basri Paşa, bu işte görevlendirilmişti. O günde dek bir sır gibi saklanan bu ihanet, Mayıs 1916'da Yüzbaşı Feridun Bey ismindeki gözü açık bir subay tarafından tespit edildi. Yüzbaşı Feridun'un şüphelerini dinleyen Mekke Vali Vekili Ziya Paşa, her ihtimale karşı önlemler almaya başlayınca, Şerif Hüseyin gelişmeleri fark etti Ziya Paşayı ve Hicaz Genel Valisi Galip Paşaya şikâyet etti. Savaşın en zor döneminde Arap aşiretlerini yanında tutmaya çabalayan Galip Paşa, meseleyi Hüseyin ile Osmanlı İmparatorluğu arasını açmak isteyenlerin uydurması olarak telakki etti ve durumun ciddiyetini araştırmak yerine Hüseyin'den şüphe eden Ziya Paşayı ciddi şekilde azarlayıp alınan tedbirleri

geri çekti. Yüzbaşı Feridun ise Hüseyin'e iftira atması nedeniyle Harp Divanında yargılanıp cezalandırıldı. Galip Paşa, gaflet uykusundayken Hüseyin oğlu Zeyd'i İngilizlerle görüşmeye gönderiyor ve teslim olmayan Osmanlı askerlerinin tamamının öldürüleceği garantisini veriyordu. Hüseyin öte yandan Medine'de bulunan Osmanlı birliklerinin Yemene gönderilmesini talep ederek, olası isyan halinde bölgenin önceden boşaltılmış olmasını sağlamaya çalışıyor,
290
durumdan şüphelenen Basri Paşa ve Binbaşı Süleyman tedirginliklerini Galip Paşaya aktarıyor, Galip Paşaysa Hüseyin'in oğlu Abdullah'ın bulunduğu çadırda bu iki Osmanlı subayını azarlamaktan çekinmiyordu.
Tüm hazırlıklarını tamamlayan Şerif Hüseyin 5 Haziran 1916'da harekete geçerek isyanı başlattı. Demiryolları bombalandı ve telgraf hatları kesildi. Kısa süre sonra Cidde Limanına yanaşan İngiliz donanması şehri bombaladı. Eşzamanlı olarak isyancılar da Osmanlı birliklerine saldırmaya başladı. Mekke'de bulunan Ziya Paşa, iletişimin kopukluğundan şüphelenerek bir kabile vasıtasıyla isyan haberini öğrendi. Az sayıda askeriyle tedbir almaya başlayan Ziya Paşa, Yüzbaşı Kamil Bey'i şehre hâkim konumdaki Ecyad Kalesine, bazı askerlerini de Galip Paşanın emriyle şehir dışında bulunan birliklerin getirilmesi için gönderdi. Zira kale güçlü tutulursa şehrin düşmesi uzayabilir ve takviye birliklerin yetişmesi için zaman kazamlabilirdi. Gerekli önlemleri alan Ziya Paşa son olarak durumu görüşmek için Şerif Hüseyin'i arayıp karmaşanın nedenini sordu. Hüseyin gülerek, "Elbette isyan edeceğiz," dedi ve kısa süre sonra okunan sabah ezanı ile birlikte isyan Mekke'de de başladı. Ziya Paşa askerlerinin bulunduğu şehir merkezindeki Hamidiye Kışlasını kuşatan isyancılar bir yandan da Ecyad Kalesine yöneldi.
Hüseyin, isyan esnasında Hamidiye Kışlasının kuşatılmasıyla ilgileniyor, ilk olarak kışlanın suyunu kestiriyor ve akabinde binayı ateşe verdiriyordu. İngiliz mermisiyle kuşanan yaklaşık 2 bin isyancı tüm gün süren kuşatmaya rağmen kışlayı düşüremiyordu. Türklerin karşı saldırısını engellemek isteyen Hüseyin, isyancıları İslam âleminin kutsal merkezi Kâbe'ye yerleştirmişti. Bu sayede Türkler karşı saldırıda bulunamayacak, şayet ateş açılır ve Kâbe'ye isabet ederse, Türklerin Kâbe'ye saldırdığı haberini dört yana yayacaktı.
291
Ertesi gün kışlanın iyiden iyiye yakılmaya başlanması üzerine Ecyad Kalesinden savunma amaçlı top atışı başladı. Topçular ateşin Kâbe'ye düşmemesi için üstün dikkat gösteriyor, buna rağmen Şerif Hüseyin Türklerin Kâbe'yi top atışıyla yıkmaya çabaladığı yalanını dört bir yana yayıyordu. Bir süre sonra isyancılar Ecyad Kalesine gitmesi için görevlendirilen Yüzbaşı Kamil Bey'in ölü bedenini kışlanın önüne getirip bıraktı. Kamil Bey kaleye varamadan esir düşmüş ve sokaklarda süründürülerek katledilmişti. Şerif Hüseyin tüm kışlanın gözü önünde yere bırakılan naaşın üzerine tükürdü ve Kamil Bey'i kâfir ilan etti. Bu hamle kışladaki moralleri altüst etti. O esnada kışlayı basan isyancılar bazı askerleri şehit düşürdü. Ziya Paşa ve hayatta kalan askerler esir alındı.
Hamidiye Kışlası düştükten sonra Ecyad Kalesine yürüyen isyancılar az sayıda asker tarafından savunulan kaleyi ele geçirdi. Kaledeki topları ateşleyen isyancılar, Hamidiye Kışlasını tamamen yıktı ve böylece Mekke düşmüş oldu. Kısa süre içerisinde Cidde, Taif, Yanbu ve Akabe şehirleri de düştü. Amacına ulaşan Şerif Hüseyin, Cemal Paşaya bir mektup göndererek Arap diyarının 24 saat içerisinde kendisine bırakılmasını talep etti. Osmanlı İmparatorluğu böylelikle Hüseyin'in isyanından haberdar oldu. Durumu derhal Enver Paşaya aktaran Cemal Paşa, Hicaz'a gönderilecek bir orduyla isyanın bastırılması hususunu tartıştı. Bölgeye bir kuvvet gönderilmesi fikri ortaya çıktı. İşte, Mustafa Kemal'e Doğu Cephesinde bulunduğu sırada teklif edilen Hicaz Seferi Kuvvetleri Komutanlığının amacı, bölgenin geri alınmasıyla ilgiliydi. Fakat böyle bir hamleyi Şerif Hüseyin de düşünmüş, kutsal şehirlerin geri alınması için gönderilecek orduya yönelik tuzak hazırlanmıştı. Osmanlı ordusunun hamlesine karşılık isyancılar ve İngilizler harekete geçecek, bölgedeki demiryolunun da tahrip edilmesiyle birlikte Osmanlı ordusu iki ateş arasında kalacaktı. Enver Paşa ilk başlarda bölgeye kuvvet
292
gönderilmesini desteklemesine rağmen Mustafa Kemal ve Cemal Paşanın itirazları sonucu bu fikrinden vazgeçmiş ve bölgedeki az sayıda Osmanlı askeri kaderleriyle baş başa bırakılmıştı.
İsyanın başladığı sıralarda Medinede bulunan Fahrettin Paşa, sıranın kısa sürede kendisine geleceğini bildiğinden erken zamanda harekete geçerek şehirdeki kutsal emanetleri gizli şekilde İstanbul'a gönderdi ve 7 bin civarındaki askeriyle direniş için hazırlanmaya başladı. Fahrettin Paşa, Osmanlı Karargâhının Hicaz'ı boşaltma kararına uzun süre direndi. Zira Medine gibi Hz. Muhammed'in kabrinin bulunduğu şehrin isyancılara terk edilmesini asla kabul etmedi. Askeri gereklilikler açısından karargâhın görüşü haklıydı fakat Fahrettin Paşa için manevi ağırlık baskın gelmişti. Öte gelişmeler aleyhine işledi. Ocak 1917'de Osmanlı İmparatorluğu Sina Yarımadasını İngilizlere kaybetti. Bunu Mart 1917'de Gazze'nin düşüşü takip etti ve Aralık 1917'de Kudüs'ün de düşüşüyle Fahrettin Paşanın Os-manlı sınırlarıyla irtibatı tamamen kesildi.
İşte Rusya'da yaşanan Bolşevik Devrimi'yle birlikte 22 Kasım günü ifşa edilmeye başlanan gizli antlaşmalar, Şerif Hüseyin'in başlattığı isyanın arka planı da böylece açığa çıkarıyor; Cemal Paşa, isyan dalgasını sönümleyebilmek için 6 Aralık günü Beyrut'ta Şerif Hüseyin'in emperyalist Hıristiyanlarla bir

komplo içerisinde olduğunu İslam âlemine açıklıyor; İngiliz Dışişleri, Şerif Hüseyin'in geri adım atmaması için "Majeste Kral Yönetimi, Arap halklarının özgürlüğe kavuşturulması konusunda daha önce üstlenmiş bulunduğu sorumluluğu yeniden doğrular" mesajı gönderiyordu.
Öte yandan Bolşevik Devrimi'nin lideri Lenin, iktidarı eline alır almaz yayımladıkları 8 Kasım tarihli Barış Kararnamesiyle savaşa devam etmeyi insanlığa karşı izlenmiş en büyük cinayet olarak kabul ederek barışa hazır olduğunu ilan etmiş ve kısa süre içinde yayımlanan 15 Kasım tarihli "Halkların Hakları
293
Bildirgesi'yle Rus olmayan halkların istedikleri takdirde bağımsız hükümetler kurup Rusya'dan ayrılabileceklerini açıklamıştı. Rusların savaş dışı kalmaya karar vermesi üzerine Aralık 1917'de ateşkes sağlanmış ve nihayetinde 3 Mart 1918 günü, Rusya'nın Brest-Litovsk şehrinde barış antlaşması imzalanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu bu sayede topraklarının önemli bölümünün işgalinden kurtulmuş hatta Kars, Ardahan ve Batum'un kazanılmasını sağlamıştı. Rus ordusu işgal edilen bölgelerden çekilmeye başlayınca, geriye Rus ordusunun desteğiyle Türklere türlü eziyetler edip katliamlar gerçekleştiren Ermeni çeteleri kalmış ve Osmanlı ordusu bu çeteleri süpürmek için harekete geçmişti.
Cephede bunlar gerçekleşirken günlerini İstanbul'da geçiren Mustafa Kemal, gazeteci Ruşen Eşref Bey'in teklifiyle 24 Mart günü Akaretlerdeki evinde Çanakkale Savaşı hakkında mülakata başladı. 28 Mart günü sona eren üç günlük mülakat neticesinde yaşadıklarını aktaran Mustafa Kemal'in söyleşisi Yeni Mecmuanın özel sayısında "Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat" başlığı altında yayımlandı. Millet Çanakkale'de yaşananları artık canlı tanığından ve ilk ağızdan okuyacaktı. Ruşen Eşref, görüşmeler sırasında Mustafa Kemal'den ve düşüncelerinden oldukça etkilenmiş ve anı olarak saklaması için bir fotoğraf istemişti. Yarının Adamı, bu nazik talep karşısında hediye edeceği fotoğrafını özenle seçmiş ve üstüne şu notu yazmıştı:
"Her şeye rağmen, muhakkak bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim değil; bugünün karanlıkları, ahlaksızlıkları, şarlatanlıkları içinde sırf vatan hakikat aşkıyla ışık serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik görmemdir"
294
Ruşen Eşref Ünaydın'a imzaladığı fotoğraf.
Yarının Adamı, günlerini İstanbul'da geçirirken bir yandan da aklı cephedeydi. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn kısa süre önce görevden alınmış ve yerine Çanakkale'den tanıdığı Mareşal Liman von Sanders tayin edilmişti. Ruslar savaştan çekildikten sonra tüm odak Suriye ve Filistin Cephelerine çevrilmiş, Arap isyanıyla zor duruma düşen cephenin önemi çok daha kritik hale gelmişti. Vahdettin, bir orduya komuta etme konusunu İstanbul'da görüşeceğini taahhüt etmişse de hâlâ karşılık alamamıştı. Böyle bir orduyla cephede üstün yararlılıklar gösterebileceğini düşünüyor, fakat geçen günlere rağmen Şehzadeden bir türlü ses çıkmıyordu.
Bekleyişin sürdüğü günlerde İttihat ve Terakki Cemiyetinden arkadaşı Sabri Bey'le karşılaşan Mustafa Kemal, yaklaşık iki buçuk yıl önce yapılan davete geç de olsa icabet etmek için arkadaşıyla sözleşti. 3 Mayıs günü Moda sahilinde gezinti yaptılar
295
ve akabinde Kuşdili'ne geçip Fenerbahçe Spor Kulübü Lokalini ziyaret edip Türk kahvesi içtiler. Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşanın geldiğini duyan sporcular kulüp binasına akın etti. Hamit Hüsnü ve Elkâtipzade Mustafa Bey'in de katılımıyla kupaların olduğu bölümü gezen Mustafa Kemal ziyaretin bitiminde kulüp hatıra defterine şu notları yazıp ziyaretini noktaladı:
"Fenerbahçe Kulübünün her tarafta beğenilip değer verilen, ortaya çıkmış eser ve çalışmalarını duymuş ve bu kulübü ziyaret edip bu işte emeği, yardımı olanları tebrik etmeyi görev edinmiştim. Bu görev ancak bugün yerine getirilebilmiştir. Takdir ettiğimi ve kutladığımı buraya kaydetmekle övünüyorum."
Mustafa Kemal'in meraklı bekleyişi günler geçtikçe hüzünlü ve umutsuz bir hal almaya başladığı sırada belinde yaşadığı şiddetli ağrı farkında olmadan kaderini etkilemişti. Doktora gittiğinde sol böbreğinin ciddi bir rahatsızlık yaşadığı ortaya çıkmış ve tedavi altına alınmıştı. Birkaç haftalık tedavi neticesinde ağrıların şiddetinde herhangi bir azalma olmaması,
296
doktorları da çaresiz bırakmış ve neticesinde Viyanaya gidip tedavi olması tavsiye edilmişti. Bu gelişme üzerine Salih, Cevat Abbas ve Şükrü'yü yanına çağıran Mustafa Kemal, tedaviden bahsetti ve bir süre boyunca askeri görev alamayacağını anlattı. Salih ve Cevat Abbas aileleriyle birlikte îstanbulda yaşadığından herhangi bir sorunları yoktu, fakat ailesi Manisada yaşayan Şükrünün îstanbulda kalması günden güne zorlaşıyordu. Yaverinin yaşadığı sorunun farkında olan Mustafa Kemal, yeni bir göreve atanıncaya kadar Halep'te görevlendirilmesi için 2. Ordu Kurmay Başkanı îzzettin Bey'le temasa geçeceğini söyledi. Komutanının onca mesele arasında kendisinin sorunlarıyla ilgilenmesinden mutlu olan Şükrü, kısa süre sonra işlemlerin yapılmasıyla birlikte Halepe gitti.
Yaverinin sorununu çözen Yarının Adamı, 25 Mayıs günü Viyanaya doğru yola çıktı. Döndüğünde çok şey değişmiş olacaktı.
Tuğgeneral Mustafa Kemal. (1918)

297
BÖLÜM 12
KARLSBAD
3 Temmuz 1918 günü üzerinde üniformasıyla İmperial Otele giriş yapan Yarının Adamı, 19.00'u gösteren saatine baktığında bu gece biraz erken geldiğini fark etmişti. Öyle ki henüz salonu temizliyorlardı. Pelerinini usulca gardıroba bıraktıktan sonra vakit geçirmek için otelin bahçesinde biraz turladı. Canı sıkkındı. Yağmur başlayınca tekrar otele girip salonda oturmaya başladı. Hâlâ kimse gelmemişti. Saati 20.00'yi gösterirken henüz çalmaya başlayan müzik eşliğinde yemek salonuna geçip, garsondan kendisine ayrılan yeri göstermesini istedi. Garson rezerve edilen masayı, "Buyurun Miralay Efendi," diyerek gösterdiğinde, yeterince general gözüküp gözükmediğini sorguladı. Fakat sesini çıkarmayıp masaya oturdu. Yemek bittiğinde aynı garsonu çağırıp bu masanın bundan sonra her akşam kendisi için ayrılmasını isteyip üzerinde "Moustapha Kemal Pacha Armeefuhrer" yazılı kartvizitini uzattı.
Yemekten sonra yeniden salona geçen Mustafa Kemal, dört koltuklu bir masaya oturdu. Fakat ortam biraz fazla kalabalıktı. Öyle ki ayakta kalanlar için yeni masa ve sandalyeler getiriliyordu. Bir an insanların ayakta beklediği ortamda tek başına dört koltuklu bir masayı işgal ettiğini fark etti. Acaba bir garsonun gelip buna hakkı olmadığını söyler miydi? Üstelik otelin müşterisi değildi. Böyle bir muameleyle karşılaşmaktansa hemen kalkıp gitmeyi ve bir daha bu otele gelmemeyi düşündü.
299
Sonra da ona böyle kuruntu yaptıran şeyin ne olduğunun cevabını aradı. Sanki bir sıkıntı, bir garabet bütün benliğini istila etmiş gibiydi. Bu manasız üzüntüyle boğuştuğu esnada Seniha Hanım ve arkadaşlarının salona indiğini gördü. Emin Bey de yanlarındaydı. Hemen seslendi ve masa bir anda kalabalıklaştı. Biraz sonra Hüseyin Cahit Bey, hanımı ve arkadaşları da gelince daha büyük bir masaya geçtiler. Imperial Otelde 11 Türk... Böylece eşsiz bir sohbet başladı. Fakat içindeki sıkıntı geçmiş değildi. Keyfinin yerine gelmeyeceğini anladığından, masadakilere veda edip otelden ayrıldı ve yağmur eşliğinde Karlsbad sokaklarında yürüyüp dairesine vardı. Üzerini değişip yatağına uzandı ve başından geçenleri düşünmeye başladı.
İstanbulda başlayan yolculuk 1 Haziran günü Viyanada sona ermiş, şehre varır varmaz giysilerinin bulunduğu bavulunu kaybetmişti. Öyle ki îstanbulda bulunan Rasim Ferit Beye yazdığı mektubunda tedavisinin iyi seyrettiğini anlattıktan sonra, "Eşyalarım tamamen kayboldu. Çırılçıplak kaldım!" yazmıştı. Rahatsızlığı genel olarak kolibasilinden ibaretti. Bu nedenle Cottage Sanatoryumunda üç haftalığına tedavi altına alınmış, akabinde 30 Haziran günü Profesör Markotein'in tavsiyesiyle tedavinin devamı için Karlsbad'a gelmişti. Burada önce günlüğü 140 kron olan Rudolfs Hof isimli ufak bir otelin bir salon, bir yatak odası, uşak odası ve bir de banyodan ibaret dairesine emir eri Şevki ile yerleşmiş ve ilk iş olarak buradaki tedavi için Doktor Vermer'le görüşüp bir tedavi programı oluşturmuştu. Programa göre sabah erken kalkılacak, saat 07.00de ve 07.20de birer bardak özel maden suyu içilecek, 08.20de sabah kahvaltısı yapılacak, 10.00da bir saatlik özel çamur ve sıcak su banyosuna girilecek, 11.00de pansiyonda bir saatlik masaj gerçekleştirilecek, 12.00de öğle yemeği yenilecek, 13.00'te iki buçuk saat boyunca dinlenilecek, 16.00da
ara öğün, 20.00de akşam yemeği yenilecek ve saat 22.00de bir ırdak Telsenqulle suyu içilip uyunacaktı. Doktor Vermer 50 yaşlarında, gençliğinde Mısırda yaşamış ilginç ve yardımsever bir insandı. Öyle ki programın sıkı îkilde uygulanmasını tembihledikten sonra Mustafa Kemal'e anında un getirip getirmediğini sormuş, "Hayır," cevabı üze-ine, "O halde burada ekmek bulamayacaksınız. Çünkü hü-ümet yalnızca yerlileri doyurmak zorundadır. Yabancıları leğil," demiş, ekmeksiz kalacağını anlayan Mustafa Kemal, Öyle ise doktor, benim burada oturmaklığıma imkân yoktur, demen yarın memleketime avdet edeyim. Bizim memleketinizde yabancılar yerlilerden daha çok istihlakatta bulunmak-adır. Ben de hükümetim nezdinde ecanibe ekmek verilmesine mümanaati teklif edeyim," diye sitem edince, ona un tedarik etme konusunda yardımcı olmuştu. Vermer ayrıca Mustafa Kemal'i bir general olarak oldukça genç bulmuş, muhatabının 36 yaşında olduğunu öğrenince hayretini gizleyemeyerek, "Pek çabuk general olmuşsunuz. Sizin memleketinizde sizin yaşlarınıza başka genç general var mıdır?" diye sormuş, aklına Enver Paşa gelen Mustafa Kemal, "Harbiye nazırımız da gençtir. Benim ve emsalimin pek genç kabul ettiğiniz yaşta general oluşumuz, herhalde olağanüstü hadiselerin ortaya çıkardığı önemli görevlerde vatana yararlı oluşumuzdandır," diye cevap vermişti.
Ertesi gün tedaviye başlayan Mustafa Kemal özel maden suyunu içtikten sonra Marksbrün ve Mülhbrün'e yürüyüş yapıp şehirle tanışmaya başlamış, kahvaltı yapmak için Pupp isimli mütevazı bir mekân keşfetmiş, sonrasında da çamur ve su banyosu yapacağı hamama gitmişti. Günleri bu şekilde rutin geçtiğinden boş vakitlerinde Andre Beaumier'in Revolte isimli eserini okumaya başlamış, hatta Almanca öğrenmeye karar verip kaldığı oteli işleten yaşlı kadından kendisine bir öğretmen
bulmasını rica etmiş ve yaşlı kadının tavsiyesi doğrultusunda Paula Klemm isminde bir Almanca öğretmeniyle tanışmıştı. Akşamları şehrin en ünlü oteli Imperial'a gitmeyi alışkanlık haline getirmişti. Üstelik bu canlı ve kalabalık otelde Cemal Paşanın eşi Seniha Hanım ve arkadaşlarıyla tanışıp yeni bir çevre bile edinmişti. Aynı günlerde şehirde bulunan Cemal Bey ve Selanik Rüştiyesinden Mahmut Bey

isimli arkadaşıyla karşılaşmış, hatta onun tavsiyesiyle daha uygun bir otele yerleşmişti.
Dakikalar boyunca daldığı düşüncelerden çıkan Mustafa Kemal, yağmurlu bir Karlsbad gecesinde yatağında başından geçenleri not defterine yazdı. Akabinde biraz kitap okuyup uykuya daldı.
Tedavisi için gittiği Avusturya'da Karlsbad kentinden satın aldığı takım elbiseyle çektirdiği fotoğraf. (Temmuz 1918)
4 Temmuz günü Doktor Vermer'le tedavinin gidişatıyla ilgili görüşmek için İmperialda buluştuğunda aklına, dün daldığı
302
kuruntulu düşünceler geldi ve "Burada yemek yemeye, oturmaya hakkım var mı?" diye sordu.
Doktor, "Evet, bu otelin lokanta ve salonu umuma açıktır," cevabı verdiğinde içi rahatlamıştı. Belki de yabancı bir ülkede yalnız kalmışlığın yansımasını yaşıyordu. Fakat aldığı cevap onu tatmin etmişti. Zaten kısa süre sonra çok daha önemli bir gündem kapısını çalacaktı.
Nitekim 5 Temmuz sabahı rutin şekilde Marksbrun ve Mülhbrün'de maden suyunu içip dairesine döndüğünde Cemal Bey'in onu beklediğini gördü. Yeni padişahtan söz ettiğini işitince ne olduğunu sordu. "Malumatınız yok mu? Padişah vefat etti," cevabını aldığında "Teessür ve teessüf ederim," demekle yetindi.
İki gündür yaşadığı manasız kuruntu gerçek bir sıkkınlığa dönüşmüştü. Şimdi îstanbulda olmalıydı. Zira yeni padişahı Almanya seyahati nedeniyle pek iyi tanımış hatta bir dereceye kadar samimi olmuştu. Bir anlığına Vahdettin'e önerdiği yeni bir ordu ve yeni bir görevi düşündü. "İstanbul'a dönüşümüzde bakarız," cevabını almıştı fakat hiç fırsat olmamıştı. Vahdettin şimdi Sultandı ve esasen bu konuyu görüşüp harekete geçmek için tam sırasıydı. Ama ne yazık ki Sultana oldukça uzaktaydı ve dönüp dönmemek konusunda kararsız kalmıştı. Öğleden sonra Vermer'le buluştuğunda konu tekrar açıldığında doktorun, "Gitmek mi istiyorsunuz?" sorusuna, "İyi olduktan sonra," cevabını verdi. Kalmaya karar vermişti. Aynı gün bir telgraf çekerek Vahdettin'in tahta çıkışını kutladı.
6 Temmuz akşamı her zaman olduğu gibi askeri üniformasını giyip İmperial Otele geçti. Bu gece sohbetin konusu askerlikti. Mustafa Kemal, "Komutanların en büyük cesareti sorumluluktan korkmamalarıdır" diyor ve Çanakkale'de başından geçenleri anlatıyordu. Bir süre sonra ricat kavramı gündeme geliyor ve bu defa Türk ordularını felaketlere sevk
303
eden faktörün genellikle ricat manevrası için azim sahibi komutanların olmayışından söz ediyordu. Ona göre Osmanlı paşaları bir taarruza maruz kaldıklarında ricat etmeyi bir kabahat olarak görüyordu. Öyle ki Doğu Cephesinde ricat ettiği için eleştirilmişti. Halbuki düşman bu çekilme karşısında galip geldiğini düşünmüş ve takibi bırakmış, böylece yeni bir taarruza fırsat vermiş, nitekim o da bu fırsatı değerlendirmişti. Şimdi masadakilere bu stratejisini anlatıyor ve "On gün sonra icra ettiğim taarruzla düşmanı mağlup ve perişan ederek Muş'u zapt ettim," diyordu.
Bir süre sonra salonun bitişiğindeki salonda dans başladı. Kadın ve erkeklerin dansını izleyen Mustafa Kemal, "Ne güzel..." diyerek Sofya'daki dans anısından ve nasıl birinci seçildiğinden bahsetti. Masadaki kadınlardan biri, çiftlerin dansından öyle etkilenmişti ki böyle bir hayatın Osmanlı'da gerçekleşebilme ihtimalini çok düşük bulduğunu söyleyip hayıflandı. Mustafa Kemal bunun üzerine, "Ben her vakit söylerim, burada da bu vesileyle arz edeyim," deyip konuşmaya başladı:
"Benim elime büyük salahiyet ve kudret geçerse, ben sosyal hayatımızdaki inkılabı bir anda bir 'Coup' ile tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben, bazıları gibi efkâr-ı avamı, efkâr-ı ulemayı yavaş yavaş benim tasavvuratım derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılacağını kabul etmiyorum ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor. Neden ben, bu kadar senelik tahsil-i âli gördükten, hayat-ı medeniye ve ictimaiyeyi tetkik ve hürriyeti tezevvuk için sarf-ı hayat ve evkat ettikten sonra avam mertebesine ineyim? Onları kendi mertebeme çıkarayım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar."
Sohbetin devamında konu kadınlara ve evliliğe geldi. Kadın ve erkeğin özgür olması gerektiğini düşünüyor, "Zannediyorum, artık bugün kadınları büyük babalarımızın müthiş
304
nazarları altında sinmiş olduğu gibi bulunduramayacağız," diyordu. Tartışma bu minvalde uzayıp gittikten sonra tekrar söz alıp şunları söyledi:
"Kısacası sonuç: Bu kadın meselesinde cesur olalım. Vesveseyi bırakalım... Açılsınlar... Onların beyinlerini ciddi bilgiler ve ilimlerle süsleyelim. İffeti, usulüne uygun ve sağlıklı bir biçimde izah edelim. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim. Sonra şahsi irtibata gelince, tabiat ve ahlakımıza uygun bir eş arayalım ve onunla evlenme şartlarımızı açık ve kesin kararlaştıralım. Ona, saygıda kusur edince, onun gereklerini yapalım. Kadın da böyle hareket etsin.'"
Ertesi gün împerial'daki yemek çok daha kalabalıktı. Sey-fi Bey ve eşi Mebruke Hanım, Emin Bey, Cemal Paşanın eşi Seniha Hanım, Cemal Paşanın kardeşi Kemal Bey, onların arkadaşları hatta Hüseyin Cahit Bey ve eşi de katılmıştı. Sohbet esnasında Mebruke Hanım kızının eğitimli olması nedeniyle biraz şikâyet ediyor ve "Bütün genç kızlarımız biraz fazla tahsil ve terbiye gördükten sonra validelerini beğenmiyorlar. Onları adi görüyorlar. Ben buna çok kızarım. Bence valideler, kızlarını kendi seviyelerinden fazlaya çıkacak

mertebede tahsile devam ettirmemelidirler. Varsınlar cahil kalsınlar," diyor, bu düşünce hiç katılmayan Mustafa Kemal, "Yüksek seviyede olan, kendi seviyesinden irfanen dûn olanı beğenmez. Bu pek tabiidir. Fakat bu hal haddizatında şayan-ı takdir ve teşvik görülmek lazım gelmez mi? Her yeni yetişen kendinden eskisini beğenmeyecek kadar yükselirse o zaman, ancak o zaman ensal-i atiye yekdiğerinden kademe kademe yüksek seviyede

* "Velhasıl netice: Bu kadın meselesinde cesur olalım. Vesveseyi bırakalım... Açılsınlar... Onların dimağlarını ciddi ulûm ve fünûn ile tezyin edelim. İffeti, fenni sıhhi surette izah edelim. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede ehemmiyet verelim. Sonra şahsi irtibata gelince, tabiat ve ahlakımıza muvafık karı arayalım ve onunla şurût-i izdivaciyemizi açık ve kati kararlaştıralım. Ona, riayette kusur edince, onun icabatını yapalım. Kadın da böyle hareket etsin."

305

bir silsile-i aliye vücuda getirebilir ki, terakki-i beşerin gayesi de budur" şeklinde cevap veriyordu.

Konu bu noktadan sonra aşk ve evliliğe evriliyor, Mustafa Kemal bu defa Marcel Prevaurt'nun bir kitabından cümle aktarıp, "Le mariage est une chose, I'amour est une antre chose" yani, "Evlenme bir şeydir, aşk başka bir şeydir" diyor, bunun üzerine Seniha Hanım, "Paşa, ben seni evlendirmeyeceğim," diyerek latife ediyordu.

Artık şehre iyiden iyiye alışmıştı. Tedavisini aksatmadan sürdürmeye çalışıyor, akşamları İmperial'da neşeli ve keyifli sohbetle katılmaktan büyük zevk alıyordu. Fakat bir yandan da aklı İstanbuldaydı. Sultan Vahdettin'in atacağı adımları düşünmeden edemiyor, 8 Temmuz günü not defterine şu soruları yazarak cevaplar bulmaya çalışıyordu:

1. Cemal Paşanın mevkii, takip ettiği tarz-ı hayatı için menba-ı servet.
2. Talat Paşanın Cemal Paşaya muamele-i bâridânesi! Sebebi ne olabilir?
3. Enver Paşa bana karşı ne politika takip ediyor? Buna karşı ne karar vermeliyim?
4. Yeni padişah ne gibi vaziyetler alabilir?

12 Temmuz günü tedavi programını rutin şekilde takip eden Mustafa Kemal, akşam Vaisshaupt lokantasında yemek yiyip dairesine geçtikten bir süre sonra kapı çaldı. Kapıcı, iki kadının geldiğini haber verdi. Gelenler Almanca öğrenmek üzere tuttuğu Heiniche isminde İsviçreli bir öğretmen ve Fransız arkadaşıydı. Öğretmen kör olduğu için arkadaşı ona refakat ediyordu. Kadının aynı zamanda Fransızca da bildiğini öğrenince fikrini değiştirip haftalığı 100 kron olmak üzere Fransızca öğrenimi üzerine anlaştı.

306

Ertesi gün ders için Madam Heiniche'in evine gidip bir saat boyunca çalışıp akabinde sohbet etti. Konu evliliğe geldiğinde Heiniche, "Yanılmıyorsam beyefendi henüz evli değil! Acaba bir Avrupalı kadınla mı, yoksa sizin milletinizden bir kadınla mı evlenmek isterdiniz?" diye sordu. Esasen evlilik için bir Türk kadınını tercih ediyordu fakat muhatabının gücenebileceğim düşünerek "Fark etmez," şeklinde cevap verdi. Görüşmeden sonra Vaisshauptda yemek yiyip dairesine geçti.

14 Temmuz günü öğleden sonra Matmazel Brandner isimli arkadaşıyla buluşup kiraladığı otomobille Karlsbad'ın on beş kilometre batısında bulunan Elbongene gitti. Eğer Nehri kıyısı boyunca dolaşıp sohbet ederken Matmazel Brandner Türk ordusundan bahsetmeye başladı. Türklerin 1911den bu yana savaştığını ve bunca yıl boyunca harp sahalarında öldürmek için bu kadar insanı nerede bulduklarını sordu. Mustafa Kemal muhatabının böyle bir konuya ilgi duymasına şaşırmakla birlikte, "Öyleyse bana müsaade edin de size izah edeyim," diyerek konuşmaya başladı:

"Türk-İtalyan Harbi sırasında Türkiye kendi kuvvetlerini kullanamadı. Biliyorsunuz ki İtalyanlar harp ilan etmeden bizi yakaladılar. Deniz yolunu kestiler. Osmanlı Afrikası, ordusuz bir şekilde İtalyan kuşatmasına bırakıldı. İtalyanlar hiç mani-asız olarak Trablusgarp'ı, Bingazi'yi, Derne'yi ve Akdeniz kıyısı şehirlerini işgal ettiler. Şayet İtalyan Silahlı Kuvvetleri bir sene boyunca baştan barışa kadar dövüştülerse, onları döven düzenli ordu değildi. Hayır matmazel, bunlar sadece çöl göçmenlerinin başındaki birkaç Türk kumandanıydı. Bizzat ben oradaydım ve Cyrenaique Derne kuvvetlerine kumanda ediyordum. Görüyorsunuz ki Matmazel, bu harpte Türk ordusuna hiç dokunulmamıştır. Balkan Harbi ise Türk ordusunun katıldığı bir harp değildir. Bu bambaşka bir şeydi, bir bozgundu! Fakat Türk ordusunun bozgunu değildi, hayır hiç değil, bu

307

Türkiye'deki eskinin yıkılması, Türk ordusunun başındaki bilgisiz kumanda heyetinin geri çekilmesiydi. Balkan kuvvetleri bu harbin sonuçlarını, o dönemde Türkiye'ye hâkim olan şahısların bilgisizliğine borçludur. Denilebilir ki bu harp de Türkiye için bir sürprizdi. Ordu birleşebilmek ve bir plana göre toplanabilmek için yeterli zaman bulamamıştı. Öncü birlikleriyle düşman hücumları karşılanmıştı. Büyük ve hakiki Türk ordusu teşekkül ettirilememişti. Öyle zamanlar olmuştur ki, milleti orduya çağırmak yerine birlikler terhis edilmiştir. Bütün iktidarı ellerinde tutan birkaç şahsın bilgisizliği cesaretle müdafaa edilebilecek kabiliyetteyken ve kabiliyette olan bir orduyu kullana-madan, memleketin en kıymetli kısmını düşmana ikram etti. Bugünkü harp çıkmadan önce, Türkiye'nin yeniden eski durumuna gelmesi için sadece bir sene bulunduğu bir hakikattir. Böyle kısa bir zamanda büyük bir şey yapılamayacağı aşikârdır. Fakat her şeyden kuvvetli olan zaman, gençliği eskinin yerine geçirmek için olay olarak uygun zamanı

sağlamıştı. Genç bir zabit olan Enver, Avrupa Türkiye'sinin kaybının bir neticesi olan donuk dönemden faydalandı ve Harbiye Nazırı olarak OsmanlI ordusunun başına geçti. Orduya ilk ve en büyük hizmeti, orduyu o eski kumaş parçalarından kurtarması olmuştur. Aklın eline geçtikten sonra ordu öylesine çabuk çehresini değiştirdi ki, Çanakkale'de İngilizleri yenerek, Galiçya'da AvusturyalIlara yardım ederek, Makedonya ve Romanya'da müttefiki ordularla muzafferane işbirliğinde bulunarak, kıymetini çabucak göstermede gecikmedi. Kısacası Matmazel, eğer Türkler bu umumi harbe girmemiş olsalardı, müttefiklerin lehinde görünen bugünkü askeri durum tam tersini gösterirdi diye iddiada bulunmakta bir mahzur görmüyorum. Türklerin Çanakkale'deki zaferlerini gördükten sonradır ki Bulgaristan, Türk dostlarıyla beraber harbe girmek lüzumuna inanmıştır. Eğer Hindenburg Türk ordusunun yardımıyla Galiçya Dağlarında ilerleyen Rus

308

hücumlarını geri çevirmeseydi, Hindenburg, Hindenburg olamazdı. Eğer Kafkasyada, Mezopotamyada, Palestinde nihayet bütün Türkiye hudutlarında, Türk ordusu önündeki Rus, İngiliz ve Fransız kitlelerini tutmamış olsaydı ve eğer Türkiye memleketinin bazı kısımlarını feda etmeseydi, Alman ordusunun bugünkü gibi dayanabilmesine inanılır mıydı? Matmazel, hayır! Bu hakikatin Türklerin büyük bir kısmı tarafından bile bilinmemesi ne kadar esef vericidir!"

***

Karlsbadda günler böylece geçip giderken İstanbulda olan bitenler Mustafa Kemal'in aklında daha fazla yer etmeye başladı. Öyle ki 20 Temmuz günü not defterine, "İstanbul'a gitmek fikri uyandı" diye yazmıştı. Kısa süre sonra Yaveri Cevat Abbas'tan bir mektup aldı. Hakkında yeni bir tayin konusu ortaya çıktığından ve dönmesi gerektiğinden bahsediyordu. Fakat tedavi henüz sona ermiş değildi. Bu nedenle kararsız kalmıştı. Bir süre daha kalacağı yönünde cevap verdikten sonra Cevat Abbas ikinci defa mektup yazarak acilen İstanbul'a dönmesi gerektiğinin emredildiğini yazınca fikri değişti. Belli ki dönmek şart olmuştu. Bu nedenle 27 Temmuz günü Viyana'ya geçti. Fakat üzerinde ciddi bir kırgınlık hissediyordu. Hastaneye gittiğinde İspanyol gribine yakalandığını öğrendi. Bu hastalık tüm dünyayı sarsan bir pandemiydi ve bu şekilde yola çıkması tehlikeliydi. Bu nedenle dört gün istirahat edip iyileşti ve yola öyle çıktı.

2 Ağustos günü İstanbul'a vardığında kendisini karşılayan Cevat Abbas, Ahmet İzzet Paşanın başyaverliğe getirildiğini ve dönmesini onun istediğini anlattı. İlk iş olarak Pera Palasta bir daire tutup akabinde ailesiyle görüşen Mustafa Kemal, 4 Ağustos günü Ahmet İzzet Paşayı dairesine davet etti.

309

Ahmet îzzet Paşa, Mustafa Kemal'in Vahdettin'le Almanya seyahati arasında samimiyet geliştirdiğini bildiğini ve şimdi bu temasların devam ettirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Kendisini çağırmasının nedeni de buydu. Mustafa Kemal, bu temasları sürdürebileceğini fakat Vahdettin'i yeni bir istikamete sevk etmek gerektiğini düşünüyordu. Aklındaki fikir, seyahat esnasında önerdiği yeni bir ordu kurulmasına ilişkin plandı. Bu yönde girişimde bulunabileceğini aktarıp destek istedi. Ahmet İzzet Paşa destek vereceğini söyleyince ilk iş olarak Vahdettin'le görüşme planı yapıldı. Ertesi gün cumaydı ve Cuma Selamlığının bitiminde bir görüşme ayarlamak mümkündü.

Bu plan doğrultusunda ertesi gün görüşmeye giden Mustafa Kemal, Naci Paşanın eşliğinde salona girdi. Aylar önce seyahat ettiği Şehzade şimdi karşısında bir sultan olarak oturuyordu. Aradan geçen zamana rağmen düşüncelerinin değişmemiş olduğunu umarak görüşmeye başladı. Konuşma, Vahdettin'in uzun iltifatlarıyla başlamıştı. Hatta karşısında oturması için bir yer gösterip sigara bile ikram etti. Mustafa Kemal, bu jestlerden ötürü umutlanmıştı. Önce Vahdettin'i saltanatı nedeniyle tebrik etti ve akabinde konuya girip, "Seyahatimiz sırasında bütün fikirlerimi çok açık lisanla söylemiştim. Bu dakikada aynı tarzda görüşlerime müsaade buyrulur mu?" diye sordu. "Hay hay, bekliyorum," cevabı üzerine kendisini ifade etmeye başladı:

"Hemen başkomutanlığı bizzat üzerinize alınız. Kendinize vekil değil, bir genelkurmay başkanı tayin ediniz. Her şeyden evvel orduya sahip ve hâkim olmak lazımdır. Ancak ondan sonra düşünülebilecek isabetli kararlar tatbik olunabilir."

Vahdettin, bu girizgâh üzerine, "Sizin gibi düşünen başka komutanlar var mıdır?" diye sordu. "Vardır," cevabı üzeride "Düşünelim," dedi ve tıpkı ilk görüşmede olduğu gibi gözlerini kapattı. Konuşma böylelikle kendiliğinden bitmiş oldu.

310

Ertesi gün Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemale ulaşarak Vahdettin'in kendisiyle görüşmek istediğini iletti. Artık Vahdettin'in ikna olduğunu ve amacına çok yaklaştığını düşünüyordu. Bu umutla görüşmeye gitmesine rağmen hiç de umduğu gibi geçmedi. Genel konulardan bahsedilen görüşme bir netice olmadan sona erdi. Sonrasında belirsiz bir bekleyiş başladı. Günler geçmesine rağmen saraydan aksiyon gelmiyordu. Bunun üzerine kendisi harekete geçerek Naci Paşaya ulaştı ve Vahdettin'le bizzat görüşmek istediğini söyledi.

16 Ağustos günü davet edildiği üzere Dolmabahçe'deki Valide Camii mahfiline gitti ve çok kritik bir görüşme başladı. Mustafa Kemal lafı uzatmadan ordu meselesine getirdiğinde Vahdettin cümlesini yarıda keserek, "Paşa, ben her şeyden evvel İstanbul halkını doyurmak mecburiyetindeyim. İstanbul halkı açtır.

Bunu temin etmedikçe alınacak her tedbir isabetsiz olur," dedi ve gözlerini kapattı. Artık gerçeği anlamaya başlamıştı. Karşısında Almanya seyahatinde samimiyet geliştirdiği Vahdettin yoktu. Sarayda ilk gün tanıştığı soğuk ve mesafeli bir Vahdettin vardı. Kafasında cümleleri toparlayıp, şansını deneyerek şöyle söyledi:
"Çok doğru düşünüyorsunuz. Fakat İstanbul halkını doyurmak için alınması lazım gelen tedbir ve teşebbüsler, zatı şahanenizi bütün memleketi kurtarmak için alınması lazım gelen kaçınılmaz ve acil tedbirlere girişmekten menedemez. Herkesin selametini sağlayacak çalışma, ancak makinenin bütününün işlemesiyle mümkün olur ve bütünü işlemedikçe bu makineden bir kısım netice dahi almak kâbil olamaz. Ben söylediğimin isabetine inanıyorum, belki zatı şahanelerince fazla telakki buyurulur, lâkin bildirmeye mecburum ki yeni padişahın hareket noktası evvela kuvvete sahip olmak olmalıdır. Devleti, milleti ve bütün menfaatleri müdafaa eden kuvvet başkasının elinde bulundukça sizin padişahlığınız dahi lafzi olmaktan kurtulamaz."
311
Vahdettin, bu cümleler karşısında, "Ben icap eden şeyleri Talat ve Enver Paşalar Hazretleriyle görüştüm," diyerek cevap verince, Mustafa Kemal'in umutları büsbütün hayal kırıklığına uğradı. Gerçek, bu cümleyle ortaya çıkmıştı. Almanya seyahati boyunca Enver ve Talat'tan nefret ettiğini anlatan Vahdettin, her nasılsa onların etkisi altına girmişti ve şimdi Mustafa Kemal'e cephe almıştı. Meseleyi anlayan Mustafa Kemal, amacının büyük bir hüsranla başarısızlığa uğradığını kabullenerek ayağa kalkıp izin istedi. Vahdettin gözlerini kapatıp hiçbir şey söylemeden elini uzatarak gidebileceğini işaret etti.
Pera Palasa döndüğünde, "Hacı zannettiğimiz kişinin koltuk altından haç çıktı," diyordu. Dairesinde uzun uzun düşündü. Neticesinde şansını son bir kez daha denemeye karar verip Vahdettin'le görüşmek için cuma günü Yıldız Sarayında kılınacak cuma namazına gitti. Enver Paşa, Ahmet İzzet Paşa ve Vehip Paşa da oradaydı. Hemen Naci Paşayı bulup görüşme isteğini iletip, "Yalnız mıdır?" diye sordu. Naci Paşa, Sultanın iki Alman generaliyle birlikte olduğunu söyleyince yalnız görüşme isteğini iletmesini rica etti. Biraz sonra salona dönen Naci Paşa, Sultanın generallerle birlikte görüşebileceği yönündeki iradesini iletti. Fakat Mustafa Kemal söyleyeceklerini ancak yalnız söyleyebilirdi. Bunun üzerine Naci Paşa tekrar Sultanın yanına gidip kulağına eğilerek, "Generaller gittikten sonra kabul etmeniz uygundur," dediyse de Sultanın fikri değişmedi.
Bunun üzerine odaya giren Mustafa Kemal, Vahdettin'in kendisini generallere tanıttığını işitti ve daha ağzını açmaya fırsatı bulamadan Sultanın, "Sizi Suriye'ye komutan tayin ettim. Oradaki vaziyetler önem kazanmış. Gitmeniz elzemdir. Talebim şudur: O tarafları düşman eline geçirmeyeceksiniz. Verdiğim vazifeyi başarıyla yapacağınızdan eminim. Derhal o hatta hareket etmelisiniz" emriyle karşılaştı. Âdeta şok olmuştu. Vahdettin ise generallere dönüp, "Bu komutan dediklerimi
312
yapabilir," derken, karşısında samimiyetine güvenen bir sultan değil, kendisini aptal yerine koymaya çalışan bir entrikacı olduğuna kesin olarak kanaat etmişti. Zira kendisine verilen görev aylar önce istifa ettiği görevdi. Üstelik geçen zaman içerisinde ordu yenilmiş ve dağılmaya yüz tutmuştu. Şimdi bu ordunun başına geçerek düşmanı yenmesini beklemek, hayalden öte bir talepti. Haliyle bu görev kendisine güvenildiğini değil, bir bahaneyle uzaklaştırıldığını gösteriyordu. Odada beklerken aklından geçen bu düşünceleri Sultanın yüzüne bizzat söylemeyi düşündü. Fakat sonra muhatabıyla bu şekilde münakaşa etmenin bir anlamının olmayacağına karar verip izin istedi ve odadan ayrıldı. Salona döndüğünde Enver Paşayı yüzünde bir tebessümle kendisine bakarken görünce dayanamayıp, "Bravo, tebrik ederim, başardınız," dedi. Yine de içi soğumamıştı. Az önce içeride Vahdettin'den esirgediği cümleleri Enver Paşaya söylemekte beis görmedi:
"Azizim, hiç olmazsa biraz esaslı tedbirler üzerinde konuşalım. Benim bildiğime ve anladığıma göre artık Suriyede ordu, kuvvet ve vaziyet hep isimden ibarettir. Beni oraya göndermekle güzel bir intikam alıyorsunuz. Görenek dışında bir şey yaptınız, bizzat padişaha bana emir verdirdiniz."
Mustafa Kemal'in hakkı vardı. Böyle bir görevlendirmeyi normal şartlar altında başkomutan vekili olarak Enver Paşanın tebliğ etmesi gerekirdi. Fakat itiraza mahal bırakmamak adına usulleri bir kenara bırakıp bu işi Vahdettin'e yaptırmıştı. Şimdi amacına ulaşmış biri olarak Mustafa Kemal'in sitemleri karşısında gülmekle yetindi. Yanında bulunan Vehip Paşa da gülümsüyordu. O esnada biraz ötede bazı komutanlar Balkan Savaşlarından bahsediyor ve içlerinden biri, "Bu Türk erlerinde hayır yoktur. Bunlar hayvan sürüsüdür. Yalnız kaçmayı bilirler. Allah muhafaza etsin, böyle hissiz bir sürüye kimseyi komutan etmesin," deyince Mustafa Kemal içinde bulunduğu durumu
313
bir kenara bırakıp Türk askerleri hakkında ileri geri konuşan bu komutanın karşısına dikildi.
"Paşam, biz de askeriz. Biz de bu orduya komuta etmiş adamız. Türk eri kaçmaz. Kaçmak nedir bilmez. Eğer Türk erinin kaçtığını görmüşseniz derhal kabul etmelidir ki onun başındaki en büyük komutan kaçmıştır. Eğer siz kaçtığınızın alçaklığını Türk erlerine yüklemek istiyorsanız insafsızlık ediyorsunuz," deyip salondan ayrıldı. Enver Paşa bir kez daha kozunu oynamış ve başarmıştı. Fakat bu onun son başarısıydı ve Mustafa Kemal'i dünya gözüyle son kez görmüştü.

İstanbul Haydarpaşa Garı'nda. (15 Ağustos 1918)
Mustafa Kemal'in yeni görevi, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığına bağlı 7. Ordu Komutanlığıydı. İsmet Bey 3. Kolordu Komutanı ve Ali Fuat Paşa 20. Kolordu Komutanı olarak bu ordu bünyesindeydi. Mareşal Falkenhayn grup komutanlığından alındığı için bir nebze teselli buluyordu. Üstelik yeni komutanı
314
Mareşal Liman von Sanders'ti. Çanakkale Cephesinde güzel bir uyum yakaladığı bu komutanla çalışmak onun için zorluk yaratmayacaktı. Zaten bu görevinin geçici olacağı, kısa süre sonra Mareşal'in yerine grup komutanlığına tayin edileceği de vaat edilmişti.
Bu hislerle 22 Ağustos günü Halepe gitmek üzere Istanbuldan trenle hareket etti. Dört gün sonra Halepe vardığında ilk işi, Karlsbad'a gitmeden evvel Halepe gönderdiği Şükrü'yü hizmetine almak oldu. Aylardır görmediği komutanıyla yeniden bir araya gelen Şükrünün keyfine diyecek yoktu. Fakat komutanının bu görevi kabul etmeye nasıl razı olduğunu bir türlü anlayamamıştı. Onu tanıyordu. İstemediği sürece asla bu görevi kabul etmeyeceğini de biliyordu. Kısa bir hasbihalden sonra konuyu merak ettiği bu hususa getirince Mustafa Kemal, tayinin bizzat Sultan tarafından tebliğ edilmesi nedeniyle çaresiz kabul mecburiyetinde kaldığını fakat söz verildiği üzere grup komutanlığına tayini yapılmazsa yeniden istifa etmeyi düşündüğünü anlattı.
Başkentin ihtiraslı atmosferi artık geride kalmıştı. Bu nedenle yeni görevine odaklanmaya karar verip ilk iş olarak 7. Ordu Karargâhının bulunduğu Nablus'a gitti ve 28 Ağustos günü komutayı bizzat eline alarak incelemelerine başladı. Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı 4. Ordu, 7. Ordu ve 8. Ordu'dan oluşuyordu. 4. Ordu'nun başında Mersinli Cemal Paşa, 8. Ordu'nun başında da Çanakkale Kahramanı Cevat Paşa bulunuyordu. Orduların vaziyeti tam da tahmin ettiği gibiydi. Cepheyi dolaştıkça üzgünlüğü ve yorgunluğu gittikçe artıyor, gördüğü manzara hemen her şeyin bittiğini haykırıyordu. Yüzlerce kilometre uzunluğunda bir cephe, adına ordu denen fakat esasında zayıf ve dağınık kuvvetlerden ibaret kalmıştı. Asker gıda ve yiyecek bulamıyor, eskiyen üniformalarını ölen İngiliz askerlerin üzerindeki üniformalardan karşılıyordu. Bunun
315
farkında olan îngilizler, önüne konmuş etli pilavı kaşıklayan esir Türk askerlerin resimleri ve altında cephedeki askerlere ne için harp ettiklerini soran maneviyat bozucu yazılardan oluşan beyannameler hazırlayıp uçaklarla askerlerin üzerine atarak eğleniyordu.
Mareşal Sanders de durumun farkındaydı. "Türkler artık savaştan bıkmış ve nefret etmiş durumdadırlar. Artık savaşmak istemedikleri sık sık bana hissettiriliyor," diyordu. Haksız sayılmazdı. Henüz taarruz başlamamasına rağmen ordu aylardır eriyor; şehit, yaralı ve hasta olarak cepheden ayrılanlar takviye edilemediği için yerleri boş kalıyordu. Firar da başlamıştı. Pek çok asker silahlarını bırakıp kaçıyor ve bu gidişat önlenemiyor-du. Öyle ki bölüklerin mevcudu 150den 50'ye düşüyor, firarilerle ilgili ne yargılama ne de soruşturma açılabiliyordu. Bu birlikleri tek bir ordu haline getirmekten başka çıkar yol görünmüyordu. Aksi halde büyük bir felaketle karşı karşıya kalmak işten değildi.
Öte yandan îngilizler de Arap isyanına katılma ihtimali gördüğü her yere uçaklarla bildiriler atıyor, Mustafa Kemal 11 Eylül günü durumu îstanbulda bulunan Rasim Ferit Beye, "îngilizler şimdilik muharebeden ziyade propaganda ile bizi kazanacaklarını zannediyorlar. Her gün uçaklarıyla bombadan ziyade beyannameler atıyorlar," şeklinde yazıyordu. İncelemelerini tamamladıktan sonra geçen yıl yazdığı raporun doğruluğundan bir kez daha emin olmuştu. Suriyeden Filistin'e uzanan büyük bir alanı, eldeki zayıf kuvvetlerle savunmak hayalden farksızdı. Daha o vakit ordular, tavsiyesi doğrultusunda Türk topraklarını savunmak üzere geri çekilmiş olsaydı belki bir şans bulunabilirdi fakat sözleri kâfi gelmemişti. Şimdi, aradan geçen bir yıl boyunca ordular daha da hırpalanmış ve günden güne filizlenen isyanın sardığı toprakları korumak için cephede bırakılmıştı. Sonuç olarak geçen yıl düşündüklerine benzer bir
316
teklifi bir kez daha sunarak tüm birliklerin tek bir ordu haline getirilerek emrine verilmesini teklif etti. Fakat cevap, alayla karşılanan retten ibaretti.
VII. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Şam'da. (03 Eylül 1918)
Cephenin diğer tarafında, Filistin'e kadar uzanmış bulunan Mısır Seferi Kuvveti Komutanı General Allenby için işler yolundaydı. Geçen yıl Kudüs'e girerek büyük bir prestij elde etmişti ve şimdi Ortadoğu'nun kaderini temelinden değiştirecek görkemli bir zafer için taarruz planı oluşturuyordu. Karşısındaki ordunun ne vaziyette olduğunun farkındaydı. İyi finanse edilmiş ve güçlü silahlarla donatılmış ordusunun yanında, Türklere ihanet etmek için hazır bekleyen bazı Arapların da desteği Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal liderliğinde arkasındaydı. General Allenby için yapılacak şey basitti: Denize yakın dar bir hat üzerinden saldırı başlatacak, Türk hatlarını yardıktan sonra süvariler aracılığıyla Osmanlı ordusunun arkasına sarkıp etraflarını saracaktı. Türkler böyle bir ihtimalde doğal olarak geriye çekilerek fırsat vermemeyi deneyecekti fakat onun da önlemi
317
alınmıştı. İngiliz Hava Kuvvetleri, çekilmeyi deneyen Türk ordularına feci şekilde hava taarruzu gerçekleştirecek ve bununla eşzamanlı olarak Faysal liderliğindeki Arap isyancılar çekilme yollarını sabote

edecekti. Böylece Türk çekilmesi başarısız olacak ve İngiliz süvarisi tarafından etrafı sarılan Türk orduları imha edilecekti. Geriye kuvvet namına bir şey kalmadığında, İngilizlerin önü Anadolu'ya kadar açılacaktı. General Allenby, bu imha planını kusursuz şekilde işletebilmek Türkleri aldatmak zorunda olduğunun farkındaydı. Bu nedenle dolaylı tutum stratejisine başvurmuştu. Türklere amacının başka olduğunu hissettirecek ve saldırının çok farklı şekilde gerçekleşeceği izlenimini uyandıracaktı. Planı kusuruz işlerse Türkler taarruzun doğudan geleceğini sanacak fakat asıl saldırı batıdan yapılacak, Nasıradaki Grup Komutanlığı Karargâhı basılarak Türk ordusu âdeta felç edilerek sarılacaktı. General Allenby bu nedenle saldırının başka bir yönden geleceği yönünde aldatıcı hazırlıklar yaptı. Şeria Irmağı boyunca yüzlerce tahta at maketi yaptırdı, sahte kamplar kurdurdu ve köprüler inşa ettirdi. Hatta Kudüs'te karargâh olarak kullanılmak üzere bir otel kiralanmış ve her yere duyurulmuştu. Yüzlerce asker bu kampa gelip gidiyor ve böylece yanıltıcı bir askeri hareketlilik hissi veriliyordu. Öte yandan İngiliz uçakları cephe üzerinde yoğun uçuşlar gerçekleştiriyor ve az sayıdaki Osmanlı-Alman uçaklarının keşif yapmasına müsaade edilmiyordu. Allenby en kritik görevlerden birini de Araplara vermişti. Mevcudu 8 bin kişiyi bulan Arap isyancılar taarruz öncesinde doğu tarafında saldırıya geçecek ve saldırının doğudan geldiğini düşünen Türklerin dikkatini Akdeniz'den uzaklaştıracaktı. Üstelik bu isyancılar iletişim hatlarına da zarar vereceğinden Türk ordusu bütünlüğünü kaybedecekti. İngiliz istihbaratından Lavvrence, o günlerde bu plan için Faysal ve Allenby arasında âdeta mekik dokuyordu.
318
Yaklaşan felaketi karargâhında çaresizce takip eden Mustafa Kemal'in dikkatini, o günlerde kendisine sunulan olağan askeri raporlardan birindeki bir İngiliz esirin ifadeleri çekti. Bu ifadeler doğrultusunda başka raporları da incelediğinde, İngiliz-lerin kısa süre sonra bütün cephe üzerinde ciddi bir taarruza kalkabileceklerini saptadı. Hemen karargâh subaylarını çağırıp toplantı yaptı ve "Düşman 19 Eylül akşamı genel taarruz yapacaktır," dedi. Bu minvalde muharebe emri yazdırıp düşüncelerini Mareşal Sanderse rapor olarak gönderdi. Fakat mareşal raporu çok ciddi bulmayıp basit karşıladı ve hatta güldü. Mustafa Kemal yine de tedbiri elden bırakmayıp 18 Eylül'ü 19 Eylüle bağlayan gece İsmet Bey ve Ali Fuat Paşayı telefon başına çağırarak, verilen emirlerin uygulanıp uygulanmadığını sorguladı. Aldığı cevap, "Emriniz yapılmıştır!" şeklindeydi.
Gece karanlığı yerini şafağın ilk parıltılarına bırakırken, 61. Alayda görevli İbrahim Bey, çadırında sigara hazırlamakla meşguldü. Tütünü sigara kâğıdına koyduğu esnada tabur nöbetçisi Boşnak Hüseyin'in sesini duydu. Panik ve heyecanla, "İleride çok aydınlıklar oldu!" diye bağırıyordu. İbrahim Bey ne olduğunu anlamak için çadırından çıktığı esnada büyük bir gürültü patladı. Neye uğradığını şaşıran İbrahim Bey'in elindeki sigara kâğıdı parmaklarının arasından kayıp yere düştüğünde çok şiddetli patlamalar birbiri ardına devam etti.
Cehennem dünyaya iniyordu.
319
BÖLÜM 13
CEHENNEM
Gökten âdeta yağmur gibi yağan bombaların karargâhı cehenneme çevirdiği esnada İbrahim Bey koşarak telefon başına gitti ve 11. Bölük Komutanını arayıp, "Ne var? Vaziyet nedir?" diye sordu ve "Henüz bir şey yok," cevabını alır almaz hat kesildi. Ardından 9. ve 12. Bölük'e ulaşmaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Tüm hatlar kesilmişti. Çaresizce beklerken bu defa telefon çaldı. Arayan kendi alay merkeziydi. Onlar da neler olduğunu anlayamayıp vaziyeti soruyor, İbrahim Bey cevap verecekken hat yine kesiliyordu. Aklına 62. ve 63. Alaylara haber vermek geldi. Fakat o hatlar da kesilmişti. Taarruz başlamıştı ve kimseye ulaşmak mümkün değildi. İbrahim Bey ilk iş olarak topladığı tüm askerlerle 20. Tümen mevzilerine doğru yola koyuldu. Bölgeye vardıktan kısa süre sonra ortalığı bombardımanın yarattığı büyük bir toz bulutu kapladı. Nefes almak mümkün değildi. Biraz sonra toz bulutu dağıldığında İbrahim Bey ve yanındakiler kendilerine çevrilen namluları gördü. Etrafları sarılmış ve teslim olmaktan başka çareleri kalmamıştı.
Taarruz 19 Eylül günü sabaha karşı, tam da Mustafa Kemal'in tahmin ettiği gibi başlamıştı. Fakat Mareşal Sanders, General Allenby'nin aldatmacasına kanarak saldırıyı doğudan beklediği için Osmanlı ordusu gafil avlanmıştı. Allenby, planı gereği 15 Eylül günü Faysal önderliğindeki Arap isyancıları doğudaki 4. Ordu'nun üzerine göndermiş, Faysal'ın bölgedeki
321
tüm Arap kabilelere yaptığı çağrı sayesinde aynı gün Huvey-tat, Ruvalla, Ben-i Saker, Agyal ve Havrandaki pek çok aşiret ayaklanarak Amman ve Defa arasındaki Mafrak istasyonuna uzanan tren hattını bombalayarak kullanılamaz hale getirmişti. Asiler bununla kalmayıp 17 Eylül günü Müzeyrip İstasyonunu havaya uçurup bölgedeki Türk birliklerine saldırmış, akabinde Teli Arar bölgesi yağmalanmış ve ertesi gün Yermük Köprüsü hedef alınmıştı. Doğuda başlayan kıpırtılar neticesinde îngiliz-lerin bu yönden saldıracağından kuşkulanan Mareşal Sanders, bu yönde bazı sahte istihbarat bilgilerini de ele geçirince elindeki en kuvvetli takviye güçleri bölgeye kaydırmış ve Allenby de amacına ulaşmayı başarmıştı.
19 Eylül'ün ilk saatlerinde asıl taarruzu harekete geçiren Allenby, Osmanlı ordusuna batıdan saldırı

başlattı. 04.30'da başlayan yoğun bombardımandan sonra takviyeli bir kolordu deniz tarafından 8. Ordu'nun koruduğu bölgeye taarruza geçti. Bu taarruza eşzamanlı olarak İngiliz Hava Kuvvetleri bölgedeki haberleşme istasyonunu havaya uçurdu. Sadece yarım saat içerisinde 7. Ordu Karargâhına hava yoluyla ulaşmayı başaran İngilizler, Kızılay işaretliler dahil olmak üzere tüm çadırları bombalamaya başladı ve yirmi dakika süren saldırı neticesinde 7. Ordu ile 8. Ordu'nun iletişimini tamamen kopardı. Kuzeydeki Nasıra şehrinde bulunan Mareşal Sanders de ordusuyla iletişimini kaybetmiş, Jenin'de bulunan Osmanlı-Alman hava üssünün yok edilmesi nedeniyle uçakları kullanma imkânını yitirmişti. Osmanlı ordusu âdeta felç olmuştu.

General Allenby ilk amacına ulaşmıştı. Osmanlı ordusunu aldatmayı başarmış ve beklenmedik bir taarruzla şok etkisi yaratmıştı. Şimdi temel hedefi, çöken 8. Ordu hatlarından içeriye girerek ordunun etrafını çevirmekti. Bu kapsamda General Henry Chauvel komutasındaki süvarileri sahaya sürerek açılan koridoru zorlamaya başladı. Süvarilerin hedefi, kuzeye doğru

322

ilerleyip Nasıra'da bulunan Mareşal Sanders'in karargâhını basmak ve oradan Bisan'a ilerleyip Şeria Nehrine ulaşmaktı. Bu sayede ordu başsız kalacak, komutanlarının esir edildiğini öğrenen Osmanlı askerleri moralini tamamen yitirecek ve nehirle çevrelenmiş düşman askeri tarafından sarılıp imha edilecekti. Osmanlı ordusu, cephede uyguladığı yanlış düzenin kurbanı oluyordu. Zira îngilizler kalabalık olduğundan cepheye geniş olarak yayılmıştı. Buna karşın Osmanlı ordusu sayıca daha az olmasına rağmen İngilizlerin yayıldığı alana yayılma gafletinde bulunmuştu. Böylece Osmanlı hatları îngilizlere nazaran daha zayıf hale düşmüş, bunun bilincinde olan îngilizler de ağırlık merkezini nerede seçerse Osmanlı hatlarını oradan yarma imkânına erişmişti.

İngiliz süvarileri hızlıca kuzeydeki Nasıraya doğru ilerlerken, kuzeydoğudaki Nablus'ta bulunan 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal, daha taarruzun ilk saatlerinde 8. Ordu'yla iletişimini kaybetmiş haldeydi. îlk şoku atlatabilmek adına iletişim hatlarının tamirini emreden Mustafa Kemal, saat 10.00'a doğru iletişim kanallarını aktif hale getirmeyi başardı ve bu sayede Mareşal Sanders'e bilgi akışını yeniden sağladı. Geçen süre zarfında 8. Ordu büyük oranda dağılıp çekilmeye başlamış, Mustafa Kemal ise elindeki kuvvetleri 8. Ordu'ya göndererek çöküşü engellemeye çalışmış, Mareşal Sanders de 7. Ordu üzerinden Albay von Oppen'e taarruz emri vererek İngilizlerin püskürtülmesin! talep etmişti. Bu sıralarda doğudaki 4. Ordu, Arap isyancılar tarafından meşgul ediliyor ve bu ordunun batıya yardım etmesini engelliyordu.

Durumu yavaş yavaş ele almaya başlayan Mustafa Kemal, öğleden sonra olağanüstü bir direniş başlattı. Ali Fuat Paşa, onun emriyle Osmanlı ordusunun en önünde mücadele ediyor, General Mott komutasındaki 53. Tümeni ve Albay Longley komutasındaki İrlanda 10. Tümenini püskürtüyor hatta tutsak

323

almayı bile başarıyordu. İlerleyen saatlerde 8. Orduda görev yapan Albay Hans Guhr, yaklaşık elli derece sıcaklıkta kahramanca savaşan Türk askerinin sayıca beş kat üstün düşman ordusuyla daha fazla mücadele edemeyeceğini belirterek çekilmenin şart olduğunu, aksi halde ordunun çökeceğini ve 7. Ordu'nun etrafının sarılabileceğini bildirdi. Bunun üzerine Ali Fuat Paşa mecburen çekilmek zorunda kaldı.

Gelişmeler kaygı verici bir hal almaya başlamıştı. Mareşal Sanders'in karargâhında endişe baş gösteriyordu. 19 Eylül'ü 20 Eylüle bağlayan gece, General Kelly komutasındaki İngiliz süvarileri beklenmeyecek bir hızla Nasıra'ya vararak Mareşal Sanders'in karargâhına yöneldi. Mareşal komutasındaki birlikler, İngiliz süvarisinin ani saldırısına rağmen bir süre direnmeyi başararak Mareşal Sanders'in karargâhtan ayrılmasına olanak sağladı. General Kelly, karşısındaki birlikleri dağıtıp Mareşal'in karargâhına girdiğinde geç kaldığını anladı. Çok büyük bir fırsat kaçmıştı. Haberi alan General Allenby epey öfkelendiyse de esasen ikinci amacına da büyük oranda ulaşmıştı. Mareşal Sanders elinden kaçmıştı fakat Nablus'ta bulunan 7. Ordu avucuna çok daha yakındı. Ordu karargâhı basılabilirse Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşa ele geçirilebilirdi.

Allenby'nin emriyle harekete geçen İngiliz birlikleri Nablus'a yönelip kısa sürede şehrin on kilometre civarındaki Merda mevkiine ulaştı ve saat 10.00 civarında Albay Guhr komutasındaki birliklere taarruza geçti. Albay Guhr, îngilizlere karşı muazzam bir direniş gösteriyor ve tüm girişimlere rağmen îngilizlere geçit vermiyordu. Bu esnada Mareşal Sanders karargâhını Taberiye'de kurarak Mustafa Kemal'le' iletişime geçti ve 8. Ordu'nun daha da gerilere doğru çekilmeye başladığını öğrendi. Yarının Adamı, 4. Ordu'nun artık devreye girmesini söylüyordu ve haksız sayılmazdı. Mareşal Sanders bu talep karşısında derhal 4. Ordu'yla iletişime geçerek birliklerin

324

bir bölümünün 7. Ordu'ya yardım için batıya gitmesini ve diğer bölümünün kuzeye yönelip Şeria Nehrindeki geçişlerin koruma altına alınmasını emretti. Bu sayede hem 7. Ordu desteklenmiş olacak, öte yandan çekilen ordular gerektiğinde nehri geçebilecek ve imha olmaktan kurtulabilecekti. Buna rağmen 4. Ordu verilen emirleri yerine getirmeyi başaramadı. 20 Eylül günü saat 14.30'a gelindiğinde 8. Ordu'nun büyük kısmı imha olmuş ve binlerce askeri esir düşmüştü. İngiliz birlikleri kuzeye ilerleyip doğuya saparak 7. Ordu'nun çekilme yollarını tıkama başlamış, buna rağmen 4. Ordu hâlâ yardıma gelememişti. Albay Guhr, Merda'da İngilizlere direnmeye devam ediyordu fakat bu bölgenin de çökmesi halinde netice

felaketle sonuçlanabilirdi. Mustafa Kemal için vakit daralıyordu.
Saat 18.00'de durumun hâlâ değişmediğini gördüğünde çekilme emrini verdi. Kuzeydeki geçitler tutulduğundan yapabileceği tek şey, kuzeydoğu istikametinden doğruca Bisan'a yürümek ve doğuya doğru uzanan İngiliz süvari hareketini durdurmaktı. Fakat çekilme başlar başlamaz İngiliz Hava Kuvvetleri çok büyük bir bombalama hareketine girişerek 7. Ordu'yu âdeta adım adım yok etmeye başladı. Beş kilometrelik bir kol halinde yürüyen 7. Ordu'nun üzerine 9 ton bomba atılmış ve 56 bin makineli tüfek atışı yapılmıştı. 4. Ordu da hâlâ yardıma gelmiş değildi. Mustafa Kemal bu şartlar altında Bisan'a gidemeyeceğini anlayıp Beyt-i Hasan mevkiine yöneldi ve burada karargâhını kurup durum değerlendirmesi yapmaya başladı. O esnada gökyüzünden çok rahatsız edici sesler yükseldi. İngiliz Hava Kuvvetleri Nablus'tan sonra Beyt-i Hasanda da kendisini bulmuştu. Ağır bir hava bombardımanının başlamasıyla siperlere geçip kendisini korumaya aldı. İki buçuk gündür tüfek ve uçakların saldırısı altında ölüm kalım mücadelesi veriyor, buna
rağmen soğukkanlılığını yitirmiyor, öyle ki yanında bulunan Kurmay Başkanı Albay Sedat Beye büyük bir sakinlik içerisinde
325
"Yahu bu herifler bize cigara da içirtmeyecek," diyordu. Artık geriye sadece Şeria Nehrine yönelmek ve nehri geçmek seçeneği kalmıştı. Bölgeye vardığında köprülerin hâlâ işgal veya imha edilmiş olmamasını umuyordu. Aksi halde nehrin geçişi uzayabilir ve Arap asilerle İngiliz süvarileri arasında kalabilirdi.
21 Eylül günü sabah 07.00 sıralarında Mareşal Sanders cephenin oldukça güneydoğusundaki Dera'ya ulaşmış, karargâhını güven içerisinde kurmuş ve son hadiseleri öğrenmişti. 8. Ordu çekildikçe çekilmiş ve Mustafa Kemal de Bisan üzerine yürümekten vazgeçip Şeria Nehrine yönelmişti. Öte yandan 4. Ordu'ya verdiği çekilme talimatı hâlâ yerine getirilmiş değildi. Ve en kritik mesele, 7. Orduya bağlı 3. Kolordunun konumuydu. Onlar 7. Ordu'nun batısında kalmış ve düşman tarafından sarılma tehlikesine düşmüştü. Aynı saatlerde 7. Ordu'nun öncüleri Şeria Nehrine varıp geçiş yapmak üzere köprüleri aramaya koyuluyordu. Fakat köprülerle ilgili bilgi temin edilememişti.
Mustafa Kemal bu bilinmezlik eşliğinde ne yapacağını düşünmeye başladı. Güneye ve kuzeye yönelebilirdi. Fakat geçecek zamanda düşman birlikleri kendisinden önce hareket ederek köprüleri tutabilirdi. Köprüleri arayıp zaman kaybetmek yerine, doğrudan nehre ulaşıp uygun bir noktadan geçmeye karar verdi. Artık dakikaların hatta saniyelerin bile önemi büyüktü. Düşmana esir düşmek veya imha edilmek riski her an yükseliyordu. Bu nedenle yürüyüşün aksaklıklara mahal vermeden daha hızlı yapılabilmesi için emir ve komutayı bizzat emrine alıp çok ciddi bir talimat verdi: Herkes yürüyüş düzenine harfiyen uyacaktı. En küçük kusura veya yolun uzamasına neden olan subay ya da er, kim olursa olsun anında idam edilecekti. Yarının Adamı, nasıl bir garabetin içerisinde olduğunu çok iyi biliyordu ve oyunu kuralına göre oynamaya mecburdu.
7. Ordu büyük bir hızla Şeria Nehrine doğru ilerlerken 4. Ordu gün içerisinde nihayet çekilmeye başlamıştı. Yine de bu
326
çok geç kalmış bir hamleydi. Bu aksamanın nedeni, Albay Esat Bey'in yaralanmasından ve Yarbay Mahmut Bey'in karargâhtan habersiz izinli olarak İstanbul'a gitmesinden doğan komuta boşluğuydu. 4. Ordu'ya bağlı 3. Süvari Tümeninin başında bulunan Vecihi Bey, çekilme emrini ancak 21 Eylül günü alabilmiş, bu nedenlerden ötürü 4. Ordu'ya bağlı birlikler zamanında harekete geçememiş ve Bisan'a ulaşıp İngiliz süvarilerini durdu-ramamıştı. Bu zafiyet, Mustafa Kemal'in Şeria Nehri kıyılarında sıkışmasına ve İsmet Bey komutasındaki 3. Kolordunun geride kalmasına sebebiyet vermişti.
Mustafa Kemal aynı gün gece saatlerinde nehre ulaşıp geçiş için uygun bir nokta aramaya koyuldu. Üsteğmen Bedri Bey soyunup suya girerek geçilecek yeri bizzat tespit edince geçiş başladı. Kimileri eldeki mevcut hayvanlara binerek, kimileri de birbirinin omuzlarına çıkarak nehri geçti ve neticesinde 7. Ordu Karargâhı kendisini güvenceye almayı başardı. Şimdi hedef, ordunun kalanını beklemek ve akabinde Mareşal Sanders'in bulunduğu Dera'ya ulaşmaktı. Bir süre sonra nehrin doğusundan kuzeye doğru hareket eden Vecihi Bey komutasındaki süvari birliği Mustafa Kemal'in karargâhıyla karşılaştı. Ve tabii ki geç kalmış olmanın yarattığı siteme maruz kaldı.
22 Eylül günü 8. Ordu Komutanı Cevat Paşa, elinde kalan son birliklerle Nablus'un kuzeydoğusundaki Tubas'ta bulunan 3. Kolorduya yardıma yetişti. Mareşal Sanders'in talimatı üzere Bisan'daki düşman üzerine yürümesi gerekirken elindeki birliklerin son derece yetersiz olduğunu düşünerek Şeria Nehrine doğru hareket etmeye karar verdi. Fakat bu karar son derece vahim neticelere sebep oldu. Saldırıya hazır durumdaki 16. ve 19. Tümenler çekilme kararı üzerine son derece kötü bir pozisyonda kaldı ve nehre ulaşamadan düşman tarafından çevrelenip esir edildi. Öte yandan İsmet Bey komutasındaki 3. Kolordunun durumu daha vahim bir hal almıştı. Cevat Paşa
327
ve birlikleri çekildiğinden, 16. ve 19. Tümenler esir edildiğinden bölgede yalnız kalmıştı. İngilizler olan bitenin farkındaydı. Chaytor Grubu ileri harekete başlayarak 53. Tümene hücum etti ve Reşat Bey'i esir aldı. Aynı akşam Tubas-Bisan yolu uçaklarla bombalandı ve bölge Avustralya 4. Süvari Tümeni tarafından

ele geçirildi. Şimdi Tubas'ta bulunan İsmet Bey'in yapabileceği tek şey, en kestirme yoldan nehre varmak ve bir an önce karşıya geçmekti.
23 Eylül gününe gelindiğinde Mareşal Sanders Deradan ayrılıp daha kuzeye yöneldi ve genel çekilme hattının Taberiye Gölü-Dera hattı olduğunu ilan etti. Artık İngilizleri durduracak bir güç kalmamıştı. Yeni Zelandah birlikler 4. Ordu'nun boşalttığı mevzileri ele geçirmiş ve 3.090 Osmanlı askerini esir almıştı. Öte yandan Nablus ve Hayfa da düşmüştü. Bu esnada nehrin doğusuna geçmiş bulunan Mustafa Kemal, kendisine katılan birliklerle kuzeye doğru yola çıkmıştı. Fakat kuzeyden kötü haberler geliyordu. Vecihi Bey komutasındaki süvariler başarısız olmuş ve İngilizler Şam yolunu kesmek üzere nehri geçmeyi başarmıştı. Âdeta zamanla yarış başlamıştı. Mustafa Kemal güneyden gelerek İngilizleri aşmak zorundaydı. Öte yandan İsmet Bey'in durumu çok daha vahimdi. Etrafı düşmanla çevrili vaziyette önce nehri geçmeli, akabinde kuzeye yönelip İngilizlerden önce Dera'ya ulaşmalıydı.
Elindeki az sayıda birlikle doğuya ilerleyen İsmet Bey'in cephanesi bitmek üzereydi. Top başına on atım, makineli tüfek başına bin atım cephanesi kalmıştı. Bu vaziyet askerlerin de moralini iyiden iyiye tüketmişti. Yaralı ve hasta askerlerin dayanacak gücü kalmamış, bu kadar az cephaneyle mücadele verilemeyeceğini düşünen bazı subaylar teslim olmaları gerektiğini söyler hale gelmişti. İsmet Bey için zaman gittikçe daralıyordu. Teslim sözlerini işitince öfkeden deliye dönüp, "Bir daha teslimden söz eden olursa silahımı çeker vururum, böyle bir
328
tutanağı getireni kendi elimle öldürürüm!" diyerek bağırdı. Artık onun için sadece iki seçenek vardı: Ya ölecekti ya da nehri geçecekti.
Nitekim ertesi gün bu iki ihtimalle karşı karşıya kaldı. Bisanın güneyinden nehre ilerlediği sırada düşman süvarileri uzaktan seçilmeye başlanmıştı. Tek çare, süvarileri yararak nehri geçmekti. Düşman süvarileri kolordunun kuzey ve güneyini sarınca 1. Tümen düşman kuzeyden, 11. Tümen ise güneyden düşman üzerine hücuma kalktı. Hücum taburundan Hasan Remzi Bey bu esnada yaralandı ve bölüğünü Alman Teğmen Adamise teslim edip ne olursa olsun nehri geçmesini söyledi. Kendisinin dayanacak gücü kalmamıştı. Hayvan ve araba yoktu. Bu yaralı vaziyette onu taşıyacak erlerin hayatını riske atmaya da gönlü razı gelmiyordu. Bölüğüyle vedalaşıp gitmelerini izledi ve akabinde bir taşın dibine oturup ağlamaya başladı. Bu uzun ağlayışı, artık iyiden iyiye yaklaşan İngiliz askerlerinin postal sesleri böldü. Hemen oradan uzaklaşıp civardaki bir mağaranın önüne geldi. İçeriden sesler geliyordu. Bunlar yaralı Türk askerlerinin iniltileriydi. Mağaranın içi kendisiyle aynı durumda olan askerlerle doluydu. Ve biraz sonra hepsi esir olacaktı. Beş gündür aç ve susuz olan Hasan Remzi Bey, kendisini yere bırakıp kirli mendilini su birikintisinde ıslatarak yaralı gözündeki kanı silmeye çabaladı. Nihayet az da olsa görmeyi başarmıştı. Yeniden ayağa kalkıp mağaraya doğru yöneldiği esnada yerde bir çuval kuru üzüm gördü. Bir avuç alıp ağzına attı. Kırdığı dürbününün kılıfına üzüm doldurup boynuna astı ve mağaranın içine girdi. Toplam 28 yaralı asker saymıştı. Bir süre sonra İngiliz askerleri mağaranın önüne geldi ve tüm askerler esir alınarak diğerlerinin yanına götürüldü. Bazı askerlerin akıbeti onlardan çok daha feci şekilde noktalanmıştı. İngiliz casusu ArabistanlI Lavvrence, komutasındaki asi Araplarla ele geçirdiği bir köyde dolaşırken yerde yatan altı kişilik ailenin cesetlerini
329
görmüş, daha ilerde bulunan yıkıntı halindeki eve yöneldiğinde duvarın üzerinde sarkan kırmızı ve beyaz renkli cisim dikkatini çekmişti. Daha da yaklaştığında bunun duvardan aşağı sarkan bir kadın cesedi olduğunu fark etmiş, testere ağızlı bir kasatura tarafından duvara mıhlanan kadın cesedinin önünde durarak beraberindeki asi Araplara, "Yapacağınız en iyi şey bana getirebileceğiniz kadar Türk ölüsü getirmektir!" demişti.
25 Eylül günü İsmet Bey ve kolordusu, sabah saatlerinden itibaren süren düşman saldırıları eşliğinde nehre doğru ilerliyordu. Bir yandan îngilizler diğer yandan asi Arap aşiretleri kurşunlar eşliğinde 3. Kolorduyu takip ediyor, Türk askerleri nehre doğru ilerlemek ve kurşunlardan korunmak için siperlere sığınmak arasında ölümcül tercihler yapmak durumunda kalıyordu. Bu acıklı yolculuk nihayet öğle saatlerinde sona eriyor ve İsmet Bey birliklerini nehirden karşıya geçirerek hedefine ulaşmayı başarıyordu. Aynı dakikalarda Mustafa Kemal, İngiliz süvarilerini aşarak çekilme hattının hemen güneyindeki Evlun'a ulaşmayı başarmış ve Şeyh Mahmut tarafından ağırlanmıştı. 8. Ordu'dan kalan bazı birlikleri de emri altına alan Mustafa Kemal, ertesi gün Dera'ya ulaşarak savunma hattını oluşturmaya başladı. Aynı gün 4. Ordu komutanı Mersinli Cemal Paşa da bölgeye vararak kendisine katıldı. Yapılan durum değerlendirmesinde 4. Ordu ve 8. Ordu'nun büyük oranda dağıldığı, yalnızca 7. Ordu'nun hâlâ güçlü kaldığı kanaati ortaya çıktı. Mustafa Kemal bu doğrultuda tüm kuvvetlerin kendi komutası altında birleşmesi gerektiğini ortaya attı. Fakat Mersinli Cemal Paşa bu fikre katılmayı reddedince anlaşma sağlanamadı. Öte yandan ordudaki bitkinlik, Taberiye Gölü-Dera hattının da tutulamayacağını âdeta haykırıyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal birlikleriyle Şam'a doğru çekilmeye karar veriyor, kısa süre sonra onu Mersinli Cemal Paşa takip ediyordu. Şartlar o kadar ağırdı ki açlık ve susuzluk nedeniyle yeterince hızlı hareket edemeyen askerler
330
etrafta dolanan hayvanların ve soyguncuların hedefi haline geliyor, tutsak edilenlerse 28 Eylül günü

Dera'ya götürülüp boğazları kesilerek katlediliyordu. Katliamın boyutu öyle dehşet verici bir hal almıştı ki Avustralya 4. Süvari Tümeni Komutanı General Barrow, Dera İstasyonunda varıp boğazı kesilerek öldürülen ve soyulup öylece bırakılan Türk askerlerini gördüğünde şok olacak ve Lawrence'a bu eylemleri nedeniyle öfke kusacaktı. Fakat Lawrence ve beraberindeki asi Arapların katliamları bitmiyor, Dera-Şam yolunda yakaladıkları 400 kişilik Türk kafilesinin bir kısmını orada katledip kalanları da çırılçıplak soyarak çölün ortasında ölüme terk ediyordu.
Deradan Şam'a doğru çekilen Mersinli Cemal Paşa ve Mustafa Kemal, 29 Eylül günü şehre ulaşmayı başardı. Buraya ilk geldiğinde akademiyi yeni bitirmiş genç bir subaydı. Ve şimdi büyük bir felaket eşliğinde kendini bu şehre güç bela atabilmişti. Kısa süre sonra İsmet Bey ve 3. Kolordunun kalanları da aralarına katıldı. Fakat tehlike geçmiş sayılmazdı. Mustafa Kemal Şamda anormal bir gerginlik olduğunu seziyor ve nedenini anlamakta gecikmiyordu. Arap isyanının kıvılcımları bu şehirde de oldukça hâkimdi. Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın körüklediği isyan her an patlamak üzereydi. Mustafa Kemal, Şam'ın bu haliyle uzun süre savunulmayacağım; bu nedenle birliklerin Şam ve Beyrut arasında bulunan Rayak'a kaydırılarak savunma hattının burada kurulması gerektiğini yazdı. Akabinde Mareşal Sanders tarafından Rayak'a gelmesi yönünde emir alarak Şam'daki birlikleri İsmet Beye bıraktı ve 29 Eylül gecesi şehirden ayrıldı.
Ertesi gün Rayak'a vardığında Ali Fuat Paşa ile buluşup Mareşal Sanders'in karargâhına gitti. Ziraat Okulu binasında yapılan görüşmede Mareşal Sanders, 7. Ordu'nun Mersinli Cemal Paşaya bırakılması ve Rayak'taki düzensiz birliklerin toparlanarak Mustafa Kemal'in emrine verilmesi gerektiğini söyledi.

Mustafa Kemal, odada bulunan Alman subayı işaret ederek, "Bu kişi de benim emrime mi verildi?" diye sorunca Mareşal Sanders, "Evet," cevabı verdi. Mustafa Kemal bunun üzerine Alman subaya dönerek, "Bana cevap veriniz. Nerede, ne kadar kuvvetiniz kalmıştır ve ne vaziyettedir?" diye sordu. Alman subay bu soru karşısında bocalayıp, "Henüz olumlu cevap veremem çünkü vaziyet biraz karışıktır," dedi. Mustafa Kemal bunun üzerine, "Bir vatan elden gitmektedir. Bunun savunmasını, sorumluluğunu üzerine almış olanlar, görüşlerini karışıklık üzerine bina edemezler. Ben şimdi karar vermek zorundayım. Sizin neyinize dayanabilirim, bana söyler misiniz!?" diye çıkıştı. Alman subay bu sitem karşısında gerçeği açık şekilde ifade etmek zorunda kalarak, "Efendim, görüş bina edecek bir kuvvet olmadığını kabul etmek uygundur," dedi.
Zaten Mustafa Kemal'in gördüğü ve açığa çıkarmaya çalıştığı gerçek buydu. En başından bu yana bu gerçeği görmüş ve ordunun Anadolu önlerine çekilmesi gerektiğini haykırmıştı. Buna rağmen önerileri görmezden gelinmiş ve neticesinde binlerce asker, kanlı muharebelerde kaybedilmişti. Üstelik OsmanlI orduları bu esnada savunmaya çalıştığı şehirlerin ahalisi tarafından sırtından vurulmuştu. Gelinen noktada Mustafa Kemal'in haklı olduğu ortaya çıkmıştı fakat pek çok şey için geç kalınmıştı. Bu şartlar altında dahi Mustafa Kemal'in amacı, elde kalan tüm kuvvetlerle Halep'e çekilmek ve direnişi Türk topraklarında başlatmaktı. Bu amaçla görüşmeden sonra birlikleri denetlemek için sahaya indi ve aynı akşam Ali Fuat Paşa ile görüşüp inisiyatifi ele aldı. Mareşal Sanders'in onayı olmaksızın kuzeye çekilme emrini verdi. Mareşal Sanders bu talimatı işittiği vakit isyan edercesine, "Bu adam kimdir ve ne yapıyor?" diyerek tepki gösterdi. Ona göre birlikler Rayak bölgesinde savunma yapmalıydı. Üstelik böyle bir çekilme emrini verme yetkisi kendisindeydi. Haliyle çekilme emrini geçersiz
sayarak durumu Mustafa Kemal'e bildirdi. Fakat Yarının Adamı artık tahammül eşiğini aşmıştı. Mareşale âdeta kafa tutarak, verilen emrin yerine getirilmemesi halinde orduya şekil verilmesine olanak kalmayacağını belirtti. Aynı gece yapılan görüşmede Mustafa Kemal, Mareşal Sanders'i Halep'e çekilmek üzere ikna etmeyi başardı. Yine de Mareşal, "Karar budur fakat ben nihayet bir yabancıyım. Bu kararı veremem. Rica ederim, Kurmay Başkanımı da ikna edebilir misiniz?" diyerek sorumluluk almak istemediğini belirtti.
Sorumluluk... Yarının Adamı yıllar önce Çanakkale'nin en zor günlerinde üzerine almaktan çekinmediği yükü böyle bir ortamda da almaktan çekinmedi. Tüm sorumluluğu üzerine alarak Mareşal Sanders'in kurmay başkanı Kazım Bey'le (Dirik) görüştü ve onu da ikna etmeyi başardı. İlk iş olarak Şam'daki orduyu çekmesi gerekiyordu. Derhal yola koyularak bölgeye giden Mustafa Kemal, 30 Eylül günü bir tür bataklık halini alan Şam'daki kuvvetleri kuzeye doğru çekmeye başladı. Ve aldığı sorumluluğun ne kadar doğru olduğu ortaya çıktı. Zira çekilmenin ardından şehirde büyük bir isyan patlak verdi. Günler önce ortaya attığı öngörü gerçekleşmişti. Faysal önderliğindeki asi Araplar, 1 Ekim günü Şam'da büyük bir coşkuyla karşılanmış, ona eşlik eden İngilizler, İslam âleminin tepkisini çekmemek adına şehrin dışında beklemişti. Ordusunu tam zamanında Şam'dan çekerek kuzeye yönelen Mustafa Kemal, 4 Ekim günü Halep'e vararak Baron Oteline yerleşti. Bu hengâmede belli etmemeye çalışıyordu fakat böbrek rahatsızlığı nüksetmişti. Bu nedenle birkaç gün boyunca otelde istirahat edip gücünü toplamaya çalıştı. Aynı günlerde Osmanlı hükümeti, geç de olsa ateşkes antlaşması isteğiyle ABD'ye başvurdu. Hükümet başkanı Talat Paşa, 8 Ekim günü sadrazamlıktan istifa ederek görevini Ahmet İzzet Paşaya devretti. Enver, Cemal ve Talat Paşa için yolun sonu görünmüştü. İstanbul'da

kalmaları artık esir olmaları manasına geliyordu. Bu nedenle 14 Ekim günü bir Alman torpidosuyla başkenti terk ederek büyük bir bilinmezliğe doğru yol aldılar.
Enver... Memleketi için çok büyük işler yapma niyetiyle çıktığı yolda bir yıldız gibi doğan bu idealist ve yetenekli subay, şimdi başarısızlığa uğrayarak bir güneş gibi batıyordu. Memleketini terk etmenin hüznü içerisinde olmasına rağmen gözü arkada değildi. Canından çok sevdiği ve uğruna her türlü tehlikeye atıldığı memleketini, kariyeri boyunca yarıştığı rakibine bırakıyor, çevresindekilere, "Memleketi kurtaracak bir adam varsa, o da Mustafa Kemal'dir!" diyordu. Ona daima rakip olmuştu fakat asla düşman olmamıştı. Eline iki defa imkân geçmesine rağmen onu yok etme fikri aklının ucundan bile geçmemişti. Aylar önce ona Halep'te, "Sen lazımsın!" demişti ve şimdi o günler gelip çatmıştı.
***
Mustafa Kemal yaşanan gelişmeler karşısında bir çıkış yolu arıyordu. Savaş kaybedilmişti fakat memleketin de tamamen çökmesi ihtimal dahilindeydi. Düşünülecek tek şey, memleketin varlığını korumak için en kati çarelere başvurmak ve bu uğurda gereken neyse onu yapmaktı. Aksi halde İngilizler, uzun süreden beri takip ettiği "Türkleri Anadolu'dan kovmak" amacına ulaşabilirdi. Bu şartlar altında hükümetin gerçeği göremeyen kimselerin elinde bulunmasına tahammül edemezdi. Bu nedenle toparlanır toparlanmaz 11 Ekim günü Vahdettin'e iletilmek üzere Başyaver Naci Beye telgraf çekip Fethi, Tahsin, Rauf, İsmail Canbulat gibi bazı isimlerin hükümette yer almasını tavsiye edip, ancak bu şekilde kurulacak bir hükümetin vaziyete hâkim olabileceğini belirtti. Aynı gün bir telgraf da Ahmet İzzet Paşaya çekerek kendisi için Harbiye Nazırlığı görevini

talep etti. Ahmet İzzet Paşa önerilen isimlerden bazılarını hükümete alsa da Mustafa Kemal'in talebini, "Barıştan sonra buluşmamız Allah'ın lütfuyla beklenir," diyerek kibarca reddetti.
Mustafa Kemal bakanlık görevini zaten barışa uzanan süreçte doğacak tehlikeleri bertaraf etmek için istemişti. Ancak bu sayede memleketi için faydalı olabilirdi. Barıştan sonra yapılacak işleri pek çok kimse kolayca yerine getirebilirdi. Hal böy-leyken Ahmet İzzet Paşanın tavrına anlam veremeyip sitemkâr bir edayla, "Barış gecikecektir, barışa kadar çok buhranlı anlar geçireceğiz. Bu devrede vatana faydalı olabilirsem düşüncesiyle, barışa kavuştuktan sonra onun huzur ve sükûnu içinde Harbiye Nazırlığını benden çok mükemmel yapacak kişiler bulunabilir. Buna nazaran barıştan sonra işbirliğimizi hiç de zorunlu hatta gerekli görmüyorum," cevabını verdi. Paşa'nın tavrının ardındaki gerçekse kısa süre ortaya çıktı. Ahmet İzzet Paşa, Harbiye Nazırlığı görevini bizzat üzerine almıştı.
Tamamen iyileştikten sonra kuvvetlerin durumuyla ilgilenen ve savunma hattını güçlendirmeye çabalayan Mustafa Kemal, 22 Ekim günü Suriye Valisi Fahri Bey'le buluştu ve Halep'in güneydoğusunda isyan başladığı yönünde teyitsiz bir istihbarat aldı. Bu bilgi Halep'te çıkabilecek bir isyanı haber veriyor olabilirdi. Bu nedenle Cevat Abbas'ı yanına alarak derhal bölgeye doğru otomobiliyle yola çıktı. Şehrin doğu girişine vardığında gerçeğin sanılandan çok daha vahim halde olduğunu acı şekilde öğrendi. Kalabalık bir asi Arap grubu şehrin girişini âdeta sarmıştı ve Yarının Adamı farkında olmadan yalnızca yaveri ve şoförüyle isyancı grubun ortasında kalmıştı. Asiler savunmasız halde bulunan otomobilin etrafını sararak yüklenmeye başladığında şoför umutsuzca gaza bastıysa da kalabalığı yarmayı başaramadı. Cevat Abbas panik içerisinde ne yapacağım şaşırmış, Yarının Adamı köşeye sıkıştığının farkına varmıştı. Karşısındakiler bir süredir İngilizler tarafından güdülen şuursuz asilerdi.

İngilizlerin güttüğü bu bedevileri kendisinin de güdebileceğin! fark etti ve ani bir kararla şoföre, "Dur!" diyerek ayağa kalktı.
Kırbacını çıkararak bedevilere, "Reisiniz nerededir?" diye bağırdı.
Asilerden birkaçı "Hepimiz reisiz!" deyince kırbacını savurarak otomobile ulaşmaya çalışan bedevileri bir güzel kırbaçladı ve "Çekilin!" diye haykırdı.
Asiler bu tavır karşısında efendisine biat eden birer köle gibi çekildi. İnisiyatifi eline almıştı. Kendinden emin bir tavırla, "Çabuk reisiniz karşıma gelsin!" deyince içlerinden biri öne çıktı. Karşısındaki bedeviye başlattıkları isyanın bastırıldığını söyleyip akşam kendileriyle görüşmek istediğini belirtince, bedevi şaşkın bir tavırla "Emredersiniz!" dedi ve muhatabını aldatmayı başardığını kavrayan Mustafa Kemal şoföre, "Çabuk geriye!" diyerek olay yerinden ayrılmayı başardı.
Neredeyse katledilmekte olduğu isyanın içerisinden akıllıca bir manevrayla kurtulmuştu fakat tehlike henüz geçmiş değildi. Şamda yaşananlar şimdi Halep'te gerçekleşmek üzereydi. Bu nedenle derhal şehrin önemli muhitlerinin ve otel çevresinin güvende tutulması için önlemler aldırdı. Vakit kazanmak için de akşam görüştüğü isyancılara para ve silah vereceğini vaat etti. Nitekim aldatıldıklarını anlayan isyancılar ertesi gün şehirde ciddi bir isyan başlattı. îsyan dalgası otele vardığında, derhal salona inip panik halinde eline tutuşturulan raporu okumaya çalışan bir subay gördü. Elindeki raporu alarak sükûnetle okudu ve Halep'in güneyinde bir taarruz başladığını öğrendi. Biraz sonra İngiliz Hava Kuvvetleri eşzamanlı hava taarruzu başlatarak şehrin üzerine bombalar bırakmaya başladı. Bombaların gürültüsü etrafı sarsarken Mustafa Kemal gülümsüyordu. Çünkü taarruzu gerçekleştirenler, onun almış olduğu önlemlerden habersizdi.
Derhal emir vererek şehre yerleştirilen kuvvetleri harekete geçirdi. Böylece 23 Ekim günü, Halep'te sokak

savaşları başladı.
336
Türk askerleri, iki gün süren çatışmalar sonunda İngiliz destekli isyancı birlikleri püskürtmeyi başardı ve böylece tehlike şimdilik bertaraf edildi. Asilere kusursuz bir tuzak daha hazırlayan Yarının Adamı, aynı gün şehrin boşaltılmasını emretti. Ertesi gün Türklerin mağlup olarak çekildiğini düşünen asiler şehre doluştu ve Mustafa Kemal'in emriyle başlayan taarruz neticesinde Araplar bir kez daha püskürtülerek şehirden kovuldu. Aynı gün yapılan değerlendirmede Halep'in beş kilometre kuzeyinde bir hat çizerek karargâhını civardaki Katma mevkiine aldırdı. Bu hat İskenderun'dan başlıyor, Belen-Diricemal mevkiinden devam ediyor ve Tel Rıfat'ta son buluyordu. Bu hat isyan topraklarının sonuydu ve Türk diyarının girişiydi. Artık arkasında Türk milletini almıştı ve çekilecek başka toprak kalmamıştı.
Katmaya vardığında istasyonda Antep Vekili Ali Cenani Bey'le karşılaştı. Kısa bir sohbetin ardından nereye gittiğini sorduğunda, "Antep'te kız kardeşim, kayınvalidem ve akrabalarım var. Şehir Maraş'a nakledilyormuş. Çapulcular şehir civarına kadar gelerek yağmaya başlamış. Ordu Adana'ya çekilirse hep düşman ayağı altında kalacaklar. Onları başka tarafa götürmek için gidiyorum," cevabını aldı.
Bu yanıt karşısında şaşırmıştı. "Memlekette adam kalmadı mı ki kendinizi savunma çaresini düşünüyorsunuz?" deyince Ali Cenani Bey büyük bir çaresizlik içerisinde, "Neyle, nasıl?" diye sordu.
Mustafa Kemal bu soru karşısında, "Teşkilat yapın, milli bir kuvvet oluşturun, kendinizi müdafaa edin, ben istediğiniz silahları veririm," diyerek nicedir zihninde dönüp dolaşan bir fikrin ilk tohumlarını attı. Zira Ahmet İzzet Paşaya da söylediği gibi; barış gecikecekti ve karşılarında kendilerini Anadolu'dan kovmaya niyetli bir düşman bulunuyordu. Bu şartlar altında yapılacak yegâne şey direnmekten başkası değildi.
28 Ekim günü Kilise geçen Mustafa Kemal, bölgede direniş kıvılcımlarını başlatmak için çalışmalara başlattı. Ertesi gün bölgeye küçük bir müfreze yerleştirip Katmaya döndü ve aynı gün tarihin akışını değiştiren bir gelişme yaşandı. Osmanlı İmparatorluğu, İtilaf Devletleriyle Mondros'ta Ateşkes Antlaşması imzalamış, böylece yaklaşık dört yıldır süren savaş sona ermişti. Gelişme üzerine Mareşal Sanders, Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı görevinden alındı ve yerine Mustafa Kemal tayin edildi. Haberi aldığında çok mutlu oldu. Aylar sonra memleketine büyük hizmetler edebilmek için arzuladığı göreve gelmeyi başarmıştı. Fakat muharebeler kaybedildikten, şehirler düştükten ve askerlerin önemli bir bölümü esir düştükten sonra... Yani her şey bittikten sonra...
30 Ekim gecesi yeni görevini devralmak üzere Adana'ya doğru yola çıkan Mustafa Kemal ertesi gün şehre vardı ve Mareşal Sanders'le kaldığı otelin komutanlık odasında buluştu. İki subay onca badireden sonra şimdi eşit konumlarda karşı karşıyaydı. Mareşal Sanders, mahcup bir edayla söze girerek, "Kalpten dost olduğumuzu zannederim. Bu genel felaket içinde bedbahtlık duymamak mümkün değildir. Ben yalnız bir şeyle teselli buluyorum. Kumandayı size terk etmek ve vermek! Bu dakikadan itibaren emir sizindir. Ben sizin misafirinizin!," dedi.
Mustafa Kemal bu gurur okşayıcı cümleler karşısında, "Oturalım," demekle yetindi. İki subay karşılıklı oturdu ve birer sigara yakıp kahve söyledi. O esnada aklından Mareşal Sanders'le yaşadığı anılar geçiyordu. Onunla ilk kez Çanakkale Cephesinde görevlendirildikten sonra İstanbul'da karşılamıştı. Emrine verilen 19. Tümenin nerede olduğu öğrenmeye çalışan bir yarbay, büyük bir merakla Mareşal'in odasına girmiş ve kısa bir sohbetin ardından Almanların savaşta başarılı olacağından şüphe etmesi üzerine kendisine kapı göstermişti. Ve tabii ki
338
Çanakkale... Mustafa Kemal'in zihninde aynı soru yankılanıyordu: Cephenin en kritik anında öne atılıp tüm kuvvetlerin emrine verilmesini talep ettiğinde sorulan o soru... Çok gelmez mi?.. Az mı gelir, çok mu gelir, ortaya çıkmıştı. Fakat buna karar vermek için aradan pek çok facia ve telafi edilemez zararlarla dolu üç yıl geçmişti.
Kendi kendine, "Bunca badirenin geçmesini beklemek mi lazımdı?" diye sordu Mustafa Kemal... Yine de cevabını bilmiyordu. Acaba o gün söylediğinde teslim olunsa mı daha iyi olurdu, yoksa aylarca süren felaketlerin sebep olduğu uyanış hissinin baskısı altında kendisine yetki verilmesinde mi daha fazla fayda vardı? O gün bu göreve getirilmiş olsaydı, başarısızlıklarda ve hezimetlerde payı olur muydu? Kendisini bu göreve layık görmeyenlere teşekkür mü etmeliydi? Bilmiyordu. Tartışmak için uygun bir zaman da değildi zaten. Bu nedenle düşüncelerin derinliğinden sıyrılarak muhatabına, "Rahat olunuz. Sizde hiçbir kusur ve kabahat düşünmüyorum. Kusur ve kabahatin büyüğü, sizi mensup olmadığınız bir milletin orduları başına getirenlerdedir. Şimdi siz belki feci akıbetlere uğrayacaksınız. Belki ben, yalnız ben değil, bütün Türk milleti aynı akıbetlere uğrayacağız. Fakat ikimizin de avunabileceği bir nokta vardır; o da felâketlerin sorumlusunun, siz veya ben olmayışımızdır; mensup olduğumuz imparatorlukların başında ve idaresinde bulunanlardır," dedi.
Pek çok şey için çok geçti belki de ama her şey için çok geç değildi. Hangi şartlar altında olursa olsun, memleketine hizmet edebilmek için elindeki imkânlarla çabalamak zorundaydı. Bu nedenle komutayı devraldığında odasına çekilerek haritaları açtı ve nerede ne kadar kuvvet olduğunu tek tek saptamaya başladı. Halep'in kuzeyindeki kuvvetlerin dışında Musul civarında bulunan 6. Ordu da iş görür vaziyetteydi. Bunun dışında esaslı kuvvetlerden biri de doğuda, Azerbaycan ve İran civarındaydı.

339
Fakat bu ordu hakkında ayrıntılı malumat sahibi değildi. Yine de Halep'teki 7. Ordu ve Musul'daki 6. Ordu'nun birleştirilmesiyle İskenderun'dan Musul'a uzanan bölgede esaslı bir savunma yapabileceğini düşünüyordu. Fakat ateşkes hükümlerinden bazıları kafasına takılmıştı.
Maddelerden birinde, Toros tünellerinin İngilizler tarafından işgal edileceği ifade ediliyor fakat işgalin amacının ne olduğu ve hangi alanları kapsadığı belirtilmiyordu. Başka bir maddede, işgal edilen toprakların Suriye sınırında son bulduğu söyleniyor fakat bu sınırın nereden geçtiği yazılmıyordu. Antlaşmada ayrıca Kilikya bölgesinden bahsedilmesine rağmen bu bölgenin sınırları meçhul bırakılıyor ve netice olarak Adana'dan Maraş'a uzanan geniş bir bölgenin durumu belirsiz hale düşüyordu. Öte yandan Musul'da bulunan 6. Ordu'ya İngilizler tarafından gönderilen bir haritada sınırlar Siirt'ten geçirilmişti. Bu, Musul'un İngilizlere bırakılacağı manasına gelirdi ki ateşkes yapıldığında Türk hâkimiyetinde bulunan bölgenin kaybedilmesi bunun gibi pek çok bölgenin kaybedileceği manasına gelebilirdi.
Bu nedenle 3 Kasım günü Sadrazam Ahmet İzzet Paşaya telgraf çekerek ilgili maddelerin nasıl yorumlanacağı hususunu sordu. Aynı gün İngilizler, İskenderun açıklarındaki mayınların temizlenmesi için karaya asker çıkaracaklarını açıkladı. Bu gelişmeler hiç hayra alamet değildi. Ahmet İzzet Paşa 4 Kasım günü tünel işgalinin koruma niteliğinden ibaret olduğunu, İngilizlerin kaç kişiden oluşacağına onların karar vereceğini ve sınırlar konusundaki anlaşmazlıkların çözüleceğini bildirdi. Bu cevap Mustafa Kemal'i tatmin etmemişti. Maddeler çok muğlaktı ve İskenderun'a çıkarma yapma hamlesinin iyi niyet taşımadığını düşünüyordu. Üstelik Toros tünellerini işgal edecek kuvvetlerin miktarını belirleme yetkisini İngilizlere bırakmak oldukça manasızdı. Mesela tüm Anadolu'yu ele
340
geçirecek miktarda asker gönderilmesine karar verilirse müsaade edilecek miydi? Hele Suriye sınırı meselesinin ucu açık bırakılması, İngilizlerin Türkleri aldatmak için başvurduğu çare olamaz mıydı? Ve İskenderun... Böylesine mühim bir bölgeyi çıkarma yapmak isteyen İngilizlerin keyfine bırakmak her türlü tehlikenin kapısını aralamaz mıydı? Aklındaki tüm soruları kâğıda dökerek 5 Kasım günü Ahmet İzzet Paşaya yeniden telgraf çekti.
Gelen cevapta İskenderun'a çıkarma yapılmasında bir mahzur görülmediği yazılıydı. İngilizler Yunan çıkarmasını engellemek için bölgede bulunma gereği duyduğunu belirtmişti ve hükümet bu centilmenlik (!) karşısında İngilizlerin işlerini kolaylaştırmak istiyordu. Öte yandan İngilizler Musul'un işgal edilmeyeceği hususunda da Londra'ya rapor göndermişti ve cevap bekleniyordu. Şimdi kendisinden beklenen şey, İngilizlerin şehre gelmesinde bir sakınca olmadığının bizzat kendisi tarafından bildirilmesiydi. Bu kadarı da fazlaydı. Memleketin kayıtsız şartsız düşmana teslimine neden olabilecek büyük bir tehlike yaklaşıyordu ve hükümet ya bunu göremeyecek kadar acizdi ya da şimdiden teslim olmuştu. Fakat olup biteni seyrederek İngilizlerin şehre gelişini izleyecek değildi. Vakit kaybetmeksizin İstanbul'a cevap yazdı ve verilen emirleri uygulamasının yaradılışına ters olduğunu, İskenderun'a asker çıkarılması halinde gerekirse silah kullanarak karşılık vereceğini söyledi. İpler kopmak üzereydi. Gece saatlerinde Ali Fuat
Paşayla görüşerek yaklaşan tehlikelerden bahsetti ve nicedir zihninde sır gibi taşıdığı düşüncesini, "Artık milletin bundan sonra kendi haklarını kendisinin araması ve koruması, bizlerin de mümkün olduğu kadar bu yolu göstermemiz ve bütün ordu ile beraber yardım etmemiz lazımdır," diyerek açıkladı.
6 Kasım günü ilk iş olarak İskenderun'a çıkması halinde ateşle karşılık verilmesi yönündeki emrini tüm kuvvetlere tebliğ etti ve
341
emrin bir nüshasını İstanbul'a gönderdi. Ahmet İzzet Paşa bu kararı devletin siyasetine ve memleketin menfaatlerine kesinlikle aykırı olarak niteleyip, "Yanlış emrin derhal düzeltilmesi tavsiye olunur. Bize bu uygunsuz hükümleri kabul ettiren, gaflet değil kesin mağlubiyetimizdir!" şeklinde talimat vererek Mustafa Kemal'den durmasını istedi. Telgrafın sonunda, "aksi halde görevden alınabileceğini" yazılıydı. Görevden alınmak... Vatanı söz konusu olduğunda hayatını ortaya koymaktan defalarca çekinmemiş birinin görevden alınmakla tehdit edilmesi, Yarının Adamını sadece güldürmüştü. Durmaya niyeti yoktu ve Ahmet İzzet Paşa bunun farkındaydı. Bu nedenle 7 Kasım günü gönderdiği emirle, "Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığının ortadan kaldırıldığını" bildirdi. Son görevi, şehrin tahliye ve teslimini gerçekleştirmekti.
Mustafa Kemal aynı gün verdiği cevapta bu kararların Osmanlı tarihi için kara bir leke teşkil edeceğini, ne olursa olsun doğru olduğuna inandığı şeyi yapan bir insan olarak bu görevi yerine getirmeyeceğini söyledi. Paşadan son isteği, unvanının elinden alınmamasıydı. Yarının Adamı bunu kendisi için istemiyordu. Bu unvan, Ali Fuat Paşaya açıkladığı sırrını uygulamaya geçirebilmek için lazımdı. Milli bir hareket başlatabilmesi için elinde güç ve yetkiler olmalıydı.
Cevabı alan Ahmet İzzet Paşa, 8 Kasım günü Mustafa Kemal'i telgraf başına çağırdı ve ikili arasında çok kritik bir görüşme başladı. Ahmet İzzet Paşa görüşmenin sonunda, "Siz mağlup devletimize karşı, bütün galip devletleri tekrar tahrik ve devletimizin temellerini tahrip mi etmek istiyorsunuz?" diyerek tepki gösterdi ve Mustafa Kemal, "Paşa Hazretleri, siz bu zihniyette bulundukça korkarım ki çok geçmeden sadrazamlık sandalyesinden düşman süngüleriyle kovulacaksınız!" diyerek konuşmayı sonlandırdı.
Bu cümleler Ahmet İzzet Paşanın yüzüne bir tokat gibi çarpmış ve içine düştüğü garabetin farkına varan

Paşa aynı gün
342
görevinden istifa ederek yerini Ahmet Tevfık Paşaya bırakmış, Mustafa Kemal ise 10 Kasım günü Harbiye Nezareti emrine verilerek İstanbul'a çağrılmıştı.
10 Kasım, onun için kritik bir dönüm noktasıydı. Çok keskin bir yol ayrımına gelmişti. Bu dakika hükümetin emrini dinlemeyerek direniş için Anadolu'ya geçebilir ve kafasındaki direniş planını hayata geçirebilirdi. Fakat böyle bir durumda artık gemileri yakmış ve asi konumuna düşmüş olurdu. Aklına geçmiş günleri geldi. Suriye'deki görev yerinden kaçıp Makedonya'ya gittiği günlerde de benzer bir yol ayrımına gelmişti. Selanik'te kalma imkânını tamamen yitirdiğinde, kendisine pek çok konuda yardımcı olan Hasan Bey görev yerine dönmek veya asi konumuna düşmekten başka çaresi olmadığını söylemişti. Mustafa Kemal o gün asi konumuna düşmenin hedefleri için bir mana teşkil etmeyeceğini düşünerek görev yerine dönmüştü. Ve Sofya... İstanbul'da Fethi Bey'le birlikte kaldığı günlerde İttihatçılar tarafından Sofya'ya tayin edildiğinde de aynı yol ayrımına gelmişti. Sofya'ya gitmesi halinde oyunun dışına itilmiş olacak, direnmesi halinde ise asi konumuna düşecekti. Yarının Adamı o gün de doğru anın gelmediğine karar
vererek gitmeyi tercih etmişti. Ve şimdi... İstanbul'a dönmesi emrediliyordu. Fakat bu defa her şey farklıydı. Memleket savaşı kaybetmiş ve işgalciler çok daha fazlasını yapmak için harekete geçmişti. Gemileri şimdi yakmayacaksa ne zaman yakacaktı? Aklındaki direniş fikri için henüz kapsamlı çalışma yapmış değildi fakat şartlar vaktin gelip geçtiğini âdeta haykırıyordu. Onu saatlerdir gömüldüğü bu düşüncelerin içinden Ahmet İzzet Paşa çıkardı. 10 Kasım'ı 11 Kasıma bağlayan gece Ahmet İzzet Paşadan gelen iki cümlelik telgraf Mustafa Kemal'in düşüncelerini allak bullak etti:
"Bir an evvel İstanbul'a teşrif buyurmaksınız. Sizinle istişareye ihtiyacım var."
343
Birkaç gün önce kendisinden kabul edilemez rezillikte şeyler yapmasını bekleyen zat, şimdi bambaşka bir şey yazmıştı. Acaba bir şeyler mi yapmak istiyordu? Kafasındakileri asi konumuna düşmeden, İstanbul'da çok daha kolay biçimde gerçekleştirebilir miydi? Düşündü. Ve kararını verdi. İstanbul'a gidecek ve hareketi başkentte başlatmayı deneyecekti. 11 Kasım sabahı Adana'dan trene binerek İstanbul'a doğru yola çıktı.
Tuğgeneral Mustafa Kemal. (1918)
344
BÖLÜM 14
GELDİKLERİ GİBİ GİDERLER
İki gündür süren yolculuk sanki iki yıl gibi geçmiş, seyahat boyunca hep aynı şeyi, verdiği kararı düşünmüştü. Acaba İstanbul'a gelerek doğru olanı mı yapmıştı? Yoksa vermesi gereken karar, kalıp mücadeleye girişmesi miydi? Bu sorunun cevabını bir türlü bulamamıştı fakat yol boyunca bağrından geçtiği Anadolu'yu ardında bıraktığında içinden bir his, İstanbul'a gelmekle yanlış yaptığını söylemişti. Haydarpaşa Garına yanaşan trenin çıkardığı gürültü, artık düşünmeye son vermesi gerektiğini âdeta haykırıyordu. Bir karar vermiş ve uygulamıştı. Şimdi yapması gereken şey, Boğaz'ı geçip Ahmet İzzet Paşayla görüşmek ve neler olup bittiğini öğrenmekti.
Cevat Abbas'la trenden inip garın iskelesine yöneldiğinde, canını çok acıtan bir manzarayla karşılaştı. 73 gemiden oluşan düşman donanması, aynı dakikalarda Boğaza giriş yapmış ve ağır ağır geçmeye başlamıştı. Boğaz'ın karşı kıyısında toplanan azınlıkların coşku dolu kutlama sesi kulağına kadar geliyor, gençliğini geçirdiği bu şehrin artık kendi şehri olmadığını kabullenmek zorunda kalması ruhunda derin bir ıstıraba sebebiyet veriyordu. Fatih bu şehir için surlara dayandığında, son Bizans İmparatoru Konstantin kaçmak yerine savaşarak ölmeyi tercih etmiş, nitekim öyle de olmuştu. Şimdi Fatih'in torunları, bu kadim şehri kurşun bile atmadan düşmana bırakıyordu. Ne hazindi...
345
Bu incitici manzaraya daha fazla tanık olmak istemeyen Mustafa Kemal, bir an önce karşı kıyıya geçmek için Cevat Abbas'la birlikte rıhtımda kendilerini bekleyen Kartal istimbotuna bindi. Fakat bu rezil piyese bir süre daha katlanmak zorundaydı. Zira işgal donanması kutlamalar eşliğinde ağır ağır ilerliyor, geçit uzadıkça uzuyordu. Boğazda süzülenler arasında Yunan gemileri de olduğunu gördüğünde daha fazla dayanamayıp güverteye çıktı ve ayakta dimdik durarak beklemeye başladı. Komutanını bu halde yalnız bırakmak istemeyen Cevat Abbas, manzaranın yarattığı hezeyan hissiyle yanına ilerlediğinde, Mustafa Kemal'in ağzından dökülen bir cümle işitti:
"Geldikleri gibi giderler!"
Bu cümle Cevat Abbas'a iyi gelmişti. Sahiden mümkün müydü? Düşmanın en güçlü olduğu anda onlara meydan okumak... Bir anlığına onların kaybedeceği günü hayal etti. O hayalin kahramanı olarak komutanını düşündü ve gayri ihtiyari, "Size nasip olacak, siz bunları kovacaksınız Paşam!" dedi.
Mustafa Kemal gülümsedi. Zihninde şekillenmeye başlayan kurtuluş planlarını gözden geçirircesine birkaç saniye uzaklara daldı ve "Bakalım!" dedi.
Bakalım...
346
KAYNAKÇA

1. Utku Kocatürk, Kaynakçalı Atatürk Günlüğü.
2. İsmet Görgülü, Atatürk'ün Biyografisine Yeni Sayfalar (Org. İzzettin Çalışların Günlüğünden).
3. Tahir Kodal, Otto Liman Von Sanders'in Kaleminden Türkiye'nin Hürriyet Harbi.
4. Afet İnan, "Trablusgarp'ta Hürriyete Karşı İsyan", Belleten, Cilt VIII, Temmuz 1944, Sayı 31.
5. Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, İnkılap Kitabeyi.
6. İsrafil Kurtcephe, Trablusgarp'ın İtalyanlarca İşgali, Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Direnişe Katılmaları.
7. Hasan Taner Kerimoğlu, "Trablusgarp Savaşında Atatürk", Atatürk Ansiklopedisi.
8. Afet İnan, "Mukaddes Tabanca", Belleten, Cilt I, Ekim 1937, Sayı 3-4.
9. Hüsrev Sami Kızıldoğan, Vatan ve Hürriyet=İttihat ve Terakki.
10. Mehmet Önder, Atatürk, Fransa-Picardie Manevralarında.
11. İsmet Görgülü, "Balkan Savaşında Atatürk", Atatürk Ansiklopedisi.
12. Mustafa Kemal Atatürk, Arıburnu Muharebeleri Raporu, Kopernik Yayınları.
13. Mustafa Kemal Atatürk, Anafartalar Muhaberatına Ait Tarihçe, Kopernik Yayınları.

14. Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki (1908-1914), Kaynak Yayınları.
15. Feroz Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizme, Kaynak Yayınları.
16. Melda Özverim, Mustafa Kemal ve Corinne Lütfü, Doğan Kitap.
17. Ruşen Eşraf Ünaydın, Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat, İstek Yayınları.
18. Sadi Borak, Atatürk, Kırmızı Beyaz Yayınları.
19. Erol Mütercimler, Fikrimizin Rehberi, Alfa Yayınları.
20. Ali Fuat Cebesoy, Bilinmeyen Hatıralar, Temel Yayınları.
21. Uluğ İğdemir, Birinci Dünya Savaşında Atatürk'le Mareşal Falkenhayn Arasında Çıkan Anlaşmazlığa Dair Yeni Belgeler.
22. Salih Bozok, Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor, Alaca Yayınları.
23. Kemal Arı, Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi, Genelkurmay Basımevi.
24. Afet İnan, Karlsbad Anıları, TTK.
25. Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam I, Remzi Kitap.
26. Tuncay Yılmazer, Armageddon Yolun Sonu, Yıldırım Orduları Kuzey Filistin'i Nasıl Terk Etti?
27. Şükrü Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri, TTK.
28. Turgut Gürer, Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, İş Bankası Yayınları.
29. Atatürk'ün Bütün Eserleri I-II, Kaynak Yayınları.
30. "Büyük Gazinin Hatırat Sahifeleri", Hâkimiyet-i Milliye, 13 Mart 1926/12 Nisan 1926.
31. Fahrettin Altay, 10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922, İnsel Yayınları.

32. Utkun Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, ATAM.
33. Ali Mithat İnan, Atatürk'ün Not Defterleri, Gündoğan Yayınları.
34. Doğu Perinçek, Atatürk/Din ve Laiklik Üzerine, Kaynak Yayınları.
35. Hüsnü Özlü, Atatürk'ün Talim ve Terbiye-i Askeriyye Hakkında Nokta-i Nazarlar Adlı Eserinin Liderlik ve Eğitim Anlayışı Açısından Analizi.
36. Fotoğraflarla Atatürk, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
37. Böcüzade Süleyman Sami, Üç Devirde Gördüklerim, TTK.
38. İsmail Köse, Arap İsyanı, Kronik Yayınları.
39. İsmail Köse, Şerif Hüseyin, Kronik Yayınları.
40. Rauf Orbay, Rauf Orbay'ın Hatıraları (1914-1945), Temel Yayınları.
41. Yusuf Akçura, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri, Kaynak Yayınları.
42. Halil İnalcık, Devlet-i Aliyye / Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV - İŞ BANKASI
43. Afet İnan, Vatan ve Hürriyet, Belleten Dergisi, Cilt I, Nisan 1937, Sayı 2
44. Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk, Belleten Dergisi, Cilt III, Nisan 1939, Sayı 10
45. Liman Von Sanders, Türkiye'de Beş Yıl - İŞ BANKASI
46. Murat Karataş, Haritalarla Çanakkale Savaşları
47. www.isteatataturk.com
48. www.ataturktoday.com
49. www.mustafakemalim.com